

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

**НАРЫН ОБЛАСТЫНАН
ЧОГУЛТУЛГАН
ФОЛЬКЛОРДУК
МАТЕРИАЛДАР**

39-ТОМ

Академик **Абдылдажан Акматалиевдин**
жалпы редакциясы астында

Түзгөн
Нуржан Нарынбаева

БИШКЕК
«ТУРАР» – 2018

УДК
ББК

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Редкеңеш:

*Акматалиев А.А.
Байгазиев С.
Жайнакова А.Ж.
Маразыков Т.*

*Мусаев С.Ж.
Садыков Т.
Токтоналиев К.Т.
Эркебаев А.Э.*

«Эл адабияты» сериясы. 39-том: Нарын областынан чогултулган фольклордук материалдар /Түз. Н.Нарынбаева. – Б.: «Турар», 2018. – 552 б.

ISBN

Бул жыйнакка Нарын дубанынын Ат-Башы, Ак-Талаа, Тогуз-Торо, Кочкор, Жумгал жана Теңир-Тоо (Тян-Шан) өрөөнүнөн 1949-жылдан баштап 1982-жылдарга чейин жыйналып, Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Колжазмалар корунда сакталып турган фольклордук-этнографиялык материалдан, ошондой эле совет доорунун идеологиясын чагылдырган эл ичиндеги жамакчылардын ырларынан топтолду.

Китеп улуттун нукура турмушундагы өзгөчөлүктөргө кызыккан иликтөөчүлөргө жана жалпы окурмандарга арналат.

УДК
ББК

ISBN

© КРУИА, 2018
© «Турар», 2018

ТҮЗҮҮЧҮДӨН

Колууздагы жыйнак Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Колжазмалар корунда сакталып турган материалдардан түзүлдү. Эл ичинде оозеки айтылып, урпактан урпакка жеткирүү салтында кыргыздын ачуу-татуу өтмүшү, тутунган ырым-салты, кийген кийим-кече, үй эмерегинин, азыктанган даам түрлөрүнүн даярдалышы, дыйканчылык, малчылык сырлары, күлүк ат, алгыр куш таптоо ыкмалары, келин алуу, кыз берүү каада-салтанаты – ушунун барлыгы далай кылымдардан бери ооздон-оозго өткөрүү таризинде сакталып келген. Мындай фольклордук-этнографиялык маалыматты жыйнап-терип кагазга түшүрүү жумушу совет бийлиги орногон доордун жыйырманчы жылдарынан тарта колго алынып, илим изилдөө мекемелеринин гуманитарлык илим багытынын маанилүү милдеттеринин бири болуп белгиленген.

Нарын дубанынын Тогуз-Торо, Ак-Талаа, Ат-Башы, Теңир-Тоо (Тянь-Шань), Кочкор, Жумгал өрөөндөрүнөн оозеки материал жыйноо иши согуш аяктап, эл турмушу калыпка түшө баштаган 1949-жылдан тарта ургаал жүргөн. Ошондуктан эл оозунда согуш жана жеңиш, согуштан көңүлү калган элдин эмгек менен тынч турмуш кечирүүгө карай умтулуу идеясы оозеки чыгармаларда байма-бай чагылдырылган.

XX кылымдын 40-жылдарында жыйналган оозеки чыгармалардын тематикасынан бөтөнчө Сталинге арналган ырларды ошол доордун сүрөтүн, элдин мүдөө-тилегин билдирген факты иретинде киргиздик. Экинчи жагынан – өткөн доордун изи менен жүргүзүлө турган болочоктогу илимий изилдөөлөрдүн баалуу объектиси болот деген үмүттөбүз. Жыйнактын дагы бир өзгөчөлүгү – ушу тапта унутта кала баштаган саяпкерлик, саятчы өнөрү, кийиз түрлөрүн жасоо технологиясы, ымыркайдын жарык дүйнөгө келүү жолу, кыз узатуу каадасы маалымат берүүчүлөрдөн ийне-жибине чейин жазылып алынгандыгы – этнология илими үчүн табылгыс материал боло алат. Жыйнакта мындан башка кыз узатуу, сөөк коюу каадасын чагылдырган кошок жанры, эмгек ырлары, секетбай-күйгөн ашыктык лирикасынын үлгүлөрү, эпикалык проза жанрларынан: жөө жомок жана жөө жомокко кирбеген кара сөз жанрларынан бир нече материал кирди. Кара сөз жанрларынан аңчылыктын аңыздары: жезтумшук, албарсты жөнүндөгү аңыздар, албетте уруу санжыралары, ошондой эле турмуш-тагдырдын ар кыл оош-кыйышын аңгемелеген оозеки тексттер алынды.

Китепти түзүүдө ар бир тексттин башына айтып берүүчүлөр жана жыйноочулар тууралуу маалымат колжазмаларда кандай сакталып турса ошол бойдон – кагазга түшүрүп келгендердин стили өзгөртүлбөстөн берилди.

Жыйнакка тандалып алынган жазмалардын баарысы азыр Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Колжазма корунда сакталып турат. Ушул күнгө чейин жарык көрбөстөн, баалуу мурас катары аздектеп сакталып материалдарды жарыялоо түзүүчүлөрдүн башкы милдетине кирди. Өткөн кылымдын 40-80-жылдар аралыгында эл арасынан кагазга түшүрүлгөн оозеки материалдарды жыйнак-

ка киргизүүдө алардын ушу күнгө дейре эч жайрыланбагандыгы эске алынды. Нарын өрөөнүнөн жыйналган колжазмалар бир эле китеп көлөмүнө сыйбай калышы ыктымал. Буга мисал Теңир-Тоо койунунан чыккан Тыныбек манасчы жана анын уулу Актан Тыныбек уулунан жазылып алынган «Манас» үчилтигинен үзүндүлөр, болбосо, ушул эле элдин урпагы, Теңир-Тоонун Эчки-Башы айылынан чыккан айтылуу «семетейчи» Дуңкана Кочуке уулунан «Манас» изилдөөчү Райкул Сарыпбеков жазып алган «Семетей» нускасы, ошондой эле чаалыкпас «Манас» жыйноочу, төрт жыл катары менен залкар Сагымбай манасчыны ээрчип жүрүп, сегиз китепке толгон колжазмасын кагазга түшүргөн Ыбырай Абдыракман уулунун жеке нуска шекилинде түзүп кеткен «Манас» эпосу, албетте бул сыяктуу жыйнак китепке сыйбас эле. Ал эми, Ыбырай Абдыракман уулунун Ат-Башыдан жыйнаган материалдарынын арбын бөлүгү ар башка булактарда жарыяланып жүрөт. Мисалы ал кишинин колжазмасындагы тематикага ылайык бир канча материал мамлекеттик тилди мыктылоо боюнча өкмөт долбоорунун алкагында «Эл адабияты» сериясынын «Миф, уламыш, санжыра уламышы» (Б., 2017. Түзгөн Нарынбаева Н.) аталган 26-томуна орун алды. Ушундай эле мурда жарык көргөн материалдарга атагы чыккан Казыбектин казалдары кирет. Жыйнак түзүүдө ушундай жагдайлар эске алынды. Объективдүү себептерден улам китеп көлөмүнө сыйбай калган колжазмалар мындан ары дагы жарыялана бермекчи.

Нуржан Нарынбаева

СОҢ-КӨЛ

Инв. №350. Тянь-Шань облусунан жыйналып алынган фольклордук материалдар. 15.06.1945-ж. Которгон: Мураталиев М. Жазып алган: Урманбетов М.

Ашуусу бийик бел Соң-Көл,
абасы суусун кандырган.
Алда кандан жер Соң-Көл,
тоолорун бар Кумбелден.
Толуп жаткан кең Соң-Көл,
аянтында жайлаган.
Ар түрдүү колхоз эл Соң-Көл,
оюн-шоокко ылайык.
Ортоңдо чалкар көл Соң-Көл,
Топтоп кийик жанылса,
каз өрдөгүн жайнаган,
Канаттууга бай Соң-Көл.
Колхоздун малы жайылса,
Кадимкидей жай Соң-Көл.
адамдын көөнүн ачканга,
Ар түлүгүн шай Соң-Көл.
камчы-черди таркаткан,
Кандай сонун ай Соң-Көл.
айлана тоонун башында,
Агарган мөнгү кар Соң-Көл.
Адырдан куюлган сууларын,
Абыдан тунук шар Соң-Көл.
Ит агытып куш салса,
илбесинин бар Соң-Көл.

Күлүндөп өскөн ар түрдүү
гүлдөрүн сонун кең Соң-Көл.
Каз, өрдөгүн чурулдап,
өнөрү сонун кең Соң-Көл.
Калкылдап көлдүн үстүндө,
Жүргөнү сонун кең Соң-Көл.
күрдөөлдү жайнап эл консо,
Түрлөрүң сонун кең Соң-Көл.
Аптабы жок, эң салкын,
күндөрүң сонун кең Соң-Көл.
Көк кашка болгон туп-тунук,
сууларың сонун кең Соң-Көл.
Көлүңдү бойлоп отоого,
кууларың сонун кең Соң-Көл.
Семирип сени жайлаган,
малдарың сонун кең Соң-Көл.
Сексен жаш жашап мал баккан,
чалдарың сонун кең Соң-Көл.
Секиртип тайды үйрөткөн,
балдарың сонун кең Соң-Көл.
Атактуу курорт болбогон,
арманың бар кең Соң-Көл.
Ашыкпаган ооруга,
жардамың бар кең Соң-Көл.
Кып-кызыл болгон бетеге,
туланың сонун кең Соң-Көл.
Ашып барчу бел-белде,
Уларың сонун кең Соң-Көл.
Адырда жүктөй жыйылган,
таштарың сонун кең Соң-Көл.
Айлана көлдүн жээгинде,
саздарың сонун кең Соң-Көл.
Сазда ойногон түлкүңдүн,
качканы сонун кең Соң-Көл.
Кара кунас, кууларың
ошолорго уу кылган
жаштарың сонун кең Соң-Көл.

ТИЛЕК

№350. Тянь-Шань облусунан жыйналып алынган фольклордук материалдар. 15.06.1945-ж. Которгон: Мураталиев М. Жазып алган: Урманбетов М.

Германды, Совет жеңсе экен,
адебин колго берсе экен.
Армиядан жаш балдар,
аман-эсен келсе экен.
Сагынган ага-туугандар,
саламат эсен көрсө экен.
Жырткычты жеңип баатырлар,
жыргалдын гүлүн көрсө экен.
Айланып учуп шумкарлар,
Берлинге барып консо экен.
Арстандар жеңип душманды,
атактуу чоң той болсо экен.
Кызылдар жеңип душманды,
германды барып жок кылып,
Кечикпей эрте алса экен.
Каракчыны жоокерлер,
канын суудай чачса экен.
Карарган туман баса экен,
айласы кетип акмактар,
акылынан шашса экен,
токтотуп тоскоол кыла албай,
тогolonуп калса экен.
Тепселип жаткан улутка,
теңдиктин жолун ачса экен.

КОЛХОЗЧУЛАРГА КЕҢЕШ

№350. Тянь-Шань облусунан жыйналып алынган фольклордук материалдар. 15.06.1945-ж. Жазып алган: Урманбетов М. Которгон: Мураталиев М. №8-дептер

Колхозчу эркек, аялдар,
сиздерге айтар кеңешим.
Айылга келген кызматкер,
кандай колхоз дебесин,
укпасын анын жемесин.
милдет кылып биринчи,
мал чарбаны алалы.
Жайытта малдын айрыкча
Жакшы болсун чабаны.
Жайытка жайып жедирбейт,
Чабандардын жаманы.
Керели кечке жуушатат,
Кеч киртмектин абалы.
Кыш бакканча, жан бак деп,
Жайкысын жакшы багалы.
кыш камын мурун эскерип,
Кыштоону жакшы табалы.
Даяр болсун жыйылган,
Жанында чөп-чар, саманы.
Жалпына тиер кереги,
Жакшы болсун абалы.
Доктурга айтып эмдешсек,
Колдогу котур жараны.
Короосун таза жалласак,
Коркунуч оору жазабы.
өлдү деп жалган сойолу,
Доктурга берип бараны,
Аман кыштан сактасак,
Айыпты будан табабы.

Чарбабыз дагы чаркылдап,
Ачык болсун кабагы.
Брыстуу колхоз көктөмдө,
Мал төлдөтүп алалы.
Келечегин эске алып,
Кемитип төлдүн койбойлу,
Борго бизде кой план,
бардыгыбыз ойлойлу.
Башкарма парча активдер,
сакчыны коюп мыктылап.
Сак кайтарып короону,
Уктабайлык ал түнү,
уурдатып ийсек болобу.
Айрыкча биздин чабандар,
Егизке көңүл салалы.
Пландан төлдү ашырып,
Буюрса сыйлык алалы.
Жаңы тууган жаш малды,
Жамандыкка каалайбы.
Жаман көрбө аялдар,
катыра кактап саабайлы.
Быштакты эрте бүтүрүп,
мал планын камдайлы.
Уятыбыз чыкпасын,
уурдап, катып албайлы.
Колхоздордун баарынын,
арт жагына калбайлы.
Өкмөткө тапшырып,
жүн тыбытты берели,
Артканы болсо тыбыттын,
өзүбүзгө кереги.
Майда малды бүтүрүп,
Бодо малга келели.
Ар бир малды өзүнчө,
Айтбасак туура келеби.
Самаган жерге тийгизген,
Жылкы малдын берени.

Кымызын ичип турсаңыз,
Кызытпайбы денени.
Көктөмдө бээни байласаң,
Көргүң келет желээни.
Ылайык тоют жылкыга,
Бетеге, шыбак дан чөп,
Жылкычына тандайлы,
Ким багат жакшы ылгайлы.
Жатып алып уурдатып,
Жалкоолукту кылбайлы.
Бооз бээге тийбейли,
Бош койолу минбейли.
Кулундатып кокустан,
Кокуй болуп жүрбөйлү.
Чабыр менен семизи,
Кыш күнүндө бирдейби.
Багалы колго кышында,
Чабырларын илгейли.
Жылкычыга ээ кылбай,
Талап-тоноп ийбейли.
Бардык тубар жылкыны,
Үйүргө эрте кошолу.
Ээсиздик болуп кетпесин,
Эскергиле ушуну.
Артелде уйлар төлдөсүн,
Айран, жуурат көлдөсүн.
Уурдатып ийет уйчулар,
Уй фермең жаман көрбөсүн.
Семиз болсун бардыгы,
Себепсиз бир уй өлбөсүн.
Жалкысын бөлөк багалы,
Торпок жана субайын.
Саанчыга топтойлу,
Саан уйлардын жуданын.
Көп болсо колхоз уйлары,
Көрөбүз мунун убайын.
Бирге чогуу кондурсак,

Фермеге тийиш аймагын.
Коромжу кылып кол менен,
Коротпой уйдун каймагын.
Машине менен алалы,
Сүттөн чыккан майларын.
Жумушчуга ташыйлы,
Жуураттын, сүтун, айранын.
Уй ферме менен уйчулар,
Букалар жакшы багылсын.
Мурунку жобо жок болсун,
Мурдунан чүлүк алынып.
Ар ким кармап албасын,
Тегирмен тезек салбасын.
Арык болуп жазында,
Уйлар кызыр калбасын.
Үйрөнөлүк баарысын,
Үлгүлүү устав жобону.
Сыймыктуу коомдун малына,
Зыянкеч болгон оңобу.
Руксат алып доктурдан,
Бурагы болсо союлу.
Башкарма менен активдер,
Бурмалап жөнү коюбу.
Өстүрөлүк чарбаны,
Ушинтип жолго конолу.
Көз салбасак баарыбыз,
Гос план толук толобу.
Айрыкча күч унааларга,
Абыдна көңүл коюлсун.
Алгаарды иштеп иштейли,
Арыгы болсо тоюнсун.
Илгий кармап талаадан,
Аламан минди жоголсун.
Тоолор калың комдолсун,
Токулгалар оңдолсун.
Ар бир көчкө ылайык,
Ачык, жумшак чом болсун.

Жазгы-күзгү жумуштун,
Кашында күч мал кошулсун.
Кыйнабай жакшы иштейли,
Кырчаңгы жоор жок болсун,
Күзүндө күздүк айдалсын,
Күч малдар эрте байлансын.
Өгүзгө атка ылайык,
Өзүнчө сарай жайлансын.
Ак ниет колхозчулардан,
Аттарга көнөк шамлансын.
Күч малга жабуу жабылсын,
Күндөп-түндөп багылсын.
Сарайга кирип бош калбай,
Нокто, чылбыр тагылсын.
Тон болбосун короосу,
Томкоруп күндө алынсын.
Убагы менен сугарып,
Улам чөп жаңы салынсын.
Жазгы оңдоого карата,
Жакшылап күч мал семирсин.
Куйругу менен кум сайып,
Куландай болуп элирсин.
Айыл чарба шайманды,
Алдын ала бүтөлү,
Жазгы айдоого кам көрүп,
Жаз келишин күтөлү.
Ремонттоп сокону,
Тиштерин толук таптайлы,
Камыттарды жумшактап,
Кайрадан жаңы каптайлы.
Камсыз болсун баарысы,
камкөш жан жиб такбайлы.
Тиешелүү сокого,
Тырмоолорго тактайлы,
Унааларга керек айрыкча,
Жарноо сапас чаппайбы.
Кай бир жалкоо биргада,

Кар да соко тартпайбы.
Өз милдетин билишпей,
Ушинтип кызмат актайбы.
Кетмен, күрөк шапалак,
Кемитпей бирин сактайлы,
Керек го ачкыч өгөлөр,
Кемтиги толуп жатбайбы,
Кар кеткенче камынып,
Кампага чогуу сактайлы,
Жаз болсун деп кышында,
Жайма-жай бекер жатбайлы.
Эмгеги аз колхозу,
Эптепда эмгек таппайбы,
Көтөрсөк боло түшүмдү,
Жер семирткич чачпайбы.
Иштебеген жалкоого
иш берип сынап көрөлү.
Карлуу тың-тың адамдын,
Караган жолчу бололу.
Калган эркек, аялар,
Аянтка кык гул төгөлү.
Баары иштөөгө милдеттүү,
Башкармадан бөлөгү.
Ар бир айдоо аянтын,
Бригадага чектейли,
Үрөөндү толук топтосок,
Камсызы менен жетпейби,
Анализден өткөрбөй,
Айдоого үрөн сепбейли.
Тазаланбай себилсе,
Талаага эмгек кетпейби.
Бригаданын алдында,
Звенного бөлөлү,
Илгери түшүм алгандын,
Ишинен байкап көрөлү,
Ар бир жылда көбөйсүн,
Айдообуздун көлөмү.

Жалпы колхоз мүчөсү,
Жакшы иштөөгө көнөлү.
Жазгы жумуш маалында,
Жалпы эл чогуу болушсун,
Малчылардан башкасы,
Жумушка жакын конушсун.
Уюштуруп колхозчу,
Убагында орушсун,
Уяты бар колхозчу,
Уктабай эрте турушсун,
Жалкоолор жатып албастан,
Жанында болсун жумуштун.
Уюштурсаң башкарма,
Ушундай болсоң дуруссуң.
Жалпыга жалгыз бригадир,
Жайма жүрсөң күрөшсүң.
«кийиңгиң, жүргүң, жүргүң» – деп,
Кишилер менен урушсун.
Кадылуу колхозу эр-аял,
Камкордугуң билинсин.
Кадимкидей соколор,
Калбай жерге тигилсин.
Сокочу менен малачы,
Унаага минчүү кимисиң.
Ким ударник, ким жалкоо,
Доскага күндө илинсин,
Эскергиле бригадир,
Эмгеги күндө чийилсин.
Үрөнчүнү тандайлы,
Уяттуу адам чечилсин,
Уурдатып үрөн кетпесин,
Бул өңдөнгөн жумуштар,
Жыйналышта чечилсин,
Кылмыш иши кымбат ко,
Кыйындыгы сезилсин.
Ар бир соко кармаган,
Айдоо норма арылсын.

Айдоолор кургап кетпестен,
Маласы эрте тартылсын
Абийири бар малачы,
Аланы кантип калтырсын.
Жаз жарыш деген мына ошол.
Жан аяп кимдер тартынсын.
Жакшы бакпай унааны,
Кетпесин күчтүн кубаты.
Соколор бошоп калбасын,
Өксүп жердин сугаты.
Аласыз, терең айдалсын,
Айдообуздун сапаты.
Чогулушта чечели,
Чыкса кимдин катасы.
Эпкиндүүнү көрсөтүп,
Эң сонун иштин тазасын,
Кылмыштууга берилсин,
Колхоздун тартип жазасы.
Алыбыз келсе планга,
Айдап эрте бүтөлү.
Өткөрсөк айдоо малынан,
Бышсын деп мезгил күтөбү.
Арык шыкап кулакты,
Андан кенен казалы,
Калтырбай ала эгинден,
Карасын эрте базалы,
Окуучулар баарыбыз,
Отоого жардам берели,
Окутуучу жолдоштор,
Үндөөбүз бош келер,
Аралашса эгинге,
Таза бойдон себели.
Тамыры менен жулалы,
Нымдоо деген немени.
Абдан таза терили,
Бар болсо эгин кампада,
Баарыңа тиер кереги.

КҮЛҮК ТАПТОО

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Жыйнаган: А.Өмүрзаков. Боржу Эрматов, 6төрт жашта, уругу Карбоз уулу, Тянь-Шань область, Тогуз-Торо району, Көк-Ирим сельсовети, «Арал» колхозу. Айткан: Боржу. Жазган: Өмүрзаков А.

Күлүк болчу кулундун атасы да күлүк болуш керек, көбүнчө. Энеси да жакшы бээ болуш керек. Күлүк болору кулун кезинде эле билинип калат. Көбүнчө атасын тартат. Тартпаганы да болот. Кулундун белгиси болот: мойну узунураак, бели кыскаарак болушу керек, мунун тетирисинче да болот, эчкил баш, башынын эти жок болот. Орок башчысы да болот, эткел баштан күлүк чыкпайт. Кулунунда болбосо да, тайында белгилери аныкталып калат. Карчыты кабырганан сүбөөсү көтөрүңкү болот. Колтук эт – далынын үстүндөгү эт толугураак, көтөрүңкүрөөк болуш керек. Соорусу жайыгыраак келет. Көткү буту тышка, алдыңкысы саал ичке кайрылыңкы болот. Күлүк болуш үчүн чынында сыймык коңшу керек.

Саяпкер көңүлүнө туура келген атты гана таптайт. Кунанында, айрыкча быштысында ар жагында жок болсо сыягы /сыны/ бузулуп калат. Эгер ар жагында болсо ого бетер оңолот.

Тарбиялоо. Күлүк болор жылкыны кулунчагында эле барыктай баштайт. Көбүрөөк эмизет, күнгө кууратып көп кактай саабайт.

Тай чагында көп минбейт. Анткени, колу түшүп калат. Этин оорутпай этиеттеп, анча-мынча тай чабыштарга кошо берет. Чөп жемди канчалык көп жесе, ошончолук жакшы чуркайт. Чөп-жемдин өлчөмү жешине жараша болот.

Өтө семиртип же өтө арыктатып жибербөө керек. Жем бир маал берилет, өлчөмү үч-төрт кочуш болот. Чөп бир түрлүү болуш керек. Орто боо менен күнүнө эки боо берилет. Чабыла турган кезинде чөп азайтылат, жем ордунда болот. Чабардын баштагы күнү мурунку өлчөмү боюнча эле бериле берет. Чабар күнү чөптү азайтып берет. Чабардын баштагы күнү тер алынат, өзүнүн сыпатына жараша тердетилет.

Терди көп көтөрчүүсү жана аз көтөрчүүсү да болот. Жем кеч курун берилет, эки маал сугарылат, чабар күнү бир маал гана сугарылат. Суур күнү тышка байланат. Кышта акырга, жаз-жай күндөрүндө маамыга байлайт. Кышында кургак чөп берилет, жазында болушунча кургак берилип, жайында көккө агытылат. Жайында жем берилгенин «куу казык» деп атайт. Мүмкүн болсо жем берилгени жакшы.

«Тай чабым» – Арал кыштагынын башынан аягына чейин эки-үч километр бир тай чабым болуп эсептелет. Тер алгандан кийин байгеден келгенде терин кургатып бастырат. Тай чабышта сүрөө болбойт.

Кунан. Кунандын нормасы гана көбүрөөк болот. Калганы окшош: Жем төрт-беш кочуш берилет, чөптүн боосу чоңураак жана күнүнө үч боо берилет. Кунан чабыштын алыстыгы төрт-беш километр болот.

Бышты. Быштынын нормасы кунандыкынан да көбүрөөк болот: жем алты кочуш, чөп үч чоң боо. Бышты атка кошулган эсебинде болуп калат. Быштынын мыктысы коного деле кошула берет.

ЭСКЕРТҮҮ: «Эшек соору», «Аркар шили» / мойну өйдөрөөк, эти жогураак келет/. «үч чоку» / чычаңы көтөрүнкү, эки жанбаш, сээр үчөө тең болуп, үч кошкону тең болот/, күлүктүн соорусу, чаткы аягы кең келет. Туяктын ортосундагы «жүрөк» өсүбүрөөк кетсе кесип коёт. Жүрөктүн эки жагына «дүлөй» чыгат.

Ат. Аттын нормасы жогоркулардыкынан көбүрөөк болот: Жем эртең менен үч, кечинде беш кочуш

берилет. Чөп эртең менен, бешимде берилет. Анан сугарылат, анан жем берилет, анан тер алынат, андан кийин жетелейт, арыгыраак болсо шалча жаап жетелейт, анан калың жаап бастырат. Таң ашырган этине, күндүн ырайына карай байлайт, ошолорго жараша желдеңирээк же калыңыраак жабат. Жем, чөп, тер алыш нормалары этине, табына жараша болот.

«Кара жарыш» – көнүктүрүү үчүн байгесиз жарыштырганды «кара жарыш» дейт. Көнүктүрүү жана арыктатуу үчүн чапкылаганды «камчы жесин» деп атайт.

Багуу, суутуу. Семиргүүгө он беш күн байлайт. Акырындап суутуу он беш күн болот. Кийинки он беш күндө көңүлү ачылып, ныкталып семирет. Анан секиндеп кечке маал жемдеп алып, чөптү тартараак берип, акырындап мине баштайт. Бул мезгил – суутуу мезгили. Ошентип эки айда чабууга жарайт. Жогоруда айтылган үч мезгилдин биринчиси байлоо, экинчиси-суутуу, үчүнчүсү- таптоо мезгили болуп эсептелет. Үчүнчү мезгилде эртең менен жана кечинде «жем басты» кылат, бастырып ичиндеги богун түшүрүп турат, антпесе, семирип кетет. Анан он беш күн ичинде аз-аз, анда-мында тер алып таптайт. Эртеги-кеч бастырат.

Убагы келип тапка жеткенде эки жакты тиктеп, койшоңдоп тура албай калат. Кыйкырык болсо тыңшап, анча-мынча жел өпкө болсо ала качып калат. «Кара эттүү» болсо саал арыгыраак чабылат. Арык өңдөнгөнү «ак эттүү» болуп эсептелет дагы, семиз өңдөнгөнү «кара эттүү» болот, муну саяпкер эске алышы керек. Чыга турган ат бир белги берет. Ал белги ар түрлүү болот, аны саяпкер гана билет. Же тепкилеп, же куйрук-башын койкоңдотуп, тынч ала албай калат. Кай бирөө тынч эле болот.

3. Жабдык. 1. Кичине тердик, көбүнчө чабарда токулат. 2 Соорусуна бөз шалча жабылат, 3. «кулакчын»- шалчадана жасалат. 4. Таар шалча- сээрине

чейин жабылат. 5. Тез үртүк-кажарыдан кооздоп чачылап жасайт, 6. Чоң оромол-көкүрөктөн ооролуп, эки жагынан сээрге топчуланат, арт жагы куйруктуу басып санга жетет. Тердеткенде ага кошумчалап ала кийиз жана калың жабуу жабылат. 7. Нокто чапканда алып коет. 8. жүгөн, 9. куюшкан-чапканда жерине карай тагылат. 10. ээр, бирбир. жааз, бирэки. кош басмайыл, бирүч. чылбыр-сүрөсө тагылат, сүрбөсө тизгинчен эле болот.

4. Бала. Чапчуу баланы «ат чабар» деп атайт. Кичине чыйрак баладан тандалат. Өз баласы болгону жакшы, башка бала болсо өз тууганына тартып кетүүгө мүмкүн. Өз баласын аяп башкага чаптырчуулар да болгон. Бала да машыктырып үйрөтүлөт. Айдаганда барган сайын оозун тартып, кылчактап сак болуп жүрүш керек.

Кийими: бир көйнөк, бир шым, бир өтүк, бир топу, бир белги, бир кемзел болот. Колунда камчысы болот. Белгисин же башына тагып, же мойнуна тагып, же болбосо арчындап алат.

5. Ат чабышка даярдык. 1. жайдактайт, 2. жеңил шалча жабат, 3. аттын куйругун, көкүлүн түйөт, кээ бирөө куйругун түйүп эле коёт. 4. сүрөө болбосо чылбыр алынат, 5. токуйт: кичинейкей ээр, кичине тердик, жаа, кош басмайыл кылып, көрпөчөсүз токуйт. Көп чабылган ат болсо кээде көрпөчөнүн ордуна кийизден көктөп коет. Атты кошкондо ээси же саяпкер «аксарбашылың» азыр деп кудайга сыйынып, баланы жогоруда айтылган кийимдер менен кийинтип, жеңил шалчаны алып таштап мингизип туруп чубатмага кошуп жиберет. 6. Калыс кишиден бир, эгер ат көп болсо эки кишини дайындап «ат айдоочу» кылышат. Алар болжогон жерге чейин аттарды айдап барып «оомин оллоо акбар» деп кое берет. 7. Ат айдоочулар же кээде ырчылар «атың болсо алып чык» деп атты жөнөтөрдө кыйкырып турушат. Ат ээлери, саяпкерлер аттарды, балдарын

даярдап чубатууга кошо берет. Чубатуудагы максат аттарды жыйноо болуп эсептелет.

Така кагуу жерине жараша болот. Таштуу жерлерде такасыз болсо майып болуп калууга мүмкүн.

Эки, үч чубаткандан кийин, ат айдоочулар айдап жөнөйт. Ат ээси бала менен атка «оомин алоо акбар, «кудай жолунду ачсын» деп батасын берип кала берет. Ат айдоочулардын колунда бирден чыбык болот, болжогон жерге жеткенден кийин, «алоо акбар» дегенде, балдар чүү коет. Эгер андан мурун кайра тартса, байге берилбейт.

8. Ат келиш. Маррага жакындаганда, балдар ураан чыкырып келишет. Ураанда көбүнчө чоң аттарынын атын чакырышат. Маселен: биздин ураан «Манаке» болот.

9. Сүрөө. Байге көп сайылып, ат алыс айдалганда гана сүрөө болот. Эгер байге аз болуп, аттар жакын айдалса, сүрөө калышпайт. Сүрөгөн кезде ар кайсы уруу өзүнүн аттарын сүрөйт. Тартип боюнча оз атын сүрөгөндө башка аттарга тоскоолдук кылбоо керек. Бирок, кыянаттык көп болот. Кызыган бойдон бирөөнүн атын тосуу, коюп кетүү маселелери болот. Ошонун натыйжасында, уруу-уруу болуп чабышка чыгат.

Сүрөөгө жеткенде ат өлүп кетсе, жүгөнүн ала чаап байге алууга болот.

10. Аттарды алыс, жакынга айдаш байгесине жараша болот. Байгеси байлыгына жараша болот.

11. Калыстык. Калыстыкка туура сөздүү бий, болуш, аксакала жана ушул сыяктуу чоңдордон белгилешет. Эки ат жанаша келсе кимисинин тумшугу өтүңкү болсо ошол озгон болуп эсептелет. Калыстын айтканына көнбөсө, - кайра ошол жерден жарыштырат. Көбүнчө калыстын айтканы-айткан болот.

12. Старттын кыргызча атагы жок. Аны кое бере турган жер деп эле белгилешет. Аны аш-той башкарган кишилер белгилешет. Финишти батте деп

атайт. Беттеге же тап, же шалча таштап коюшат. Ошондон өткөнү эсеп.

13. Эреже боюнча 9 гана атка байге сайылат.

14. Ат кармоо. Ат кармоочуну «даекчи» деп атайт. Даекчи 9 кишиден дайындалат.

15. Байгени калыстын колуна берет, ал ат ээсине өткөрөт. Ат ээси даекчини ыраазы кылып туруп атын ажыратып алат. Анан өзү сүйгөнгө гана соогат берет. Ат чабар балага дагы көөнүнөн чыгарганын берет.

Тай жайдак чабылат. Кунан да жакын болсо жайдак чабылат. Башкасы токулуп чабылат / жайдак чабылганы эң эле сейрек, анжыяндыктар гана көбүнчө жайдак чабышат.

16. Байгенин көрүнүштөрү. Байге эки түрлүү болот: кыска байге жана «конок»-күндүк жол болсо деле «коно» чабат. / Мурунку күнү жете барып, эртеси эрте менен кое берет/. Анткени – алыскы жолдо аттар кырылып калат.

17. Байгенин шылтоосу. Байге аш, той болгондо жана көр байге болот. Той ар түрлүү болот: эркек бала көргөндө, баласыздар кыздуу болсо дале той берет, баласынын колун адалдаткандар – сүрнөткө отургузганда, куда болгондо, кыз бергенде – келин алганда, жоронун бийи бозо бергенде / жоронун бийине бозо болгон сайын бир чаначтан жеткирип турушат.

18. Ат байгеден келгенде да жетелеп, терин кургатып, анан чөп, жем берет. Эс алдыргандан кийин аттын чөп, жем нормалары мурункудай эле болот.

19. Ат чабыш менин ата кесибим, бала кезимде «ат чабар» болгонмун. Өзүм жыйырма беш жаштан тартып ат таптап чаптыра баштадым. Ат таптап чаппай калганыма эки гана жыл болду.

20. Адегенде, жыйырма беш-жыйырма алты жашымда «Тору кашка» деген тайды таптап, тайлардын анан кунандардан, күздө аттардан да чыгардым. Өзү чоң, чалаш тай эле, чоңдугу кунандай бар эле.

Жемге да кор эле, күзгө барганда он беш кочуштан арпа жем жечү эле. Эртең менен төрт-беш кочуш, кечинде алты-жети кочуш жем жей турган. Ошол тор кашканы быштысына чейин чаап жүрүп, анан кудага бердим. Менин колумда жүргөндө дайыма дээрлик эле чыгып жүрдү.

АҢЧЫЛЫК

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Айткан: Боржу. Жазган: Өмүрзаков А. Боржу Эрматов, 64 жашта, Тянь-Шань область, Тогуз-Торо району, Көк ирим сельсовети, «Арал» колхозу. Оң, Каба, Карбоз уулу.

Мен, карышкыр, түлкү, кашкулак, суур кармап келе жатам.

1. Карышкыр кармоо. – Кар көп жааганда жакшы ат менен кууп чаап алчумун. Жылына үч-төрт карышкырдан чаап алгандарым болду.

2. Түлкү кармоо – Муну да чаап алчуумун, же болбосо кууп барып, же изин кууп барып ыштап алчуумун. Кээде узун чыбык менен ийининен тирүүлөй да тартып алган күндөрүм болгон. Ыштаганда өлгөн болсо бир чыбык менен гана алууга болот, эгер тирүү болсо эки чыбык менен тартып алынат. Чыбыкты салып бурай берсе жунүнө оролуп, тартканда чыга келет.

3. Суур жана кашкулакты капкан аркылуу гана алып жүрдүм. Капканды кош жаактуусу жана жеке жаактуусу да болот.

ДЫЙКАНЧЫЛЫК

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Ыйса

Дөөлөтканов. 66 жаш, Сабатсыз уурусу Тайлак уулу, Ырыскул, Жан болот, түбү Кабага кошулат, өзү Атайлык, андан эки үйлүү кишини Боталиев деген тууганыбыз чоң райком болуп турганда Атайдан Аралдагы он беш үйлүү Тайлак уулуга алып келип кошкон. Айткан: Иса Дөөлөтканов. Жазган: Өмүрзаков А.

Тайлактын баласы Осмон, анын баласы Сагындык /өлгөн/, Осмондун бир тууганы Баатыркан, анын балдары Ажыбай, Качыбек, Дөөлөткан жана Малакан. Дөөлөткандын баласы Ыйса, Дөөлөткан, Баатыркан, Тайлак, Жанболот. Ыйса дыйканчылык кылат, кышында Ак-талаада кампа кайтарат, колхоздун огородун эгет.

Биринчи эле Баатыркан дыйканчылык кылат, андан Дөөлөткан улантат, атасы Дөөлөткан Ыйсага мындай деп айтат: – Уста менен дос болсоң, – нар кескенин аласың /бычак жанга дос/, ууру менен дос болсоң-уятына каласың, малдуунун өңү жарык, малсыздын өңү чарык, мал сүткөндүн түбүндө, арстандын оозунда – деген насааттарды берет. Өзү бордооку багып жүрөт, аларга чөп оруп камдап алат. Ошондуктан бордоокуларынын семиздиги үч элиден боло турган. Мал арыгын сактасаң ооз майлайт, адам арыгын сактасаң төбө каңдайт (тешет) деген макалды колдонуп, койлорун семиз багып, атам майды жей албай калчу.

Эгин. Эгин жөнүндө атасы – «жаз жарыш, күз күрөш» – деген макалды негиздеп баласына үйрөтчү. Баласы дагы дыйканылыкты өтө жакшы көрөт/ ал турсун «партиядан түшүп, кетменге кириштим» деп айтат өзү/. Өзү «адамдан тилесең эки көзүң тешилет, кудайдан тилесең эки бөйрөгүң эшилет» деген макалды колдонот дагы, дыйканчылыкта өтө адал иштейт.

Өзү он сегиз жаштан баштап кулак байлай баштайт. Атасы айткан «тегиз кыл, аз кыл, уз кыл»

деген макалды колдонуп, мыктап иштейт. Арыкты таза чабыш керек, айлыбыздагы Арык деген досум дагы дыйканчылыкты менден үйрөнгөн.

Дыйканчылыкты буудай эгүүдөн баштаган, буудайды бирден үчкө чейин сугаруучу, айдаганда буурусун менен айдачу. Сууну бака буттап келгенде бир сугарчу, ошондо кыркы чыккан кез болот. Абанын ырайына карай андан кеч койсо да боло берет. Биринчисин «кара суусу» деп атайт да, экинчисин «желке суусу» деп атайт. Буудайды таруу аңызга сепсе жакшы болот, тарууну жаңы жерге айдаш керек. Осмон деген жыртактын үңкүрүнө таруу айдатат жана ушул сыяктуу казармандын желкесиндеги жерлерге айдашат.

Илгери менин атам баш болуп, он кош менен, алты сугатчы менен таруу айдашып, 350 пуддай, башкача айтканда 350 төө-кап таруу алышат. Биринчи жолу ушундай түшүмдүү эгин болгондуктан, той беришип, элүү ат чабат дагы, эки буумдан тартып аягына бир буумдан таруу беришет.

Жаңы арык. Эгин айдаш үчүн атайы арык каздырат, ал арыкты Атантай Тайлак арыгы деп атайт. Ал арык кудайлаттар турган жер менен өтөт. Ал арыкты элүү киши болуп отуз беш күн казышат, тамагы киши башына күнүнө ондон көмөч нан, эки чаначтан максым жана айраны башка болуп турат.

Отуз беш-элүү күн дегенде бир кишиге моюнтурук сүйрөтүп салат. Моюнтурук такалган жерлерин кайра каздырат. Ошентип, казылган арык Аккуп арыгы деп аталат. Бул арыктан Тайлак уулунун беш уул деген уруусу гана пайдаланат. Совет чыккандан бери Чет-Булак колхозу пайдаланат.

Курткада Тайлак-Арык деген бар, муну чоң атасы каздырган.

Кудаяркандын Арабын Канжыга деген жерде Тайлак өлтүрө саят. Өч алуу үчүн Кудаяркан та-рабынан атайы киши жиберет. Ал кишиси дубана

болуп, ак уруп келет. Ошол кез Тайлак сыркоолоп жаткан болот. Аны билген дубана үйдө бир да киши калбасын, мен айыктырам дейт да, Тайлакка арпанын кылканын берет. Кишилер келгиче өзү качып кетет. Ошондон Тайлак өлөт. Тайлак кырк жашында сакалы куруна жетип, мурутту эки чыйратчы экен.

Адегенде мен сегиз-тогуз жашымда эгин жок эсептүү эле. Чөп чалгы жок, орок бар эле. Жыйырма экиге чыкканымда чалгы чыкты. Чалгы чабышты николайдын убагында орус үйрөттү. Биринчи буудай эгилет, анан арпа эгилет, бирок арпа мурун бышат, анан меке айдалат. Таруу эки айдалат. Күч жетсе, мекени да эки жолу айдаш керек.

Тайлактан Тайлак уулу болот, Атантайдан беш уул болот. Жогоруда айтылган арык ошол беш уулга карайт.

ӨЗҮ ЭККЕН ЭГИН

Биринчи эле буудай айдайт, буудай бир эле айдалат. Экинчи арпа айдаган. Үчүнчү меке айдаган. Мекени себээрден мурун уругун күн-түн сууга салып коет. Төртүнчү таруунун бириничи айдоосун жыртуу дейт, андан бир-эки күн суусун кургатып, дагы бир айдайт. Анан чоң казанга салып, жикисин чыгарып туруп себет.

СУГАТ

1. Буудайды айдап себилгенден кийин «кара сугат» деп атайт, ал тушарга келгенде сугарылат. Экинчиси «желке суусу» дейт, суу жетишерлик болсо, үчүнчү жолу сугарууга да болот.

2. Арпа. Мунун сугаты дагы буудайдыкындай. Арпа буудайдан он күн мурун бышат.

3. Таруунун сугаты – кыяк учуру – кылдай убагында суу куюлат.

Бышканда башты төгө баштайт. Таруу бачым амалга кирет. «Жалган куран» жаздын белгиси, «чын куранда» чыңыртып бээ байлайсың, эгинди ошондо айдаш керек. Анткени, кой, жылкы тууйт, жер ысыйт, дан өнүүгө мүмкүндүк туулат. Күкүк чакырганда буудай айдалат. Сарыайгыр чыкканда таруунун жери жыртылат /айдалат/. Сарыайгыр отуз эле күн сайрайт, ошол мөөнөттөн кечиктирбей, себиш керек.

КЫРМАН КӨТӨРҮҮ

Дыйкандын пири – «Баба дыйкан» дыйкан менен мелдешет. «Кырман көтөргөндө кудайы кылсаң, түшүмү мол болот» дейт. Анда дыйкан улак союп, кудайы кылат да, анын канынан эгиндин кызылына сүйкөйт. Ошондо өлгөндө он буум эгин он эки буум болуп калат.

Иса азыр тамеки, коон, картөшкө айдап, бакча-чылык кылат. Жер карарар замат казып, тамеки айдаш үчүн түбүнө кык таштайт. Анан топурагы элеп туруп, урукту бирден саят. Тамеки алты күндө эле толуп отолуп турат, үзүп турат. Тамекини көбүнчө илгери айдачы. Тамеки айдаган кишиге ысык керек. Көбүнчө теке, кочкордун эти керек. Өзү чейректер болуп иштеген.

«Ак-күп» арыгынын кеңдиги моюнтуруктун узундугундай келет. Моюнтурук айланат. Арык казгандардын жеген көмөч нандарынын калыңдыгы үч эли боло турган. Кыз бергендерден калың ичинен арык казгандарга бирден союш берүүчү. Ошентип, арык бүткөндөн кийин, айдаган эгин аябай болгон. Биринчи жылы эле 150 ороо дан алынган. Ал данды ошол эле жерге ороо казып көмгөн. Ошол оролордун орду дагы эле бар. Ал кезде эл тамды билчи эмес. Данды кыштын күнү төө менен ташуучу. Май салып бозо ичип алып, жармасын төөгө артынып алып,

балдар карда дан эгин тагып келүүчү. Май салып бозо ичкенден кийин үшүчү эмес.

Ал кезде «жандараалы» жарым баша «бийлик кылып», «капыраалы» тилмечтик кылчу. «Жандыраалыбыз» «майыр» болучу.

ШАЙМАНДАР

Дыйканчылыкка биринчи керек кылына турган буурсун: анын туткасы болот, тиши болот, огу болот. Моюнтурук, тиркич – эки-үчтөн, экиден төрт шамаян, абылгазы-шынаасы октоону жылдырбай басып жүрөт. Буурсунду жергиликтүү уста жасайт. Буурсунду мен да, арык да жасайт / Арык ошол айылдагы бир дыйкан. Тишин базардан бир улакка сатып алчубуз.

Эгин бастырганда өгүз, жылкы жана төөдөн да пайдаланат. Буудай бастырганда жылкыдан тай, кунан, субай болуп 20-25 жылкы менен бастыруучу. Жылкыга бастырганда ылдам бүтөт. Жылкыга бастырса дагы опко бир өгүз кошулат.

Жанчык айдаганда /эгин бастырганда / мындай деп ырдашчу:

«Оп майда оп майда
Кырча-кырча басканың,
Кырман толсун оп майда.
Орой-орой басканың,
Ороо толсун оп майда.
Кулактарың калкандай майда,
Туяктарың алтындай майда.
Оп майда, оп майда,
Майдалай басаң жаныңа пайда.
Саманы сага, даны мага ж.у.с.»

Теминге өгүз да кошулчу. Эгинди бастырганда, болгон малды ортодо пайдаланчубуз. Кезек менен утуру бирибиз бастырып ала турганбыз. Буудай,

арпа жылкы менен бастырылат. жыйырма-жыйырма беш туякка элүү боодон чачылат. Бир-эки оодарылуу менен басылып бүтөт. Таруу көбүнчө өгүз менен бастырылат. Ондон жыйырмага чейин өгүз кошулат. Ташуунун оодарышы менен басылып бүтөт. Таруу көбүнчө өгүз менен бастырылат. Ондон жыйырмага чейин өгүз кошулат. Ташуунун оодарышы көп болот: өгүз башына бирден боо чачылат. Бешилик менен үч оодарып туруп дагы пай татып жиберет. Анан улам-улам үч оодарат. Бешилик илгери ыргайдан жасалучу. Үчтөн алты тиштүүгө чейин жасала турган. Түбү чогуу, башы тарап кетет.

Эгин орок менен орулуучу. Орок бир гана түрлүү болчу. Кетменди шаардан алчубуз. Анткени, усталар өзү жасай алчу эмес. Маланы долодон, чычырканактын түбү менен жулуп алып, үстүнө чым, же таш таштап жасай турганыбыз. Кетмен менен суу коюлат. Орок менен эгин орулат, отолуп турат, үзүп турат. Тамекини көбүнчө илгери айдачы. Тамеки айдаган кишиге ысык керек. Көбүнчө теке, кочкордун эти керек.

Мен чейректер болуп иштешү элем. Үч жерге ом үйүчүмн. Бир жерге буудай, бир жерге арпа, бир жерге таруу. Дан эгинден көбүнчө ушуларды экчүмүн.

Сугат убагы жакындаган кезде арык чабылып тазаланат. Арыктын башына кан куюлат / куда-йыга торпок союлат да, ошонун канынан чачылат/. Сууну бөлүштүрүп берип туруу үчүн ишенчиликтүү кишиден мурап шайланат. Анын эмгек акысына чаң чыккан жерден / кырман сайын / бир буттан эгин берилет. Кепсени менен кошулуп, кырман башына дан алат.

Сооромбай Курманбаев деген бай болгон. Анын 500 жылкы, 1070 койу болгон. Анын кызматын кылган үч үйлүү малчы болгонбуз. Алардын ичинен көбүнчө мени жактырчу, анткени башы кичине, этеги качынкы, уйкусу жок сак болуш керек деп

билчү. Ошентип, үч жыл малын бактым, анан бир8 жашыман тартып төрт жыл эгин айдадым. Мен үйүнө барганда: «Босого солкулдап кетти, койчуга кымыз куй, аркаңды бала бассын, астыңды мал бассын» деп. Батасы тийип, бардыгы сегиз балалуу болдум. Азыр төрт балам бар. эки эркек, эки кыз, мен дагы аянбай, адал иштеп бердим. Иштебеген киши бош болот.

Өзгөрүшкө чейин дыйканчылык өтө аз болгон. Өзгөрүштөн кийин көбөйдү. «Буга себеп байларды кулакка тартуу, жана совет өкмөтүнүн саясаты болду» дейт.

Эгин айдаганда, оргондо, жыйнаганда жакын туугандар биригишип иштешет. Кээде алгоо кылышат. Кээде ашар кылышат. Кээде жарактуу малдарын чогултуп, теминге кошушат.

Аялдар тамак гана бышырып берүчү. Кээ бирөө жеткирип да берчүү.

Балдар боло турган болсо, кош баш жетелөө, темин айдоо жана ушул сыяктуу жеңил жумуштарга гана жумшалып, оор эмгек кылышчу эмес. Анткени, балтыры созулат, жүрөгү өлүп деп аяшчу. Жеңил жумуштарга 13 жаштан тартып, оор жумуштарга 20 жаштан гана киришчү, анткени жыйырма жашта жилиги толуп, үйүргө кошулган кези болот. Ошондон тартып оор жумушка дайар болот.

Жер арыктап кеткенде беш-алты жыл айдабай таштап коет. Мындай жерди «кысыр аңыз» деп атайт. Кысыр аңыздын түшүмү мол болот. Жакшы түшүм алыш үчүн ды таруунун ордуна айдайт. Тарууну болсо, жаңы жерге айдап сепсе, жакшы түшүм берет.

Эгин жыйноонун акыркы мезгили кеч күз болот. Ал кезде ай числону билбеген эл баланчанын ашына, же болбосо тоюна чейин жыйнап алгыла деген аксакалдардын насааты боюнча шашып, үлгүрүүгө тырышат. Анткени эгер аш-тойго чейин жыйналбай калса, эгин тепселип калат, же мал талап жеп кетет,

себеби- көкбөрү убагында улакчылар тепсетип кетүүгө мүмкүн, же болбосо эл жакага түшкөн мезгил болуп, мал талаа жеп кетүүгө мүмкүн.

Теминге малдын субайлары кошулчу. Тенминге кошулчу малды күн мурун тоодон алып келип, суутуп даярдачу. Анан теминге кошчу.

Кыштын күнү боло турган болсо, ишке жарактуу малга чөп берилчү да, калган малга кашек берилчү. Жакшы көргөн малдарына жем беришчү. Ага жетпегендери максым жарма да берчү. Маселен менин жоргосу бар кызыл атым бар эле. Максым да жарма да иче берүүчү. Күндүзү төрт боо, түндөсү бир жарым боо чөп берчүмүн.

Сугат убагында сууна мураптар бөлүштүрүп бере турган. Саатты билбегендиктен, түштөн кечке чейин, кечтен эртең мененге чейин, эртең мененден түшкө чейин жана ушул сыяктуу болжол менен кезектештирип, суу берүүчү. Суунун өлчөмү боло турган болсо бир кулак, бир урма кулак, тушардан деген өлчөмдөр менен жыгачты муунап, ченеп берүүчү. Арыктан ашып кетпес үчүн, алышты алып кетпес үчүн мурап эрте-кеч кыдырып тура турган. Жазда алыш байлаган кезде эл чогултуп, уй, кой же да ушул сыяктуу союш союп, мурапты башына алып туруп, кудайы кыла турган дагы, канын арыктын башына төгө турган. Ошол эле жыйында же эски мурабын кайрадан коюп, же жаңы мурап шайлачу. Союлган малдын баасын данга бышчу. Ал данды күзүндө кырман убагында мурап /көк башы/ жыйнап бере турган.

Суунун кезеги боло турган болсо, арыктын башынан аягын көздөй кыдырмай кылып белгиленчү. Сугат убагынада уруш-талаш, уурулук болбос үчүн штраф белгиленчи, айып төлөнүчү. Айыпка жүз сом пул, бир чапан, бир союш жана ушул сыяктуу нерселере белгиленчү. Күнөө кылып шартты бузган кишини мурап кармап алса, айыпты толук алуу, же кемитип алуу мураптын ыктыярында боло турган.

Эгер кадырлуу бай, бий боло турган болсо, алардан алчу эмес. Алса да жарым-жартылай кесип жиберүчү. Сууну бөлүштүргөн кезде, түтүнү менен эгинине жараша берчү. Өлчөмү болжол белгиленген, мууналган жыгач боло турган.

Арыкты чыгарганда, казганда же тазалаган кезде даяр болгондугун көзү канган «мукчу» белгилейт. Арык бүткөндө чогулган элдин бардыгы ийгиликтүү болсун деп бата кылышат. Эгер суу чыкпай калса «мукчу» уятка жыгылат. Арык бүткөндөн кийин сууну жыгып, мурап беш-алты кишини ээчитип алып арыктын аягына чейин суу менен кошо жүрүп олтурушат. Эгерде ким казган жерден суу чыкпай кала турган болсо, анын же айдай турган жери азайтып коюшат.

Арыкты жылгадан алып өтүш үчүн таш тизип, чым коюп, кылдааттык менен өткөрөт. Жыгачтан көп пайдаланбайт, анткени жыгач сууга чирип кетет. Таш тизген убакта элүү киши катар туруп алып, ылдам бүтүрүш үчүн ташты бир-бирине узатып турушат. Сууну жардан алып өтүш үчүн болсо, тегирмендин ноосу же бозо салчу жатагандарды улап өтөт. Жатагандарын алган кишилерге, албетте акы төлөйт.

Белгилүү арыктардан бизде төмөнкүлөр бар: «Татыба арык» /азыркы Атайдын арыгы/, эми «Акта-лаа» деп аталат. Бул ат балчавектен бери гана чыкта. Атайдагы «Авык арык» – Авык деген киши баш болуп чапкан экен. «Кара чолок» арыгы, Аралдын арыгы, Карасуунун арыгы, Казактын арыгы /үстү жагында Казактын талаасы деген жер бар, ошонун атына коюлган/. Шалатынын арыгы /кишинин атынан/. Өтө чоң арыктар болуп, төмөнкүлөр эсептелет: Авык арык Көгжар арыгы жана Аккүп арыгы.

Кайрак: Тогуз-Тородо мурун кайрак эгилчү эмес. Кайрак эгүүнү орустардан үйрөндүк. Атайда жүз үйлүү, мында /азыркы Көк ирим сельсовети, «Арал»

колхозунун жеринде/ отуз үйлүү, Карабулакта кырк үйлүү орустар бар эле. Ошолордон үйрөнгөндөн кийин, биз да кайрак айдай баштадык. Түздүү орустар ээлеп калгандыктан, кайракы арпа, буудайыбызды Көк-Дөбөнүн кайкысына айдачубуз. Азыр орус болбогондуктан, тоого айдабай, түзгө айдап калдык. Кайрак эгинди сугарбай эле отоп койчубуз. Чолуктун баласы кеткенден кийин кетти да, жерибизди кайра өзүбүз ээлеп калдык. Чолук баласы экөө тең кийин айдалып кетти өзү Николай менен советтин ортосунда айдалды дагы, баласы советтин убагында айдалды. Айылда бир гана жакшы аталчу. Дыйканчылыкка анын өз кишилери, унаа күчтөрү жетиштүү, же болбосо аныкыкн эмгекчилер көптөө иштеп беришчү. Байлардыкы жарды-жарчыларыбыз туугандаша биригип, алгоолошчубуз, же ашар кылышчубуз.

Эгин-тегинди жыйнагандан кийин, азыктыгын алып калып, артыгын орого көөмп койчубуз. Чирип кетпес үчүн орону өрттөп, кургатып көмчүбүз. Же болбосо, ишенчиликтүү киши жазында берейин деп сураса, бири-бирибизге беришип да турчубуз. Орого көөмп, же кишиге бербегендери капка деле этийеттеп сактачу.

БАКЧЫЛЫК

Бакчылыкты аталарыбыз «сарттардан» үйрөнгөн экен. Анткени, илгертен бери эле Анжыян жак менен катнаш экенбиз, бирок бакчачылык кийинки кездерде гана тараган. Бакчачылыктан коон, дарбыз, ашкабак, бадыраң, картошка жана тамеки эгүүнү үйрөнгөнбүз. Тамеки айдабаганыбызга отуз жылдай болду. Тамеки айдашты атам үйрөнгөн экен, андан мен үйрөндүм. Өзүм эге баштаганга он жылдай гана болду. Тамекинин жерин эки айдаш керек дагы, жөөк алыш керек, анан тигиш керек. Тамекини алты күндө эле бир отоп туруш керек.

Мекени күчү жеткени эки, жетпегени бир чабат.

Эскертүү: /жогору жактагы материалдарга кошумча/: Кошко кошулган малдын моюну жоорубас үчүн, моюнтуруктун шамыяны келчү жерине бир нерсе коюп жумшактайт. Өгүз- моюнтурукка кийиз тигилет. Аттын моюнуна тердик, кийиз, кап ушул сыяктуу жумшак нерселерден таңылат.

Календарь: /эгинге байланыштуу мезгилдер / Чын куран айынын жети-сегизинде, эгер катаал болсо, он эки-он үчүндө, кыш өтө көпкө созулуп кааласа жыйырма чендеринде кыш чыгат, анткени, ошол кезде күкүк сайрайт да, жер ысыйт. Күкүктөн отуз бештен күндөн кийин Сары-айгыр /чымчык/ чыгат. Ошондо кара эгин эгилет: 1. Меке, 2. Таруу жана конок айдалат.

Сугат кыркы чыккандан кийин болот /себилгенден кырк күн өткөндөн кийин сугарылат/. Мекени сугарбай туруп чаап алат. Меке суусаганда белгиси мындай болот: Шуушаң болгон кезинде түш мезгилде куураган өңдөнүп калат. Ошондо сугарыш керек. Кара эгинди түндөсү сугарган пайдалуу болот, анткени- түндөсү суу муздак болот да, суусунун жакшы кандырат. Сугаргандын эртеси жашылданып ыраңына чыгып калат. Анан бала кучактай баштайт. Кайсы эгин болсо дагы сугаттан мурун отоп алыш керек. Биринчи сугат «кара сугат» деп аталат. Ал тушарга келгенде коюлат. Экинчи сугатты «желке суусу» деп коёт. Муну гүл ачып, даны камыр болгон кезде коюлат. Дүмбүл болгон кезде дагы бир суу коюлса пайдалуу болот. Бул үчүнчү суу чанда бир коюлат, анткени суу жетишчү эмес. Кара эгиндин сугаты таруунун биринчи сугаты таруу кылдай болуп соолуй баштаганда сугарылат, эртеси жашылдана түшөт. Экинчи сугаты сары багалак болгондо сугарылат. Көбүнчө кумак, кыктуу өтөк жерлердики сары багалак болуп калат. Үчүнчү сугаты таруу көк талкан болгондо сугарылат. Эгер суу жетишпесе, төрт

сугарса дагы ого бетер жакшы болор эле. Коноктун сугаты дагы так таруунукундай.

Мекенин сугаты: мекени адегенде чаап, таштап коет. Суусаган кезде түштө шуушаң болуп калат. Ошол кезде түн биринчи сугатын түндөсү сугарыш керек. Экинчи сугаттын мезгили болгондо коюлат. Муну да түндөсү сугарган пайдалуу. Үчүнчү сугатты кыргыз келгенде коюлат. Муну да түндөсү койсо, даны толук болот. Үчүнчү сугат, суук болсо да он күндүк үшүктөн сактап калат. Үчүнчү сугаттан кийин ошол эле он күндүн ичинде бышат. Сууну аз ичсе, куурап тез бышат, бирок даны толо болбой калат.

Эгин жыйноо: Биринчи эле арпа бышат. Экинчи буудай бышат. Жыйнап алыш дагы ушул иретте болот. Андан кийин мекени оруп коюп таруу-конокту жыйнап алат. Тез жыйнап алыш үчүн аларды көбүнчө буудайга жасайт. Буудай алган кезде чейректер салган кожоюну да башында болот.

ЭГИНГЕ БАЙЛАНЫШТУУ ЫРЫМДАР

1. Кош чыгарарда айдай турган жердин башына барып баабедин менен баба дыйкандын жолуна атап, «алло акбар» деп нанды туурап жешет. Жеп болгондон кийин жердин башынан соко менен үч айландырат. Бул мууздаган эсебинде болуп эсептелет.

2. Сепкенде өзү баба дыйканга сыйынып кудайдан тилдеп туруп, өз колу менен чачат да, колунан келген кудайсын айтат.

3. Сугарганда кулак байлаган убакытта жеген-ичкенинин бардыгын баба дыйкандын жолуна деп атап ичип-жейт.

4. Оргондо баба дыйкан береке бер деп, өзү баштайт, жана колунан келгенин айтат.

5. Жанчып бүтүп, кызылдаган кезде байы келет. Кызылдаган буудайды чеч-дейт. Баба дыйкандын

акың а деп чейректер байдан чечкор сурайт. Бай чечкорго жандык чыгарат. Чечкор байлангандан кийин, аны дыкан соёт да, канынан күрөккө азырак тосуп алып, аны кырманды тегерете аз, аздап кызылга себет. Анан күрөктү кыбыланы каратып сабынан буудайга /кызылга, чечке/ сайып коёт. Анан чечкордун этин жешет. Эттен кайтып келгенден кийин кырман көтөрүштө, адегенде аккумулядан /молдого бере турган кепсен/ баштайт. Анан бөлүштүтүүгө киришет: бир-эки буумду /чечтин/ кожоюн берген союштун акысына деп коюнуна /байына / чыгарат. Анан кан акысы деп арык чапкандагы союштун акысын бөлүп, мурапка өткөрөт. Анан кепсен сурап келгендерге көңүлдөн чыгарганынча берет. Он-он беш кишиге кепсен берген күндөр да болот. Кепсенди күрөктөп табактап жана андан көп берүчүлөрү да болот, кимге канча беришти өздөрү билет. Анан бай менен чейректер өздөрүнүкүн бөлүп ала башташат. Азырак калганда аны кырман түп деп коет. Байы сараң болсо, аягына чейин бөлүшөт, март болсо, дыйканга бир-эки бут дан артып калат. Акырында кырманды дыйкан тең бөлө чийип чыгат да, бай менен чейректер бир-биринен ыразылык сурашат. Чейректер байга карап, бир буумдайды /эки-үч буттай данды/ оруп-жыйып аткан кезде тебелеп ичип койдум эле, бир буудайды тең чайнайлы деп убадалашкан элек, ошондуктан аны жашырып калбайын, ыраазы болсоңуз кечирип коюнуз, жок нааразы болсоңуз, өлчөп берейин, – деген сөздү айтат. Анда бай март болсо кечип коет да, сараң болсо өлчөтүп алат. Ошентип, экөө тең ыраазы болгондон кийин, ар кимиси өз эгиндерин ташып алышат.

ЭҢИШ

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Алдей

Иметов – 66 жашта, Иметтин атасы Кулуш, анын атасы Түнгатар, анын атасы Атакозу. Мундуздун ичиндеги азык уруусунан. бирэки-август. 1946-ж. Жазган: Өмүрзаков А.

Кесиби Атакозудан тартып эле дыйканчылык, темирчилик жана тегирменчилик болуп келген, бирок негизги кесиби болуп, устачылык эсептелүүчү. Өнөрү боло турган болсо, балбанчылык болгон. Оокаты ортодон жогору болгон. жүз элүүдөй кой, күтүп, бир-эки желе бээ байлачу. Иметтин жети жашында энеси, өлүп, мында /Көк-Иримде/ Кбванын ичинде Чуку уулулар тага журту болгондуктан, Эшимбек Кошкулаков деген таятасыныкына келет, таятасы багып алат. Таятасы сексен үч жашка чыкканда өлөт. Өлгөнүнө отуз жылдай болду.

Мен он сегиз жаштан тартып атамдын кылганын кылдым, башкача айтканда, дыйканчылык, артыкча устачылык, темирчилик, тегирменчилик кесибин кылып келдим. Ушул күнгө чейин негизги кесибим устачылык.

Атаман өзгөчөлүгүм гана балбанчылык болду. Эңишке түшүп жүрдүм. Отуз эки эң эрдим, бир да жерге түшпөдүм. Анжиян, Кетмен-Төбө, Нарын, Жумгал ушул чөйрөлөрдө эңишке түшүп жүрдүм. Ал кезде чоңдордун атынан түшчүмүн. Ал кезде Тогусторону бийлеп тургандар Мамбетаалы бий /атасы Кебекчи да бий болгон/ жана Саке бий Эмилбектин атасы жана кайын атасы – ушулар бийлеп турушчу.

Кокон хандыгынын тушунда кандын өкүлү келип, Карбоз байды бий кылам десе, мени койгула, мен малымы багып эле тоодо жатканды жакшы көрөм деп, болбой коет. Анда кедейирээк болсо да, кунигирээк болсо да өзүнүн агасы Матайды көрсөтөт. Ошентип Матай бий болуп калат. Башка жактан келгендер: Ушул кебетең менен сени ким бий кылды деп сураса, менден башка болбосо, Кекиримдин теригин кылмак

беле деген жоопту берген экен. Анын балдары да бий болуп келген. Балдары Николайдын убагында бийлик кылышкан. Матайдын баласы Эсенбай, анын баласы Жунусаалы да бий болгон.

Эңишке Мамбетаалы менен Саке бийлердин тушунда Тогустородогу Кабанын атынан түшүп жүрдүм.

Кээде коңшулаш райондордун мыктылары да сурап алышчу. /Мамбетаалы менен Саке бийлерден/. Эгер Кетмен-Төбө сурап алса, Сыдык болуштун атынан түшчүмүн; Жумгал сурап алса, Мурзабек, Байзактардын атынан түшчүмүн. Нарын сурап алса, Баатайдын уулу Касымбек баатырдын атынан түшчүмүн. Анжиян сурап алса, Кушбак болуштун атынан түшчүмүн. Бул чоңдордун сурап алгандагы максаты, мен аркылуу өздөрүнүн кадырын көтөрүп, абийирлерин сактап калуу болучу.

Эңиш чоң аш-тойлордо бол турган. Той ар түрдүү болот. Чоңдор кыз бергенде, келин алганда, уул той маалына жеткенде жана кол адалдантканда жана ушу сыйактуу. Эңиш улак, байге бүткөндөн кийин болот. Балбан атты өзү тандайт. Эңишке түшөөрдө төөнүн жүнүнөн шым-чепкен кийилет. Адегенде ар кимдин кийимдерин кийип түшүп жүрдүм. Кийинчерээк өзүм сатып даярдап алдым. Эңиштин кызыгына түшкөндөн кийин өзүмө ылайыктап, толук жабдындым. Эңишке жарактуу ат тандап сатып алдым. Тоо текенин терисинен чепкен, шым тиктирдим. Кыскасы бардыгы өзүмдөн чыкты. Эңишке түшкөн кезде чепкендин этегин кайыра тигет, анын ичинен чылбырды өткөрүп, шымдын ичинен курчайт. Анын үстүнөн бугу ычкыр менен мыктап шымданат. Башка топу, бутка өтүк кийилет. Топуну кыргыз аялдары өздөрү жасачу дагы, өтүктү базардан сатып алчубуз. Ушинтип камдангандан кийин, эңише баштачубуз.

Айткан: Алдей Иметов. Кайта дагы келбей калып, аягына чейин жазылбай калган.

**ЖАКШЫ БОЛМОК БИР КҮНДӨ,
ЖАМАН БОЛМОК МИҢ КҮНДӨ**
(*Жомок*)

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Муктарбек Өмүров. Отуз жети жашта, чоң атасы Эшенкул, уруусу Каба, Эмилбек Мамбеталиевдин жакын тууганы. Сабаттуу. 14-август. 1946-жыл. Айткан: Өмүров Муктарбек. Жазган: Өмүрзаков А.

Телегейи тегиз, баары жокко бийлик кылып турган бир атактуу кан болот. Анын бир акылдуу кызы болот. Сөздөн сөз чыгып олтуруп, кыз атасына «жакшы болмок миң күндө, жаман болмок бир күндө» дейт. Анда эч кимдин айтканына көнбөгөн, өз билгенин кылып жүргөн кан атып турат дагы, ачууланат. Кантип эле миң күн жакшы болуп жүрүп, бир күндө жаман болуп калсын. Андай боло турган болсо, сени баягы «туурук таманга» берейин, ошону жакшы кылып алчы дейт да, ошол кандыкта жашаган, өмүрүндө жакшылык көрбөгөн, эч нерсеге жетинбеген, жыңайлак жүрүп, буту эки эли чор болгондуктан «туурук таман» аталган, аябаган бир кедейге кызын айдап жиберет. Кыз ага кайгырбастан күлүп-жайнап «туурук тамандын» үйүн издеп жөнөйт. Атасыныкынан үстүндөгү кийминен башка эч нерсе албайт. Издеп жүрүп, кабарын угат да, акырында бир короого кирет. Короонун ортосунда чалдыбары чыккан бир там турат. Тегерегине чепкуурайлар өскөн, өмүрүндө шыпырылбаган, көрсө көңүл айландыра турган ыплас ушундай жаман там. Кире бериштеги үйлөрдөн «туурук тамандыкы» кайсы деп сурайт. Анда ал кишилер жооп берүүдөн мурун, кыздын баш-аягына карап, кийген кийимине, сын-сыпатына, сулуулугуна суктанышат да,

ушул кебете-келбети менен туурук таманды сурап жүргөндөрүнө айраңдан-таң калышат. Бирок анчалык сурагандан кийин, ошондой кызга жооп бербей коюуга мүмкүн эмес. Андыктан «туурук тамандыкы» тетиги үй, аны эмне кылат элеңиз деп, кайра кызга суроо беришет. Анда кыз турат да, ал менин күйөөм болот, биргелешип тиричилик кылганы келдим деп, ого бетер таң калдырат да өтө берет. Жаман тамга барса, үйүндө эч нерсеси жок, алдына салар курмушу, же талпагы да жок, кийим-кечеси салбыраган, чачы желкесине тушө өскөн, аябай жүдөп, тамтыгы кеткен «туурук таман» таманын тырмап олтурган болот. Кызды көрүп «туурук таман» дагы таң калды. Бирок, кыз жароокерленип жанына барды дагы, эч кандай жипкирбестен, өз кишиси сыяктанып туруп, «турук таманды» карап: сиз эч кандай таң калбаңыз. Мен сиздин кабарыңызды алда качан билем, атайы сиз менен бирге тиричилик кылууга келдим. Өлбөсөк турмушту улап кетербиз. Мен үй ичиндеги кызматты кылайын, сиз сырттагы кызматты кылыңыз. Менин да алып келген эчтекем жок, убакыт өткөрбөй жумушка киришели: сиз барып бир көтөрүм отун алыңыз да, базарга алып барып сатып, келишинче ун жана бир-эки татым туз алып келиңиз дейт. Анда туурук таман таң калган бойдон айтканын аткарууга жөнөп кетет. Ал жөнөп кеткенден кийин чалдыбардын жыртык-тешигине кесек коюп, ылай менен шыбап бүтөйт. Үй ичин абыдан тазалап, шыпырып, чөптөн оруп келип кийиз ордуна салат. Эшиктин алдын дагы айнектей кылып тазалап коет. Үйдү тазалагандан кийин короодон куурай жыйнап, от жагып суу ысытып даярдап турат.

Күн батар ченде айткандарын аткарып «туурук таман» келет. Аны сууга киринтип, чачын кырып, кайчылап «туурук таманды» аябай тазалайт. Алып келген унунан жакшылап тамак жасап, экөөлөп жешет. Эртеси күнү дагы отунга жиберет.

Анда дагы көбүрөөк отун сатып, тамактан ар-канына жибек, ийне ала кел деп тапшырат. Андан кийинки күнү кездеме ала кел деп тапшырат. Кийинки күнү отун алып келгенче, жоолук, кол жоолук сайып коёт. Анан аларды саттырып күндөн-күнгө оокаттары оңолуп, тыңый беришет. Үй турмушун оңоп алгандан кийин, жоолук сайган акчасынан арткан акчаларын жыйнап жүрүп, бир күнү туурук таманга мындай деген тапшырма берип базарга жиберет: Базарга барсаң бир чолок куйрук бөз куш, бир чолок куйрук көк ат жолугат. Экөөн тең сураганын берип алып кел дейт. Ангыча кыз дагы, туурук таман дагы абдан кийинген болушат, оокат-тиричилиги да кеңири болуп өздөрүнөн арта баштайт.

Кыз үй тиричилигин кыла берет дагы, «туурук таман» куш салып сайрандай баштайт. Кундөрдүн биринде «туурук таман» туруп мындай дейт: Сен үй тиричилигин курсаң, мен сырттан аракет кылып дүйнө тапсам болбойбу, дейт. Анда кыз: жакшы болот, жол азыгыңды камдайын, калаадан баланча күнү кербен жөнөйт экен, ошолордун артынан атыңды минип, кушуңду кондуруп алып карама-карама жүрө бер да, ошолор конгон жерге кон. Ошонун жанында бир кудук бар, «барса келбес кудугу» деген ошо. Андан суу алып чыгууга эч ким макул болбойт. Мен алып чыгам дегин дагы, аркан байлатып алып түш, түбүнө жеткен кезде эки ургаачы, эки эркек: Ким сулуу деп талашып аткан болот. Анда суу берсеңер мен чечип берем деп айткын. Алар макул болушат. «Сулуу сулуу эмес, сүйгөн сулуу» ар кимдин алганы сулуу деп айткын. Ошентип айтсаң алар суу берет. Сууну кербендерге берсең алар жүктөгөн мүлктөрүнөн берет да, соода кылып келесин.

«Туурук таман» аялынын айтканындай кылат. Ал сууну алып чыкканда кербендер таң калышат. Анткени ал кудукка түшкөн киши кайра чыкпасын

билүүчү эле. Жигиттин эсен чыгып жана аларды суу менен камсыз кылганына өтөө ыраазы болгондуктан, ал жүз төөлү кербендер ортодон үч төөнү жүктөгөн зар менен жигитке беришет. Жигит кербендер менен барып, соода кылат дагы аябаган көп байлык менен үйүнө кайтат.

Ошентип байып алышкандан кийин, талаадан иш издеп жүргөн усталарды таап, так падышанын үйүндөй кылып жүз элүү бөлмөлүү жай салдырып, аларды абдан жасатат.

Ар бир бөлмөнүн эшигинин алдына «Жакшы болмок миң күндө, жаман болмок бир күндө» деген ураанды жаздырып илет. Аялы үйүндө камылга күтө берет, өзү боло турган болсо атын минип кушун салып жүрө берет. Камылгасы бүткөндөн кийин, аялы падышанын уу кыла турган жерине жиберет да мындай деген тапшырма берет: Падыша жолукканда атың менен кушуңа кызыгат да сурайт, аларыңды бербегин дагы, өзүн конокко чакыр. Ал сенден мурун чакыра турган болсо «тон жакасынан кийилет» сиз кан болгондуктан биринчи мен чакыруум керек деп айт. Чакырганда «бир жарым киши болуп келиңиз» дегин деп, күйөсүн жөнөтөт.

Жигит ууга чыкканда аялынын айтканынын баары туура кенлет. Кан менен жолугушканда аялы айткандардын бардыгын аткарат. Кан терең ойго түшөт, барбайын десе ат менен кушка ошончолук кызыгат. Экинчиден бир жарым киши менен келгин дегени дагы сырлуу кеп болгондуктан, айткан күнү барайын деп сөз берет.

Кан үйүнө баргандан кийин вазирлерин чакырып алып «бир жарым киши деген эмнеси» деген суроону берет. Вазирлер ойлонуп отурушуп, мындай деген коолуга келишет.

Аялыңызды да алып жана жүз элүү киши менен баралы дешет.

Ошентип айткан күнү келишет.

Конокторду ар бирин бирден бөлмөгө кийирип, аябай сыйлайт. Конок куткөнү хандыкынан да артып кетет.

Чогулуп олтурушкандан кийин, ар бир бөлмөнүн босогосуна жазылган «Жакшы болмок мин күндө, жаман болмок бир күндө» деген ураан жөнүндө сөз козголуп бири-бирлерин таанышат да, кан ыраазы болгондуктан кызына чоң алкыш айтып, кандыгын күйөө баласына берет. Ошентип «Туурук-таман» он эки миң элди сурап калат.

ОРДО

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Эмилбек Маметаалиев. 52 жашта, Каба, Саяк, Оң, Сабаттуу. Айткан: Эмилбек Мамбеталиев. Жазган: Өмүрзаков А. 14. 08. 1946.

Же эки (эки) урук, же эки айылдан сегиз-тогуздан аткычыл киши чыгат да, бир айылга чогулуп, мелдеш атышат. Ордону орто, калыс жерге курат. Жерди кырмандай кылып тазалайт. Орто таман менен отуздан алтымыш таманга чейин ордо салынат. Ортосун «бырбыр» /борбор/ деп таман өлчөп, темир байлап тегерете чийет. Киши башына бештен чүкө алып чыгат. Беш чүкөгө үчтөн оюн атат. Төрт чүкөсү болуп калса, бир чүкөсүн уткан жак алып коюп, «какмай үч» деп үчтү бүт атат. Үч чүкө болуп калса «какмай эки» деп гана оюн айтат. Эгерде бир чүкө боло турган болсо «Саяр» деп жалгыз гана оюн айтат. Чүкө жок болсо, оюндан чыгып атпай туруп калат. Байгеге төөдөн тартып акчага чейин сайышат. Кээде бозо, кээде тамакка чейин сайышып ойношот. Бирден үчкө чейин калыс киши коюлат. Калыстар жыдымаларды текшерип турушат. сегиз-тогуздан канча киши оюндан чыгып калганда утук болушун белгилешет. Чүкө уурдабаса, тыштан

кошпос үчүн калыстык кылышат. Ордодо чечүүчү «кан» болот: бир тыйындык чака, көбүнчө чүкөнүн бармак келчүү катуу жеринен кан жасалат. Ал кан эки чүкөгө жүрөт.

Бардык чүкөнкү «Быр-бырга» канды коюп туруп, анын тегерегенине чүкөлөрдү тегиз тизишет. Чүкөлөр бөгүнөн тизилет. Мурун атыш үчүн таза чүкөнүн солунан «балбан» /ат/ салышат. Экөө турса кайра салат. Эгер оңко туруп калсча оңколотуп жыгабыз деп ырымдап калышат. Балбанды калыс карчайт. /бир чүкөнү өкчөйт /. Кимдики консо ошол жак мурун атат.

Тартиби: Ак басыш керек, согончок чийимге тийиш керек эгер аша басып кетсе чыгарган чүкөсүн бербей коет. Ордону абалак же домпой менен атышат. Ким каалаган менен атууга мүмкүн. Чыккан чүкө өз кишисине тийип, кайра чийимдин ичине түшүп калса, чүкөнү алат да ойну өлөт- «жыдыйт». Чүкө чыгарып жүргөндө жолдошу абалакты же домпойду кармап койсо да жыдыйт оюн эле Чүкө чыгарып жүргөндө шериги ичтен тышка, же тыштан ичке эч бир нерсе алып чыгып же бир нерсе ордонун ичине таштаса да жыдыйт. «Аткычыл» жана «чертмекчил» деген атак болот. Тоорумакчыл жана «кадамакчыл» деген дагы эки атак болот жана чаптырмай дегени да болот. Артыкчыл киши чогуудан чыгарып же кадамак, же тоорумак же чаптырмакка ылайыктап, чүкөлөрдү чекелетип сүрүп барат.

Машыккандар гана болбосо, ал чүкөлөргө башка аткычтар тийбейт. Чертүүгө тоскоол чүкөлөрдү тоорумакчы, тооруп чаптырмакчы чаап алгандан кийин чертмекчи кадамакты кадап ичке түшөт. Ичке түшкөндө «чен жыгач» менен өлчөйт. Чен жыгач эки орточо таман беш узундугунда болот. Чүкөгө жөн салынат. «Быр-быр»га үч чүкө тизип туруп салат. Канга бир таман тууракей салынат. Кан менен «быр-быр» турган топту чертпестен, адегенде, бир чүкө чертет. Кан же ага чүкө кошо чертсе, жылбай жана

абалакты оңобостон туруп чертет. Урбай, сүрбөй, чапай – так чертет., / чертип чертет /.

Мелдеште тартмай, чапмай, сүрмөй, тегеретмей чертмелер колдонулбай так чертилет. Тоорумак менен чаптырмайды маакулдашуу аркылуу гана кошулат. Тоорумак көбүнчө кошулат. Байгесиз оюнда баары боло берет.

Черткен киши сол буттун башын маңдайкы чүкөнүн ич жагына өткөрүп жиберсе оюну жыдыйт. Ордонун ичиндеги чүкөлөрдүн аралыгынан оң бутунун учу /Тумшугу/ өтбөс керек, эки чүкө бири-бирине көрүнбөш керек. Абалак алгандан кийин оң бутун жылдыра берсе болот. Сол буттун башын кайрып отурган болсо болду, жалпы өтсө жыдыбайт.

Ичке түшкөн киши тышка чыкпайт, ордонун ичине эчтеке таштабайт, Түкүрбөйт, чимкирбейт. Абалакты жанга тийгизбейт, тийгизсе – жыдыйт. Черткенде абалак колдон чыгып кетип, кол жерге тийип калса ды жыдыйт. Алганда абалак же түшүп же өзү жерге койсо да жыдыйт. Биринчи чүкөнү черткенден кийин ордуна турат, канды же кан бар топту чертсе да турат, «быр-быр» дагы топту чертсе дагы ордуна турат, алардан башкаларды черткенде отуруп алып канча черсте ыктыяры. Чертип жатканда кайырган этеги, түргөн жеңи, байлаган куру же кийген кепичи түшүп кетсе да жыдыйт.

Бир жак канды үч алганда /үчүнчүсүндө/ «балбан» салып, жыккан жагы канда бүт алат. Чүкөнү бүт бир жагы алып, бир жагы жалгыз канды алып калса баары бирден атат. Эгер кишиси тогуз болуп, чүкөсү тогузга жетпесе, кан болбосо ал жак жеңилет.

ЧОКОН

Чокон макулдашуу аркылуу келген мейманга арнап салынат. Байгесиз ордо болсо көрүп отургандарга деле бирден үчкө чейин салына берет.

Уткан жак акырында уттурган жакка арнап ордону толук бир салып берет: Ошондо утулгандар мурунку үч утуктун бирин уткан болсо тең, такыр уталек болсо бир жолу утулган болуп эсептелет.

Байге белгиленген кезде калыска мурунтан атап бөлүп коет.

Ошол утуктун ичинен эле алат. Эгер утушпай кала турган болсо калыс эки жактан ичкен тамагына ыраазы болот.

Тамакты тең ичишет /бир мезгилде тамактанышат/. Антпесе тамактанган жак демдүү болуп кетет деп чатак чыгат.

Ордодо киши которулбайт, анткени карышы элек жаңы кол деп улуксат кылышбайт.

Байгени бөлгөндө чертмекчини эске алышып көбүрөөк беришет. Адеп топ бузулуп же сүрүлгөн кезде кан кууп-кан быр-бырдын каягында болсо ошол жагынан атышат.

Черткен кезде кан менен быр-бырдын ортосунан билек кечирип абалак албайт. Алууга мүмкүндүк болбосо ойун жылып, абалакты алып чыга берет.

Абалак менен чүкөнүн арасын өлчөп бут салган кезде биринчи бутун салып экинчи бутун салбаса жыдып калат. Экинчи бутун салган да каршы жактагылар бас дебестен туруп басып жиберсе да жыдыйт. Басууга улуксат кылган болсо жылыбайт.

Бут салган чүкө чертилбейт, ошондуктан башка чүкөлөр алыс болсо кеде кыянат /кычылык/ менен да салынат.

Нуска боюнча бирди черткенден кийин канды черте берет.

Топту да бирди черткенден кийин чертет.

Чүкөнүн атар /кар-чар/ башы чийинге кичине эле илинсе бербейт.

Башка жагынын жарымынан көбү чыкса ала берет.

Черкен кишинин буттары, жеңи же этеги четки чийимге илинип тийип эле калса жыдыйт. Атып

жүргөндө да ошондой. Черткен кишинин шерити кармап же чийиндин ичинде аны кесип өтсө дагы жыдыйт.

Канды дайыма быр-бырды карай атат, черткенде бары бир.

«ОРДО-КУЛАК»: Кан кеткенден кийин бирден тартып үчтүн үчүгө чейин чүкө калган кезде кан алган жак эки эсе, берки жагы бир эсе кылып калган чүкөнү бөлүп алышат. Мелдеште канча калганда бөлүп алышын белгилеп коюшат.

КЫЧЫЛАР: Үчтү чертип канды чертесиң деп чыр салышат. Кан биринчи чыгып кетсе кайра сал деп чатак кылышат.

Кан биринчи чыгып кетсе талап албайт.

Тоорумакты-Байталыңды сыртыңа ал, үзөңгүлү-гүңдү /бир-эки эли/ сал деп чыр кылышат.

КАДАМАКТА: Жакын кадамактарда да үзөңгүлү-гүңдү жакын сал деп чатак салышат.

Байгесиз оюндарында жедирмекке уттуруп коюп оюнду кемитип коючулар да болот.

Оюн жарым болот дешип, жакындар өзү ойногон кезде көңүлү ооруп туугандык бирдик бузулбас үчүн кээде жарымын гана төлөтүшөт.

Калыстар: койгула, балдар, бири-бириңерди таарынтпагыла деп келиштирип коюшат.

Байгеси жок оюндарда чүкө жыйгыч көбүнчө тестиер балдардан болот. Чокон ошолорго салынат. Эгер конок болсо чокон аларга салынат. Байгелүү оюндарда болсо макылдашуу аркылуу гана жалаң конокко чокон салынат.

Ордодон чүкө уурдаган кишилерди минип алып, эки кулактан чоюп, мөөрөтүп, быр-бырды үч айландырып чыгат.

Мелдеште тыйылган жолдор менен чыгарган чүкөлөр кайра салынат, бирок оюн өлбөйт.

ЖЕЗТУМШУК

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Эмилбек Мамбеталиев, элүү эки жаш Каба, Саяк, Он, Тянь-Шань областы, Тогуз-Торо р-ну, Көк-Ирим с/совети, Арал колхозу. Айткан: Эмилбек Мамбеталиев. Жазган: А.Өмүрзаков. 14.08. 1946-ж.

Атабыз үч катын алган. Ортончу энебиз Казбуунун чоң атасы: Атасы Кайназар, анын атасы Саргөбөн, анын атасы Карагул, анын атасы Бостери деген чоң мерген экен. Ал киши Каноочто кийиктеп жүрүп Каноочунун чатында 10-15 жаштагы бир бала менне жатып калат, жер зоолуу капчыгайлуу болгондуктан коркунучтуу болот. Жан казанды асып, ооз отун талкалап растап, милтесин ырастап, атыла турган кылып коеюн деп даярдап, милтесин кайра машага кыстарып, дары сээп, ырастап жерге шыйрагын сайып койгон кезде бир илечек кийген келин маңдайдан чыгат. Бала билбейт, мерген бат атарын / мүйүздөн жасалган, кайыш капкагы бар, 6-8 канасы бар дары салгыч / дарылап, дарыга толтуруп асынып алган мерген билет да даярдап турат. Ок чонтойунун оозун ачып даяр болуп турат. Бала сезип эки жагын карап, а да көрөт.

– Ака, аке мынаяктан бир келин келе жатат да дейт.

Жакын жерде айыл болот, отко келаткандыр дейт мергенчи, баланы көрбөсүн деп. Бала байкабай от жага берет Бостери сөөк кесчү кестигин сууруп колуна кармайт. Келин бир жеңи менен оозун думбалап келет. Оозун, көзүнүн канча экенин билгизбеске аракеттенип гүүгүмдө обочолой отурат. Аталарыбыздын айтууна карай эртерээк кетириштин амалын кылайын деп балага этти чыгар дейт, анткени жүрөгү

оолгуп калат, а дегенде куулуп келип кетип, анан кечинде келип чыңырып басат дегени эсине түшөт. Этти чыгарып балага бир томолок кесип берип, устукандап туурап жегендин ордуна, корккондуктан, пеш кылуу үчүн жиликти сөөгү менен кыя кесип бир жагын балага, бир жагын бычакка сайып туруп «келинге» берет, ал жеңи менен алып жемиш болот, үрпөйө түшөт, бирок мерген билет. Мерген өзү да жей албай кабырга, жилик болсо да кыя кесип эле эрте бүтүрөт. Ало-акбар деп бата кылар замат келин туруп кетет, сүйлөбөйт, сөөк кескенде гана «болотту болотко салбаңыз» деп бир ооз гана сөз айтат.

Качкан менен из кууйт деп аталар айтчуу эле деп, аттарды отко коюп баланы да ордунан которот. Өзүнүн, баланын чапандарын эки дөңгөчкө жаап, тебетейлерин уктаган киши сыяктуу үстүнөн кыйгач кийгизип коет. Оттуу чоң жагып коет. Атты алысыраак коюп, андан берирек өздөрү жатат. Баланын кулагына кебез тыгып коет, /коркбос үчүн / Балага айтат: Качкан менен кутулбайбыз, алашып көрөлү.

Бир уйкуда келет, от күйүп турат, дөңгөчтөр жатат. Келин болуп келе жатып дөңгөчтү көргөндө эле түрүн бузуп чаңырып келип басат. Чыңырыгына капчыгай жаңырат. Даярданып турган мерген атат. Колун силкип алып кыңырындап сүйрөлүп, узун чөптүн арасы менен качып жоголот.

Мерген, бала экөө даярданган бойдон катып таң атырат. Таң атканда дөңгөчкө барышат: баш жагы менен как ортосунан тырмактары кирип кеткен болот. Жес тумшуктун изинен кан чууруп кеткен. Эми зыян кыла албайт деп баланы чоң ташка чыгарып коюп, аттарды таштап, Бостери мерген изин кууп кетет: Зоону аралап бир бийик зоого чыгат: из кан таамп жүрүп отуруп, бир үңкүргө кирип кетет. Кириштен коркуп үстү жагына чыгат. Үңкүрдүн түндүгү болот, андан караса келин жатып калган экен. Бир кемпир, баласы жана келини үчөө экен.

Ок кабыргага тийген экен. Кемпир ок тийген жерге түтүк салып, канын алып таштап коет, Бостери көрүп турут, алар көрбөйт. Түрлөрү тайлактын жүнү сыяктуу болот. Кемпир Бостери сенин укум-тукумунду кууп жетпесем деп сүйлөнүп жаткан болот. Бостериге коркунуч түшүп, атып туруп качайын деген ойго келет.

Кемпир баласы өч ал деп тапшырат, бала макул болот.Келинди кемпир өзү айыктырмакчы болот. Ошол кезде Бостери баласынын далы ортосун болжоп туруп атат да кача берет. Маңдайларында гана бирден көздөрү бар экен. Ошондон кийин Бостери коркуп ошол жакка кийикке барбай калат.

Ажыбек, Карбоз бир тууган экен. Кетмен-Төбөдө Үч-Терек деген сельсоветте жашашкан экен. Ажыбек бай болот. Анын түндүк жагында Көк-Дөбө деген жер болот, ал жерге жылына бир маал коюн оторлотуп баруучу экен. Койго барганда оторуна бир эки жолу гана барып кабар алуучу экен. Бир жылы койчулар орун алгандан кийин беш-алты күндөн кийин койлорго туз бердирип келүү үчүн Ажыбек өзү барат, эки күн жатат. Бир түнү «Ажыбек!» деп байды бир адам койдун чекесинен туруп чакырат. Ажыбек, эртең койдун жогору жагына чыгып жат деп айтып кетет. Ажыбек, мага дөөлөт /сыйлык/ келет экен деп сүйүнөт. Короосунун башына чыгып жатат. Бир убакта койлор үркүп качат, Ажыбек тура калса, жес тумшук келип калып кармаша кетет. Өзү чоң балбан киши болгондуктан Ажыбек көпкө чейин кармашат. Утуру бири жыгып, көп убакыт өтөт. Бир кезде Ажыбек койчуларын келгиле деп чакырат, койчулары коркуп барбайт, бир убакта Ажыбектин онтогон үнү чыгат, бир кезде онтоосу да басылып калат.Койчулар таң атканча коркуп барбай, эртең менне барышса, Ажыбек өлгөн болот. Мыкчып кийимдерин тыткан. Чечип караса, бир колтукту гана ойгон, башкасы таза, этин жеген эмес,

кан тамыр калбаган – соруп кеткен. Койчулар эртеси элге кабар кылат. Туугандары келип Тогуз-Тородон Ажыбек уулу Кадыр жана Ажыбек уулу Сойку /бөлөктүн балдары/ дегендерди, бир канча кишилерди чакырып барып жолдугунар жана союшунар деп эки козу берип кайтарып, өлүгүн өз эли Кетмен-Төбөгө жүктөп кеткен. 1923-24-жылдары Канчоочунун түштүк тарабы «Көк чолок», «Ак-Суу» деген зоолордун арасында Чоңко уруусунун Канай деген бай мал оторлотуп барып конот. Айлынан эки бала охотого чыгат. Аксуунун кыры деген зоого барышат, бири ат багып зоонун кырында калатт, бирөө кийик издеп төмөн түшүп кетет. бир аздан кийин мылтыктын үнү чыгат. Караса мылтыгы менен бала жан алы калбай өөдө карап качып келе жатат. Сураса айта албай, ат тарт дегенден башкага алы келбейт. Атка мингизсе үйгө карай чапкандан башканы билбейт. Жолдошу тизгиндеп, коркпой айт деп кыстайт. Өңү кубарып-саргайып кеткен. Үч жаман нерсе көрдүм: Өзү тайлак жан сыяктуу түктүү, бир-бирибизди көрүштүк да, өөдө карай качтым. Антпесем куткара турган эмес эле, артыма карасам кууп жакындап калыптыр, мылтыгымдын түздүгүнө ишенип алдынкысын жүрөктөн ары атып качтым. Бардаш кылып туруп кайрат менен аттым, алар үймөлөктөй түшүп токтой калышты, маңдайларында бирден көздөрү бар экен, түктүү экен, коркуп башкасын байкай албай калдым.

Окшуп, кусуп, эч кеп айта албастан жылдыз толгондо өлөт. Эртеси беш-алты киши чогулуп барып изин, тигилердин изин жана канын көрүшөт, бирок коркуп ары бара алышпайт. Тердиктей чөп жапырылып калган болот. 1930-31-жылдары Түрүкмөн Кыдыршаев деген охотник бир жолдошу менен барып Каноочунун чыгышын да Кашка-суунун оозунда жатат. Оходчулардын кепеси болот: Жаан чачындан коргонуп, эттерин сакташ үчүн пайдаланат. Ошондо эт бышырып жеп жатса, жатарда чөптү шырылда-

тып эле бирөө келет. Отко койгон аттары кошкуруп үркүп төшкө чыга качат. Кепенин ичиндеги тайган табышка чуркап чыгат, жүз-жүз элүү метр жерге табышты көздөй үрүп барат, табышка жетип эле каңк дей түшүп, кайра качып «оттон» секирип өтүп, кепенин төрүнө качат. Түркмөн деген 28-чачмасын октоп, кепенин оозун көздөй сундуруп, балага уламулам чычала ыргытырат анткени табыш жакындай берет. Таң атканча ошентип чыгышат. Тайгандар коркуп кепеден чыкпайт. Бияк, тияк баары зоо, ал жердеги чөптөй жайпарылып адам аралагансып из түшүп калган. Бирок чөптөн эмненин изи экени билибнбейт. Корккон бойдон эртен менен качып баса беришет.

1935-жылы мен /Эмилбек/ Эшенкан /баласы/ Лөлү Түйтөев Жанаалы Абышев, Айдаркул Ормонов бешөөбүз эки мылтык менен кийикке бардык. Кийик атып Көк дөбөнүн четинде, Көк ирим суусунун башында Каноочунун чыгыш жагында жаттык. Эт салып, отту чоң жагып, челекке асма кылып бышырып, аттарды отко коюп /суунун башка булуңуна өткөрүп/ отурдук. Биз отурган суунун башы Каноочудан агып келет. Ошол жактан камышты шатыратып басып эле бирөө келатат. Биз добушту угуп коркуп ат болду бекен деп чуу-чуу десек жалтанбай эле түз келе жатат. Мен да, Лөлү да мылтыкты ок сала баштады. Башкалар: Жанаалы абышка отун кескен балтаны, экөө союл алып, арт жагын терекке такап, эмен болсо да бир чаап өлөлү дешип даярданып калышты. Ит жок «алха!» десек токтобой эле келе жатат. Коркуп мен атайын десем мейлиң дешти. Бийик камыштан чыкса эле жаныбыздан чыга турган. Шатыраган жакындаганда эле атып жибердим. Токтой тушуп, даа эле келе жатат. Дагы бир аттым. Анан Корумга барып шалдырата басты, таш калдыраган жакты көздөй дагы бир атты, ок ташка тийип жарк дей түшкөндө, кайра изин көздөй кетти, добуш жоголду.

Таң аткыча от жагып, уктабай чыгып, эртеси баса бердик.

Иттер андан коркот, мылтык менен оттон ал коркот, башкадан коркбойт, тундөсү келет, күндүзү көрүнбөйт. Жезтумшук дейбиз, бирок өзүбүз көрбөдүк. Некаанда гана кезигет. Канчоочуда кийик көп болот, ошондуктан мергендер түнөп жатып атышат. Жезтумшук ошондо гана көрүнөт.

ШЕРИНЕ

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Эмилбек Мамбеталиев, элүү эки жаш, Каба, Саяк, Тянь-Шань обл, Тогуз-Торо району, Көк-Ирим с/с. Арал. к. Айткан: Эмилбек Мамбеталиев. Жазган: А.Өмүрзаков. 15.08. 1946-ж.

Шерине жай кымыздын, кыш бозонун күчү менен болот. 1914-15-жылдарда шерине жээр эле. Көк-Иримдин өйүз-бүйүзүнөн Каба, Тайлак уулу, Чуку деген үч урук элден /азыр эки колхоз/ он сегиз-жыйырма беш жаштагы жигиттер ылганып, колунда бар, расходуна чыдай тургандары тандалып, жыйырма бештен он беш кишиге чейин жыйылып, жалаң эркектер гана жей турган.

Адегенде кабарлашып туруп, бир үйгө чогулушуп келишет. Айылдагы мурза чыкмалар келе беришет. Баары баш кошуп кандай өткөрүүнү чечишет: жыйырма төрт-жыйырма беш киши бир койго тойбойт дешип, согум сойгондор бир койдон кошуп союп, сойбогондору бир чоң кой жана бир козудан союшчу.

Адегенде кант, өрүк, мейиз жана башка түрлүү жемиштер коет он буттай таруу шактын бозосун ачытышат, эгер жайдын күнү болсо кымызды аябай жыйнашат. Өзүлөрүнө бир үйгө, саламчыларга бир үйгө тамак даярдашат /саламчыларды үстүнө кийиришпейт, бирок аларды да тойгузушат/.

Башка жактан келген конок болсо үстүлөрүнө кийиришет.

Шеринектештер кирчи үйдү жаңы килем, шырдак жана башка жасалгалар менен абдан жасайт. Жүктүн бирин калтырбай башка жакка чыгарат. Шеринекеч азандан аттанып, күндүн мурду тийе келет да, күн баткандан кийин тарайт. Шеринектештердин аттарын багыш үчүн бир сарай, бир киши дайындалат. Шеринектештер тондорун илип, баары кемзелчен болуп тегиз отурат. бир-эле кант, өрүк, мейиз, бал, сары май жана башка түрдүү жемирштерди беришет. Чай, эт ичкилик берчи кишилер дайындалып коюлатта аягына чейин которулбайт. Башка кишилерди кийирбейт. Чайдан кийин бардык дасторкон жыйналат.

Эки чоң казанга таза сүзүлгөн бозо келет. Бозого үч-төрт кило эриткен сарымай куят. Улам аралаштырып куя берет, май түгөнгөндө дагы куят.

Чоң казандан үч-төрт жолу алып келет. Ар бир казанынан кеминде чоң пияла менен үч-төрт сыйрадан жетет. Бозону мурун май менен анан жалаң ичет.

Жууркан төшөбөй, шырдак, килем төшөгөндүн себеби: жетиден төрт же алтыдан бир-эки киши болуп бөлүнүшүп алышып «Төрө-чакмак» ойношот. Калгандары ыр комуз менен башташат.

ТӨРӨ ЧАКМАК: Эки тарап болуп ойношот да, уткандары өздөрүнүн каршыларын /утулгандарын/ билекке бирден чабышат. Киши башына үч-бештен чүкө салат. Балбан карчайт. /Калыс киши калчайт/, Чүкөсүн конгону мурун алат. Жыдыгыча ала берет. Бирдей ала тургандар бир алат. /үч түрдүү/, жуп жубу менен, жакшыны жаман алган жыдытып коет. Баарын кыйган жак жыгат.

Жыдуулары: Бирден албайт, чеккенде колдун үстүнө түшкөндү түшүрбөй бүт чапчып алган санга жараша алат. Алчуудан башка чүкөлөргө кол тийбөө керек. Ордо сыяктуу, шериктери кол тийгизбөө

керек. Алган же огу чогуу кармалбаса да жыдыйт. Алчуудан кем ашык алынса да жыдыйт. Чүкө бүткөндө же бир экинин үчү калганда деле утулат. Ар бир киши бир иреттен алат, жыдыбаса даггы катар ала берет. Эгер алты кишиден болуп, эки түзүгү бир, төртөө бир алса, экөө бир, төртөө бир жыдыйт. Экөө экини, төртө төрттү кыят. Көбүнчө шап алмай /билекке чапмай /, кээде акча жана башка нерселер сайып да ойношот. Бул ойун чыр-чатак чыкпаса себепкер болот, анткени эл алаксыйт. Кызыган кезде алышалбай баратса токтотуп коюп, ыр, комузга киришет.

Бака-шака болуп кетсе «тим-тим» ойношот, аны да эки тарап болуп, Күлгөн жагы күлбөгөн жагын билекке чабат.

Оюнга кире баштаганда койду соет. Карта, чучук жана башка чүйгүн эттерден аябай салат, куйрук, жамбаш жана башкалардан үймө табак жасап – үч авара эт тартат. Кесмени жакшы жасатып, азыраак салып беш бармак жешет. Андан кийин да табы тартканын ичет: Бозо, кымыз, чай жана башкалар.

Кол жуудуруп, күн баткандан кийин аткарат. Келгенден кеткенчи үй ээси өзү башкарат, отуруп албайт. Шеринектештердин жумушу болбойт. Башында белгиленген тартип боюнча ээси өзү өткөрө берет.

Көп ичип кустургандары да болот, мас болуп, аттан жыгылып, ээр-токуму жоголуп, талаада калгандары да болот.

Маселен: Бир шеринедө Бөржунун ээр-токуму жолдо калган. Бир шеринедө Тынаалы эки-үч табактын устукандарын жыйнап курчанып алган күндөрү да болгон. Май куйган бозо көп ичилет, чакбайт, баш оорутпайт, жүрөк ачыштырбайт, жагыштуу болот.

Жайкы шериненин айрмасы эле бозо ордуна кымыз ичет.

ЭДИЛ МЕРГЕН

(жомок)

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Муктарбек Өмүров 1911-жылы туулган, Каба, Саяк, Тянь-Шань область, Тогуз-Торо району. Көк-Ирим селсовети, Арал колхозу. Айткан: Муктарбек Өмүров. Жазган: А.Өмүрзаков. 16.08. 1946.

Эдил мерген тогого кийикке чыгып, эт бышырып жеп отурса бир жезтумшук келет. Кабырга менен бычакты кайраштырса жезтумшук «болотту болотко кайраба» дейт. Кайраганым ошо деп жооп берет. Эт кесип берсе жемиш болуп жеңине катат, анткени тумшугу менен тырмактарын көрсөткүсү келбейт.

Жезтумшук кеткенден кийин боюна ченеп жыгач кесип, чапанын жаап, тебетейин кийгизип коюп, терекке далдаланып олтурат. Отту чоң жагып коет. Жезтумшук кечинде чаңырып келип дөңгөчтү басат. Өзүн мерген атат. Абдан катуу чаңырат / жезтумшук/. Эртеси түштө келип тырмактарындагы алтын-болотторун кесип алат. Бул тукум кууйт дечү эле, дагы бар болуш керек деп сактанып, ошондон алган болоттон кестик жасатат да көргөзбөй катып жүрөт. Кызы 16 жашка чыкканда күйүөгө берет. Кызы «энемдин сандыгында көрсөтпөй жүргөн бир буюму бар, ошону берсе гана аттанам» дейт.

Ата-энеси бирин берет да айтышат: Бул кездикти жоготбой алып жүр, жезтумшук бар. Айылдын аягына конуп жүр, алар катылбай койбойт. Түндөсү жашырынып келишет, ошондо кынынан чыгарып босогого далдаланып туруп жүрөккө сай дешет.

Ошо ата-энесинин айтканы келет, бир түнү келет, айыл-апа бүт качып кетет. Кыз босогого бойлонуп турат, кире бергенде атамдын айтканы деп жүрөккө

саят. Жезтумшуктун чыңырганына чыдай албай аял өзү да качат.

Качкандан калган эл жыйналып Эдил мергенге барышат да болгон окуяны айтат. Эдил мерген келип тырмактарын алып дагы кестик жасатып, калгандарын да өлтүрөм деп элге жар чакырып: Мен картайып кетермин, бир жаш бала кошуп бергиле дейт. Өзү кара сакал болгон кез болот. Он сегиз-он тогуз жаштагы баланы ээрчитип алып чыгат.

Көп убакыттар издеп жүрүп, акырында бир таштын жаракасынан үн чыкканын угулат. Жараканын төбөсүнөн шыкалап кызын атып өлтүрөт. Анан жалгыз көздүү энеси «Жемекчи элең жедиң, тукумумду үзмөк болдуң. Өлүгүмдү сага кантип таштайын» деп көтөрө калып бир таштын жаракасына кирип кетип жоголот. Эдил мерген таба албай калат. Бир эки айдан кийин кайра отурса бир кааран көрүнөт. Эдил мерген аксакал болуп калган кези болот. Ошол караанды көздөп барат: Сексен койу бар, жалгыз көздүү бир жезтумшук үңкүрдө турган болот. Эдил мерген курал-жабдыгын коюп, жолдошун ээрчитип алып кирип барат.

– «Чын келдиңби, жалган келдиңби, кудай сени чындап жеткирдиби деп, үнкүрдүн оозуна үйдөй ташты коюп бекитет.

– «Жанындагы жолдошунду өзүңө союп берейин» деп баланы эзе кармап өлтүрөт. Казанга этин салат. Этин өзүң бышыр. Мен ушунча күндөн бери уктай элекмин, үч кызымды тең сен жок кылдың. Көзү уйкуга киргенден тартып эле Эдил мерген камына баштайт:

– Темир шишти отко салып кызытат да, жалгыз көзү жумулар менен кор дедирип шиш менен көзгө саят. Жемекчинин жедиң, мени да жемек болдуң деп чыңырып, таң атканча чапчып үңкүрдү издеп Эдил мергенди таппайт. Ал жашынып, буйтап жүрүп таң атырат.

Таң атарда эми болбоду деп ташты алып таштап үңкүрдүн оозун ачат.

Эдил мерген кара-башыл эркечин союп. Терисин кеп кылып кийип алып, серке болуп баштап биринчи алдына чыгат.

«Жаныбарым ак серке талаада калдың» деп жезтумшук башынан сылап кое берет. Чыгары менен үстүнөн кебин алып таштап, мынтык-куралына барат, койду чыгарып болгондон кийин, «Эдил мерген, эми кыйнабай атып сал» деп тумшук көкүрөгүн тосот.

– «Атышты сенден үйрөнбөйм» деп атып салып, тырмактарын кесип чыгарып алат. Ачкычтарын алып, камаган адамдарын чыгарып, үңкүрдүн ичиндеги дүнүйөлөрдүн баарын да алат. Чыгарган адамдар кайрылбастан эле жөнөй баштайт. Анда Эдил мерген: мен адамзатмын, силерди чыгарган менмин, мен карып калдым, мени ала кеткиле деп элди чакырат. Эл кайрылып келип олжону бөлүп алышып, Эдил мергенди үйүнө жеткиришет. Ушинтип Эдил мерген төрт жезтумшук өлтүрүп тынат. Элине келип, чоң той берип, сыйлуу абышка болуп жыргап жатып калат.

ЖӨӨ ЖОМОК

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. М.Өмүров, 1911-ж туулган. Каба, Саяк, Оң, Тянь-Шань область. Көк-Ирим с.с. Арал колхозу. Тогуз-Торо району. Айткан: Муктарбек Өмүров. Жазган: А.Өмүрзаков. 16.08. 1946.

Илгери бир абышка, анын үч аялы болот, баласы болбойт. Бала көрбөгөнүнө хан капа болуп олтурса, бир сыйкырчы келип, хандын эмнеге капа болуп олтургандыгын сурайт, хан ага ачууланат «дартынды айт» ханым дейт. Менин дартымды коюп, «өз арбайынды сок» деп жооп берет хан. Ага болбостон сурай

бергенден кийин, кан өзүнүн баласы жоктугун айтып, дартым ошол дейт. Сыйкырчы аны балалуу кылууга убадалашат, бирок жети жылдан кийин аламын дейт. Хан ал турсун бир жылдан кийин алса да ыраазычылыгын билдирет. Үч аялын алып келип, үч алманы тиштеп туруп үчөөнө берет. Аялдардын боюнда болот.

Балдар жети жашка чыкканда сыйкырчы келет, хан өзүнүн балдарын жашырып, кедейлердин балдарын берет. Сыйкырчы өз баласын сурагандан кийин айласы кетип өз баласын берет. Экинчи күнү дагы бир баласын берет. Үчүнчү күнү кичи баласын алат. Бала барып сыйкырчы менен сүйлөшүп, ээрчип жөнөйт. Сыйкырчы баланы кууруп жеш үчүн отунга жиберет. Барса бир куураган баш жатат, аны бир тепсе баштан үн чыгат. «Мен дагы сендей киши элем, сен дагы мендей куураган баш болосуң» дейт баш. Бала башты көтөрүп алып бир ак сакалга алып келип баштан үн чыккан окуяны айтат.

Аксакал: «Ал баш баягы сыйкырчы кемпир жеген кишилердин башынан» дейт. Эми сени кууруп жесе дагы чилтен деген окууну оку дейт. Чилтенди өзүң оку, окуп жатканда сыйкырчыны казанга түртүп өлтүр, анан анын белиндеги ачкычын аласың дейт чал.

Бала ошол чалдын айтканын кылып сыйкырчыны өлтүрүп, ачкычты алат. Жети кампаны ачып бир канча камалган адамдарды бошотуп жана башка жыйнаган дүнүйөлөрүн алат, да бөлүштүрүп берет.

Бир тулпар тандап минип, атам мени өлүмгө жиберген экен деп атасына барбай, бел куда болгон кайын атасыныкын көздөй жөнөйт.

Жүрүп отуруп бир аксакалга кезигип жол сурайт: кайын атасы дарбаз деген хандын шаары кырк күндүк жол экендигин айтат.

Үч күн жол жүргөндөн кийин бир дөөгө жолугат; дөөнүн бутуна кирген тикен өсүп чоңоюп чынар болгон экен. Ушунун дарысын табасыңбы деп сурайт жана баланын минген атын сурап жеп коет. Бала бу-

тунун чынар терегин кесип таштайт. Ошентип дөөнүн бутун айыктырат. Ушул балачалык амал таппадыңар деп өзүнүн жолдошторун кыстайт. Дөө балага бир ат, бир табак дилде берет. Башынан бир тутам чач / көкүл/ жулуп берет. Ошентип бала менен достошот.

Бала жүрүп олтуруп хандын шаарына барат. Бир мусаапырга атын берип, бир эчки алып союп терисин кийип таз болуп алып падышанын коросуна барып жатат. Хандын кароолчусу көрүп ханга айдап барат. Хан мусапыр оокатын кылсын деп уйчу кылып коет. Бир күнү хандын үч кызы арыктагы сууга киринип отурса, бала алтын көкүлүн көргөзүп коет. Эң күчүү кызы хандын баласы экендигин билип калат да, жүгүрүп барып сүйлөшүп турса, эки эжеси токтобой алып кетет. Бир күнү хан, үч кызына палоо бастырып жесе:

Эки кызыныкы супсак, кичи кызыныкы ширин болот. Ошондо хан вазиринен эмнеликтен мындай экендигин сурайт. Анда вазир-эки кызынын убактысы өтүп кеткендигин, кичи кызынын убактысы жеткендигин билдирет. Ошондо хан элди чогултуп, үч кызына үч алма берип каалагандарын урсун дейт. Эки кызы эки байдын баласын тандап тийип кетишет. Эл аяктап калат, кичи кызы эч кимди урбайт, кароолчу менен гана таз калат. Аларды элдин эң акырында өткөзөт, кичи кызы ошол тазды урат. Элдин баары жана хан да ачууланышат, бирок убадасы боюнча таз менен кызды бир үйгө кийрип коюшат.

Бир күнү ханды чаап алууга көп кол келет. Анда хан өлөрүн сынап, эки күйөсүн согушка салат, ал экөө тең кыйрап сегиз миң кол менен талкаланышат.

Ошондо таз күйөөсү баягы дөөнүн бир тал чачын күйгүзгөндө дөө келип калат. Дөө экөөлөп баягы душманды талкалап, хан кийими менен хандын алдына барат. Анда кайнатасы анын баягы бел куда болгон хандын баласы экендигин билип жана душманды жеңгенине ыраазы болуп тактысынан түшүп берет. Ошентип бала кан болуп жыргап жатып калат.

КЫЗ АЛА КАЧКАН

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Эмилбек Мамбеталиев, элүү эки жаш, Каба, Саяк, Оң, Тянь-Шань область. Тогуз-Торо району, Көк-Ирим с/с. Арал колхозу. Айтуучу: Эмилбек Мамбеталиев. Жазган: А.Өмүрзаков. 18.08.1946-ж.

Кыз ала-качуу угуттуу жигиттердин колунан келет. Мыкты кишинин жакшы кызы болсо, жөнүрөөк кишиге жөнсүз деп бербейт, теңсинбейт. Алысыраак жерден бир мыкты жигит жакшы кыздын данкын угуп, аны алыш үчүн тууган-уруктарына кеңеш салат. Алар калыңына чыдабайбыз десе болбостон, түрлүү аракеттер менен жеңе, теңтуш-эптүү кишилерден ортомчу коюп сүйлөшөт. Бир бирин жактырып калса, бирок ата-энелери макул болбосо ала качат. Жигит өзү жана үч-төрт мыкты жолдошу менен мыкты аттарды минип, качса кутула турган, кармашса жеңе турган болуп барышат. Кыз кайтарууда болот, кулпу сала турганга чейин кайтарат. Орточусу баарынын ыгын таба турган киши болот. Айылга бара албай обача түшөт. Атасынын же анын меймандарынын мыкты аттары болсо да ортомчунун жардамы менен кээде мине качышат. Эби келсе эшигин таңа качат. Кууп жетсе байлап кетүүгө кудурети келе турган болуулары керек. Шегин биле албай, ким экенин билбесе из куучу көсөм кыраакы кишилер менен издешет: эгер билип калса сууруп алууга киришет. Эгер ал колунан келбесе: Бай болсо өзүнүн, бай болбосо бай туугандарынан малын тийип алып сое беришет. Алар да алдырбаса аракеттенишет. Бирок кыз ала качкан жак кылмышкерирээк болот. Тие качкан малын сапырып эле сое башташат, калганын ар кимиси бирден минип алат. Экөөнөн

башка уруктан жараштыруу керек, тыныштырыш керек деп ортомчу калыстар жүрөт.

Ортомчулар кыздын атасына барышып: Ачууланбаңыз, «Кызды сураганга бер, кымызды ичкенге бер» деген, ата бабадан, байыртан калган расми, азыр эле сенин кызыңды ала качыптырбы, илгертен эле боло келген иш, кайра элдешип эле жүргөн, анчалык болгондон кийин кызыңды кайтып бермек беле. Айыбына малын тийип, бээлерин сойдуң, ачууң чыккандыр, тынып.

Ала качкан айыбына сойдум, эми кайра койсун, деген чоң сөзүн дагы эле койбой айтат.

Калыстар болсо: үйүнө жеткирбей кармап алсаң болот эле, же мал тийелекте үйүнөн тартып келсең болор эле кызыңды алпарып алгандан кийин, бээлерди союп алгандан кийин да кайра алып келмек беле, «журт аркасы темир талкуу» дейт, ортомчу түшүп калгандан кийин да кайра алып келчи беле, кой-ачууңду бизге бер, аларыңды айт: Ат, күлүк, жорго деги эмне аласың? Ага тууганың менен кеңеш дешет. Алар чыгып кеңешет. Барар кыз барыптыр дешип, тигилердин өзүлөрүнүн же туугандарына болгон күлүк, жорго ж.б. ды кошуп айтышат. Баарын айта бербейт, баланча күлүктү же жоргону баш кылып эки-үч тогуз, же жүз кой жана ушул сыяктуу алымды айтышат.

Ала качкан айыбына төө же бир жакшы ат баш болгон бир тогуз кесилет. Ортомчу мал тийгенде жана кууганда баш айрылгандар жана ушул сыяктуулар да ушул тогуздун ичинен ыраазы кылынат. Айыбына тогузду берип жарашкандан кийин калың бычылат: же күлүк же жорго баш кылынып бычылат. Жок дегенде калыңдын жарымынан көбүн алып кыз атасыныкына түшөт. Алар да колдон келишинче кийит кийгизет: Ичик, мусулман кымкап, нооту, башайы ж.б.

Кадимкидей эле куда болушат. «Куда болгончо кулу-бийинди сынаш, куда болгондон кийин кул

дагы болсо сыйлаш», мындан кийин татуу болуп жүргүлө, алоо акбар деп бата кылышат. бир-эки жашынан тартып эле көрөн жеринен камдай берет эмесби, беш-он күн өткөндөн кийин себин жүктөп, бир кой, козу союп, бир аялды эрчитип алып энеси барат, ыйлайт кээде көрүшүп да ыйлайт. Анан: «Ичтен чыккан ийри жылан экен» болбосо кыз бүрөөнүн бүлөсү экен, таштап баса бердиң...

Отурган катындар: Антпе, кудагый, Адам ата, Умай энеден калган, эркек бала эл журтум ушу деп жалап чыгат, кыз бала «эли-журтум башка деп кумтуп чыгат» деп сооротушат.

Эки-үч күндөн кийин төө же ат ошо сыяктуу бир нерседен тартуу берип аткарат.

Шек санап билип калса изсиз эле жолдон тартып алат же үйдөн сууруп алат, болбосо баары жогоруда айтылгандай болот. Алдырып ийсе, намысы кетип катардан чыккан киши өңдөнүп калат. Андыктан болору болуп, боосу канып калгандан кийин, бүт урусу менен тик турат, аянбайт, жаманын уруп да алган күндөрү болот.

Той болбой калат. Кээде ала качкандар гана той берет.

Эже, карындаштары келин көрөбүз деп козу союп, тай жетелеп жана ушул сыяктуу нерселер алып келишет да септен же кийиттен ала кетишет.

Отко кийиргенге бир нерсе ала барат да ала чыгат, энчилеп берет деп кийиттер көп болот.

Отко киргенде да төргө өтпөйт, кайната, кайнагалардын ордуна олтурбайт да, атын минбейт. Көшөгөдөн өйдө өтпөйт. Келин чакырылганда көшөгө тартылат. Көрүнбөйт, тамак ичпейт, көшөгөдө болсо иче берет. Кайын агалардын, кайын илердин, кайын эжелердин, жеңелердин, кайын сиңдилердин аттарын айтпайт, алтымыш, сексен жашка чыкканга чейин кээ бирөө өлгөнгө чейин тергей берет: чоң аке, кичине бала, ортончу бала, бий аке, болуш аке,

казы, койлу, жылкылуу бай, ушул сыяктуу мертебелерин атайт.

Кээ бирөө өлгүчө төргө өтпөйт, тергегенинин атын атабайт. Кайын ага, кайын эжелери, кайын жеңелери келгенде жүгүнүп турат, алар өтүп баратса да, жүгүнүп калат.

Келин өзү келгенден кийин төрөлгөндөрдүн гана атын айта берет. Кайын ата, кайын энелерин ата-энеси катарында санайт да эри ата десе ата, апа десе апа, эне десе эне дейт.

Күйөөсүнөн чоңдорго жүгүнө берет, алар «аркаңды мал бассын, алдыңды бала бассын, эңкейгенде эгизди туу, тоңкойгондо тогузду туу, балпайган сары тиштүү байбиче бол» жана ушул сыяктуу сөздөр менен алкыш айтат.

Жайлуу төштөгү кеңири неме болуп, калыңы бүтөйүн деп калса күтбөй эле качты кылып алып кетет, аңгыча эле жатып жүргөн болот, анда той тамаша кыскартылып калат.

Кыз кууда кыз оюндун эртеси улак байге болгон күнү болот. Экөөнө эки жакшы ат мингизишет. Жеңелери, теңтуштары элге жете электе эле кыя чаап кетишет. Эгер жетип калса камчы менен жонуна сылайт.

БИЙ ШАЙЛАГАН ЖОРО БОЗО

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Эмилбек Мамбеталиев элүү эки жаш Каба, Саяк, Тянь-Шань обл. Тогуз-Торо, Көк-Ирим с.совети, Арал колхозу. Айткан: Эмилбек Мамбеталиев. Жазган: А.Өмүрзаков. 19.08.46.

Жоро-бозонун бий шайлаганы да болот – аны «бий бозо» деп атайт, жоро отуз-кырк кишиден курулат. Эң чабалы «Айгыр жыяр» деп биринчи баштайт,

кимдер кирери ошондо такталат. Кире тургандардын баары чакырылат.

Бий бозо тогуз-он беш казанга чейин салынат. Бир, бир жарым литрдик «чап-чак» жана бир жарым метрдик «жатаган» деген идиштерге салынат.

Жоон теректен бир жарым, эки метрлик кылып кесип, ичин оюп, үстүнөн ооз ачып жасалган ийдиштер болот.

Элден мурун бий жутат. Анда жанындагылар «Алдаяр» деп кыйкырып турушат. Бозонун урааны «алдаяр» болот.

Жатаганга бозону толтуруп салат. Сегиз-он беш казанга чейин бозо баткандары да болот. Саламчылар өтө көп болсо анда кырк-отуз киши ичет. Дем албай ичилет, кай бирөө кусуп да жиберет.

Жорокечтер күндүн мурду тийе келет. Боз үйдөгү буюмдардын баарын чыгарып салат. Ал үйгө кырк-отуз киши батат. Биринчи баш кошкондо эле бий сыйлап анан эки жанына «оң аталык» жана «сол аталык» шайланат. «Эшик ага» деген эки кишиден шайланат. Алар келе жаткан саламчыларды төшкө түртүп кийирбөөгө тырышат. Жатагак ошондо үйдүн ичинде болот, анын үстүн таар менен жаап олтура беришет. Мында ырчы, комузчулары болот, чоорчулары да болот. Эшик ага саламчыларды абдан кызымайынча киргизбейт. Минип келген аттарды ошол үйдүн ээси бактырат. Бозо бир-эки сыйра жете турган казанга куюлат. Беш-алты жолу ичкенден кийин гана саламчылар кое берилет. Качан үйдөгүлөр кир демейинче саламчылар кире албайт. Бий улуксат кылгандан кийин гана киришет. Андан кийин он аталык башкарат. Сол аталык ага жардамчы болуп кошо башкарат.

Алар мас болуп баратса Бий өзү башкарат, бийдин айтуусуна баш ийбеген айыптуу болот. Айыптуу болгондор эртеси күнү бийге аяк сунуп аягына жыгылып, атын тартууга чейин барат, эртеси күнү

ошентип алдына түшөт. Бозо ичкенден кийинбий атты ошондо турган аксакалга берет, ал минбестен эле кайра ээсине берет. Бозону беш-алты жолу ичкенден кийин саламчылар келет, аларга бозо берет. Аларга бир баштан бий оң аталык аркылуу кирүүгө уруксат кылат. Саламчылардын бири же жалгыз келсе ошол келген киши мындай деп ырдап кирет: Күпчөктө бозоң күрпүлдөйт,

Күчүң кандай бийлерим,

Чап-чакта бозоң чарпылдайт,

Чагың кандай бийлерим, – деп ырдап киришет.

Салам айтып астына,

Саламчылар сүлөдүң.

Саламчылар келгенде эки аякка бозо куяп берет. Алар эки колун кайчылаштырат дагы оң атага бозо сунат. Оң колундагы оң атага сунат, оң кол сол колдун үстүнө болууга тийиш, эгер туура болбосо кайта сундурут. Беш-алты киши кирсе бир гана киши сунат, жалгыз кирсе да сунат.

Беш алты казандан кийин беш-алты литерлик идишке «дем албас» ичилет. Эң мурун бий баштайт, андай кийин оң аталыктан баштап сол аталыктан токтойт. Биринчи ирет дем алса кайра толтуруп берет /тойбогон ичкичтер атайлап дем алып дагы толтуртуп алгандар болот/. Экинчи ирет дем алса эшикке чыгарып жиберет да эки казанды ичкенден кийин гана кайра кийирет, дайым калтырбай ичет. Калса кайра толот. Уруш талаш болсо эртеси аяк сунуштуруу менен бүтөт. Кечкирип бийдин улуксаты менен тарагандан кийин бир чоң чанач бозону бийдин үйүнө жеткирет. Бардык бозонун ар биринен ошондой кылышат.

Бий бозону эң акырында берет. Бийлик бозо деп ага бардык эл тойго баргандай эле бара берет. Конок алат, бээ, уй мына ушул сыяктуу союштар соет. Кулак уккандар күлүк, улакка чапчуу аттары, чабандес, эңишке түшчү балбан жана башкалары

менен келе берет. Бозо баштакылардан эки-үч эсе көп салынат. Бозосун ичип, этин жеп бүткөндөн кийин тамаша кылуучу жерлерге чыгат. Кунан, ат сабат, эңиш, күрөш кылат, улак тартат, бийге оң аталыктар жардам берет. Каржынын көпчүлүгү бийдин өзүнөн болот.

Жорокечтер өз ыктыяры менен акча жардам берет. Ошентип бийлик бозонун тамашасы аяктайт.

Илгери жоро бозого Жанкарач баатыр барган экен:

Кетмен-Төбөдө жоро бозо ичип жаткан жерге кар борошолоп турган кезде «Ассолом алейкум бийлер» деп кирет. Тарт саламчы болсоң, тарт! тарт! деп кайра чыгарып жиберешет. Жаңкарач баатыр экен, уят болубуз го дешсе, күүлдөгөн бозокорлор болбостон, мейли баатыр болмоктон падыша болсо дагы кирбесин дешет.

Жанкарач баатыр эшикте жыйган отунга отура берет. Бир эстүүрөгү зара кылганы чыгат да, кокуй, Жанкарач баатыр дагы эле отуруп калган экен дейт.

Акырында бийлер улуксат кылат. Тебетейине үч-төрт элидей кар жаагыча отурган экен. Баатыр сизди үйдөн кирип бозо ичсин дейт деп бирөө барып чакырат. Тебетейдин карын күбүбөстөн кирет. Баатыр тебетейиңизди кагып кирбейсизби дейт. «Кагылар чакта кагылар» деп отура берет. Бирөө кагып кой деп бирөөнү жумшайт. Ал кагып келип кийгизип коет. Бийге аяк сунуп, бардык тартиби менен отуруп ичип кетет.

Жаз болуп, жайдын күнү мал семирген кезде Жанкарач баатыр кектеп, жасоо-кошуун курап барып баарын чаап алат да бүт талап кетет. «Кагылар чакта кагылар деп Жанкарач баатыр айткандай» деген сөз ошондон кыргызга ылакап болуп калат.

Аяк сунуп берчү, эшик ага, куюп берчүүлөр ошол күнкү бозого дайындалат: Аяк сунуп берчүнү «Каса гүл,» Бозо куйуп берчүнү «Көл беги, жана эшик алдында турган кароолчуну «Эшик ага» деп атайт.

Жорокечтер «Сармерден» /кезек менен/ ырдашат, ырдабагандарды мөөрөтүшөт. Бир бозо менен бир бозонун аралыгынан эки-үч күн өтпөйт.

Жоро бозого ар кайсы уурудан кошула берет. Адегенден тартып аягына чейин эле бозо берилет. Мас болуп, кызарып, кусуп жана ушул сыяктуу уят болуулар боло берет.

МЕРГЕНЧИЛИК

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Борбу Турмамбетов, 1900-жылы туулган. Тезек, Саяк, Тянь-Шань област, Тогуз-Торо району, Тогуз-Торо с/с. Дөдөмөл а. Айткан: Борбу Турмамбетов. Жазган: А.Өмүрзаков. 24.08.1946.

Атам мерген эле, Эскиче бараң мылтык болор эле, он алты-он жети жаштан тартып суур, канаттуу жанадар жана ушул сыяктуу нерселерди ата коюп жүрдүм. Түтөмө деген кулагына дары салып, милте менен атылчуу кара мылтыгыбыз бар эле. Куралдары: Ок оозунан сүмбө менен малынат. Ок чонтой – Ок салчуу, сол жакка байланат. Куту-дары сыяктуу, боосун узун кылып койнуна катат. «Бат атар» – Тыныкеден же мүйүздөн жасалган өлчөм. Оттук милте күйгүзүчү курал. Кисе майда чүйдө дары, бат атар, жана ушул сыяктууларды салчуу капчык. Түтүк-Ствол. Кундак, жаак, көчүк – ложа, приклад. Дары салчуу – Кулак. Шыйрак. Маша (Спусковой кручек).

Аңга, ууга даярдануу: Ок куят, дары даярдайт жана башкаларды даярдап алып, кийик боло турган жерге чыгат. Эгер уу боло турган болсо кабарлашатта белгиленген жерге чыгышат. Калган элдер «омин аллоо акбар, жолуңар болсун» деп калышат, үй ичи же жолуккан ак сакалдар, кемпир кесектер да ошентип калышат.

1. Шамал кийик жактан болсун,
2. Көрүнбөй барыш керек,
3. Табыш билгизбөө. /Өзүң араң билгидей, араң угулгудай табыш менен жылыш керек/.

Мезгилдүү жерге жеткенден кийин, шашбай жай атыш керек. Мүмкүн болушунча жакындап, эшик төрдөй жерден, ага айла болбосо бута деп 100-150 метр алыстыктан атат.

Бир, бир нече онго чейин киши кошуп да, киши кошбой да бара берет. Барганда ак сакал мергендин айтуусу менен орун алат. Ал да мыкты мергендерди, сен адиссиң деп, болжолдуу жерлерге жиберет. Ошентип кийикти аткандан кийин жайлуу жерге союшат. А дегенде ок тийген жерди мылтыктын оозуна өптүрөт, анда «тийген жериңержазба» дейт. Сойгондо өпкөсүнө ды мылтыктын оозун тийгизет, анда «өпкөлөп, көлкөлөп тий» деп ач ичегисин алба, токмун деп тоорун-кайын таштаба деп. Ач /кара/ ичегисин таштайт да, тоорункайды /майлуу чучук ичегини/ таштабайт. Эки киши болсо сакалы менне учасын жолдошуна берет, сакалы чылбыр болот, сакал чыгарбай коюга болбойт, анткени терини чоңойтуу үчүн өзүнө тартты деп ушак кылышат. Калган этти да тең бөлөт. Мергендин өзүнө териси, көөдөнү /арка, моюн, кабырга жана баш ийет. Эгер беш теке атса, беш киши болсо аткан мерген көөдөндүн бирин кана тандап алат, тери менен баш өз ыктыярында болот, ооз-омуртка көөдөн менен кете берет /ырым кылса өз малына деле кылат/.

Мылтыкты ээчигендерди «Кара санчы» дейт.

«Салбырын же салбырынчы» деп – Ууга беш-алты мерген жана башка кишилер уюшуп коно кийик есе, алардын аткандарын жана баратканда азык түлүктөрүн салбырап жүктөнө барып келгендерди атайт.

«Уу» – аңдын уюшкан түрү, анда тосмочулар тосмолойт, кыйкырыкчылар кыйкырат, кыскасы мергендерге жардам болот.

«Шыралга» Мерген атканын артынып келатканда жолунан чыгып «Шыралга» дешет, «Болсун» деп жооп берет да өз ыктыярынча көөнүнөн чыгарып эт берет.

Үйгө келгенде чийки /кызыл/ этти тулгага же башка көөлүү темирге тийгизбөөгө аракеттенишет. Шорпону үйлөп ичирбейт, анткени шамал болуп кийикке жыт, кетип, аны айдап кетет деп билишет. Огу тийбей калса, жанагылардан көрөт да ырым кылып мылтыкты эшиктин астына таштап, кырсыгып калды деп бала чакага, чоң кишиге, аял-эр дебестен, кишилерге аттатат. Эгер шек санаган киши болсо ошонун кесепети деп, аны куру дүрмөт менен атат.

Ак кийик деп: Аркар, кулжа, эликтердин баш шыйрактарын сокур болуп каласың деп куйкалатчы эмес.

Шыйракты түз, таза куйкалатуу үчүн бала ошондон сыналат дешчү. Аتكанын алып келгенде этин салып чогуу жешчүү. Азыр тууган урукка тээлей берет. Кары жилик берип жиберсе «анан сайга түшүпкү» деп таарынчуулар көп болот.

Мерген үйгө келгенде кундагы жагын алга карай ала кирип, оозун эшикке карата илет. Анткени суук кирип кетбесин, ок жаңылып кетпесин дешет.

Кокус жолуккан киши болсо сойгон жеринен узап жеткен жерине туруп камчы ыргытат, эгер жолуккан жерден ыргыткан камчысы сойгон жерге жетсе тең орток болуп калат, эгер жетпесе шыралгачы болуп калат.

Экинчи вариантта: Союп жатканда кардын төгө электе жетсе тең орток болот деп да айтышат.

Этти бөлүшкөндө аксакалдата бөлөт, нарк бузулса чыр чыгат, анда аксакал мергенге барат. Күнөөлүнү айыпка чейин жыкчу. (Тайган жөнүндө билбейт).

КЫЗ БЕРГЕН

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Борбу Турмамбетов, 1900-жылы туулган. Тезек, Саяк, Тянь-Шань областы, Тогуз-Торо району, Тогуз-Торо с/с. Дөдөмөл а.

Орозалы Райымбердиев, 76 жаш, Тезек, Тагай-болот менен Турум бир тууган. Тага болоттон Бөкө, Сарык экөө болгон. Бөкөдөн Токтор уулу, Базар уулу жана Кенжебай уулу болуп бир00 үйлүү эл болгон. Сарыктан Адыл, Кырбаш, Кичи катындан Тогузак болгон, Адылдан бир үйлүү Үрайим калды, Тогузактан тукум жок, Кырбаштан мен. Эки балам бар. Анын бири Турдубек армияда. Кырбаштан Ракман, андан Райымберди, андан Орозалы. Бедилди түшүргөн, эскиче окуп жаза алат. Манап кыз берем деп байга куда болчу да, бергиси келбесе малын жеп кетүүчү. Бай менен бай, теңтуш жар менен куда болушчу. Кедей менен бай куда болушчу эмес, кедейге кедей, байга бай болчу. Кызы жок болсо деле бел куда боломун деп байды манап жеп кетүүчү. Бешиктеги кезден тартып эле куда боло берет.

Көөнү сүйгөнгө барып уулдун атасы сүйлөшөт да макул болушса калының бычбай эле бере берет. Эгер кыз атасы көңүлсүз же кири болсо жуучу жиберет. Ал абийирлүү киши болуш керек. Макул болбосо, болбой эле коет. Макул болсо, уулдун атасы куда түшөт, анда тууган урук, куда-сөөк жана жакын болгондуктан жуучуну кошо ала барышат. Аялдан кудача сөөк тамырлары менен барат. Төө баштагандан тартып үч төрт тогуз, жүзгө чейин мал алып барат. Тогуз-Тородо беш-алтыдан артык мал алып барган болгон эмес. Ичи жылысын деген бир малынын көкүлүнө кебез байлап барат. Эшикке барганда айылдагы кемпир-кесек, кудачалар ун ууштап чыгып

кудаларга «Ак жалгасын» деп чачат. Көтөрүлгөн үй болот. Манап-байлардыкы аял эркекке эки үй, төмөнкүлөрдүкү бир эле үй көтөрөт.

Соют союп бышырып алып кетет. Кой же бээ жана ошо сыяктуулар сойот. Кыз атасы да союшат конок кылат.

Аягына чейин жазылбай калганынын себеби.

1-Чал картайып, эсимен чыгып кетиптир дейт,

2-Оорумун дейт,

3-Аялым өлүп калды дейт,

4 – Кыскасы, айткысы келбейт

Айткан: О.Райымбердиев. Жазган: А.Өмүрзаков

САЯПКЕРЛИК (*Ат таптап чабуу*)

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Турусбек Мараталиев 58 жашта, Тезектин Токтор уулусунан. Тянь-Шань област. Тогуз-Торо району, Тогуз-Торо с.с. дөдөмөл колхозу. 27.08.46.

1. Күлүктү тандоо:

Ата энеси күлүк болсо күлүктү кулунунан эле таанууга болот.

БЕЛГИЛЕРИ: Мойуну жумру, оозу омурткалуу, жаагы эттүү, көзү төө көздөнүп кызыл келет, төрт туягы жалпак, тарбагай чоң туяк эмес. Көмкөргөн жамбыдай «жамбы туяк» болот. Чаткаягы кең болот, кары жилик /колдун тизесинен өдө/ эттүү, жото жилик /сан/ булчуң эттүү, шыйрактары этсиз болот. «Тайган төш» көкүрөк салаңкы болуш керек. Карчыттуу, капкан бел болуп, кайкы болбос керек.

2. Тарбиялоо (жашынан тарбиялоо).

а) Кулунунан тартып эле күлүктүгү белгилүү болгондорго айрыкча мамиле кылат: Коё берүү, кактай саабоо, эрте коё берүү, анткени семиз болуп, көөнү

көтөрүнкү эркин өсүп, сөөктөрү толуп жиликтери толук өсүш керек. Кышында энеси менен чыгыш керек, анткени өзүнчө байланса туяктары бузулуп калат.

б) Тай кезинде же жазда жайлоого чыгып, көккө түлөп семиргенден кийин, маалынан өткөндөн кийин үйрөтүлөт да аз-аздап мине баштайт. Ошентип жүрүп абдан талкаша кылат, Моюн бурбай турган кылып жакшы үйрөтүлөт, албетте аяп арыктатбай үйрөтөт. Кыйнабай аз-аз минип бош эле коё берет. Тай-чабыш болорун уккандан кийин семиз болсо он күн, этсизирек болсо жети-сегиз күн, этсизирек болсо жети-сегиз күн акырындап суутат: Таң сүргөндө агытат, күн көтөрүлүп, көлөкө тарап, тойгон кезде байлайт – ооздук салып каңтарып, тердиктин үстүнөн шалча менен жабуулап, чабуучу кичине ээрин токуп же жаазга каңтарып байлап коет, көлөкө самсыган /бешим кезде/ агытат. Күн батарда кайра жогорудагыдай кылып каңтарып коёт.

Таң сүргөндө кайра агытат. Тер алыш этине жараша болот: жети-сегиз же он күндө күн алыс тер алат. Эгер этине келип калган болсо жакындаган да гана эки-үч жолу тер алат. Тер алган күнү эртерек алып, эртерек кармап эле тер ала баштайт да күн батканга чейин бүтөт, тер этине жараша алынат, семиз болсо көбүрөөк алынат да арык болсо моюн тери чыкса эле болот. Анан жабуусун алып жылаңачтап тери кургаганча жетелейт. Анан жаап ооздугун салып каңтарып байлап коёт. Таң сүргөндө дагы эле коё берет. Анткени андан көп болсо тай сиңире албай калат. Жемдин өлчөмү төрткочууш болот. Эгер тай чабыш кеч боло турган болсо ошо күнү тойгузуп, сугарып, байлап коёт да убакыт жакындаган кезде откозуп, сугарып алып чабат.

Тай чабымдын ыраак-жакындыгы алыс болбойт. Мыкты тайларды кунан чабыштарга деле кошо берет.

в) Кунандын анча мынча кана нормалар жагынан тайдан айырмасы болот. Калган тартиби бары эле тайдыгы сыяктуу болот.

Нормолору Алты кошуч жем-эртең менен эки кочуш, кеч төрт кочуш болушка мүмкүн семиз болсо бир маал эле алты кочуш, арыгыраак болсо эртең менен үч кочуш, кеч төрт кочуш болууга да мүмкүн барлыгы жети кочуш. Жемдин көп аздыгы кунандын өзүнө жараша болот.

Эгер кунан мыкты болуп, жери жакын болсо ач-чабышка да кошула берет.

г) Бышты – Ат катарында эле болот....

д) Ат

1. жаз. Ыраңга агытылат, эрте жаз-май айынын башында агытат. Жем болсо үзүлбөйт, бирок аз жейт, убакыт, кеч курун алты кочуштан берет, кырк күнчө бүтүндөй эле коё берет, эгер жем берсе, бир эки саат байлап жемин сиңиртип туру коё берет.

2. Жай. Кырк күндөн кийин кармайт. Аз-аздан минип байлай баштайт, агытылбайт; беде, чөп, орула элек болсо эки маал тойгуча өткөзүлөт, орулса-эрте. Кеч бир боодон, эки боодон кургак беде болбосо жакшы чөп берет. Жем эртең менен төрт, кеч курун алты кочуштан берилет.

Анан күн-алыс тер алына баштайт. Чөп, жем ошол эле нормада болот. Тер алганда калың жабылат: оромо жабуу, шалчадан кулакчын, оромо астынан кийиз тердик, ичмек жумшак оромо үстүндө жаа / желдик/ ээр болот.

Нокто, жүгөн /чапканды, байлаганда/, куйушкан, көмөлдүрүк / чапканда болбойт.

«Тез жабуу» – чабылбай, тердетпей эле жай мингенде жабылат, анткени жеңил болот. Терге киргенден кийин чабыш мезгилине жараша суутулат. Эгер чукул чабылса бир-эки жолу эттүүлүк /тумсактык кылат, чабылган жери жакыныраак болсо эч нерсе болбойт. Ошентип ат тапка келет.

Эртең чабыш /байге/ боло турган болсо: Семизирээк болсо шыйрагына чейин, этсизирээк болсо тизеге чейин тер алынат.

Бүгүн байге боло турган болсо: эрте туруп атты көрөт: Тапка келген болсо өзүнүн белгиси болот: Сууну көп ичбейт, койкондоп калат; кээ бирөө сууга жандуу жүткүнүп калат. Ар кайсы аттын өз белгиси болот. Нормасын берип чаба берет. Тапка келбей калса: шалпыйынкы тартып эле оорлошуп, сууна көп ичип калат. Анда: чөп, жем берип тойгузуп туруп, азыраак – «Кара моюн» тер алат да көз тийбес үчүн шалча жаап, салкынга суутуп, дагы азмаз / он минотчо / чалдырып, кичине суугарып /ичсе /, анан чаба берет.

Чубатмага жакындаганда ат менен баланы даярдайт:

Атты жайдактайт; токуйт-эки кат жаадан чыкбай турган ичмек менен токулат, нокто алынат, сүрөө болсо-чылбыр жугөнгө тагылат, болбосо табылбайт. / Тай кунандыкы деле ушундай /, куйушкан тагылат, көмөлдүрүк тагылбайт. Көкүл менен куйрук түйүлөт, жал өрүлөт. Анда киши көзүнөн сакташ үчүн шалча жаап турат.

Баланын колуна камчы берилет, топу же башы буулат, шым, көйнөк же кемсел жана өтүк кийгизет.

Ырчылар уйкаштырып:

– «Атың болсо алып чык,

Дубатмага салып чык,»

деген сыяктуу сөздөр менен ырдап калышат. / Башкаруучулардын айтуусу менен/.

Ат айдоочулар аттын санына жараша болот бир-үч, тың калыс кишилер болот. Ат жыйналып бүткөндө айдап жөнөйт. Болжогон жерден «Оомин, алоакбар» деп коё берет, жолдон кошконду эсепке албайт.

Сүрөө: Кеңеш менен болот, сүрөө жерин белгилейт- «түпкү сүрөө» болот. тогуз атка байге саят, бул ата-бабадан калган нарк, кара жатка жараша аз-көп боло берет.

ДАЕКЧИ: /ат кармоочу/ – байгеге жараша.

Бэттеден өткөндө даек кармайт. Анан атты баса бастырат. Байгени билерман жакшылар дар сыйлаган кишиден дайындалган даекчи берет. Ал даегин алып калып байгени ат ээсине тапшырат.

Эл «соогат!» сурайт, ал каалаганына көөнүнчө берет. Үйгө кайтып: аз-аз минип, табын айнытпай, мурунку нормасы менен гана байлай берет. Кээ-кээде аз-аз тер алып суутуп коюп жүрө берет. «Ат чабыш» /Байге/ болорун уккандан тартып гана болжолу менен суутуп таптай баштайт.

3. Күз. Удаа-мудаа көп ат-чабыш болуп, ат этинен түшүп арыктап кетсе он-он беш күн көк бедеге байланат. Анан кайра мурункудай эле терге кирген сыяктуу суутулуп тапталат да, чабыла берет.

4. Кыш. Чилдеде багылат. Жем-чөп болсо жешинче кайда болсо баягы нормасы менен байланат. эки маал сугарат /всегда: Улуу-шашке жана бешимде./

Суутушу баягыдай эле, кайра чабыла берет. Анан майда ыраңга агылат.

Алыс-жакындыгы, аз-көптүгү байгесине, байгеси аш-тоюна, анысы-байлыгына жараша болот.

1. Мойнуна, көкүлүнө-жалынына тумар тагылчуу.

2. Садага кагып, өпкөсүн чапчуу экен.

3. Башкасын билбейм.

Мурун ат чапчуу элем, атам байлап чапчуу, өзүмө совет чыкканы гана таптап чаба баштадым.

МҮЛҮШКӨР: Салгандары: Куш, ителги, ылаачын, бүркүт, азыраак тайган агыткан.

1. Куш (Кармоо): Торго кармайт. Сентябрдын аяктар ченинде кармалат. Саяпчылар кармайт, дайыма өтүп жүргөн жерлер болот. Кыр Тор төрт-алты чыбыкка чейин жайылат. Бийиктиги кол учу жана андан жогору да болот. Үй сыяктуу тегерете жайылат, орто ченине жерге түрдүү көгүчкөндү байлап дан чачып, суу коюп коюшат. Эркин оттоп, суу ичип тура берет. Саятчы 15 метрче жерге өзү баткыдай кепе

кылып алып жашынып жатат. Колунда көгүчкөн байлаган ичке жиптин бир учу болот. Койдун жүнүнөн эле жасалган үч-төрт кат кылып чыйраткан жип болот. Тордун төр жагына кичине казыкчага көгүчкөндү байлап, анын бери жагына «чөөлмөк» иймек жыгач эки учунан жерге сайылат, андан бери ача казыкча кагылат да жип чөлмөктүн астынан алынып ачанын үстүнөн тартылат, анткени көгүчүкөн орточо көтөрүлүш керек, эрте, кеч куш көрүнгөндө тартат, көгүчкөн тырпынайт. Куш качырып келип керегедей торго чалынып калат. Саятчы жүгүрүп келип эки бутун байлап, эки көзүн тигет алды жагынан бир жеринен гана илип чокусуну байлап койсо көзүнүн алдынкы жээги көзүн жаап калат. Кеч болуп кете албай калса, же дагы кармагысы келсе кепесине байлап кондуруп коёт, жок сүйүнүп, кеткиси келсе, чуктап алып канатын куушура бутун куйругуна кошо жоолук менен таңып үйүнө алып кетет.

Балапанында кармабайт, анткени бул жерге туубайт, кайда туурунун маалыматы жок. Мүнүшкөр көбүнчө кымбат болсо да сатып же тууган-уруктан сурап алат. Саятчы көбүнчө өзү салбайт.

Көзү тигилген бойдон колго тийсе тезирээк тапка келет, көбүрөөк таптоо. Көзү тигилген бойдон колдон жемге үйрөтүлөт. Чокуп жей баштагандан кийин көзүн ачат. Арыктап тапка келиш үчүн «Суулук» – этти аябай сууга жууп «ак жел» кылып туруп суу менен кошо бере баштайт. Көндүрүп, өзүнө үйүр кылып «пө!»лөп чакырып көндүрө баштайт. Тапка келгиче эле ушу тартипте болот.

Өлчөө менен «Сылама» кылып өтө жемсөөсүн көп толтура бербейт. Кушка «Далба» болбойт, эт менен эле, «пө!»лөп чакырат. Адгенде «танап» /жипке байлап/ менне чакырып көндүрөт. Кушка жалпы «коё» бербейт. Бирок, көпкө тапка келбей эле чыртылдап туруп алса, мүнүшкөр чыкысына чыдабай эртерээк тапка келтиргиси келсе «коё» берет. Тапка келши

үчүн ичин тазалоо берилген. «Коё» – пахтадан бармактай тоголоктоп этке оройт да чокутат, жутбаса-оозун ачып туруп салат, жутуп жиберет – эки жолу.

Алыстан /ыраактан /Фрунзедей жерден/ кондуруп келсе, урунуп арыктап, ээсине көнүп эрте тапка келет. Бир жумага жетбейт, эң көбү – он күн.

САЛСА: Эмне алат: өрдөк, кекилик, коён-мен алдыргандыр: Адегенде-Өрдөккө салынат. Өрдөк уччуу жерлер белгилүү, ошо жерлерге аңдып атчан барат. Өрдөк суудан жаңы көтөрүлө бергенде куш ынтылат, ошондо шилтейт. Алса алып, албаса да отуруп калат. Чанда бирөө албай калат. Мууздап бисмилла ырахманырахим деп мууздайт. Туруп мээлей менне башын кармай бергенде, чеңгелдеген жерин коё берип, башын мээлей менне кошо чеңгелдеп мээсин чокуйт. бир-эки гана чокутуп артка жашырып ажыратып алат, анткени тойгузуп койсо-оңдуу чаппай калат. Бирок салып бүткөндөн кийин алганына жубай эле тойгузуп туруп үйгө алып барып тууруна кондуруп коёт. Тапка келип салып жүргөндө «ак жел» кылбай эле жем бере берет. Жанында ээчигендер да бар. Аларга бирден илбээсин берет, эгер бирөө гана болсо кушка алып бастыра берет. Илбээсин алып келе жатканда «байла, байла!» деп чыгышат, ага бир-эки на көөнүнөн чыгарганын соогат берет. эки-кекиликке салат, анткени ал узак учат да боюн бекитип уурдана учат, ошондуктан жаңы куш алыстап кетбес үчүн бир-үч салгыча кекиликке салбайт. Калганы өрдөктүкүндөй эле.

Куш ар кайсы жерден эле чокуп, жүнүн жулуп отура берет бир-эки саат олтурбайт ылачын, ителгилердей эмес, алар бат эле мойнун кыркып жиберет.

Коён кача бергенде шилтейт, анда бир буту менен көкүрөктөн, бир буту менен баштан алат да, коёндун тепкен бутунан сактанып, куйругун жерге сайып алып отуруп калат. Ээси барып ажыратып алат. Аны да чокутат, мойнунан. Тоодак, улар, чил, дагы ушул сыяктуулар.

Мен буларды алдырып көрбөдүм. Салып жүргөндө бир маал гана мезгили менен ысык эт берчүү элем. Ушинтип салып жүрө берет да, саратанда Теке / июнь/ айында илбээсинде балапандаган кезде токтотот. Ошондо түлөтсө түлөтүп, түлөтпөсө боз жүнү менен катырып коёт. Таптап салган сыяктуу кылып жемин тарта берет, семиртбей, түлөтбөй турган кылып эле токтотуп катырып коёт. Үч айга чейин 1-сентябрлерге чейин ушинтип эле эле байлоодо тура берет.

Эгер түлөтсө: Туурдун жанына куш баткандай чым казып келип коёт да шибери үстүнө келген бетине суу жаңыртып турат. Жемди эки маал тойгуча алдына таштап коёт, тойгондо жебей калат, сууну таза табакка куюп коюп коёт. Андан семирет, тумшугуна чейин түлөп эски жүндөн калбай калгыча семирет багат, шиберге оонап жүнү түшө берет.

Ушинтип элүү-жетимиш күндө түлөп бүтөт.

Эми кайра тапталат, тапташ жолу жогоруда айтылгандай эле. Убактысы деле ошондой. Ушинтип жыл сайын түлөтүп турат.

КУШТУН ЖАРАКТАРЫ (жабдуу)

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Турусбек Мараталиев 58 жаш, Тезектин Токтор уулусунан. Тянь-Шань област. Тогуз-Торо району, Тогуз-Торо с/с. Дөдөмөл колхозу. 27.08.46.

1. Туура кондуруп коё турган нерсе: Казыгын темирден жасайт да эки жагынан да темирден ийген темир бутак кадап, кончуу жерине туура жыгач коюп жерге кагат.

2. Жагоо-Мойнуна кайыш же жибектен чалат да күмүштөн бир жагы жазыраак, бир жагы куушураак жасалып жибектен чалып өткөрөт, чачысы бизде

болбойт. Аны шилтерде куштун белине күч келбес үчүн учунан орточо кармап туруп шилтейт.

3. Конгуроо-Куйрукка тагылат, анткени камыш, токой окус жерге алып калса үнүнөн табат.

4. Чагарактуу кыска боо. «Тез боо». Узундугу тутам болот. Салганда ушунусу менен салынат.

5. Узун боо.

САЛГАН МҮЛҮШКЕРДИН ЖАБДЫГЫ

1. Мээлей. Курандын, эликтин терисинин мойногунан жүнү ичине келтирип жасайт. Ага кондуруп жүрөт, тырмактан сактайт.

2. Куш баштык – Жем /эт/ салынат, таардан экиүч кекилик баткыдай кылып жасалат.

3. Доол – Буктурма куштарга, көрүнбөй алыстан уурданып учуп жакындаганда илбесинде /өрдөктү/ учуруш үчүн кылынат, ал – Чарасы миз кызыл жезден, /чагарагы/ төө териден каптайт-оозу дейт, ал кызыл кашкар чайдоостун капкагындай куполообразно/ кылып жасайт-мыктай тегерете.

4. Кыраандары. 1. Туйгун, белгилери: Ак болот, барынын төрөсү, Алгыр, алы жетип, көзүнө көрүнгөнүн алат; 2. «Акчыл» боз ала Торду колу уста киши аял, эркек жибектен жасайт. Туур үйгө киргенде сол кол жакта турат. Өрдөк суулуу. Кекилик төштүү. Коён токойлуу жерде болот.

ЖАШЫ: Боз. Эки жаштан тартып көк болот, карыган сайын башынын жүнү карайып, көзү кызарып калат. Жаш карысына карабай ала берет.

ЫРЫМ: Кармаганда куштун куйругун майлайлы деп бир нерсе союп кудайы кылат.

Ал жетсе «Куштан ылдам» жакшы ат керек.

Куш өзү – «Ак куш» аталат.

Ылаачын: Уядан табат, зоодогу уядан аркан менен түшүп алат, жазында май айлары ченинде алат.

Ошол убакта карала убактысында мурунтан байкап жүрөт. Уядан алып, кетип эт берет. Эт эле жейт.

Кушка, кыргызга – уй. Эчкинин эти жакбайт.

ЫЛААЧЫН: Кара куш болот. Жылкынын этин сууга жууп берет кушка. Кармаган убактысында учкан мезгили эмес. Этти эки маал берет, тойгончо берет учкуча берилет, кармагандан кийин июн айларында учат. Учканда боосу кайыштан тутамга толо турган болот. Томого катылат, үндөйт кулайт көндүрөт. Далбаа тарттырат. Далбаага келгенден кийин салат, далбаа үйрөткөнү. Баардыгынан мурун сагызганга салынат. Андан кийин каргага, кекиликке салат. Карга, сагызган, коюн, кекилик алат, чил ала берет. Тор, кылтык менен алынбайт. Алып чыгар күнү таптап «Ак жем» берилет, этти сууга жууп берет. Ылаачын, ителгисуурдун этин дагы жей берет. Алып чыгар күнү тамак бербейт, эгерде кечки салкында алып чыкса дагы эле жем бербейт. Сууну ысыкта гана ичирет. Алдына туур коюлат. Чий менне каланбайт. Кыштын күнү дагы эле олтура берет. Учкандан кийин жыл боюнча мезгилине карабай ала берет.

Ылаачын он жылга чейин жашайт алып чыкканда атчан ылап чыгат. Түлөткөнү жайында түлөтүлөт. Түлөткөндө семирет, жылына бир жолу түлөтөт. Андан кийин арык жүрөт, жерди ылгабастан кандай жер болсо дагы сала берилет. Ар түрлүү үйрөтүү жагынан сынга толгондо салына берет. Учкандан баштап эле ар нерселерге салына берет. Ылаачынды «ку-кулап» чакырат. Ылаачын менен чыкканда тайгансыз эле чыгат. Жалаң эле жаш кезегинде эле кармашат. Ылаачынды ылачын эле деп атайт. Томого катылат, ылачынга тагылбайт. Ылаачын кара кушка жатат. Ылаачын алганда жебейт дагы кайта аны көтөрүп алып отуруп калат. Дагы моюнга чокуп отуруп алат. Мисалы: коюн алса, муустап моюн жагынан чокуйт. Атайы жеп салыш үчүн. Куш баштык болот, доол болбойт.

Ылаачындын өңү кызыл, боз болот. Чондугу кекиликтей болот. Тапка жакшы келбесе ылаачын качып кеткен күндөр болот. Куштардын алгыры болот.

Жабдыктары: Томого, боосу, жана тууру гана болот. Кишинин мээлейи жана куш баштыгы болот. Ырымсыз эле салынат жана тапталат.

ЭМЧИЛИК

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Турусбек Мараталиев 58 жаш, Тезектин Токтор уулусунан. Тянь-Шань област. Тогуз-Торо району, Тогуз-Торо с/с. Дөдөмөл колхозу. 27.08.46.

Батыйна Чолпонбаева, Аалыка кызы, Энеси Алымкан 58 жаш, Жаманкулдун ичинде жоош уулу кайын журту Аркул уулу – Үркүнчү уулуга кирет. Тянь-Шаны облс. Актала району, Жаңы-Талап с/с. Жаңы-Талап колхозу.

1. энеси балбан.
2. акеси Алыканов

Мамбет дубанга түшкөн балбан: Эңиш күрөштөн зеркер аталган

3. Кудайберген Алыканов болгон.

Боюнда болоордо аялдын денеси жайыла баштайт. Балага жан кире электе эле аялдын кирпичи кошула баштайт. Айысы келбей калат. Үч ай болгондо кош көңүл «талгак» болот. Бир нерсеге, көбүнчө бир нерсенин этине кош көңүл болуп, ошону эңсейт. Эки-үч ирет жеш керек. Анпесе ооруйт, жүдөө болот. Мисалы: чоңунан кийинки экинчи баламда Маатказында коёндун этине кош көңүл болдум. Кар жаап калып, байыбыз чаап келип, эч кимиңер жебегиле деп кызганып бышыртып жеп кандым. Армияда тун баламда Кулжыгач армияда, мен таранчыга кош көңүл болдум: Шыпка кирип кеткенде, бир кайын

иним Молдомуса сууруп алып берди. Туздап бышырып жеп калдым.

Кош көңүл болгон кезде мурун көрүп жүргөн бир жакшы сулуу кишини эңсеп эле, ошого күлө баштайт. Мисал: Мен Көкүм деген жакшы ошондой болдум. Бир кыз, Сонунбү деген, анан беш баламды төрөдүм. Өтө сулуу көздөрү жоодурап бакырайган, кишинин көзү уялган кыз эле. Күйөөм «Чоң кишини» кыздын бетин ачбай жүрчү дечүүмүн. Үч айында чарчап калды, жаңы таксым болгондо да «Э, чоң киши, эми мен эмне болом десем» – «Кой жаш балдарың турбайбы» деген эле. Беш айда балага жан кирет, ошондо кыймылдайт, тебе баштайт. Беш ай жандуу, беш ай жансыз он ай толгондо айына жетип он айдын жүзүн көрөт. Онунчу айдын башында, ортосундабы же аягындабы бир мезгилинде аял тууган болот.

Анан аялдын бели, табарсыгы ооруп, аял кыйнала баштайт. Ошондо аны-муну билген аялды алдырат. Аялдын жанына көңүлү сүйгөн гана киши отурат. Күйөөсү отура берет. Анткени түрлүү аял-арам, бузук же мурун көзү бозоруп кара баскан же көөнү сүйбөгөн аял-кара басуу ошондон болот.

Аял толготкондо мага келет, барып өзүмдүн өнөрүмдү көрсөтөм: Саяпкерлигим да бар, куучулук жагым да бар, ичин кармап көрөм: Кептеште чап сөөктө баланын башы жок болсо, же бөйрөктө же жүрөктө болот: бөйрөктө болсо аны оңой башын кептешке келтирем-сыртынан эле курсакты сылап отуруп имерип оңойм. Саяпкерлигим ушу: сыйпаганда эле эркек, ургаачы экенин билем.

Эркек татынакай жумшак, кыз тысыракай болот. Сүйүнчүлүктүү жакшы экен. Кыз болсо, эчтеке эмес «жакшы» деп коём.

Башы жүрөктө болбосо ошо бойдон эле буту жак менен түшөт. Анда тизе санына чейин чыкканда таманынан, анан белине чейин чыкканда көчүгүнөн

көтөрүп кармап турбаса илинип майып болуп калат.

Толгоо бышып бала төмөндөй, ичтин жогору жагы жүрөктүн башы бөксөргөн кезде, баланын эч жери чыга электе эле тарта баштайт.

Тартканда: Аркасына тизе такай жогору аркасынан кучактап эки колду салаалап өзүн көздөй сыга /кыса/ баштап акырын /аял же эркек/улам колду ылдыйлатып кармайт, төмөн сындырыбырак тартат/, төмөн кол менен салып тартууга болбойт. Толгоонун кыйын болуп беш-он мүнөт созулуп кеткен эки гана себептен: Же туураланып калат, же мезгил жете элек кез болот. Эч кол салууга болбойт, мезгил жетсе эмдейт. Аны козголду дейт, кан келип калат. Аны эмдейт: «Ээрди тескерисинче үч аткарып үч түшүрүп мингизет» мындан башка салмак менен гана тартат, ырым жок, күчтөбөйт, мезгил жетбей эле кыстоого болбойт, кыйналбайт.

Мусаалы дегендин ушул колхоздо аялы эгиз эки эрмек төрөдү: Аял коркуп-быжырайт, көп жана башкалар дейт. Мен /успокоить этип/ сооротом.

«Кудайдын кудурети менен экөө тең аягы менен тике түштү, /бала бүткөндөн эле башы ылдый карай бүтөт/ буттары кыбыраса аял быжыраган майда неме/ деп коркту.»

Бутунан анан көчүгүнөн да жөлөп, көтөрүп турдум. Бири түштү, анда аял дагы бирдеке бар деп коркту, мен ал тону деген болот деп тынчым, анткеним жыйрылбасын /чочубасын/ дедим. Ошол эле жол менен экөө да түштү. Бала түшкөндө көрүнгөн кишиге алдыра бербейт, көөнү сүйгөн жакшы таза кишиге жакшы тарбия кылып алдырат. Жерден ала электе киндигин кесет. Киндигин жакшы баласы турган, өнүп-өскөн тарбия көргөн, жакшы аялга, же төрөбөй жүрсө, бир өнүп-өскөн, башка уруктан ырым менен сүйгөн эркекке кестирет: Шойно менен бир эли жерден бууп жипке кеп такай кессей кесет. Анан жерден алат, жерден жакшы таза чүпөрөккө

ороп алат, анан сайыптын тону түшөт. Ага чейин эле / же кечигип, баратса ырым кылып иет.

1. Түндүк жабуунун боосу деп, башка жип болсо деле оозуна салып какатып окшутат.

3. Ийикти ийик-баштын тешигин /оң алаканына салып үйлөтөт/ демин ичине алдырат, күч келтирет. Сокуну, чаканы, челекти үч жолу дүйүлдөтүп катынды тегеретип түштүбү? Түштүбү, түштүбү? – деп, жерге көмкөрөт. Анан тону тушкөндөн кийин тонду тигиндей алып коюп, жумшактап жай салып, анын үстүнө жаман неме салып анан үстүнө отургузат, жылуулап жаткызат, оозун да таңат, жаап, кымтылайт да жаткырат.

Анан баланы жылуу сууга киринтип, таза неме менен ороп алып, анан баланы сары май менен оозандырат да, кой соёт, май /карын бузат/ жакшы тапкан-ташыганын элге берет. Аны «жентек» деп айтат.

«Тонду» таза кийизге же чүпүрөккө ороп туруп, таза көөнү сүйгөн аялдарга көмдүрөт. Анткени ичи жаман болуп арасына /ичиме/ таш салып көөмп койсо туубас болуш ошондон да болот.

Баланын кара тунгагын биринчи күнкү туңгагы тарбиялап итке жыттатбай көтөн аачыган, жалайк салган чүпүрөгү менен обочо, таза тепселебей турган жерге көмөт, анткени андай кылбаса-бала оорукчан болушу ошондон болот.

Аялды абдан жылуулап тарбиялайт, эгер тун болсо ошо күнү, же эртеси жылуу сууга киринет, дагы убак-убак жылуу сууга киринип өзүн жылуулабаса аял оорукчан болуп бузулуп калышы ошондон болот.

Эгер бала ыйлай берсе эти качып, эт албаса көбүнчө, «куу далы» деген оору болот, анда далынын бир жери бармак басым чуңкурайып. далынын кечири /коркоңдогон кыры/ жабышып кыры билинбей калат. Аны доктур билбейт. Аны кол башын салып бери тартып көтөрөт, куу далы болсо төрөлгөндөн кийин эле эки үч күндөн кийин эле билинип калат.

Ага же аюнун майын же кересин майдан эки үч күн сыйпайт, оңолбосо дагы сүйкөйт. Таңдайы да чуңкурайып калат. Ата Бөрүнүн /карышкырдын/ өтүн жылуу сууга эзип ошо таңдайына сыйпап үч төрт жолу жалатат. Эки, бир күндө ошо чуңкурга жалатат.

Төрөлгөндөн кийин эле «ит көйнөк» деген көйнөк кийгизет, /эски боло деле бүтүн нерседен жасаса боло берет/. Кыркына чейин кийим-кечесин даярдап, анан кыркын чыгарат. Бир ай толуп, кырк күн болгондо камданып, колдон келгени соют союп, башкасы колунан келишинче, жок дегенде бир казан нан жаап, май-сайы менен элге берип кыркын чыгарат да ошондо карын чачын кайчы менен алат, аял болсун эркек болсун жакшы кишиге алдырат. Кээде өзү деле алып коёт. Аял болсо кыркына чейин өзү жылуулап тарбиялап, тазаланып жүрөт.

Боюнда болбогон аялдарды молдого окутчу элек. Эркек төрөбөгөн аял илгери өнүп-өскөн кишинин баласын сүнөткө отургузуп, колун адалдатканда кесиндини бир нерсе менен кошуп жеп жиберчи экен.

Биздин кайын энебиз Шербек деген уда беш кыз төрөп бир да эркек бала көрбөйт, анда Жонбулакка /тоо жакта/ бир абысыны эркек төрөсө ушу жерден Ак-Таладан ошого жөө чуркап барган экен. Эркек төрөгөн аял кандай болот болду экен деп. Ошондон кийин төрт удаа эркек төрөгөн экен.

Бала токтобой өлө берсе. Бир ийне, бир шибегени баланын тонуна ороп туруп аялдын отуруп төрөгөн ордуна көмөт. Баланы жерден алып ороп алгандан кийин эле аны карыя кемпирлердин бирөө эшикке алып чыгат. Атасы бош куржунду мойнуна салып алып суунун агымын көздөй качат. Анда баланы көтөрүп турган киши «токтоду эле токтоду» деп кыйкырат. Атасы кайра келет. Менин кайын атам беш кыздан кийин да эркек баласы болбой жакын көргөн баласы жок кишиси менен /билбейм/ бел

куда болот: бирибиздики уул, бирибиздик кыз болсо куда бололу дешет. Анан эче жылда /билбейм/ кишиники кыз төрөлөт, андан он жыл кийин менин кайнатамдын аялы эркек төрөйт, дагы күтүп отуруп а киши кызын алты жаштагы балага берет. Ал алты жашта үйлөнгөн киши менин бир тууган эле кайын агам болучу, өлгөнүнө он жыл болду, эркектердин улуусу болчу, аты Байтилеш анан Байби, анан Көбөй /эри/ анан Шыгай болгон.

Менин эле атам беш-алты баласы токтобой, анан токтогондон эң улуу агабыз Саркерди /Мамбетти/ төрөрдө энем бир өнүп-өскөн Кулжыгачтын мыктысыныкына качып барып төрөйт экен да, тону түшкөндөн кийин эле үйгө качып келет экен. /баланы таштап качат/, анткени уруусу башка, /Биз Жоош уулу Ымандардан: Ыман, Чоро, Кулжыгач жана төрт бир тууган /төрт уруу болуп калган/. Анан жети күндөн кийин эмчек эмсин алгыла дегенде атам: Жемейилдин эмчеги жеп койбосун, жутмайылдын эмчеги жутуп койбосун дейт. Бирок ырым-сырымы менен сатып алат: Шибеге, ийне, мал союп той кылып, мал кошуп тогуздап сатып алат экен. Ырымы ошол тогуз экен.

Бала токтобосо-баланын оң ийнине кездемеден кичинекей куржун кылып тигип коет экен да энеси көтөрүп алып жети үйдү кыдырып тилемчилик кылып келишет экен. Ал үйдөн жети казандын кулагын тиштетип, көөсүн жалатып, куржунуна күлдөн салып берет экен.

Боюнда бар аял абыдан сактанат, ысык сууктан, чочуудан караңгыдан, иттен. Бир эки ай калганда оор жумуштан да сактанат. Анткени бузулуп калат.

Сөөк калып чөгүп кеткенде бала кыймылдабай эле, өсбөйт, курсак муздап кичирип кетет. Өзү эле ошентип калат, ал ысык-сууктан болот. Ысыктан чөгүп кетсе айла жок.

Сууктан болсо – кой сойдуруп, анын карынын кучактатат, бармактай кара ташты отко кызытып,

богу жини төгүлбөгөн жылуулай карынга салат, жана сууган канынан бир чеңгел салып аялдын жа-лаң гана курсагына кучактатат да ысыктайт.

Өзүм: Бир кызымды үч көтөрдүм эле, төрт баладан кийинки эле, аты Мөөркан болчу, жети жашка чыгып өлдү. Сууктан болгон эле ысыктандым, карын кучактадым-болбоду. Атам бармактай апийим берди аны эзип ичтим, ысыктанып жатып алсам жыргап калыпмын. Анан күндө үч маал козунун корголундайдан жеп жүрдүм. Жеңилип, окушуп, кусбай калдым. Урулугумду күйөмө айттым, анткени апийим түгөнүп калган эле, ал таап берди, жайлоого чыкканга чейин ошону жеп жүрдүм. Бирок өсбөй койдү. Анан жайлоодо шерине жеген кезде кеперезди ташка сүртүп эзип жиберип эмне болор экен деп эч кимге билгизбей ичип койдум, дагы бир жолу ошентип кеперез ичип, анан күздө ошо кызды төрөдүм.

Туубас болуп калышты кудайдан көрөбүз.

КОЗГОЛГОНДО: Козголуу же суугунан, өңүндө же түшүндө чочугандан болот экен, анда айсын көрүп калат экен. Сууктан болсо ысыкталат. Чочуганды жогоруда айтылгандай кылып ээр мингизип эмдейт. Айсы келип калганда кызыл жибек менен этегин тегерете тепчип көктөп коёт.

Төрөттүн оор, жеңили тунгучтан болбойт, бир бала менен бир баланын толгоосу мурунку, кийинкиге карабай эле ар түрдүү боло берет. Ал деле кудайдан деп билебиз.

Боюнда бар аял молдого тумар кылдырып такчу.

Кирпик эне: Ага колдон келген нерсесин берет жана кийин да бешик жана башка тойлордо эске алып сыйлап жүрөт, жок дегенде көөнү түс болушат. Кадырлашып сыйлашып жүрүшсө септен же калыңдан берүүгө мүмкүн.

ЭМЧИЛИКТИ, ТӨРӨТҮҮНҮ ҮЙРӨНГӨНҮ: Өзүмчө эле, айрыкча төрөттү, өзүмдүн башыман өткөндөн гана үйрөндүм. Ырымсыз эле энем жана кайын-энем

да эмчилик, ырым-жырым кылуучу, алардан көрө коючу элем, бирок атайлап алардан үйрөнүп, ырым-жырым менен өткөрүп алганым жок.

БЕШИК ТОЙ: Төрөлө электе камылга болот, андыктан эки-үч күн камылга кылып бешик, анан жабдыктарын камдайт да колдон келген тойун берет: бай болсо Чоң той да жасайт. Баланы бешикке салгандан кийин эки-үч күн же бир жума апта өткөндөн кийин деле бешик той бере берет. Маселен: Тун балабыз Кулжыгачты армияда бешикке саларда күйөөм балбанга эңишке түшүп бир бээ, бир ноопаз, бир кой алып келип, бир бээсин союп бешикке салдык. Улак берип, ат чаптырып жана башка тамашалар кылып бергендери да болгон. Колунан келбегени болсо да жок дегенде нан жаап, тамак аш жасап элге берип туруп бешикке салат. Жакындары кошумча алып келет, өзүнүн мартына жараша жентегибиз деп алып келет. Кызды бешикке салып, ага той берсе, ал атасынан бел кудасы эгер болсо жентегим деп колунан келгенин алып келет.

Эгерде баласы турбай жүргөн болсо башка бир уурудан өнүп-өскөн кишинин бешигин сурап келип бош болсо салган күндөрүндө болот. Бирок көбүнчө кудайдан деп эле баласы өлгөн болсо да бешигин алып сала берет. Же көп ыйлап-ыйлак болсо же көөнүнө туура келсе молдого барып бешик тумар кылдырып тагат, баш жагына бешиктин жабдыктары ороо-чулгоо ж.б. ата-энеси өзү эле жасайт, жакшы санагандары бир нерселерин жасап келгени да болот.

Бешиктин жабдыктары: бир. Бешик жабуу, эки. Олпок-ортосун тешик кылып матырас сыяктуу жасалат. үч. Чар-Чоро-олпоктун үстүнө эки кат кылынып салынчу чарчы төшөнчү-көбүнчө киндик-энесине жасатат. төрт. Төрт кыпчык-баланын көтөнү келүүчү тешиктин төрт жагына тегерете кыпчып койчу эки кат алакандай төрт бурчту чүпүрөк болот, 6. Бешик-боо-боортко-эки:

Жакшы кездемеден үч кат кылып кооздоп жасалат да эки жеринен таңылат. Колду, бутту түздөп куушура байлайт. Бешик жабууну колдон келишинче кооздоп жасайт, кээси эки бөлөк-топчулама, кээси бир эле жасайт, эмчекке тешик кылат. Кээлери (колдон келгени) эмизгенде жабуучу жалаң жабуу-төшөк да жасайт.

Койдун жото жилигинен жасайт, жыгачтан да жасайт. Кыркын чыгарганда ит-көйнөгүнүн ордуна «Кырк көйнөк» кийгизилет. Аны энеси эле жасайт, эгер ырым кылса өнүп-өскөн карыялардан келип курап жасайт. Жыртылгыча эле кийилет. Бала жаш кезде «куу-далы» жана «итий» болот. Ооругандары итий болсо ат, ит, кой жана башкаларын куу башына кызыл, көк боёк менен кишинин сүрөтүн салып ошого ооруну көчүрүп баланы карап туруп сүрөт тартылат алысыраак алып барып көөмп салат. Итий болгондо этинен түшүп эле, «куу-далыга» окшоп тандайы чуңкурайып калат, ага да бөрү менен түлкүнүн өтүн жалатат. Суук болот, аны майлайт, ысыктайт.

Оозул: Бала ыйлап, оозунан шилекейи куюлуп-калат, ооздун ичи көчүп ылбырап калат. Ысык же сууктан болот. Тиш чыга электе тилден, тиштин этинен болот.

Ысык болсо сап-сары болуп калат, суук болсо агарып калат. Ысык-Көл ташты чокко күйгүзөт, аппак болуп калат, аны ушаласа күлдөй болот, ошону мас болбогудай кылып кичине-кичине сөмөйгө жугузуп алып сүйкөйт.

А дегенде ысык болсо дарымдатып түкүртүп жиберет, бирок ошондо да көк таш жакшы.

ЫРЫМ: Энесинин бир тууганын улуу, кичүү баары бир ычкырынын учунан кесип отко күйгүзүп, күлүн салат.

САКОО: Аюнун майын сыйпайт жана апийимди эзип да сүйкөйт. Мурду канап токтобосо канын отко күйгүзүп тытатат.

ИЧИ ООРУСА: Киндик катуу болуп калат да айта албай эле чиренип эле ыйлай берет, көбүнчө суугунан болот, анда киндикке шакек салып бир оң, бир сол имерип киндикти оңдойт да сөөмөй менен ушалап, көк ташты бүкүлү эле күйгузбөй киндикке салып ырым менен имерет. Ысыкташ керек.

СУГУНАН ООРУСА: саргайып өңү куп-куп калат.

ЫСЫГЫНАН ООРУСА: Саргайып калат. Анда суу жана мүнөз берет. Жөн эле оору болсо-сымап берет.

КӨЗ ТИЙГЕНДЕ: Саргайып калат. Анда суу жана мүнөз берет. Жөн эле оору болсо, анда сымап берет.

КӨЗ ТИЙГЕНДЕ: Бирөө суктанганда. Көз мончок тагат да «тил-тиш» шоона төбөсү менне бутунун бармагына ченеп кыркат да отко өрттөп коет.

КЫЗАМЫК ЧЫКСА: Эт ысып, кызарат, жылуулаш керек. Эч дары болбойт, жылуулап эле тамак бериш керек.

ЫРЫМ: Көңүл сүйгөн киши келип кетсе, кесеге суу куюп, ага очоктон чымчып, күл салып эшикке суунун агынын көздөй чачып жиберет.

ЧЕЧЕК: «Көрөсөн ата» эти ысып, кызарып чыгат билген соң жылуулап ысык тамак берет. Бармактай-бармактай үч кебез жалпактап алып баш-аяк «Көрөсөн атасынын жоругуна кайт» деп үч жолу айтып үч жабыктагы чийге же башка ушу сыяктуу жерге кыстырып ак чүпүрөк менен жаап коюп, андан кийин жасаганда жыгачтын бетине күйгүзүп күлүнөн баланын маңдайына тийгизип сыйпайт туруп отко салып жиберет.

Ушинтип күндө үч маалдан үч күн күйгүзөт: Короосун атанын жолдугуна дейт деп желпийт. Же жети күндө көрөөсүң өтө бир кыйнайт. Карарып карттана баштайт. Ошондо түлөо кылат, антпесе токтоп калат. Кайткыча кызыл кан чыгарбайт.

Үч токтолулу бар:

1. Ээке келгенде. 2. Бел кырчоого. 3. Тизеге келгенде:

Кайткандан тартып эки-күнү ээкке түшөт, үч-күндө бел кырчоого жана төрт-күнү тизеге түшөт. Түлөөнүн бир нерсесин чаптайт. Анткени бул, башкалардай эмес,- четин нерсе болот, башкача – кыйын.

Таза күтөт, үйдү, күлгө суу төкбөйт ж.б. этияттар кылат. Өтө катуу болот, көп көргөзбөйт, жугуштуу да болот, желге чыгарбай жылуу тарбиялап, киши каттатбай, бир айдан кем эмес багат, анткени өтө жугуштуу ал турсун аялы да бышык мурун чыккан болбосо өзү бакбай, башка бышкан киши багат.

КАРА КОТУР БОЛГОНДО: эт бербейт, анткени балбаалап ырбап кетет. Сүт куйуп чай берет ж.б. Бозо менен эт бербейт, кымыз да бербейт. Тынына чыкканча ысык бербейт. Бозо, эт кымыз деле берет, бирок ошондо деле көп ысыктабайт дейт. Ачкыл кекиртегин кычыштырып жакбайт. Элден мурун кекиртекке чыгат, кычыштырып.

Курандын мүйүзү. Жүндүү, түктүү, оозулга жана сийдик тутукканга даары:

1. Оозулга: Ташка сүрүп эзип сыйпайт.

2. Туттукканга эзип ууртатат.

а) Умай-Эне ким болгонун билбейм. Илгерки биздин бирибиз, пирибиз

болот экен. Биз эмдегенде «Менин колум эмес Умай-Эненин колу» Батма-Зууранын колу-деп эмдейбиз. Куран окуп сыйлайбыз да.

б) Жүрөк мончок ылайдан сүйрү кылып, коргошунду эритип туруп куют да, жонуп туруп, шибеге менен көзөйт.

Андан аял жип өткөрүп бешиктин баш жагына же баланын мойнуна тагып коет.

КУУЧУ

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1946-жыл. Турусбек Мараталиев 58 жашта, Тезектин Токтор уулусунан.

Тянь-Шань област. Тогуз-Торо району, Тогуз-Торо с/с. Дөдөмөл колхозу. 13. 09. 1946.

Үйдө батек-байпакты жайып жатканда, оттун жанында түксүйгөн бир нерсе жолугуп калганда кармай албай калдым. Өзү мышыктан кичирээк, эки колун бооруна алып адам сыяктуу тура калат экен.

Күйөөгө тийгенден кийин эле жолукту. Көрүнүп эле жок болуп калат экен. Түксүйгөн өңү болот экен, куба болот экен. Жатып калган элек, оттун боюнда көрүндү эле жок болду.

АЛБАРСТЫ: Сасык албарсты башка болот, ал уктаганда басат. Андан кийин көрбөдүм.

Аялдын көзү бозоруп, шылкылдап жаңыдан басканы баратканда эле өзүм сезе түшөм да: «Келе шапты, бычакты бетбактын бетин тилейин! – деп эле, колум карыша түшөт, ошондо төрөгөн аял эс ала түшөт көзү ачылып.

Бала түшүп, тону түшө электе басканы зыян кылчуусу болот. Тон түшкөндөн кийинки басканы коркунучсуз. Ал көзү бозоруп жүргөн аял кирсе эле боло берет.

Колго бычак алып, оң саамайын түйүп коюп, төбө чачтан кармап турам. Бат эсалчуусу, кеч эсалчуусу да бар. Зыян болчусуу да башкача болот. Андайдын үстүндө да болдум: Бала тушө электе эле салкынын салып, басып туруп алат.

Өзү жумуш болот: Көзү бозоргон аял кирип же шыкалап койсо болбой калбайт. Андайларды кийирбейт. Таза жүрбөгөндүктөн да болот.

Шылкылдап эле болбой туруп алса, башка үйгө которуп кетет да, баланы да башка алып чыгып кетип, аялдын үстүнө куучудан башка киши калтырбайт. Башка ырым кылбайт.

Бөрүнүн терисин алып келип жабат. Молдого эзме кылдырып, ошону ичирет.

Толгоо кыйбат болсо, күйөсүнүн жакасынын кинин эзип ичирет.

КУУЧУ

Инв. 527/306. Тянь-Шань областынан жыйналган этнографиялык материалдар. 1916-жыл. Турусбек Мараталиев 58 жаш, Тезектин Токтор уулусунан. Тянь-Шань област. Тогуз-Торо району, Тогуз-Торо с/с. Дөдөмөл колхозу. 14.09.46.

КУУЧУНУ – «БААТЫР» дейт, «баатыр келди» дейбиз. Куучу жок болуп калса, ал баатырдын кийим-кечесинен алып келет.

Болгону ушул.

СҮЙҮНЧҮ: Эркек балага жана «кырк жылкыга» /кызга/ деле сүйүнчү берилет. Жакшы саналуу кишисинин баары берет.

Тун балам Кулжыгачта «чоң киши» күйөөм үйдө жок, бир чоң ашта жүргөн кезинде төрөлүп, ошол жерде сүйүнчүлөп, акча берип жатса атактуу Байзак деген чоң: «тер көйнөгүңдү бер балам» деп, чечтирип берген экен.

Сүйүнчүгө колдон келишинче берет. Эркек балага көп жана дайыма берилет. Кызга андай эмес.

КӨРҮНДҮК: жакындары колдон келишинче берет.

АТ КОЮУ: Азан чакырган киши ат коюуп берет, же болбосо кой союп эл чакырып өзү көөнү сүйө турган атты атайлап койдурат. Сүйлөй баштаганда ырым жок. Буту чыга сүйлөбөсө жакшы коноктун түбүн кешигин берет, ал ырым болот. Бала жети айында энедей баштайт.

ТУШОО КЫРКТЫРУУ: Соют союп же тамак жасап там-туң баскан бала үчүн байге сайып, балдарды жарыштырып бөлүп берет.

ЧЫГЫРЫК калтек үч тегирчеги дөңгөлөгү болот, эки жагында эки, асты-үстүндө бирден, эки алдын

көздөй кеткен бир бардыгы беш жарым метирдейден жыгач болот. Бала арткы эки дөңгөлөктүү жагынан кармап ээрчип басат.

ЭРКЕК БАЛА МЕНЕН КЫЗ БАЛАНЫН КИЙИМ-ДЕРИНИН АЙЫРМАСЫ

Адегенде шимектен башкача айырма болот: Кыздыкы сүйрү, эркектиги тегерек тешик болот. Күлтүгү бирдей болот. Колдо болсо эки жаштан тартып эркек-кыздын кийиминде айырма башталат.

Кызга көйнөгүн узунураак кылып, этегин бүйүр-мөлөй, кош этек кийгизет. Кесмели да кызыл-тазыл болот, топусу да кызыл-тазыл. Эркекти кыздан албетте жакшырак эле көрөт, бирок кызды деле жаман көрбөйт, кыз берген кудай эркек бербес болупу?! дейт. Буту чыкканда эле эмчектен чыгарат. Төрөлгөндөн тартып эле оозантып, анан тамак бере баштайт.

БУЛАМЫК: Сүт жана башка тамактар деле бериле берет. Буламыкты унду сары майга же койдун майнына кууруп туруп анан жасайт. үч төн 7 жашка чейин кол адалдайт.

КОЛ АДАЛДАТУУ (ЧАЧЫН КЫРКУУ)

Колдон келишинче: Балбан күрөштүрүп, эр эңиштирип атып той берет. Жок дегенде бир союш соёт. Билген устат кишиге баланын колуна жото жиликти карматып. Устага коюлган жасалуу тамактын жото жилигин көзүн ак жоолук менен таңып, устатка колдон келгенин берип, кол байларым деп берип ыраазы кылып туруп жоолук курчап туруп, акча берүү ж.б. анан кестирет. Жакын көргөндөрү кошумча кылып кой союп жана башка колдон келип, көөнүнөн чыгаргандарын алып келишет. Ырым жок. Көк чүпүрөк күйгүзүп баса берет. Бала айыгып

өзү турмайынча тарбиялап багат. Аралаш эле тамак берет. Илгерки төрөбөгөндөр кесиндисин жеген экен. Суугунан ыйлактап шишисе боз болот анда майлайт. Ысыгынан-кызарат-анда тим эле коет, өзү айыгат.

Төрөгөн аялга мүнөздөп тамырына жараша, көбүнчө ысыктап тамак берет. Көбүнчө сууктан бузат.

МҮЧӨЛҮН чыгарганда мал союп, аяк тептирет: Көмкөрүп туруп үч тебет, сындырбай эле. Колдон келсе кийим жасалат. Эркек-кыз болсун сегиз жаштан ары карай балакатка кирет, андан ары бойго жетет. Ошондон тартып эле күчү жеткен чоңдор менен аралашат.

ТЕРМЕ

14.09.46.

Жазгы жүн кой көккө тоюп, чубаш чыгат, жаңы жүн чыгып какач менен эски жүндү көтөрөт, ошондо кой өрдөдү деп айтат, жазгы жүн бошоду дейт да 15-майдан 15-июнга чейин кырка баштайт. Козуларды июнь, агуста кыркат. бир. Жакшы эки-койдун эки-кыркымынын аягында кыркат, бирок экинчи жүнү кылчык, мааниси жок, кийиздик гана. Начар болот, козу семирсин үчүн гана кыркат көбүнчө. Койдун күзгү жүнү сентябрдын аягынан тартып октябрдын жыйырмасына чейин кыркылат.

Күзгү кыркымын чыбашын кетириш үчүн сууга салат да анан алат. Кыркканда койдун бутун жаткырып, жуушаң кайчы менен кыркат. Кыркып жаткандан тартып эле жүндү ылгай баштайт. Кара жолдорго, термеге /саймага/ агын кызыл жана башка боёкко көгүлтүрүн көк боёкко, кызылын кызылга ылгап чыгарабыз. Кылчыгы – кийизге /өрө кийизге/ үйдүн жабуусу гана болот. Калганынан уяң керек.

Жалаң жазгы жүн өрө кийизден башкага, күзгү кошулбаса, жарабайт. Күзгү-жазгы кылып алып

тыта баштайбыз. Анан созуп бурап түйдөктөйт. Анан ийирет. Эртерээк бүтүрөм десе – жыйыш / ашар/ кылат: Келин-кыз кемпир-кесекти чакырып, жакшы тамак же колдон келсе союш союга чейин жетчүү, карын майын ачып жана башкалары менен ийиртчүү.

Ийирип жаткан кезде жигит-жалаң келип калса, кыз-келиндер түйдөк салышат. Ал жигит жакшы тамак аш, тыйын берип, же союш союп берүүгө чейин жооп кылат.

Жипти ийригенден кийин эки каттап чыйратат, анан тизе бою кылып келептейт. Жиптин өлчөмү ийик менен болот. Бир ийик эки-үч суурум болот.

Бойогондо да ийиктин өлчөмү менен келептенген жиптерди жасалуучу буюмдун үлгүлөрүнө коюп ылайыктап болжол менен бочуу.

Сарыны ышкын түпкө, башкаларын калаадан алып келип боёкторго бойоочу. Ышкын түптү аарчып, туурап кесип туруп кургатат. Анан сокуга талкалайт. Анан көп жанчып туруп кайнатат. Анан тундуруп, элекке сүзөт. Сүзмөнүн сары суусунан кошуп ачык-таш ордуна жакшы кириш үчүн азыраак коюп кайра кайнатат. Кайнаткандан кийин жипти салып дагы кайнатат, казанга түнөтөт. Анан чыгарып жипти күнгө жайып кургатат.

Базардан алган боекторго боёш:

1. Көккө: Көк-Таш менен сүзмөнүн сары суусу жана эрмендин суусун кошот.

2. Кызылга сүзмөнүн сары суусун кошот.

3. Сарыга да сүзмөнүн сары суусун кошот же туз эле кошот.

4. Жашыл-көк сыяктуу буларды адегенде сууну кайнатып анан аларды салат, анан кайнап жатканда үстүнө жипти салып дагы кайнатат. Анан казанга түнөтөт, эгер эртен менне кайнатса кеч коюп, анан алып жаят да кургатат. Анан келепти кайра түрөт, дагы чыйрак чыйратат. Анан өрмөк кура баштайт.

төрт бурч кылып төрт казык кагат да дагы, эки казыкты жанаша кагат, бир өз жагына чий коюп үч кат күзүк кебезден же жүндөн иче ийрип үч кат чыйратып күзөктөйт. Өрдөктү курууга үч киши керек: эки киши жүгүрөт, бир киши күзөктөйт. Жогоруда айтылгандай жыйын кылганы да болот. Жүгүрүп күздөктөп бүткөндөн кийин казыктарды сууруп, эки каттап туюк баш жагына бир казык, аягына эки казык кагылат, аягына бакан салып, аркан менен тартып эки казыкка байлайт. Аяк жагына жакыныраак жерине күзүк тартылат: үч жыгачтын башын көзөп көтөргүч жасайт да чий жактагыч күзүк жыгачтын эки башына чийди кошо байлап башы кошулган үч жыгачка көтөргүчкө аса байлайт. Анан адыргыны салып туруп күзүк жыгачтын алды астыңкы жагын сууруп таштайт.

Эми сого баштайт:

Соккондогу курал-жабдыктары:

Биринчи: Кылыч менен согот,

Экинчи: Адыргы менен көтөрүп, айкалыштыра арттырып берет.

Үчүнчү: Чийге аркакты оройт.

Төртүнчү: Терме жыгач менен терип гүл салып согот. Гүлдү көбүнчө көрүп отуруп санай салат, ойдон чыгарган аз.

Өрдөк жүгүрүлгөндө эле гулгө жараша саналып курулат. Кандай гүл чыгарыла турган болсо ошого жараша саналып жүгүртө да ошого жараша терилет. Көбүнчө эки бетине түрлүү жиптен жүгүртөт да кайсынысы керек болсо ошол жип терилип, керегинче аркан өткөрүлгөнчө терген бойдон турат. Көбүнчө 8 кулачтан өрмөк курат, албетте аз-көп узун-кыскасы да болот. Керегинче соккондо 8 кулачынан эки-үч карыш жана кыскарат.

Кызыл аралашма гүл болбойт. Көк, сары боектор да көп колдонулат. Эмне буюм болсо ошого болжоп кыркылат:

1. Үйгө боо,
 2. Жүк жабуу,
 3. Куржун, жерге салчуу таар да жасайт,
 4. Ат жабуу да, шалча да жасалат.
- Орто соккон кишилер эле кулач согот, бир күндө.

Баягы эле Батыйнадан:

ЧИЙ ЧЫРМОО

Жазгы жүндөн ылгап тандап алынат. Анан боёт. Анан тытат. Анан созуп түйдүктөйт, түйдүк кылат да түрөт, бардыгы жогоруда жазылган терменикиндей.

Чийди каткан кезекте түбү менен терип тартып алып жыйнайт. Аны кургатат, анан аарчыйт. Анан тегиздеп өлчөп чийге ченеп туруп башын кертет, кыркат. Анан астына шырдак салып, 28-16 данга чейин чийди теңдеп катар жаткызып туруп, чийге салыштырып отуруп шибеге ийне менен, күлүнө жараша чегет да бир баштан чырмай берет, утуру чырмап бүткөнүн ийне жип менен сайып өткөрүп тегиздеп гүлүн тушма-туш кылып туташтырып тизип отурат.

Ошентип бүт чырмайт, тизип бүткөн соң кийин анан сого баштайт: анда эки жагына эки ача бакан казык кагып орнотулат да ал экөөнүн ортосуна бийиктиги бел курчоодон кылып бир жылма баканды туурасынан байлап бекитет. Анан атайы карадан ийрилип, шоонадан жоонураак, жоон кылып чыйраткан боону өлчөп куркуп туруп, ортосун белгилеп алып эки учунан баштап эки ташка түрүп, туура баканга арта салат. Мындайлар он беш-жыйырма же отуз-кырк таш болот. Анан утуру бир чийди тизмеден чыгарып алып гүлдөрүн түздөштүрүп салып, эки ташты кайчылаштыра арта салып сого берет. Ушул ирет менен бүткүчө сого берет. Четтерин чийдин баш-аягын кайчылашкан ийрек менне бекитет. Чырмаган чийден: үйдүн канаттарын, ашкана оозу менен жана эшик жасалат.

ШЫРДАК

Жазгы жүндөн ылгап, тандалат агынан. Күзгү жүндөн да агынан теңме-тең кылып ылгап тандайт. Уяңынан. Анан тытат. Анан жазгы-күзгү экөөнү аралаштырып сабайт. Алдына талпак бодо жылкы териден салат, сабоосу табылгы же кайыңдан болот.

Анан ак чийди салып, анын үстүнө жуулат. Анын үстүнө ысык суу себет да чийге ороп түрөт. Анан аргамжы жип менен чырмап таңат. Аны бут менен тоголотуп тебет, тээп атканда бир чака сууна кайнатып чийдин үстүнөн куят да дагы тебет. Шибердин үстүнө эле тоголотуп тебе берет. Ошентип чийден бышат, кирип калат, бышканы чийдин арасынан түрү чыгып калат.

Чийди жазып кийизди чийден ажыратып алып өзүнчө түрөт. Анан чийди жазып, анын үстүнө ысык суу себет да чийге ороп түрөт. Анан аргамжы жип менен чырмап таңат. Аны бут менен тоголотуп тебет, тээп атканда бир чака сууну кайнатып чийдин үстүнөн куят да дагы тебет. Шибердин үстүнө эле тоголотуп тебе берет. Ошентип чийден бышат кирип калат, бышканы чийдин арасынан түгү чыгып калат.

Чийди жазып кийизди чийден ажыратып алып өзүнчө түрөт. Анан чийди жазып, анан үстүнө түрүлгөн кийизди ошо бойдон салат. Ошо тоголоктолгон кийизди төрт катын басат. Кайра жандырат да кайра түрөт, биригип калбас үчүн дагы басат. Кийиз калдырап катуу болуп бышкыча эле утуру жазып, кайра баса берет. Бышкан соң кийин кийизди төрт бүктөп чийдин үстүнө салып коюп кирдейт муздак сууну куя берет, анткени ошентип чыбашын, кирип кетирет. Анан жайып кургатат. Анан бойоордо ысык суу сээп дага бышырат түрүп алып дагы чийдин үстүнө басат, улум жандырып, улам түрүп бышыкча басат. Анан дагы жаят да дагы кургатат. Анан боёт: боёгондо

эки каттап көктөп алып боёйт, анткени ошондо сырт жагы сонун чылк жакшы кызыл болот да, арасы мала-кызыл болот. Өңү, ичи кездемедей болот.

БОЙОО: Сууну кайнатат, ачык-таш, ал жок болсо сүзмөнүн сары суусун куюп кайнатат, анан боек салат, анан кийизди салып кошо кайнатат. Анан эртең менен кайнатса кечинде, кечинде кайнатса эртең менен алып, жайып кургатат. Жазгы-күзгү көгүлтүр жүндөн ылгайт. Тандайт, тытат. Аралаштырып талпакка сабайт. Чийге салып жуулат, кызылдын тартиби менен эле кийиз кылат.

Көк-таш жана сүзмөнүн сары суусунан азыраак коруш кылып куюп, калганын жанакы тартип менен бойойт. Бул көк кийиз болот, кызылды бычып тигет. Анан көктү кызылга салып тепе-тең кылып бычып, аны да тигет. Анан экөөнү кызыл менен көктү биринин өңүн сыртына биринин өңүн ичине келтирип, беттештирип көктөйт. Анан гүл салып чийет. Өңү эмес, ичи сыртына келген жагынан чиет. Анан курч бычак менен экөөнү каттай кармап абдан тегиздеп кесет-оет. Анан кызыл-көк экөөнү беттештирип, биринин ичине бирин оңунан салып эптештирет.

Анан кошулган жерлерине үч каттап бир оң, бир сол колго эшилген шоонадан жоон эки кызыл жипти катарынан кызыл жээк кылып астырып жөрмөйт, бышык шоона менен тигишин билгизбей жөрмөйт.

Эгер шырдак болсо – кийиз менен, жабыкбаш болсо – кездеме менен ичтейт.

Шырдактын кийизи калың, жабык баштыкы жука болот. Анан шырыйт, ийри-буйру жээктердин ичи-сыртынан аяк-быягынан бойлотуп ичине-сыртына аяк-быягына бойлотуп ээрчитип ичине-сыртына өткөрө сайып шырып чыгат. Анан бир оң, бир сол колго эзилген кичине баланын чыпалактай болгон эки жипти катар коюп четин жээктейт, аны да бышык шоона менен билгизбей бастырып жөрмөйт. Кийинчерээк жабык башты машина менен ды шыруучу болду.

Шырдак жасаганда кылынуучу буюмдар:

1. Шырдак, шырдамал
2. Жабык-баш
3. Аяк кап
4. Секичек
5. Жүк жабуу
6. Төө кол, жабуу, жайдак кийгизилет, тизегече, куйруктан томуроогочо.
7. Уук-учтук эки
8. Кереге – кап эки
9. Төө мойнок башына кошо кийгизилет
- 10 Жүктүү төөгө шырдакты жабат.

АЛА КИЙИЗ

Күзгү жүндөн ылгайт, тандайт. Анан ошо кара жүндү сабайт. Аны уяндабайт кылдуу жүн деле боло берет. Тытбайт, эки чийди карыштай жерин каттап улап, ал жерин улаган жерин да чий менен тепчип төөнөйт.

Жүндүү чийге жазып жая салат да, бакыйт, таптап чыгат. Ысык суу сээп, чийге түрөт. Аргамжы менен үстүнөн таңат да орто жерине сызманы туюктап байлап алып тартып тегерете. Айландыры жүгүртөт. Шиберге анан тепкилейт, тоголото тепкилейт, баягы сызма, көтөрмө менен тартып эки жактан тоголото тепкилейт. Азыраак, кайра таза жерге чийди чечип, кийизди жазат.

Анан көк, кызыл, сары кылып ошондой жүндөрдү гулүнө жараша көчөттөп. Созуп таптап алып эле жалпак кылып кийиздин бетине ое берет. Ошентип гүлдөтүп оет, адегенде кургак эле жабыштырып сала берет.

Анын үстүнө ысык сууну сээп, кайра чийге түрөт. Аргамжы менен кайра таңат. Баягы көтөрмөнү салып алып дагы тоголотуп тепкилейт. эки чака сууну кайнатып, чийдин сыртынан кепиндеп куят. Аны, ошо сууну, «кепин» деп коет. Дагы тепкилейт.

Сыртына жүнү чыгып, чий катууланып дыңкылдап калганда бышат, ийи жетет.

Анан чийден ажыратып кийизди өзүнчө түрөт. Анан бир чийди салып алып анын үстүнө кийизди салып беш-алты катын баса берет. Улам жандандырып, улам түрүп бышыкча баса берет.

Кийиз бышканда катуу болуп калат. Анан арыктагы сууга алып барып кирдейт: алып барып үстүнө сууну чакалап куя берет, болгондо саркынды кийиздин үстүнөн аккан суусу тунук болуп калат. Анан суусу аябай сарыкттырып туруп жайып кургатат.

ӨРӨ КИЙИЗ

Кара, боз, ак кийиз. Гүлүнөн гүл салгандан башкасы бүт эле жогорку ала кийиздикиндей.

Өрө кийизден жасалуучу буюмдар:

1. Жерге салынуучу кийиз, көбүнчө ала-кийиздин көлөмүндө.

2. Үзүк, туурдук, эшик тыш, түндүк жабуу, үй-жабуу.

3. Тердик, желдик, жааз, ичкилик, ичмек, токулгага.

4. Жайнамаз агынан, жака жагына, маңдай жагына кызыл менен көктөн ойуштуруп кооздойт.

ТУЮК КИЙИЗ – БАЙПАК

Күзгү жүндөн, уяңынан ылгайт. Анан чийге жулат. бир-эки койдун жүнү бир байпак болот. Жулганда эки бутка ылайыктап жаят. Анан ысык суу сээп, басат. Чала басып туруп жээктерин кошуп туюктайт. Анан улам басып, улам чымчып тартып, жабышып калбас үчүн, арасын ажыратып кайра баса берет. Ошентип атып бышырат. Бышканда калдырап катуу болуп калат.

Анан чоюп, имере басып атып, экөөнүн башын, согончогу эки жакты каратып чыгарат, анткени

тизе менен такымга туура келе турган кылып, ортосунан кыйгач кесилет.

Ачык эки бөлөк байпак да эле ошондой жасалат. Айырмасы эле – эки башка-башка жасалат.

КАЛПАК

Жазгы, күзгү, ак жүндөн ылгап, тандап тытат. Абдан кылдат кылын терип таштап тытат.

Жазгысын кайчы же шуушаң менен абдан майдалап кайчылайт, кертет. Анан күзгүгө аралаштырып сабайт. Анан чийге салып төрт чарчы кылып жулат.

Үстүнө ысык суу сээп чийге түрөт. Анан жип менен таңып алып басат. Суу кайнатып чийдин үстүнөн бир жолу куят. Кийизге кепин куюу деп коет. Кайра дагы абдан басат. Анан чийден сыйырып кийизди өзүнчө түрөт да басат, улам жандырып, улам түртүп бышкыча баса берет. Билек менен эки-үч катын басат. Катуу болуп калдырап кийиз абдан бышат. Анан сууга «кирдейт» – чакалап үстүнө суу куя берет. Астына таза неме төшөйт. Анан суусун сарыктырып туруп кургатат жайып.

Анан борду отко, корго көөмп бышырат. Бышканда ушаланып калат. Бордун кирдүү жерлерин, кирип кырып таштап, абдан тазалайт. Анан таза сокуга жанчып талкалайт. Майда торко элекке элейт, утуру ирисин кайра жанчып талкалап, дагы элейт. Суу ысытат да таза нерсеге куюп алып борду чылайт, ченеп салат болжоп. Анан борду кийиздин бир жагына себет. Бүт себе бербейт. Бордун жаманы, ириси суунун түбүндө чөгүп калат да, жарактуу жакшысы сууга эрип аралашып сүттөй агарып калат. Ошо сууну себет да басат. Улам ысык сууга бир чылап жанагыдай кылып жаңылап сээп баса берет.

Ошенте бергенде, акыры тегиз агарып, калдырап катуу болуп бышат. Ошондо анан алып жайып кур-

гатат. Таза чийдин баскан чийдин үстүнө булганбай турган, кыл болбой турган жерге жайылат.

КЕМЕНТАЙ. Кийиз калыңыраак жасалат, башкалары бүт эле калпактыкындай.

КИЙИЗ ЧОКОЙ

Күзгү жүндөн ылгап, тандап, уяңынан алып талпакка салып сабоо менне сабайт. Анан чийди салып бутка ылайыктап буттун сыртын чыгарып бутун башына калыңыраак кылып, согончокко да ылайыктап жулат. Анан кайнак сууну кашык менен сээп чийге түрүп басат. Кайра чийден жандырып, чала баслыган кезде ичин-ичине, сыртын-сыртына келтирип шоона менен эки беттеп катташтырып, эки бетин тең жамайт, ошо жамаган жер чокойдун сыртына келет алды жагына.

Анан кайра кайнак суу сээп чийге ороп кайра басат. Чокойдун арасын улам ачып, улам түртүп баса берет. Бир кезде билек өтпөй өтө катуу болуп калат. Анда казык менен чаба баштайт.

Ошентип бутка чак болуп бышмайынча улам кайнак сууга салып алып чаба берет, антпесе, муздап калып кирбей калат. Акыры бүтөт.

ТЕРДИК

Жасалыш ирети өрө кийиздикиндей эле... айырмасы эле – атайылап өрө кийизден жукараак жасайт.

ТАРАК-ЖЫГАЧКА ЖАСАЛА ТУРГАН БУЮМДАР

БЧКЫР. Кебезден, ак машине жиптен эки каттап чыйратып, жибектен, жүндөн ийикке ийрип жип кылат. Бардыгы кайсы жиптен болсо да, жибектен болсо да, чыйратылган болуш керек. Бир кулач, төш

жарым жип. Анан бир0-бирэки тарак-жыгачка курат. Төрт бурчтуу тарак-жыгачтын төрт бурчтарындагы тешиктердин ар бирине бирден жип өткөрүлөт. Ар бир тарак жыгачка төрт жип тең бир бетинен бир жагынан өткөрүлөт.

Ар эки тарак-жыгач жупташтырылып жибинин өткөрүлүшүнө карай, бири-бирин каратылып бет-тештирилет. Кийинки тарак жыгач менен, жибинин өткөрүлүшүнө карай, бир тиги жагынан, бир сыртын салышып тескери карашып калат. Опентип кургандан кийин, тыяк башын, туяк жагын керегенин башына илип, же башка жип менен керегенин көзүнө, же болбосо бир казыкка ж.б. бир нерсеге байлап коет. Ачык быяк жагын белге кур курчанып туруп, ошого байлап алат.

Анан сого баштайт: тарак жыгачтарды бүт бойдон дайыма өзүнөн ары көздөй көтөрүп тегеретип отурат да, ар бир бет жик үстүнө келген сайын аркан өткөрүп салып, отурат. Башкача айтканда тарак жыгачтар бир тегеренгиче төрт бурчтуу болуп, төрт которулгандыктан, төрт жолу аркан өткөрүлөт.

Жыгачтын ортосунан ары көздөй сегиз жип чыгат, кийинки жагынан бери көздөй сегиз жип чыгат, анан ары... анан бери...

Ушул тартип менен согулуп бүтөт.

Чырмоо: согуп алгандан кийин өзүнчө болот. Адегенде эки жол, согулган жиптен алып ар түргө салып саайылат. Кызыл, сары, көк ж.б. анан баш жагы көбүнчө төрттөн кылып эшилет да, анан жибектен менен түрлүү кылып чырмалат. Учтарына жибектен чыйратып койгондор болот, бирок аз. Жиптен чыйратканы өт аз, сейрек. Чырмаган боолоруна түрлүү жибектен чаян туюп өткөзөт. Андан кийинки чачыларга төрт түрлүү мончоктор назик өткөрөт. Сокконго кошумча беттин аягына тиягы согула элек жагы теңинен келгенде чыйратылып чатышып согууга болбой калганда оодарып, астын

үстүнө келтирип сого берсе, чыйрык өзу эле жана берип бүтүп калат.

Тизгич, уук-тизгич. Уук таңгыч, көчкөндө учу таңылат да, демейде илинип тура берет, бир уукка кадалган болот.

Босого таңгыч, кереге таңгыч. Капшыт, капшуур, эки кереге. Жел боо, салмоор үчүн. Эшиктин тастар боосу. Булардын бардыгы эле ычкырдай согулат. Ар таракка төрт тешигине түрлүү, жип өткөрсө, ошого жол-жол болот. Ар тарактын эки башкы тешигине бир түрлүү, эки аяккы тешигине башка түрлүү жип өткөрүп соксо ошого жараша жөнөкөй ийме-чиймесиз, ийри-буйрусуз гүл түшөт.

Жогорудагылардын баарын өзу жасаган. Мында булардын кылычтын ордуна кол салаа менен согот өтөр.

ТОР КИЙИМ

Мен бала кезде кыргызда тор түйүп кийим кийгенин көргөн эмесмин. Адегенде эле тор-жоолук чыкты, мындан эки-үч жыл мурун мен да бир топ жоолук түйдүрүп салындым. Тор жоолукту эл Турпанга качып барганда ошо жактан үйрөнүп келди. Жүндөн тор көйнөк, тор күрмө кылыш Жумгалдан жайылды.

Кызымды Жумгалга бердим эле, ошондуктан, ириде эле мен кийдим, элге деле ошондон тартып торкөйнөк жайылды, беш жыл болду.

ТОР ЖООЛУК

Уяң жүндөн ылгайт, тандайт, кылдайт, кылын терет. Анан тарайт. Машине жиптей кылып ийирет. Анан эки каттап чыйратат.

Анан эки ичке темир сым менен түйөт. Үч чарчы кылып түйөт. Жибин санайт: 150-250, 350 да бо-

лот, бирок сейрек. Четтерине көзөнөктөрүн, түрлүү бурчтандырып гүл чыгарат. Гүл чыгарганда: кабат илип, кээде аттата илип, кээде кыйгачтата кетип түйө берет экен.

Жиптин учу көзөнөктөрдөн өткөрүп эле бир жерден бекитет.

Эчкинин тыбытынан жасалганы эң сапаттуу болот. Тор-көйнөк, күрмө, байпак, тасмал, майлык, суулук, тыбыттан моюн орооч. Кол-кап мээлей. Жоолуктай жасалат, жалгыз байпакка гана эки эмес, төрт шиш темир сым керек.

ШАКАР КАЙНАТУУ

Самын жасоо. Даярлап алуу.

Ала-батаны /чөп/ куурат, бүрү-кызарып бышканда оруп, жулуп, кургатат. Анан жерди тазалап өрттөйт. Чогу өчкөндө, күлүн капка салып алып келет.

Тулга коюп туруп, анын үстүнө казан-бакты асат, казан бак – табылгы же ошого окшогон жыгачтан, талдан кээде чаап ийип түндүктөй чамгаракыдай кылып ийип туруп баштарын төөнүн көгү менен көктөөчү, казандын кабы көчкөндө керек.

Эки казанга суу кайнатабыз. Казан-бактын ичине күл токтогудай кылып жукараак майда куурайы жок чөп салат. Анын үстүнө казан-бакка толтура күлдү салат. Анын орто жерин чукурайтып кайнак сууну куя берет. Астына табак тосот да утуру толгондо алмаштырып турат. Аны-сарыккан сары сууну казанга куюп кайната берет. Күлдөн дагы салып, дагы суу куюп, дагы сары сууну кайната берет. Күлдүн ширеси бүткүчө суу куя берет.

Өтө көп бир күн кечке кайната берет. Барган сайын соолуп азайып эле коюла берет. Камырдай болгондон тартып от жагууну токтотуп, чокко кургатат, боткодой болгондон тартып аралаштырып, көөлөштүрүп турат. Анткени күйүп, жабышып кет-

пес үчүн, кепкир же темир калак менен. Акырында агарып кургап талкандай болуп калат. Ушунусун шакар дейт, кайнатат.

ШАКАР КАЙНАТУУ. Эми самын көөлөө /көөлөш/.

Койдун, уйдун же эчкинин майын сызгырабыз, башка май жарабайт. Ага бир аяк майга эки аяк шакар салат, аз-аздап от жага берет да аралаштырып темир калак менен көөлөй берет. Май көп болсо чалмакей болуп кылгырып калат, анда шакар болот. Анан бир көбүктөп казан толо боржоктой көбүрүп алат, бул май менен шакар жеңишип тенделгени. Анан дагы эле токтотпой эле бүткүчө баягыдай эле аз-аздап от жагып көөлөштү токтотпойт. Көбүк басылгандан кийин самынга суу берет чай чыны суу себет. Дагы эле уланта берет... болгону: эки жылуу сууга табакка эзгенде көбүрүп, жаш козунун туңгактай болуп уюйт. бир. Бармак менен сөөмөйдүн ортосуна укалаганда катуу камырдай болот. эки. Кайра эле тоголоктоп жеме талкандай, баштагысындай болуп калат. Чүпүрөөккө ороп таптап тоголоктоп, бекем, чың бууп керегеге, ичкери илип коет.

КЫЗ БЕРГЕН

(КЫЗ КӨРҮҮ ТАНДОО). Он беш, он алтыга чыкканда андан мурун деле баланын атасы кыз көрө баштайт жана кыздын ата-энесине да карайт. Башка уруудан ала берет, өз уруусунан канча ата өткөндөн кийин кыз алышарын билбейт, бирок жакын туугандар кыз алышпайт дейт. Ар кайсы кызды ата-энесин, үй-жайын карап туруп баланын атасы бирөнү жактырат да, теңтуштары аркылуу айтат, жаш болсо айтпайт. Эгер балага жакпаса өзүнүн оюндагы кызды айтат, атасы макул болсо же атысы каалаганга баласы макул болсо, кээде атанын эле ою менен, бирине кызга кудалашмак болот.

Анан баланын атасы жакын көргөн бир-эки жакшыны көбүнчө өз тууган уруусунан жиберет. Буларды жуучу дейт. Булар тим эле эчтекесиз эле сүйүшүүгө барат. Макул десе деле калың бычпай эле, кабарын айтып келет. Макул болсо баланын ата-энеси куда түшөт.

КУДА ТҮШҮҮ

Баланын ата-энеси, жакын тууган уруктарын, куда-сөөк, таяке, жээндерине кеңеш салып, куда тшөр күнүн болжопот. Ага чейин тигилер жакындарын өздөрүнүн кошумчаларын алып келе беришет: мал жетелеп келет, акча кошот, эртең барар күнү союш да союп келишет: Көпкөрүнө улак да камдайт. Төө баштаган тогузду даяр кылат, кудурети келсе жүз кой, акчада... эртең барабыз деген күнү союштарын союп бышырып, боорсокторун да даярдап бышырып, бардыгын баланын атасынын үстүнө жыйнайт да, каптарга куржунга салат да тиктирип коет. Алып баруучу малдарын да ошондо чогултуп, короосуна камап коюшат.

СОЮШ: тай, кой, козу

Эртең менен баягы кошумча кошкон жакын тууган-урук таяке-жээн, куда-сөөктөрү болуп жакындары чогулуп жөнөмөк болот.

Союштун тойдун ээтерин, боорсокторун башка куржунга тигип, капка салып, кебез байлаган малга жүктөйт. Төө баштаган тогуздап төөнүн маңдайына, эгер төө болбосо, анын ордуна алып бараткан мыкты аттын күлүк, жорго же улакчы аттын көкүлүнө кебез байлайт. Баланын энеси атайлап жасаткан сонун күмүш сөйкөнү алып калат, мындан башка эч кандай кийим-кече кийит алышпайт.

Улакты айылы жакын болсо үйдөн мууздап, алыс болсо жакындаганда мууздап башын кесип, бутун

тизеден кесет да ичеги-кардын албай жигиттерине өңөртүп да жөнөшөт. Чабандез ата-энеси жуучуга маакул дегенден тартып эле камына баштайт, айрыкча кудалар кайсы күнү келип түшөрүн уккандан кийитин ж.б. камдап атайлап үй көтөрөт. Аларга да жакындары мал алабыз деп, ичик кымкап ж.б. кийим-кийиттерди кошуп алып келишет. Айылдан камданып, аттан тандап минип алдынан тосуп чыгышат да, айылга жакындаганда көкпөрүнү тартыша баштайт. Улактын башын балдар тартып калышат, тай-тулак, кунан минип алышып.

Кудалар баланын жагы болсо баягы жөнөгөн салтанаты менен эле барып түшө беришет. Кыздын жагы кудалар аттарын алып жакшылап күтүп түшүрүп алышып көтөргөн үйгө кийирип, эркек көп болсо аялдары башка бошоткон үйгө кийирип колдон келгенин аябай сыйлай беришет.

Көкбөрүдөгүлөр /көк бөрү/ болсо бала жак бир барат, кыз жак бир жаат болуп тартышып, кайсы жагы болбосун кыздын атасыныкына алып барып таштоонун эле аракетинде болот, анткени эки жактын мөөрөйүн кадырын көтөрүүчү көкпөрү болуп эсептелет. Башка көкбөрүлөрдөй моокум, кумар кангыча тарта беришпейт да кайсы колунан келген, алы жетип, аты жараган жактын жигиттери алып келип кыздын атасыныкына таштайт. Улак таштаганга баланын атасы да, кыздын атасы да соорун байге берет.

Көкбөрүгө келгендердин калганы жакындары калып, башкалары чайланып алып эле кетип калат. Кыз жактын жигиттери кетет, өтө жакындары гана кызмат кылууга калат. Куда түшкөндөн кийин эле кыздын ата-энелери аларды чайлантып, тасторкон жайып коюп, айыл-апасындагы жакын байбичелерди кап сөксүн, той сөксүн деп чакырат. Алар бир нерсе, көбүнчө жоолук, көйнөктүк алып келип каптын кулагына илип туруп, анан капты сөгөт да ооз тиет.

Дагы келгени дагы ошентет, сөгүлүп бүткөн болсо деле салт боюнча сөккөн болот. Анан ачып, кап сөккөндөрүнө көтөрүшүнчө, учуларын, мүчөлөрүн, карчыга, жамбашын алып коюп, боорсоктон кошуп, кетерде көтөртөт. Айыл-ападагы элди чакырып, тойду тартат да, таратат. Ошол эле кезде кыз, атасынын төрүндө, жасалган үйдө, көшөгөдө өзү да жасанып, кийинген кыз-келин, теңтуштары менне отурган болот. Кыз-келиндер, жакындары тойдун кыздын төшүн, керчөөсүн, жүрөк, бөйрөк шыйрагын жейбиз деп келип жыйналган болот. Аларга жогорку саналгандары тартат. Алар комуз кагып отурган болот.

Анан кийин кыздын кайын энесине кыздын жеңелери кыз көрүңүз деп келет. Ал сонун жасаткан күмүш сөйкөнү, үч-төрт жүз сом акча алап барат да кыздын бетинен өбөт, сөйкөнү салат-сөйкө салды деп атайт, акчаны көрүндүк деп кудагыйына берет, да ошондо отурган аял кыз-келиндерге бөлүп берет. Анан кудалар эрте келген болсо козу союп түштөндүрөт. Анан кечинде тай, кой же козу өтө аз болсо, союп келген кудаларды аябай сыйлап коноктоп кондурут. Куда кудагыйлар болуп сүйлөшүп отурушуп жатышат. Эрте менен абдан жакшылап сыйлап чайлайт.

Тамактан кийин көтөргөн үйгө кийит кийгизүүчүлөрдүн баарын чогултуп, кыздын ата-энеси, ага-туугандары менен чогуу кийитти көтөрүп алып барышат. Атасына атасы, нооту ичик кымкап, көйнөк дагы ушул сыяктуулардан кийгизет. Баланын энесине кыздын энеси түлкү ичик, шайы көйнөк жана бир чапчак чалат. Анан барган балдарды кийинтет. Калган кийимдери кымкап, бейкасам, көйнөк жоолук, кур 10-15 жакалуу куданын алдына коет. Куда же ошо жерде эле бөлүштүрүп, дагы кошуп ар кимисинин ылайыгына карай алыс-жакынына карай бөлүштүрүп берет.

Кийитти кийгизгенден кийин баланын ата-энеси ордуна туруп эки колун бооруна алып, үч жолу

эңкейип кулдук урат, анды кыздын ата-энеси: «ырыс кешиктүү болсун, ыймандуу болсун бүлөң» кудай тилегиңерди берсин деп алкышташат. Анан аткарышат. Алар кеткенден кийин кыздын атасы кошумча кошкон өзүнүн жакындарына келген калыңдан бөлүштүрүп берет. Мал, берчүүсүнө мал, кой берчүүсүнө кой, акча кылып ыраазы кылат. Анан тартып тынчып калат.

Баланын ата-энеси да үйлөрүнө барып ылайыгына карай тон, көйнөк, жоолук ж.б. кылып кийиттен бөлүштүрүп берип таратат.

АТ УКМАЙ. Эртесиби, эки-үч күндөбү, көп кечээңдетпей чукул эле баланын атасы ат жетелеп, эки-үч тууганын ээрчитип алып келиндин атын угам деп барат. Аларга козу союп туштөнтөт. Кыздын ата-энеси күйөөнүн атын угабыз деп келгенде атасына гана кийит кийгизет. Алыс болсо конуп кетет, аткарат кетет.

КЫЗ АТАСЫН ЧАКЫРУУ

Эки-үч айдан кийин тартып кыздын ата-энесин эшик-төрүбүздү көрүп кетесин деп чакырат. Ал тууган-уругунан эки, үч киши ээрчитип алып келет. Баланын атасы атаны атайы бошоткон үйгө кийирип союш тай, кой, козу союп аябай сыйлайт. Алыс болсо кондураат. Анан аткараарда: кур кетпеңиз деп ат мингизип жетелетип жиберет, узатат.

Кармап жечүү бир эле жолу болот. Баланын атасы көчүп, кыздын айылы жолдо болсо, айылда бир биринин жеңеи жашап калган аксакал уюштуруп, айылдагы келин-кыздар: Тай кармаса-кой берет, уй кармаса да кой берет, кой кармаса да өзүн берет, кармап жечүү жесеңер кийитиңерди кийем деп келдик дешет. Аларды сыйлап туруп тай болсо тон, кой болсо көйнөк, жоолук берет.

ӨРҮЛҮК

Эки куданын кимиси кийин көчүп келип берки-сининин айылына, же жакын журтка консо, мурун көчүп келип отурганын союш союп өрүлүк кылбай койбойт. Деги сыйлашып жүрөт..

Калың өткөрө берүү. Баланынын атасы колуна киргенден көөнүнөн чыгарганын берип качан болсо кыздын атасына өткөрө берет. Кышка согум да берет. Аны согум айда соердо берет. Өткөрө берет.

Катнаш: Той-аш берсе, балалуу болсо, чочок той берсе, өлүм-житими болсо да бир-бирине кошумча кошушуп жүрөт, көбүнчө: бала жак-мал, кыз жак-кийит берет.

Күйөөлөө: бир жылдан кийин тартып күйөөлөп барат. Күн мурун кыз атасына баланын атасы кабар кылат. Күйө жеңе тайына отуз-кырк кез кездеме, бир эскиче баш кой беш сом эле акча, малдан кой, бээ, уй, тай ж.б. жетелетип алып жөнөйт, ырчы, комузчу, тели-теңтуштары менен барат. Күйөө кошучусу бирөө гана. Ошентип үч-төрт жигит жөнөйт.

Бала күйөөлөп бармак болду деп кабар угуп атасы жиберген кишиге макул болду күнүн болжогондон тартып ага чейин эле, камынат. Күйөөгө бир сыйра кийим-кече, көйнөк, дамбал, кемсел, тебетей, суусардан ж.б. күйөө жолдошко көйнөк-кече, ырчы, комузчуларга дагы, жок дегенде бет аарчы камдап, келерге жакын атайы үй көтөрөт. Айылдагы кыз-келиндер да камданышат.

Күйөө келип бири-бирин акырын жерге түшөт. Жолдоштордун баары келип күйөө келди деп кабар кылат.

Айылдагы кыз-келиндер тосуп барышат. Алар жакындаганда күйөө ордунан туруп баш урунат, жүгүнөт. Анда жеңелери: «кудай жалгасын, бай бол» дейт. Күйөөнүн атын балдар барып минип чаап да келет, же күйөөнүн аты менен күл ташыйт, кү-

йөөнүн жолдоштору коштоп да келет. Күйөө күүгүм талаш келет, «күүгүмдөтүп келгидей күйөө белең» дейт эл. Күйөөнүн канжыгасындагы жем баштыгын чечип, андагы бөйрөк, шыйрак, керчөө жана ушул сыяктууларын чогулуп жешет.

Күйөө, күйөө жолдоштор, бер жактан барган кыз-келиндер бары чогуу жөө келишет да, баягы атайы көтөргөн үйгө киришет. Анан жакшылап чайлантат, кыз-келиндер алып келип чай беришет. Шыкалуу дагы максат ким мурун көрсө, ошол өктөм болуш керек деген ырым боюнча кылынат. Көбүнчө кыз мурун көрүп коет. Анткени күйөө кайын ата, кайын агаларынан уялып, түн кирсин деп жатып кийин калып калат.

Жеңелери келип жеңетай доолай башташат: «Калыңсыз болсо да, каадасыз кыз болбойт» дешет.

Аларга кырк-отуз кез кездеме, жүздөй сом, /илгери бир бай, кочкор беш сом эле/ акчаны жеңеси аркылуу кайын эненин колуна өткөрөт. Ал жакшы саналуу абысын-ажынын жыйнап алып, жеңетайды «кашык салганга кашык сал» деп мен жеңе тай жеген абысындарыма берем деп өз билгениндей кылып кездеме, акчаны бөлүштүрүп таратат. Конок камын кылып союш союп, тай, кой аракеттерин км беришет. Күйөө, күйөө жолдош, ырчы, комузчулар менен келин-кыздар шыңкылдашып отура беришет, ойноп. Анан жеңелери жүз көрүштүрүүнүн аракети-не кирише башташат. Көтөрүлгөн үйгө күйөө кирип отурганда, балдыздардын бардыгы, кыздар колуктуудан чоңу деле балдыз аталат, күйөөдөн жогору отурушат, жакындары жакын отурат. Келин-кесектер, катындар маңдай жакка жана оң төмөн жакка отурушат. Улам жаңы кире элек кайын эжелерге аял чоң жеңеге келсе эле күйөө баш урунуп турат. Эгер күйөө манап болсо, анын күйөө жолдошу баш урунат да өзү, ордуна туруп гана зыңкыйып туруп, анан отурушат. кол таштап бир гана эңкейип эңилип баш урат-күйөө же күйөө жолдош.

Күйөө жолдошту абдан тандайт, өтө тың жигиттен алат. Жеңелерден да бири өтө тың болуп, башчылык кылат. Күйөө-күйөө жолдош чөк түшүп отурушат. Бузса жеңелери келип күйөө жолдошту тизеге чапкылап отургузушат.

Жеңетайды мурун башкы, башчы жеңеси эле бөлүштүрүүчү, кийин гана энесине жеткирип, ошо бөлүштүрүүчү болду. Анан ойноп отурушкандан кийин, этке чейин күйөө жодош кызды алып келгиче деп жеңелерди шаштырат. Акыры эт бышкыча кызды алып келишет жасап туруп, анда баары жалпы ордунан турушат. Анда эшик ачар деп дагы алат, анан жүз көрүштүрүүсү деп дагы алышат, да кызды күйөөнүн жогору жагына отургузушат. Күйөө, кыз бир биринин тизесин басып отурууга аракеттенишет, анткени өкүм болгусу келет. Кз келгенде дагы чай алып келишет. Аны аксакалдата эки, ү жеңесине берип, анан күйөөгө сунат, ал кызга сунат, тың кыз, мыкты боло эки, үч ууртам келиңиз деп кайра сунат. шилекей алышат.

Кулак чойуу, көбүнчө күйөө жолдоштукун чойушат, күйөөнүн кээде гана эркелетип чойумуш болуп коет.

Кыз-жигит отурган кезде, ага чейин жана кийин кайын эне, кайын-эжелери шыкаалап кетип турушат. Чай ичкенден кийин бат эле кызды кайра алып кетишет. «Каным дат» бааша ойноп шак алышат, билектерин кызартышат. Күйөө жолдош кыз-келиндердин шакек, билериктерин утуп алат. Анан бир уйкуда кыз-келиндер да тарап өтө жакындардан гана үч-төрт келин-кыз менен жеңелерден калат. Бир табактык болуп калышат. Анан эт алып келет, аны кызсыз эле жешет. Анан жатышат. Ал күнү кызды жаткырышпайт. Таң атат. Дагы жыйналып оюн-күлкү кылып, «каным дат» ойноп, ыр, комуз болуп тамаша менен отурушат, күйөө жолдош тың болсо кечке чейин кызды дагы бир, эки жолу алдырып келтирет.

Жеңетай алгыча – жеңе, жеңетай берген соң күйөө жолдош өктөм болот. Кеч курун кызды алып келет да, ал күнү кайра кетпейт.

Ойноп, чымчылашып отурушат. Жеңеси кызды «биз деле ошенткенбиз» деп кол кармаштырып, жыкан отургузуп көндүрүп үйрөтүп көнүктүрөт, үйүр алып калышат. Кийинчерээк а күнү эт жегенге чейин эле алып келип үйүр алышып чогуу тамак жешсин деп этти деле кошо берчүү болуп калат. Анан жатар мезгилде жеңе, балдыздар кызды эшикке алып чыгат. Анан жеңелери төшөк салат да, төшөк салар алат, анан коюнга саларын алат. Күйөө жолдош да башка үйгө кетет. А да жеңелерден бирди таап алган болот. Ырчы, комузчулар да жөн жатышпайт. Анан күйөөнү бир жеңеси коштоп келип жаткырат. Анан кызды алып келет, кыз ыйлайт, бирок бизди уят кылба, баарыбыз ушинткенбиз деп, көндүрүп алып келип койнуна салып берет да, жеңе өзү да жанына жатат. Кыз көшөгөдө күйөөнүн ар жагына кереге жакка жаткырылат. Анан, ошентип экөө жатып калат. Анда тийбейт, эгер тийип койсо кокустан кийин женелерине ыраазылыган айтып коет. Сүйлөшүп, өөп, кучактап эле жатат, тийбейт. Эрте менен турушуп ошол көтөргөн үйдө эле чогуу отуруп калышат. Чайланат. Анан жеңе балдыздар кошулуп бир сыйра кийит алып келип кийгизет. 1. Тебетей, суусар, түлкү көрпө-тукаба тыштап кызыл, жашыл. 2. Сайма топу. 3. Көйнөк дамбал менен. 4. Кемсел баркут, шымы менен. 5. Белине саймалуу жоолук, бет аачы. 6. Чырмаган ычкыр. Ошондой кийимдерди кылат. Күйөө жолдошко көйнөк, жоолук, бет аачы. Ырчы, комузчуга да ошо сыяктуу. Ошентип, ошо күнү эле атказат. Атказганда жеңе, балдыздар аттарды коштоп алып жөө айылдан алыс узатып чыгып анан атказышат.

Андан кийин келип-кетип күйөөлөп жүрө берет. Кийинкилерде жеңелерине гана союш, тай, кой, козу өңөртүп күйөө жолдошу менен гана келе берет. Эртеси,

эки күндөн кийин кете берет. Кийит да бербейт. Жеңелери эле ычкыр, бет аачы жана ушу сыяктуу сыйлыктар берет. Күйөөлөп жүргөндө колуктусу да топу сайып, ычкыр чырмап, бет аачы сайып ж.б. сыйлык берип турат. Күйөөнүн белеги милдеттүүрөк түрдө: күмүш жаак, атыр, самын, билерик, шакек, сөйкө жана ушул сыяктуу нерселерден белек алып келет. Ушул тартип менен эки, үч жыл күйөөлөп жүрүп кыз алышчу.

Чара көтөрүп келүү: Дагы тапкан малын алып, кой союп-чара көтөргөнүм деп келет, эки жак аксакалдар да болот. Анан өткөндөрдү эске алышып, дагы эмне мал берерин жана качан эче жумадан кийин өргөө көтөрүп той союларын такташат. Ошого чейин калың да, камылга да бүтөт.

Өргөө көтөрүү: Малы бүтүп, барын камдап алып кудалар болжошкон күнү келишет. Эртең жума деген күнү, же жума, же эки, үч күн куда, кудагый менен күйөө келип жатат, келчүүлөр да кошо келет. Өргөөнү тигет, ичи-тышын аябай жасайт, төтөгө үзөктүн этеги, үй жасаганда жүгү менен кошо жасайт. Шайы, башайылар көп колдонулат. Желбоого мусурман кымкап илет. Ошентип өргөө көтөрөт. Өргөө көтөргөндө төө, ат, бээ берип көтөрөт. Жигиттин ата-энесинен ошентип түндүк көтөрөр алат. Муну өргөө көтөрөр деп да атайт. Өргөө көтөргөндө кудагый илинген кымкапты кийип кетет.

ТОЙ

(Той союу, кыз кыңшытуу)

Өргөө көтөргөндө эле тойду малды бээ, уй, кой эки, үчтү коюп жиберет, ошондо эле кызды кыңшылатып калат. Кызга бусурман кымкапты башка чүмкөп коет, бардык кыздар ошого чүмкөнүп кошо кыңшышат. Чуру-чура, ыз-тыз болуп эле калат. Анан кийин женелери көрүшө башташат. Көрүшкөн кезде кыз жалгыз кыңшып калат.

КЫЗ КУУДУ

Айбашы күнү күйөө жолдошу менен бир козу айттык алып жеңелерге келет конуп, эртең менен аттанып кетет да тушкө чейин аш-тойдо, көпкөрү байгеде болуп, анан түш оогондо келин-кесек, кыз-кыркын, жигит жалаң чогулуп эки жаат болуп: жигитке, кызга өз жагынан аттарды тандап мингизишип көбүнчө кызга түзүгүрөөк кызга ак барпы бейкасам, же башайы чапан, башына кундуз же суусар «суу бөрү»-абысын, тебетей кийгизип белин жоолук менен курчап, жеңеси атказып, анда атчан бир аз жигитке коштотот.

Болжоп марасын белгилеп үч мертебе куудурат, жеткенде токтойт, жетпесе үч. Жетпесе мөөрөй кыз жактыкы, жетсе камчы менен оң ийининен артыла аттын соорусуна чейин сылап кетет-мөөрөй жак. Ар айт сайын ошондой.

Тамаш үчүн жаш келиндерди деле куудурат. эки-үч-төрт жылдар ушинтип жооп сураш, мал салуу, калың бычуу, күйөөлөш, кыз куудуруш жана ушул сыяктуулар менен өтөт.

ЖООП СУРАШ КАЛЫҢ БЫЧЫП МАЛ САЛУУ

Жигит атасы мал жетелеп, туугандары, аксакалдары менен да малын бутпөсө да күнүм бүттү, эми эки баланы кол кармаштырып коелу дешет.

Аларды коноктоп сыйлашат, өз айлындагы туугандары менен дагы аксакалдардын жыйнап мал салышат: отуз-кырк кара, миң кой жана башкалар. Аксакалдар эптешип, «алтын шилекейиңиздерди чачышкыла», ыгыңарга карашкыла дешет. Бирок ошо бойдон кетишет.

Бир тууган жеңеси баштайт:

ЫНАГЫМ

Ынагым, кериге түлкү илгеним,
Ынагым, кейигеним билгеним.
Ынагым, босого түлкү илгеним,
Ынагым, бозоргонум билгеним.

Ынагым, кепич-маасы кийип өт,
Ынагым, келинчек доор сүрүп өт.
Ынагым, байпак бир маасы кийип өт,
Ынагым, байбичелик сүрүп өт.

Ынагым, алтындан кылган үбөлүк,
Ынагым, атакең берди түбөлүк.
Ынагым, күмүштөн кылган үбөлүк,
Ынагым, энекең берди түбөлүк.

Ынагым, ак чатырдын танабы,
Ынагым, айылда кыздын манабы,
Ынагым, көк чатырдын танабы,
Ынагым, короодо кыздын манабы.

Ынагым, алтын куйрук ителги,
Ынагым, айды көздөй кагынат.
Ынагым, айда бир атаң сагынат,
Ынагым, күмүш куйрук ителги,
Ынагым, күндү бир көздөй кагынат,
Ынагым, күндө бир энең сагынат.

Ынагым, күмүштөн сөйкө такканбыз,
Ынагым, күн күйгүзбөй бакканбыз.
Ынагым, күмүштөн сөйкө тагып ал,
Ынагым, күн тийгизбей багып ал,
Ынагым, күн тийгизбей бакпасаң,
Кудагый, мына көпкө салып малыңды ал.

Ынагым алтындан сөйкө такканбыз,
Ынагым ай тийгизбей бакканбыз.
Ынагым алтындан сөйкө тагып ал,
Ынагым ай тийгизбей багып ал,
Ынагыма алтындан сөйкө такпасаң,
Ынагымды ай тийгизбей бакпасаң,
Кудагый, мына топко бир салып

малыңды ал.

Ынагым туу куйругу бир тутам,
Ынагым, тулпарды малым дебеңер,
Ынагым, тууганга жолдош болбогон,
Ынагым, кызды балам дебеңер.

Ынагым, аргымак жалы бир тутам,
Ынагым, атты малым дебеңер.
Ынагым, жалгызга жолдош болбогон,
Ынагым, кызды балам дебеңер.

Байыркыдан калыптыр,
Баракан кызын бериптир.
Илгеркиден калыптыр,
Эшимкан кызын бериптир.

Ак кымкаптын гүлүндөй.
Ат тиккендин бүрүндөй.
Көк кымкаптын гүлүндөй,
Көк тиккендин бүрүндөй.

Энеси:

Айланайын кулунум,
Саймалуу жоолук колуңда.
Саймаң калды ордуңда,
Айланайын кулунум,
Кешенем булга толобу,
Келиним кыздай болобу.

Айланайын кулунум,
Булунум булга толобу.
Уулум кыздай болобу.

КИЙИТ КИЙГИЗҮҮ

Күйөөнү баягыдай кылып тоноп аябай мыктап бир сыйра кийинтет.

1. Төшөк кайтары деп дагы алышат.
2. Өтүк ултарарым.
3. Дүкөн жабаарым.

Буларга кыз атасы берип кутулган, бирок бул жолкусу олжо.

ТОЙ

Тойду бир жактан союп бышыра берет. Жума күнү союлат. Садага кагуу. Бир жагынан атайы бир улак союп, анын өпкөсүн күйөө менен кызга чабат. Кызды күн батышты, күйөөнү күн чыгышты көздөй аркаларын тийиштирип отургузушат да эки жактын женелери өпкөнү талашат, мурун өзүбүздүкүнө чабабыз деп- кыз жак өктөмдүк кылат да көбүнчө мурун алып өпкөнү мурун кызга, анан күйөөгө чабат, кан болбос үчүн экөөнө бир нерсе чүмкөшөт. Чаап бүтөрү менне өз жеңелери коштоп алып, өргөөнү көздөй сүрүп чуркашат. Акыры кызды мурун жеткиришет да, көбүнчө киргенде сол, чыкканда оң жагындагы босогодо керегенин саканагын кармайт мурун келгени, да кирип отурат, эр жагындагы салынган шырдакка отурушат. Колукту жогору жагына отурат. Бул күүгүмдө, күн бата болот.

Кыз ойнотуу (кыз оюн). Күүгүм кирген кезде айылдагы бир мыкты тууганыныкына алып барышат. Жигиттин атасы «кыз ойноторум» деп бир ат же бээ, жок дегенде бир тай берет.

Ал үйдө жакшылап чайлатат. Жигит-жалаң, кыз-келиндин баары ошондо жыйналат. Атайы көтөргөн үй болот. баары жасанып келет. Кыз-келиндер үйгө толуп, жигиттерге орун тийбей калат, анда эшикти түрүп коюп тегерете ала-кийиз, шырдак салып, үй мүйүз тартып жигиттер отурушат. Анан бир жакшы ырдаган шылуун жигит ырдап кирет да, жеңесине шылуун келинге кызды тургуздурат. Ал экөө курдан жоолукту эшип токмок кылат көрүшөт: аркаларын тийгизип туруп экөө тең оң колдорун көтөрүшүп айкалышып өбүшөт да, жигит көкүрөктөн ылдый сылап эңкейип кайра сол колдорун көтөрүп дагы ошентешет. Анан башкалары да ырдай келип каалаганына токмок салып токмокту ургаачынын алдына сылайт, жанагы тартипте көрүшө беришет.

Айгыр жалдын терме таш,

Ала койсом оттук таш.

Алты жылдан бери кыз өппөдүм,

Арман күн ай!!!

Бир билбеген балага тамаша кылып үйрөтүп, ырдатып элди күлдүргөн.

Эгер токмокту бош кармап кыз-келиндерге алдырып койсо:

Ай төбөдө тоголду,

Токмогум колдон жоголду.

Токмогум алган ким болду? – деп, дагы көп ырдайт. Ошентип, түн ортосуна чейин, уйку келгиче ойноп, анан тарашат. Кыз-оюндан кийин күйөө-кыз, жеңе, жолдоштору менен ошол жерде бошоткон үйгө эле алып барып коноктошот. Тим эле жатышат. Эртеси той таркайт.

Жасалган табактардан жээндер чогулуп бирди кармап жейт, «жээн табак» ошентип таратат. Кийин келгендерге жетпей калса «кыздын тоюн кынга сүрт» деп жок дегенде табак жугун сүртүшөт. Мында көпкөрү /көкбөрү/, байге, эңиш, күрөш болбойт. Эртең менне жай туруп чайлангандан ки-

йин кыз-ойнотуп кондурган үй ээси кыз-күйөөгө кийит кийгизет, жууркан, төшөк ж.б. берет. Анан үйүнө узатат. Анан кыздар атасынын үйүнө, күйөө кийирчү үйгө кирет.

Чач өрүү, жүк: Бир кой сойот, этти салат, жүктү жыят, жүк көр дейт. Ат, тай жетелеп келип жүк көрөт. Кийит, бүткүл жасалга, ичик кымкап ж.б. илинет. Сеп кыздын кара боюндагы гана кийим. Куда-кудагый киргенде кудага бир кийит, кудагый жүк көрүп «көчүккө басарым» деп өзү каалаган жуурканбы, ичик же башка нерсе алып көчүгүнө басат да алат. Койдун этин байбиче аксакалдарга тартып, бир чоң табакты куйрук койуп, жакшылап келип, байбиче аксакал-жакшы куйрук менен сылап чачын өрүп, ак жоолук салып, чачына чачпак, чолпу, шуру, чачмончокторду тагат.

Дагы кыңшуу: Чач өргөн соң кыз-келиндер чогулуп кыздын кымкабына чүмкөнүшүп дагы кыңшылашат, дагы көрүшүшөт. Анан кыз атасыныкына кайра отуруп калат. Баары жайланды.

Кызды жаткыруу: Кыздын атасы союш бээ, тай союп кудаларды аябай коноктойт. Эт жегендер да тарайт. Кеч болот. Көтөргөн жасалган өргөөгө тизеден кылып төшөктү салат. «Төшөк салар» алат. Күйөөнү мандаш урунтуп төшөк үстүнө отургузуп күттүрүп коет, кийимчен. Кызды ак кийизге салып жеңелер көтөрүп келишет.

Күйөө отурган бойдон эле кызды колдон оң колу менен тартып алат да чечинтип жатышат. Мурун күйөөлөп жүргөндө табышып калган болсо-жеңелер, ыраазымын дейт, алар тарайт, бир жеңесинен башкасы, эгер табыша элек болсо жеңелер, айрыкча баягы жеңеси күйөөнү энтелетип шаштырат. Башка жеңелери желбоого асылып атышат, анткени күйөө жолдош бышырткан бөйрөк, шыйрак, керчөө жана ушу сыяктууларды жетпей турган кылып желбоого бийик асып койчу.

Жеңеси «бол, актыгымды бер» деп шаштыра берет. Ага чейин кебезди кызга берип койгон болот. Аны канга тийгизип жеңесине берет, ал «бут көтөрөрүн (актыгын)» алат да, кебезди куда-кудагый ата-энесине сүйүнчүлөп алып барат, «эркек» экен деп.

Шектүү кыз болсо, жеңе көп шаштырбайт, ал турсун малдын канына тийгизип алдоого тырышат. Актыгы жок болсо чатак кылчуулар да болот, бирок көбүнчө ак болот, кыз тоотпой жүрбөсө.

Ак болбосо деле, өз абийири үчүн көп чыр кылбайт. Эртең менен жеңеси төшөгүн жыйып, төшөк жыйарын алат. Кызды атасыныкына алып келишет, күйөө жаткан өргөөдө эле калат.

АТКАЗУУ

Кызды аябай жасап, бүркөнчөктөп элечек салат. Жакшы ат мингизет. Аны да аябай жабдыйт. Жакшы төө жетелетип, аны да ачбай жасап, ага өргөөсүн, себин жүктөп кызына жетелетет.

Атказарда элечек салганда дагы кыңшытып, дагы көрүшүп туруп, анан аткарышат, казанбакты асытан кое коюп, туруп аткарышат. Кайын энеси жетелеп жөнөйт, кыңшылап кыз жөнөйт. Жөнөй бергенде кыздын энеси «кырей, кырей» кайрыл деп үч чакырып калганда, кыз оң жагынан кайрылып үч карайт да узай берет. Короодон чыга бергенде. Кошо баскан жеңе, кыз-келиндер кызды түшүрүп, бетин жууп кайра аткарышат да узатышт.

Күйөөлөр болсо чогуу аттанып, өздөрүнчө эле кете беришет. Жолдогу айылдардын келин-кыз, жигит-жалаңдары аркан тосушуп, жоолук, билерик, шакектер алып кое беришет.

Кызды жеңеси жеткирүүгө брат. Айылга жакындаганда, алдынан кыз-келиндер тосуп чыгып, келинди түшүрүп жандап жөнөйт. Атын бир илбе-риңки иштүү бала минип «жаталак меники дейт, мен

меники дейм» деп чапкылап брат. Турган эл сеники дешип түшүрүп коюшат.

Чачыла: Боорсок, өрүк, мейиз көтөрүп бир кемпир чыгат. Аны «чачыла» деп келин-кыздар талап кетишет. Келин жүгүнөт, кулдук урат. Келинди алып барып бир жакынынын үйүнө кийирет. Келин кулдук уруп жүгүнүп кирет. «Кудай жалгасын» бай бол, эки колду боорго алып үч жолу эңкейип жүгүнөт. Илгери: утуру бир тизесин бүгүп, бир колун ошо тизеге, бирин маңдайына такап алып жүгүнчү экен. Анан келинге той бээ, тай же кой сойот. Айыл-ападагылардын бардыгын чакырып тойду таратат. Эл тарады. Төш жана ушу сыяктуулардан бир табак алып келет.

ОТКО КИЙИРҮҮ

Анан кайын атасыныкына алып келет. Бүркөнчүктү алабыз деп балдар аңдып турушат да кире бергенде балдар ала качат.

Жүгүнүп кирет, кайын ата, кайын энеси «кудай жалгасын, ырыс-кешиктүү бол» алдыңы бала бассын, аркаңы мал бассын» деп алкышат. Келин кайната-сынан бетин колу менен далдалап алып көшөгөгө кирип кетет.

ЭНЧИЛӨӨ

Анан баягы этти келин келгенде чогулуп жешет. Анан кайын энеси «балам казандын бир кулагын, туткучтун боосун, эки сузгунун бирин, бир аяк жана ит-аяктын боосун бердим» дейт.

Кайын атасы баландай төөнүн туула турган тайлагын, байтал... бээнин кулунун... чебичтин тууй турган улагын, токтум тууйт-козусун берейин дейт.

НИКЕ КЫЮУ

Ошо түнү нике кыят (шарият боюнча). Өкүл ата, өкүл эне. Жигиттин атасы белгилейт. Келинге өз айылынан, уулуна кудасы жактан. Булар ата-энеден кийинки жакындары болуп калат. Келиндин өкүл атасы, өкүл союш союп, мал жетелеп баланчасын берсин деп келет. Көбүнчө берет же ошондой эле нерсе берет. Анан уулдуку союп келет, мал жетелетет же колдон келгенин берет.

Энеси келүү: Кыздын энеси кызына бир сыйра кийим кылып, кой союп алып, эки-үч катын, балабакча менен келет, аларды жакшылап конок кылат. Узатат: сүт акы деп, төө, бээ жетелетет «сүт акысынан кечтим», оомийин аллоакбар деп ыраазы болот.

ТӨРКҮЛӨӨ

Кешик-бир кой соет, ата-эне, эже-сиңди, инилерине кийим-кече кылып барат. Кайын сиңдиси ж.б. кошо барат, алар жакшы конок болуп эрте туруп кетет. Кыз көпкө жүрөт. Кайын жагынан кайын энеси кетүүгө келет. Мал күлүк, төө, бээ жетелеп кетет.

КАЧУУ. Күйөө: кайын ата, эне. Келин: аксакалдардын барынан эле качат

ТЕРГӨӨ. Келгенден кийин төрөлгөндөрдөн башкасын бүт тергейт.

Мисалы: баланы «бөбөк», арыкты «көтөрөм» седепти «ак теңге», карагай – «ымырткай», Чолпонбай – жарык жылдыз, Жоош уулу Далбай – «Кыяр момун да кайын ага уулу күрөк жилик аттуу».

АРКАН ЧЫЙРАТУУ

Токсун Каракожоева, Ымыр Таксырова, Үсөн кызы, 58 жаш Мергенбай аялы, Ыман, Үркүнчү уулу,

өзү Кайдуулат. Тянь-Шань обл. Тогуз-Торо району, Жаңы-Талап с/с.

Жүндү сабайт, жазгы даакыны болсо адегенде тытып жиберип анан күзгүгө кошуп, жиберип сабайт, түйдөк кылат да эшет. Бирин эки эсе узун эшет да эки жип кылат, бири ортосунан иле эшет да үч бет болот. Анан үйдүн капыштын боз үй ача коюп, керегеге үч кошкондон илет, үч сузгуга, чөмүчкө чоң кашык казыкка байлап үч аял бурай берет. Качан мезгилге жеткен кезде бир аял ичкер кирип а дегенде үч кошконго бир жип өткөрө коюп тарта баштайт. Буралган жагына ыктата чыйратат, чыйралган жагын бир киши кыз же бала, оң учунан карматып чыйраткан жагын көздөй ыгына жараша акырын бурат. Аны «куйрук» деп коет. Чыйратып бүткөндөн кийин учун темене менен шоона менен шырып тигип таштайт. Чыйратып бүткөндөн кийин эки киши чоет. Анан селкинчек тебет. Чойулуп түзөлүп тегизделип калат. төрт кемпир чакырып, беш-алтыдан аркан-жип эштирет, анда аларга колдон келген тамак-ашын берип сыйлачуу.

КӨГӨНДҮ АТТАСА: Келиндер төрөгөнүбүздө жаман болот деп койчу. Ала жипти аттаган да жаман. Бир канат чийге кеткен жүн бир аркан болот. Беш-алты койдун жүнү бир аркан болот.

ТААР: Таарга жазгы жүн жакшы. Колго тытат. Түйдөк кылып алат. Ийикке ийрет, ийиргенден кийин жыйышда кылчуу, жоон ичкелиги буюмга жараша болот. капка жоон, кийимге ичке ийрилет. Анан өрмөк курулат. Ага келин-кыз, кемпир, аял чыкырат. Келин, кыз жүгүрөт, кемпирлер күзүктөйт. Өрмөктү жүгүргөндө беш казык кагылат. Соккондо үч казык кагылат. Анан согот.

Шаймандары: үч бурч. Көтөргүч, үч жыгачка тирелет. эки Адыргы, үч кылыч, төрт күзүк жыгачы менен. Согормон киши болсо үч кулач согот, жол-жол болсо өрмөктү жүргүзгөндө эле өлчөлүп гүзүктөлөт.

АК ЧӨЛМӨК

Айткан: Каракожойева Токтосун.

Жазган: А.Өмүрзаков

Түндөсү ойнойт. Көбүнчө ай жарыкта ойнолот, эркек балдардын, жигиттердин ойну. Эреже боюнча төөнүн азуусунан болот. бир азууга тутам толот. Андан жасагандыгы алыс кетет. Төөнүн тиши жок болсо, суу талдан аарчып алат. Жаз, жай күндөрү ойнолот. Айыл-кыштоодон көчүп чыккан кезде, көбүнө эки айылдын балдыра урук-уругу менен экиге тең бөлүнөт. Күндүзү сүйлөшүп, жер болжошот. Бештен он, ондон жыйырма киши ойнойт. Ордодон калыс, оюнда жок киши ыргытып турат. Ыргыткан кезде эки жактын кишилерин тетири каратып коет. Эки жактан бирден күлүк баланы бөлүп коет, алар ыргыта электе эле, ак чөлмөк ыргытыла турган жакка барып турат. Ким тапканы ала качат. Аны беркилер тосуп чуркашып талашат. Биринен бирине берип, белгиленген кийим койгон «баттага» алып келип, жеткирип ак чөлмөк ыргытып туруучу калыс кишинин колуна тапшырат. Бирок ар бир жактын кишилери бири-биринен тартып алууга тырышып, колдо бар жак жеткирүүгө тырышып, аябай талашышат. Эреже боюнча кийимден кармабайт, билектен кармап, токтотууга колдон салааны ачып кармап ажыратып сууруп алууга аракеттенишет.

Жерден таап колго алгандан кийин, жеткиче ыргытууга жерге таштоого болбойт. Баттага ак чөлмөк ыргытып туруучу кишиге жеткирип тапшырганга чейин алдырбай, же колдон-колго алып жүрүп отуруп жеткириш керек. Ошондо гана уткан болуп эсептелет. Ушул ирет менен түн ортосу ооп уйку келгиче ойной беришет.

Көп жолу уткан жак мөөрөй алып байгесин алышат. Байгеси төө-малтек, шап болот.

Кимдики канча болгондугун ак чөлмөк ыргытуучу калыс эсепке алып турат. Ошонун жыйынтыгы боюнча утук болот да, байге төө малтек жана шап аягында эле бир алынат. Ошол эле түнү башка оюндар болууга да мүмкүн, ага эки жактын макулдашуусу гана керек.

Айтуучу: Ибрагимов Турсунбек. Жазуучу: Өмүрзаков Абдыразак

Инв. 692. 1979-жылы июндагы фольклордук экспедициянын материалы. №1 китеп. Экспедицияга катышкандар: Кырбашев Кеңеш, Төлөев Жаныбек, Ибраимов Кубат, Көнөнбаев Үсөн. 1957-жыл.

СУЛУУ МАЙ

Сен жаралып, таалай жыргал заманда,
Жемиш бакка, жерге кубат бергенсиң.
Эркиндиктин талыбаган куралы,
Эмгекчинин бактысына келгенсин,
Кандуу согуш фашизмди талкалап,
Элиң менен сен да бирге келгенсиң.

Сен сулуу май суктандырып адамды,
Сулуулуктун кучагында төрөлдүң.
Күндө жаңы, айда жаңы, жыл санап,
Күүсү болдуң күлгүн жаштык өнөрдүн.
Достук, теңдик, эркиндикте жаадырап,
Дагы-дагы күндө өскүн-көгөргүң.

Бак-даракка бардыгына дем берген,
Сулуусу сен, көркү сенсиң жаз айдын.
Жашылданып, жер жүзүнө жайкалып,
Кошо чыкты көк дукаба, бачайың.
Лениндик партиянын жолунда,
Сени менен мен да бирге жашаймын.

Булбул сайрап, гүлдөр жайнап културган,
Сен улуу май жазгы күндүн сулуусу.
Жаз жарышта дайым алга баштаган,
Сен улуу май жаз айынын улуусуң.

АЙРЫКЧА ЖАЛКОО КУРБУМА

Айткым келди азыраак,
Ишимдин кемчил жерлерин.
Кош тийгизип эмгекке,
Аракет кылып, ак иштеп.
Кайсы жерде тердедиң,
Жойпуланбай түгөнгүр,
Жок эле сени көргөнүм.
Эт менен челде жан сактап,
Эл эмгегин сен жедиң.

Өпкөлөнүп жок жерден,
Өзүңдү өзүң мактайсың,
Кардың тойсо кайкалап,
Төшүңдү күнгө кактайсың.
Бир мансапты талашып,
Үйүңдө тынчып жатпайсың,
Бекерликке берилип,
Белен аш болсо качпайсың,
Кайсы күнү курбалдаш,
Кадырыңды сактайсың.
Түкшөмөлдөп жүрөсүң,
Бирок түшүнбөйсүң агымга.
Түшүңдөн чочуп бир күнү,
Түшүп кетпе жалыңга.
Кербезсиң чиренип,
Кесири болот анын да.
Жалкоолукка берилбе,
Жалындуу жаштык чагыңда.
Арак деген азгырат,
Аз ичкиң ага малыңба.

Бир күнү окшоп каласың
Кирге эзлген самынга.

Бүткүл дүйнө биригип,
Бир тууган болду агайын.
Ай менен Марска жол салып,
Титов менен Гагарин,
Караңгысың сабатсыз,
Билбейсиң элдин таалайын.

Атактуу космос корабль,
Айланып учту карагың.
Жакшылап туруп түшүнчү,
Жаңы заман сабагын.

Алды жактан көрүндү,
«Коммунизм» эшиги.
Жерде калды көрүнбөй,
Эскиликтин бешиги.
Эскирип калган талаадай,
Элимдин өстү сезими.
Бир эмес көпкө тийбейм,
Бекерликтин кесири.
Партия алга баштады,
Түшпөгөн жолго тетири.

Бардыгын алга баштаган,
Партия муну билгениң,
Эл сезимин ойготкон,
Эскилик эмес бул илим.
Илим-билим бүт элде,
Жеңе албайт азыр бирди миң,
Партия менен бирдикте,
Эл менен бирге жүргүнүң.

Азилди айтам досчулук,
Айрыкча жалкоо курбума.

Мындайлар элде аз эмес,
Сырпты сак ичи кулагына.

Түшүнүксүз элдер көп,
Түшүмбөйм сөздү кулгума.
Көпчүлүк барган тарапка,
Көп ойлоп көңүл бургула.
Коммунизм жолуна,
Колуңарды сунгула.

Айткан: Тайбагаров Жумагул.
Ат-Башы району, Талды-Суу кыштагында 1932-
жылы туулган.
12.05.1955-жылы жазылган.

БУЛБУЛ
(Мусанын эстелигине)

Адамга сүйкүм угумдуу,
Адашпай назик сайраган.
Күүлөнтүп күүсүн чыгартып,
Комузун колдо кармаган,
Басыктуу күлүк жорго элең,
Жүрүшүнөн жанбаган.

Ак чынардын башында,
Ак булбулдай сайраган.
Доошун бийик чыгарып,
Домбурасын кармаган.
Ак шумкар элең асманда,
Канатын кагып талбаган.

Шекердей сөзүң тамчылап,
Комузуң колго ойногон.
Акылдан чыккан сөздөрүң,
Арт-артынан колдогон.

Адамга назик угулат,
Айтылып жаткан «Ойгоном».

Ойдологон булбулду,
Обонунан тааныган.
Элестен чыкпай «Сагынам»
Окудум борбор шаарынан.
Ушулар шаңшып угулат,
Булбулдун конгон жагынан.

Кылымдар бою элестеп,
Көкөлөгөн туйгунду.
Өрнөгүң калды артыңда,
Өзгөчө элге угумдуу.
Ар дайым элиң эскерип,
Унутпайт сендей булбулду.

Ата мекен өстүргөн,
Ардактап биздин жаштарды.
Ар убак эске түшүрөм,
Бак аралап басканды.
Алагды болбой күтүп тур,
Алдымда милдет аз калды.

Салам кат жазам тосуп ал,
Андагы сөзгө көңл бур,
Аз калды бир күн барамын,
Айтылган сөзүм мына ушул,
Ар намыс менен ак иштеп,
Ак ниет курбум күтүп тур.

Ак ниет менен жүрөмүн,
Ар намыс деген кеп үчүн.
Жан дилим менен тынбасмын,
Ата Мекен жер үчүн,
Талыкпай иштеп кызмат кыл,
Таалайлуу биздин эл үчүн.

КАСЫМААЛЫ ТАЗАБЕК УУЛУНУН АЙТКАН КАЗАЛЫ

Атбашы менен Нарындан
Ажырады далай эл.
Салынуу коргон тамынан,
Атбашыны тескей деп,
Абдылда, Кулчун, Качканда.
Ак жеринен каралап,
Ачайке акыл жазганда,
Кайырлуу кылсын кудайым,
Кармалат экен актан да.
Каналык мактоо алды экен,
Каралап бизди жазганга.
Партияны жалган кеп,
Айткың дебейт өкүмөт.
Ак кишини каралап,
Жазгың дебейт өкүмөт.
Каршы-каршы иш кылып,
Жаткын дебейт өкүмөт,
Куру жерден каралап
Талкала дебейт өкүмөт.
Куда-сөөк тамырын,
Калкала дебейт өкүмөт.
Ак кишинин убалын,
Аркала дебейт өкүмөт.
Акыйкатсыз иш клып,
Антала дебейт өкүмөт.
Залал кылдың эсепсиз,
Жалпы журтгун башына,
Карабадың ойлонуп.
Кары менен жашына,
Келер-кер өчүң жок,
Келатасың асыла.
Себеп болдуң быйыл кыш,
Катын-бала туугандан,

Көзүнөн аккан жашына,
Кеңештин жолу эл камчыл,
Келип калар башыңа.
Эсиңе албай иш кылдың,
Эпкини катуу шамалды,
Эл-журттун баарын айдатып.
Эсепсиз кылдың кыялды.
Пайданы канча берди экен,
Мал-мүлктүн баары таланды.
Калыбынан бузулбай,
Кармабайсың заманды.
Баш-аягын ойлонбой,
Баатыр жаздың каламды.
Жообу болор бир кезде,
Жоготтун нечен адамды,
Качмак болду баары деп,
Калп жеринен жазасың,
Качамын деп ойлонгон,
Мейли тартсын жазасын,
Таап жазбай баары элдин,
Тамырын такыр казасың.
Убалды билбей мыктуусун,
Ушул күндө жатасың,
Катын-бала туугандын,
Какшатып алдың жазасын.
Канчалык элди жок кылып,
Канткенде чыдап жатасың.
Парт билеттен айрылсаң,
Кай жерге барып жатасың.
Өкүмөттүң заңы айтат,
Саясаттуу болгуң деп.
Жат элемент, болуш бий,
Тап катары жойгуң деп.
Заңга ылайык иш кылса,
Тынч үйүнө конгуң деп.
Калтырбастан бир элди,
Качан айтты сойгуң деп.

Колуңа закүн келдиби,
Куранды катып койгуң деп,
Чакырылган күнүбүз,
Февралдын алтысы,
Бир киши койбой тизген соң.
Билинди иштин калтысы,
Осолураак көрүнөт,
Ойлонсок сөздүн салпысы.
Кандай болот зилинде,
Кармалды элдин жалпысы.
Жалгай көргүң кудай деп.
Жасаганга жалындак,
Бир ай бүтүн Нарында,
Набактыга салындык,
Март айынын биринде.
Айдалууга камындык,
Санап туруп сегизден.
Арабага салындык,
Катын бала, эл-журттун,
Жүздөрүн көрбөй сагындык.
Калдыраган арабада,
Калдайып жолго салындык.
Калың журт тосуп чуркурап,
Калганына кайгырдык,
Кайрылып барар күн барбы,
Кайран сенден айрылдык.
Төрттөн тизип пар кылып,
Домсактан айдап чыкканда.
Чогулуп ыйлап ээрчиген,
Көпчүлүк үнүн укканда,
Туралбайт экен акылың.
Турмушуң чындап кысканда,
Көчөкүнүн ичи кызарып,
Көрүнбөй калды ыраңы.
Киши менне тиккен бак,
Таанылбай калды сыягы.
Нак ушундай эпкинге,

Курган жан кантип чыдады,
Куп шүгүрлүк кылалы,
Куданын иши бу дагы,
Кадимки өлүк чыккандай,
Какшатың элди чоң кудай,
Калемде жазган иш экен,
Кайрылып артын он кыл ай,
Кайсы киши кайсы тал.
Таанылбады бөлүнсүн,
Кайгыланды карып жан.
Кандуу жаш көздөн төгүлүп,
Карайлады ким болсо,
Кайгыга башы чөмүлүп,
Катары менен кабырга,
Калгандай болду сөгүлүп,
Киргенде билдик ыр кести.
Купуга жолугуп
Асканекей турганда
Араба келди камданып,
Ары-бери дүрбөшүп.
Айдачуу солдат камданып.
Катын бала чыңырып,
Калайык турду жарданып,
Кара бүкө барганга,
Карып жан чыкпай сандалып,
Кандуу жүз калбай эч кимде.
Калган экен саргарып,
Айдалган экен көпчүлүк,
Ар кай жерден тандалып,
Жазасыз эле ылга деп.
Жасагана жалбарып,
Ак жеринен кармалып.
Ат-Башы менен Нарындан,
Аралаш жүргөн калың журт.
Айрылып чыктык барындан,
Бир ооз сөз укпай биз кепти,
Азаптуу заман тарындан,

Алла жана кудайым,
Кабардар болгун алымдан,
Каралап чийип салды окшойт,
Калп жеринен тарынган
Күнөкөр болуп айдалдык,
Күнөө жок башка салынган,
Ар түрдөнтүп кыялын.
Айдап келди ой силкип,
Кызталап тартып кыйналса,
Кыйын экен жан чиркин,
Өзүң ачкын кудрет,
Өкматтын килитин,
Долоондун белин жөө ашып,
Өйдө ылдыйда жол басып,
Кайгылуу болуп өңү азып
Кайрылуу кылгын кудайым,
Жок эле бизде эч жазык,
Айдалып келип Пишпектен,
Түрмөсүндө жатабыз,
Кайгыда калды бөлүнүп,
Катын бала чакабыз.
Эл менен жерди ойлонуп,
Эстегенде капабыз,
Туулуп өсүп өнөк жер,
Туусунду качан татабыз,
Нарындан келдик бул жерде,
Жүз төрт киши айдалып
Кеңири сыйган орун жок,
Жаталбадык жайланып,
Оңунан сыят орунга,
Очратка камданып,
Оруган калат тандаоып,
Ушундай ишти көргөндө.
Бир миң киши набакта,
Эсеп кылат эки убак.
Эртели кеч санакта,
Көп жаткырып кудайым,

Канталага жалатпа,
Аңтарылтып заманды
Ар түрлүү ишти санатпа,
Арбын жобо кылабыз,
Ар дайым өткөн калатка.
Караланып далай жан,
Кайсы элден болсо кармалган,
Күнөөлү деп баарына,
Истатия тагылган,
Ырас жерин телмирсе
Кармабас өкүмат жалгандан,
Андап турсак барысын,
Ак элем деп зарланган.
Амандыгын билгиз деп,
Какшап жаткан андан көп.
Адреси ушул деп
Жатап жаткан андан көп,
Аягына кан түшүп
Аксап жаткан андан көп,
Ак элем деп кудайга,
Какшап жаткан андан көп,
Акча алсам деп чөнтөктөн,
Тооруп жаткан андан көп,
Камырында онтолоп,
Ооруп жаткан андан көп,
Канталага жедирип,
Жедирип тооруп жаткан андан көп.
Киши көрбөй доктурда,
Өлүп жаткан андан көп.
Өлсөм экем мейли деп,
Күтүп жаткан андан көп.
Өөдүр-сөөдүр кеп сүйлөп,
Жөөлүп жаткан андан көп,
Кайсы жан болсо муңайып,
Капалуу болуп олтурат.
Бул алуучу эмедей,
Чычканга тийбей өчүрөд,

Ага да мурун кирүүгө.
Амалдуу киши олтурат.
Адепсиздер көп болсо,
Ара жолдон тосулат.
Айланып ойлоп турмушту,
Кандуу жаш көздөн кошулат.
Кандай да болсо тартууга,
Кармалган элдин шору бар,
Каша кылып жыгачтан,
Кармап койго тору бар.
Катары менен чубачу,
Жасап койгон жолу бар.
Малынан ашык бастырбай,
Башында тоскон чоңу бар.
Айдалып келип турабыз,
Ак жерден жапкан жалаадан,
Какшап куурап бөлүндүк,
Катын менен баладан,
Арылтар заман бар бекен,
Азыркы турган санаадан,
Ар пендеңди кыйналтпай.
Куткаргың кудай балаадан,
Куурап турсак ойлонуп,
Каптаган белем кара тер.
Абасы башка салкын да,
Ала-Тоодо өскөн эл.
Акактап турат ысыкта,
Бүткөн бойдон агып тер
Нечен сапар күтсөң да,
Эшиктен тийбейт салкын жел.
Абасы жакпай алсырап,
Азапта турат калың эл.
Каптап турат бул кезде,
Кайгы менен капалык.
Агыш тартып кубарып,
Каны азайып, эти арык,
Карып туруп турмушту,

Калат экен эс тайып.
Капалуу болуп турабыз,
Кай кайсыны эске алып,
Кабар берсе чыктың деп,
Калар элек эс алып.
Кайрылып барат күн тартып,
Кайран жер сени бет алып.
Арпадан кылган күрүчкө,
Бир кашык майды салабыз.
Таттуу учурап таңдайга,
Тамшанып жыргап калабыз.
Даамдуурак тамакты,
Таппай калдык чамабыз.
Ар кайсы түшүп көңүлгө,
Арбын кетет санабыз.
Колуңдан келет дүйнөнү,
Оодарылтып санаабыз.
Колумдан келет дүйнөнү,
Оодарылтып жок кылсаң,
Агып жаткан дайраны.
Эркиңде кудай от кылсаң,
Тиленип турат өзүңдөн.
Түрмөдө жаткан түрлүү жан,
Камап койсо чыгарбай,
Кантер экен ушундай.
Абасы жок зар болуп,
Ар пендең турат кысылган.
Карайлатпай бул элди,
Калас кылгын ушундай.
Жараткансың баарына,
Жок жериңден бар кылып.
Абасы жок турсак да,
Өзгөрүлттүү жан кылып.
Өкүмөткө карматтың,
Бүткөн бойду уял кылып.
Түрмөдөгү мусулман,
Тилеп турат зар кылып,

Алып келет жиберсең,
Үй-үйүнө бардырып.
Карып болуп турабыз,
Кайрат кетип каңгырап.
Катын-бала эл журтка,
Кайра кош кудай жан кылып.
Кандай кылсаң эркиң бар,
Кадыр алла кудаасың,
Катын менен балаң жок,
Бары жоктон жураасың,
Мусулманды кар кылып,
Бул көйгө салып турасың,
Жакшылык менен жамандык,
Колуңдан келет кыласың,
Мустажап кылар бекенсиң,
Алсыздардын дубасын.
Кече көргүң кудайым,
Мурунку өткөн катаны.
Мусапырлык жолунда,
Буюрган тузуң таралы.
Чыркыратпай чынар жасаган,
Санаада турган капаны.
Кайрылтып көргөз кудайым,
Катын менен баланы.
Азирети адам атаны,
Топурактан жараттың,
Турган жалган дүйнөгө,
Тукумдарын тараттың.
Аким кылып ичинен,
Анын көзүн караттың.
Ак жеринен айдатып,
Ар санааны санаттың.
Айдаттырып көп элди,
Акыйкатсыз жыйналттың.
Оору берип ар бирөөн
Азоо тайдай туйлаттың.
Азырынча кыргызга,

Азап берип кыйналттың.
Каршы чыккан өзүңө,
Кай бир элди жыргаттың.
Азырынча кыргызга,
Кайгы берип ыйлаттың.
Кай бир түрлүү момунга,
Кайгы берип кыйналттың.
Жараткансың бар кылып,
Он сегиз миң ааламды.
Жеткирүүчү бир өзүң,
Пайда менен залалды,
Бар мусулман кар болду.
Тийгизгиниң панаанды.
Жараткансың башында,
Жакшы менен жаманды.
Бай манап деп айдатып,
Мал мүлктөрү таланды.
Жазгансыңбы калемде,
Бак ушундай заманды.
Өөрчүттүң эрк берип,
Өзүңө каршы турганды.
Ар бир пендең кыйналды,
Амал кылып куранга.
Алып келип салдырдың
Ачыгы жок зынданга.
Азап берип ар качан,
Антип кудай туруп алба.
Азабына кысас бар,
Алып баргын жыргалга.
Алкысасы мисал ак
Өзүңдөн айткан адис бар,
Ар пендең турат жалбарып,
Даркейиңе кылып зар.
Кабыл кылып тилегиң,
Кор кылбай элди бат чыгар.
Арты жакшы болот деп,
Ак жеринен куралган.

Өзүң кабар кылгансың,
Келе молдо курандан.
Кайгыланып ар дайым,
Катын бала тургандан.
Кабыл кылган тилекти,
Калас кылып ушундан.
Айдалып чыктым элимден,
Атбашы, Нарын жеримден.
Сабылган сапар жолунда,
Сактагын кудай өлүмдөн.
Сарыгып жатат көп адам.
Санаасы түрлүү бөлүнгөн,
Айлантып кысып ит турмуш,
Арылбай турат көңүлдөн.
Айыпкер болуп кармалдык,
Анык эмес төгүндөн,
Ар киши кор болбойт деп,
Айткансың өзүң куранда.
Азырынча кайгы жеп,
Ар пендең турат куурады.
Калемде жазган ишиби,
Карабай киши убалга.
Кайра кош кудай жандарды
Катын-бала турганда.
Калыс кылгың зарлантпай,
Нак ушинтип турганда.
Жаныбарым атбашы,
Эртең менен үй чечип,
Эл жайлоого көчкөндө.
Жашыл ыраң шибер чөп,
Жанаша конуп өсүнчө.
Жанаттан кыйын жыргалдуу,
Жайлашып көңүл өскөнгө.
Алмач өркөч атандар,
Алып келип колдогон,
Төө жаптыны кооздоп,
Ар түрлөнтүп кооздогон.

Ат миңгизген жоргодон.
Кызыл-тазыл көч чыкса,
Кыз-келин деп болжогон.
Кынамалуу беш манттар,
Кымбаттуу кестим болбогон.
Үлпүлдөшүп кыз-келин,
Өз боюн түздөп оңдогон.
Алтын иймек чоң сөйкө.
Акыреке жаркылдап.
Ала көөдөн боз балдар,
Аралай чаап талпылдап,
Азаматтар чогулуп,
Аңгеме кылып көч жандап.
Жайкалгаң ыраң шиберге,
Жанаша конуп бээ байлап,
Тегеректе чоло жок,
Оттоп жаткан мал жайнап.
Эртең менен кечинде,
Толгон түрлүү тил сайрап.
Атаңдын көрү шум жалган,
Айрылдык белем шор кайнап,
Жабалактап көч барып.
Жаңы журтка конгондо,
Жалпы күчүн түшүрүп.
Жайланышып болгондо,
Чайкалып келген жолдо деп,
Чаначка кымыз куюшуп.
Жалпы олтуруп баарысы,
Кыдырата сунушуп
Кызымтал тартып сүйлөшүп,
Жайлоочу эле калың эл.
Ажап эмес, барабыз,
Арылып калса адамдар
Ар тарабы Ала-Тоо,
Адырга малын жайган жер,
Армандуу болуп келербиз.
Айрылып калсак кайран жер,

Аркырап аккан кашка суу.
Кыз-келиндер чогулуп,
Ойноп жаткан ызы-чуу.
Арасына барууга,
Азамат, элдер кызыкчуу.
Жылас болгон дүйнөнүн,
Жыргалдуу ойну так ушу,
Жыңайлак бассаң,
Жумшак чөп,
Жууркан болуп балкылдап.
Кыз-келиндер чогулуп,
Кыйкыrsa короо заңкылдап.
Кыдыра басып короону,
Күлгөнүн чыгып чаңкылдап.
Күмүш чолпу, чач мончок,
Үндөрү чыгып шаңкылдап.
Ай караңгы күн ачык,
Асманда жылдыз жымыңдап,
Ушундай ишти ойлонуп,
Опколжуй жүрөт зырпылдап.
Аңгемелеп жөө басып,
Дөңгө чыгып мал жайып,
Тизип койгон берметтей,
Бетегеси саргарып,
Түбүндөгү чириги,
Түрүлүп жаткан калдайып,
Курбусунда жуушаган,
Кулжалары калжайып,
Купуя иштен ойлонуп,
Курган жан келет шалдайып.

БИЗДИН КОЛХОЗ (181) 1954-ЖЫЛ

Биздин колхоз мал чарбалуу бай колхоз,
Эчки, коюн эгиздетип төлдөткөн.
Уй, жылкысын толук аман сакташып,
Ар убакта эпкиндүүлүк көрсөткөн.

Малчылар бар ак ниетүү бакмачы,
Күндүр-түндүр талыкпаган эмгектен.

Биздин колхоз жерге да бай, малга бай,
Ак мөңгүлүү Ала-Тоону жердешкен.
Мал чарбасын өстүрүүнү күчөтүп,
Ар жылына колхоз сайын мелдешкен.
Намыс үчүн бардык ишти чыңашып,
Чыгып жатат социалдык мелдештер.

Биздин колхоз кең жайлоодо, кең төрдө,
Атыр жыттуу кызыл гүлгө жамынган.
Колхоз малы күн чыгарда козголуп,
Көркү болуп, кең төрлөрдө жайылган.
Коюн багып ак ниеттүү чабандар,
Кош! деп кайра алдын тосуп кайырган.
Эки кило, беш кило, жети кило,
Ар бир койдон жүн алынып кыркылган.
Биздин колхоз бардык жактан жетилип,
Кадам коюп, алга карай умтулган.

Ар жүз тубар кой башына жүз ондон,
Козу алынып аман-эсен сактаган.
Жүн кыркууну, эгин оруу, чөп чабуу,
Эрте бүтүп элден мурун аткарган.
Биздин колхоз даңкы чыгып көп жерге,
Биздин колхоз өлкөбүзгө макталган.

Эт тапшыруу ар бир уйдун салмагы,
Өсүп жатат төрт жүз килограммдан.
Сүт алууну уй башына өлчөөдө,
Күндүк норма он литрден сүт алган.
Мына ушинтип түркүн жактан жетишип,
Биздин колхоз күндөн күнгө күч алган.

Биздин колхоз мал дагы эмес данга бай,
Айыл чарба бардыгы тең шайма-шай.

Асыл түшүм мол алынган жерлерге,
Чыга берет өсүмдүктөр ар кандай,
Кант кызылча, арпа, сулуу ак буудай.

Түшүм алуу арпа, буудай даныккан,
Ар гектардан отуз беш центрден.
Кант кызылча, сулуу жана картошка,
Кардай болуп кырмандардан күрөлгөн.
Жана дагы башка түрлүү өсүмдүк,
Жерибизге майдай жагып ширелген.

Күндөн күнгө күч кубаты чыңалган,
Иш үстүнө иштер күчөп уланган.
Демилгелүү баатыр колхоз ишине,
Куттукташып партиябыз кубанган.
Быйылкы жыл дагы чыгып мелдештен,
Биздин колхоз көчмө кызыл туу алган.

Биздин колхоз коммунизм жолунда,
Биздин колхоз улуу совет доорунда.
Мындан дагы бардык ишти күчөтүп,
Коммунизм куруу иши, оюнда.
Мелтиреген көчмө кызыл чоң туусу,
Стахановчу колхозунун жолунда.

АЛА-ТООНУН ТЕРМЕСИ

Абалтан бери Тянь-Шань,
Ала-Тоо деп аталган.
Көк мунара асманга,
Көк жалтан муздар такалган.
Ошондуктан Тянь-Шань
Көп оозуна арнаймын,
Ала-Тоо деп аталган.
Атын уккан адамдар,
Ар боорунан жай алган.
Бири тирүү Ала-Тоо,

Жазуучулардын оозунан.
Чыкпай жүөт кайрадан,
Жортуулдардын жоругу,
Жоругу бүтүн каталган
Абасы сонун да таза,
Саякаттап келгендер.
Кайткысы келбейт сапардан,
Көк ала майдан өзөн жер.
Көк жашыл болуп көрүнүп,
Катуу семиз малдары,
Көтөрө албай казысын,
Кабыргалар маталган.
Кашкайган кара суусунан
Кайнатып ичсе чайларын.
Карыялар жашарган,
Кыштын күнү болгондо,
Суугуна чыдабай,
Ала-Тоонун элдери,
Экиден кийет чапандан.
Ала-Тоонун түрлөрү,
Ак жайдын күнү жалтылдап,
Адамдын көөнүн кубанткан.
Албан түрлүү гүлдөрү,
Таң калтырат адамды
Үн алышып сайраган,
Таңшыган булбул үндөрү.
Карасаң көздү талдырат,
Кандай түрлүү кийелер
Жайы кышы көгөрүп,
Канча жыл турса карыбайт,
Карагай арпа бүрлөрү.
Чатырап эли жайнаган,
Чалкайган жашыл төрлөрү.
Көркү сонун эң артык,
Көгөрүп турса кашкайып,
Көрүнүп жатат көлдөрү,
Ак куу, казы аралаш,

Айланып учуп аңкылдап,
Кара чүрөк каскалдак,
Сүзүп ойнойт өрдөгү,
Аркайган Ала-Тоосунда,
Арстан, Жолборс, Илбирс,
Алып жеп аркар, кулжасын.
Алар өз алдынча тойлогон,
Аюу, түлкү, карышкыр,
Адырында жойлогон,
Аркар, кулжа, текелер.
Куюлуп кумда ойногон,
Сүлөөсүн, суусар, илбээсин,
Өзөндөрүн бойлогон.
Кундуздары кулпунуп,
Кум булуң сууда сойлогон.
Кутуруп ойноп жаш балдар.
Өзөндөрүн бойлошуп,
Өрдөгүн атып ойношкон,
Кымызын куюп артынып,
Кыдырып ойноп тоолорго.
Кызыгына адам тойбогон,
Кирешелүү Ала-Тоо,
Кими болсо жагыштуу,
Кымызын ичип суусуна,
Беш бармак эти беш убак,
Кызыл гүл жашыл шиберге,
Кырынан жатып сойлогон,
Кармаса ажал тизгинден,
Кайран жыргал жерлерге,
Какшатат өлүм оңбогон,
Камкактай угуп кетербиз,
Катын бала эл журтуң,
Эч аралжы болбогон,
Каргашалуу өлүмдөн
Качып аман кутулуп,
Каларын кимдер болжогон.
Уландары шаңданып,

Уюшуп жеп шерине,
Улагын тартып ойногон.
Кымызын ичип бал чайкап,
Уюган жашыл шиберге
Узунунан сойлогон.
Ак кар чулгап баштарын,
Адамдын көзүн талдырат,
Асман тиреп тоолору,
Аркар, кулжа оттогон.
Адыр артмак тоолордун,
Өзөндөрдө топтошуп,
Өзүнчө жыргап жатышат,
Аркар, кулжа, текелер,
Өзөндө болбой жоолору,
Карагай черин аралап,
Качып жүрөт элиги.
Касиеттүү Ала-Тоо,
Кадырлашып бир-бирин,
Калкы тегиз кемини,
Ак ниеттүү чабандар,
Туудуруп коюн эгизден.
Ашыгы менен аткарып,
Атанып баатыр келгени,
Бек караттуу элдери.
Беш менен кызмат аткарып,
Бек курчанып белин,
Ар бир ишке кайраттуу,
Адамы баатыр башкача,
Айтып адам түгөтпөйт,
Ала-Тоонун серини.
Жайдын күнү болгондо,
Жашыл ала көрүнүп,
Жалтантат адам көздөрүн.
Кемитет кантип жерин
Касиеттүү Ала-Тоо,
Караңгы конок келгенде,
Калдайтып калың эт жеген,

Калкында бар береке,
Калп жеринен кемитип,
Кандай айтма элим.
Бетеге шыбак ыраңын.
Малдары жесе жагыштын
Сүтү толуп чатрап,
Кармалбай турат желини.
Кара кыян шибер
Кара мал жесе семирген.
Кармап минген аттары,
Кызып чапчып жерлерди.
Байлап койсо кутуруп,
Мамынын башын кемирген,
Кулун тайы тим эле,
Кулак болуп элирген.
Балдары билек түрүнүп,
Маңдайлашып эңишип,
Бир-бирине темиген.
Мелтиреген өзөндө,
Бээ байлап жыргап жайган эл.
Берекеси төгүлгөн,
Шеринеге тай союп,
Казы кертип жал коюп
Кымыз чайкап бал коюп,
Этин жээрден эринген.
Эч нерсеси кем эмес,
Эли баатыр Ала-Тоо
Элестетем эл үчүн.
Эсебин айтып жериндин,
Кымызын ичип кызышып,
Кызматт толук аткарып,
Кыз жигити керилген.
Ак ниеттүү элине,
Касиеттүү Ала-Тоо,
Ачып берет коюнун.
Ар бир жанга керектүү,
Иштесең баарын табасың,

Ала-Тоонун жеринен.
Айтылган кызмат абалын.
Ак ниеттүү күжүрмөн,
Ашыгы менен аткарып,
Адилет баатыр дедирген.
Ак ниеттүү чабандар,
Ай сайын эсен кылышып,
Акчасын алат белинен.
Ак ала сакал чалдары,
Чабанга болуп жардамчы,
Ак карлуу кыштун күнүндө,
Айдап малын теминген,
Каруусу бар кадимки,
Баалап иштейт баарысы,
Партия берген тартиптен.
Ашып кетпейт чегинен,
Ак ниеттүү элдери,
Атабыз Маркс, Ленинди,
Антына баары берилген.
Коюну колот оттогон,
Бугу менен маралы,
Карагай черди жай кылып,
Каалаган чөбүн оттогон.
Кармаса кылбай уруксат,
Калкка салып тыюуну.
Каршылык кылып ок атса,
Армап алып соттогон.
Калкта бар нечени,
Ала-Тоону көрбөгөн,
Төрт түлүктүн малдары,
Төрлөрүнө өрдөгөн.
Бири тирүү Ала-Тоо,
Малы аман төлдөгөн.
Өзөндүү сууга жайылып,
Өз алдынча семирип.
Өрүштө малы келбеси,
Төрт түлүктүү малы бар.

Төрлөрүндө оттогон,
Карматпай адам колуна,
Кайып болуп жашаган,
Ар карлуу Ала-Тоолорун,
Аралап жүрүп оттогон.
Албан түрлүү жаныбар,
Алардын өз алдынча жайы бар.
Алтын каухар аралаш,
Алтын аккан сайы бар.
Абалдан бери бар болгон,
Ар бир түрдүү дары бар.
Касиеттүү Ала-Тоо,
Каалагандын баары бар.
Кандай түрлүү керектүү,
Карасаң андан табылар,
Кыраакы кылдат адамдар,
Кыдырып андан сураса,
Балким кан салыгы таблар.
Биринчи көргөн адамдар,
Экинчи көрсөм экен деп,
Эңсеп кайра сагынат.
Көк жашл гүлдөр төгүлүп,
Көөндү ачкан кубантып,
Көркү бар сонун жери бар,
Ак куу каз кетпей айланып.
Көк ала өрдөк, суу чулдук,
Көлчүгүн сүзүп кетпеген,
Көпкөк тунук көлү бар,
Чатырап бээсин байлаган,
Чалка-чалка төрү бар.
Чар тарабы келишип,
Чатырап гүлүп жайнаган.
Чалкайган кооз жери бар,
Чалдарына дем берген,
Балдары көркүү башка элден,
Баары тегиз Ала-Тоо.
Байкасаң андан ири бар.

Марашкан жоодон жадабас.
Баатырдай жүрөк эли бар,
Айдап малын жайнатып,
Адырга чыксаң ат минип,
Алдыңдан соккон буркурап,
Атыр жыттуу жели бар.
Абалдан бери Ала-Тоо,
Бай болгон бардык элдери,
Мал киндиктүү жери бар,
Ала-Тоонун жерлери,
Айдасаң малга мас болуп,
Ар бир түрдүү деми бар.
Тоосунда жүрөт кайыбы,
Өз чегине жетпесе,
Аралашпайт зайыбы,
Ээси мунуп ак кайың,
Эч кимге чыкпайт дайыны.
Кыбыратып ар бир жан,
Жер жүзүнө бар кылган.
Жаратылыш баарына,
Асманда жүргөн ай күндүн,
Асманга тиет жарыгы.
Алтын каухар аралаш,
Ар бир асыл кендери,
Табасын мындан баарын,
Кеселге керек болуучу,
Карасаң таап аласың,
Касиеттүү дарыны,
Кай жерде бар айыбы,
Ала-Тоонун жерлери,
Ак кар чулгап башын,
Аркайган аска бийииги,
Таап жеп сүйгөн тамагын,
Ташында жүрөт кийиги,
Кадемде шондой жаралган,
Карайт тура зили.
Каңкылдап сууру оңкуштап,

Карап калат кишини,
Эч ким билбей тилин
Абалда башка жаралган,
Ар бир түрлүү айбандар,
Ар канча аяр болсо да,
Бирок адамга болбойт балими.
Адыр толгон аркары,
Кара кумда бут чоюп,
Калжайып жаткан кулжасы,
Ак койдой болуп жайылып,
Топ-топ болуп жүргөн тоодак аз,
Ушулардын баарысы
Ала-Тоонун жерине,
Абалдан бери байыр алган,
Адамдын көөнүн кубантып,
Ар бир түрлүү булбул куш,
Таң куру менен сайраган.
Аркайган Ала-Тоосунда,
Эчки, теке улагы
Ташында жүрөт ар дайым,
Ташыркабай туягы,
Таң каларлык бул дагы,
Кулагында кубантып,
Туш тараптан шаркырап,
Туптунук аккан булагы.
Ар бооруну башкача,
Адамдын көөнүн кубанткан.
Абасы сонун эң таза,
Сазында жүрөт аңкылдап,
Сарала канат аңыры.
Ала-Тоонун жерине,
Сандаган түрлүү гүл жайнап.
Сагындырпат баарын,
Көк ала канат көк өрдөк,
Көлүндө сүзөт куулары,
Кекиликтер кержектеп,
Тоодагы топ-топ талаада,

Тоосунда сайрайт улары.
Уу кылып уулап жигиттер,
Чыгарат ичтен кумарды,
Жазбай алат торгойду,
Жасалмай деген тынары.
Баарлыгынан шамдагай,
Кыргыйак деген кырааны.
Кырса кыргоол коёнду,
Кырып коёт бу дагы.
Ак ителги барпылдап,
Ак ала барып шаңкылдап,
Ак шумкар менен туйгун куш,
Айлынып чыгат асманга.
Ак канаты жаркылдап,
Булардын абалдан берки ылань,
Азуусу менен алышып,
Ак зоого жасайт уяны,
Ак шумкар кармап колуна,
Алып келип тактасаң,
Ак калтарды чеңелдеп,
Кандрат минтип кыбаны,
Адырында кулпунат
Ак балтырган ыраңы
Бетеге шыбак жылтырап,
Белден болуп буралат,
Атыр жыттуу туланы,
Шаңдантат адам көңүлүн,
Шарылдап аккан кашкайып,
Өзөндөрдө суулары,
Бешенеси жапжарык,
Мелтиреген Ала-Тоо,
Бермет каухар аралаш,
Мелтиреген сыягы.
Ат чапса айнып талаага,
Асманга чыгат туулары,
Атка койгон чек кылып.
Ала байрак туулары,

Ат байыны талашып.
Айтышып жүргөн андан көп,
Кулак тунуп зуулдап.
Азыраак айттың тизмелеп,
Ала-Тоонун түрлөрүн,
Жайы кышы куурабай,
Жашарып турат көгөрүп,
Жазбай калдым кыскартып,
Карагай арча бүрлөрүн.
Кара жерди кооздогон,
Канча түрлүү жыгач бар,
Өз-өзүнчө тизмелеп,
Айтпай калдым түрлөрүн,
Ар бир жанга жагыштуу,
Жер бетине зилдедиң,
Атагың чыгып дүйнөгө,
Ала-Тоо өзүң гүлдөдүң.

ИЛГЕРКИ ЫР

Суу бойлоп учат бир чүрөк
Тынбай качат жаш жүрөк
Жетишпей жүрүп жетишкен
Семетей менен Айчүрөк.

Эчкини кууган аска таш
Кай жерде калат алтын баш
Зулайка менен бир жүрбөй
Арманда кеткен Кожожаш
Атанын кунун кубалап
Ашайранды алган Молдожаш.

Кыбайдын түшүп колуна
Жети жыл жаткан оруна
Желгайып менен эр Байыш
Ошентип жетип алган оюна.

Сүйүү деген салтанат,
Сүйрөп отко алпарат.
Сүйүүнүн оту өчкөндө,
Сүйлөшүп алган жар калат.

Жашчылык деген салтанат,
Жаккан бир отко алпарат.
Жагылып оту өчкөндө,
Жанында сүйгөн жар калат.

Ичиңе бикир албагын,
Имиштен уккан кеп болсо.
Иймениш бекер жарабайт,
Ичиниз алтын бек болсо.

Чочугансып турамын,
Чыккан ушак кебиңден.
Улутунуп чыкрайсың,
Уйкуда жаткан жеримден.

Кырдалдуу жерде кар жатат,
Кызарып барып күн батат.
Кырчындай болгон кайран жаш,
Кыйабын өтүп баратат.

Күрдөлдүү жерде кар жатат,
Күгүмдөп барып күн батат.
Күлгүндөй болгон кайран жаш,
Күн санап өтүп баратат.

Мен аскада зоо кийик,
Аталбайсың зоо бийик.
Мергенчи болсоң атып ал,
Түшөрмүн балким ок тийип.

АК ДИЛБАР (ЭЛДИК ЫР)

Ээй, Ак Дилбар деп ат айтам,
Айландырып дагы айтам.
Күйүтүңдү күндө айтам,
Чыдай албай түндө айтам.
Ак Дилбар элдин алтыны,
Кимге айтам сенин дартыңды.
Оймо жоолук учуна,
Ойноп алма сен түйдүң.
Ойнуңду самап мен күйдүм,
Кытай жоолук учуна,
Кызыл алма сен түйдүң,
Кылыгың санап мен күйдүм.
Кытай жоолук шал бекен,
Кыркка жашың толо элек,
Ойнобойсуң күлбөйсүң.
Кыямат жолу тар бекен,
Орус жоолук шал бекен.
Отузга жашың толо элек,
Ойнобойсуң күлбөйсүң.
О дүйнө жолу тар бекен,
Алма аралаш багың бар,
Ак берчиндин отунда,
Ак гана чечек тагың бар.
Курма аралаш багың бар,
Ак бериңдин отунда
Аз гана чечке тагың бар.
Көп эле боюң нөөчө эмес,
Көп күйгүзгөн оңчу эмес.
Барайын десем жоодурап,
Жеңеңден бирге беш иттин.
Көзүмдүн жашы көл бурап,
Каржыга келип болжодуң.
Ак болжолдо келбесең,
Кайрылгысыз болгонуң.
Ай Ак Дилбар ак айтам,

Айландырып сага айтам.
Күйүтүңө чыдабай,
Күндө эмес түндө айтам.
Ай кыядан көч ашып,
Зоодо жок Дилбарым.
Ар амалды мен айтсам,
Угам деди Дилбарым.
Айганымдан айрылып,
Чыгам деди Дилбарым.
Атаны малдын жооштугу ай
Арман экен Дилбарым.
Ак бетинден бир сүйсөм,
Дарман экен Дилбарым.
Кырча жылды жүзүңдө
Калың айдап мал берген,
Байга ылайык Дилбарым.

Карылык кадыр билбедим,
Этим кебек, боорум чок.
Чалдыканым билбедиң,
Баштагыдай табым жок,
Оолуга турган чагым жок,
Кабыргамдан кармадың
Кан кзуп бел карадың.
Каргап көңүлүм кир кылдың,
Абдаланып бир кылдың.
Ошо эле кепке чыдабай,
Ак Дилбар деп ыр кылдым.
Кимге айтам сенин дартыңды,
Орус жоолук учу жок,
Ойноп алма сен түйдүң.
Оюнуңду санап мен күйдүм,
Кытай жоолук учуна,
Кызыл алма сен түйдүң,
Кылыгың санап мен күйдүм.
Кытай жоолук шалы бекен,
Кыркка жашың толо элек.

Ойнобойсуң күлбөйсүң,
Кыямат жолу тар бекен,
Орус жоолук шал бекен.
Отузга жашың толо элек,
Ойнобойсуң күлбөйсүң.
Оо, дүйнө жолу тар бекен,
Алма аралаш багың бар,
Ак бетиңде отун да,
Ал гана чечен таңың бар,
Курма аралаш багың бар.
Ак бетиңде отунда,
Ал гана чечен таңың бар.
Көл эле боюң нооча эмес,
Көп күйгүзгөн оңчу эмес.
Барайын десем жол ыраак,
Жеңенден бир кеп эшиттим.
Көзүңдүн жашы бир булак,
Каржыга келиш болжолуң.
Ал болгондо келбесең,
Кайрылгысыз болгонуң.
Жаныңдан алыс мен жүрөм,
Жаманга жолдош болбой жүр.
Жаргак таман каз болуп,
Кырчоодо жерге конбой жүр.
Жаныңдан алыс мен жүрсөм,
Акмакка жолдош болбой жүр.

СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ

Ак-Талаа айыл кеңешиң
Асылдын көрбөй элесин.
Кападар болгон убайым,
Турмушту өзүң билесиң.

Беш-бештен сенин жолдошуң,
Периште сени колдосун.

Тиктеп койсоң бирөөнү,
Тилегиң кабыл болбосун.

Алыска сапар жол кечем,
Ажалым жетсе мен да өлөм.
Артылып кайра келгенде,
Асылым деп,
Ошондо барып кимди өбөм.

Атың бир асыл бүбүсүң,
Алманын кызыл гүлүсүң.
Сыланып турсаң бир сонун,
Апийимдин түрүсүң.
Жарабайтко жолдошум,
Далактап бекер жүрүшүң.

Күлүктү кимдер минбеген,
Күүлөнүп кимдер жүрбөгөн.
Кээ бир балдар сүрдөгөн,
Кейигенсип сүйлөгөн.
Кезеги келген күндөрдө,
Келгенди кимдер сүйбөгөн.

10.07.1955

ЭПКИНДҮҮ БРИГАТ, ЖАЛКОО КОЛХОЗЧУ

Бригат: Эпкиндүү иштеп, көп жатпай,
Чыксаң боло жумушка.
Же кумарсыңбы сен өзүң,
Ак ниет менен иштеп көн,
Азыркы жыргал турмушта.

Жалкоо: Эки күндүк норманы,
Кечээ эле күнү аткардым.
Көрсөтүп берген шакаптан,
Он эки саргап чапканмын,

Кызыкпачы көп эле.
Кызматыңды аткардым.
Бригат: Эки күндүк нормабыз,
Он эки саржан элеби.
Бир күндүк норма шакаптан,
Элүүдөн саржан көлөмү.
Ишенбесең жүргүнүң,
Башка элдикин көрөлү.
Жалкоо: Башым ооруйт барбаймын,
Эс алам бүгүн үйдөмүн.
Опурулбай нары тур,
Ошончо эле сүйлөгүң.
Кыйналып турам тим эле,
Кыжырыма тийбегин.
Бригат: Иштегиң десе урушуп,
Каяшаны бересиң.
Түштө чыгып кызматка,
Бешимде кайра келесиң.
Эмгек күндөн таржынган,
Кандай жалкоо немесиң.
Жалкоо: Күнүгө келем күүгүмдө,
Барып жатам эрте эле.
Колдон келет кыласың,
Мен бекемин жеке эле.
Сүйбөй турам көп сөздү,
Асылбачы кечке эле.
Бригат: Айткан сөздү кайрадан,
Тетири жаман аласың.
Минтип жүрсөң тартынып,
Эмгек күн кантип табасың.
Өзүң билчи жеңилин,
Кай жумушка барасың.
Жалкоо: Барамын деп айта албайм,
Колумдан келбес жумушка
Чындык сөз керек эмесби,
Чыдабай кызмат кылышка.
Комиссия болоюн,

Үрөндү ташып жумушка.
Бригат: Сен өңдөнгөн жалкоону,
Комиссия коёбу
Уялсаң боло бет болсо.
Ушул да шылтоо болобу,
Сугатчы болсоң эң жакшы.
Жумуштун ушул оною.

Жалкоо: Колумдан келген жумушту,
Иштеймин деген уятпы.
Суу кечет жөө жүрүшүп,
Түшүнбөймүн сугатты.
Бул дагы абдан оор иш,
Боло албаймын сугатчы.

Бригат: Айтканды кабыл албайысың,
Шылтоолоп кепти камдайсың.
Колумдан келип турса да,
Жалкоолонуп барбайсың.
Келеби колдон жер коруу,
Корукчу болсоң кандайсың.

Жалкоо: Тил алсаң жаман көрбөсөң,
Боло албаймын корукчу.
Ар кимден жаман кеп угуп,
Көрө албаймын корукту.
Эркине койбой болгуң деп,
Долобу сендей зордукчу.

Бригат: Зордукчу тебе жаңылдың,
Коюп жүр андай шылтоону.
Азыркы турмуш жек көрөт,
Эмгексиз жүргөн жалкоону.
Эмгек күн жапсаң болбойбу,
Тапайсың эптеп шылтоону.

Жалкоо: Жаңылдым ырас жаңылдым,
Мойнума аны алайын.
Эмгексиз жүргөн эң жаман,
Эмгек күн иштеп жабайын.
Эртелеп барып шакаптан,
Эпкиндүү норма чабайын.

Бригат: Эпкиндүү кызмат иштесең,
Комиссия койбойбу.
Жалкоодон койсо андайды,
Коомдун мүлкүн жойбойбу.
Эмгек күн тапсаң болбойбу.

Жалкоо: Жалкоолук ишти коёюн,
Эпкиндүү мүчө болоюн.
Жок жердеги шылтоону,
Жоготуп барын жоёюн
Стахановчу колхозчу,
Мына ушул атка коноюн.

Экөө: Колхоздун көмөк чарбасын,
Өстүрөбүз бир баштан.
Эпкиндеп ишке киришип,
Эмгексиз бекер турбастан.
Талыкпай иштеп биздин эл,
Колхоздун күчүн чындашкан.

20.05.1974.

Эски доор, падышалык заманда,
Эзүүчү тап карабаган адмга.
Колунда жок, жардылардын балдары,
Кор болушкан жара чыгып таманга.

Мындай заман түшүнө да кирбеген,
Жылаң аяк көкүрөгү кирдеген.
Кожо молдо чыбык менен койгулап,
Окутушкан улуу заар тил менен.

Азыр жаштар ал заман жок эзилген,
Көкүрөк кир ал заман жок эзилген.
Кайда барсаң жолдор ачык, жол шыдыр,
Эрк өзүңдө билим жолу чегилген.

Ишке ашырган максатына жеткирип,
Эзилген эл, эмгекчинин тилегин.

Партияны алга сүрөп баш болуп,
Далай жолу басып келген Ленин.
Заманыңды ардактаган даңктаган,
Ушул жолду ачып берген Ленин!

ЖАША, АПА

Инв. 692. 1979-жылы июндагы фольклордук экспедициянын материалы. №1 китеп. Ибраимов Үмөтакун Ак-Муз кыштагы, Ат-Башы району, Нарын областы, уругу моңолдор, орто билимдүү. Өзү чыгарган ырларынан (солдаттык дептерчеден)

Кимдер билбейт ата-эненин эмгегин,
Тарбиялап акыл-насаат бергенин.
Кирпик менен кошо айланып жалбарып,
Биздер үчүн төккөн маңдай терлерин.

Кыямат кылсам өмүр бою дээр элем,
Укчу апаке, айланайын мээр энем.
Кызматымды алтын атам көргөн жок,
Тагдыр экен, караңгы көр ээлеген.

Көңүлүмдө бир чоң менин арманым,
Сөзүн угуп, жүзүн көрүп калбадым.
Башын жөлөп, суусун берип оозуна,
Болбойт белем, сурап турсам ал жайын.

Аран жетип топо салдым өзүңө,
Ичим жалын, жашым толуп көзүмө.
Антым ушул, атыңды эч булгатпайм,
«Баягынын баласы» – эл сөзүңө.

Эми апаке тийлейм өмүр жашыңды,
Уксам деймин, сатсам дагы башымды.
Жашачы апа, өлүм деген курусун,
Кут уулуңду, буурул кылып чачыңды.

КОШОКТОР

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Алтын эшик каалгаң,
Ордоң калды атаке.
Алтын така жез мыктуу,
Жоргоң калды атаке.

Күмүш эшик каалгаң.
Ордоң калды атаке,
Күмүш така жез мыктуу.
Жоргоң калды атаке,

Алтынды зергер эритер,
Азаптуу ажал кейиптээр.
Күмүшттүү өлүм эритээр,
Күйүттүү өлүм кейитээр.

Карайган жайдын шамалы,
Какшаткан өлүм амалы.
Бозоргон жайдын шамалы,
Боздоткон өлүм амалы.

ЭРИ ӨЛГӨН АЯЛДЫН КОШКОН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Алтындан жүгөн калайлуу,
Алганы менен тең жүргөн.
Кандай бир аял таалайлуу,
Күмүштөп жүргөн калайлуу,
Күйөөсү менен тең жүргөн
Кандай бир неме таалайлуу.

Саймалуу жоолук бел курум,
Сарлантпай келчи тең курбум.
Кездеме жоолук бел курдум,
Кейитпей келчи тең курбум.

Текечер жаткан ойдуңда,
Теңрим сүйгөн пенденин.
Теңтушу жатат койнунда,
Теңирим сүйбөс пенденин.
Теңтушу жок ордунда.

Кулжалар жатат ойдуңда,
Кудайым сүйгөн пейилиң,
Курдашы жатат койнунда.
Кудайым сүйбөс мен бейбак,
Куурап бир жатат ордумда.

Карала жорго ат минсең,
Кардарчы чыгар базарга.
Кайран мырзам кеттиң го,
Кайтпай турган сапарга.

Керилген жорго ат минсең,
Көйкөлүп чыгар базарда.
Кайраным мырзам кеттиң го,
Келбей турган сапарга.

Учуп-учуп конбогон,
Учагын конгон баймакка.
Үч уктаса түштө жок,
Бейбактын убайым түшкөн башына.

Качып бир качып карматбас,
Качаган конгон баймакка.
Катуу уктасам түштө жок,
Бейбактын каран түн түшкөн башына.

Ат байладым ыргайга,
Арзым жетпейт кудайга.
Арзым жетсе кудайга,
Бейбактын каран түн түшкөн башына.

Ак байладым ыргайга,
Арзым жетпейт кудайга.
Арзым жетсе кудайга,
Айганым жүрбөйт беле далайга.

Ат байладым куурайга,
Бейбактын арзы жетпейт кудайга.
Арзы жетсе кудайга,
Бейбактын алганы жүрбөйт беле далайга.

КҮЙӨӨГӨ КЕТИП БАРА ЖАТКАН КЫЗГА ЖЕҢЕСИНИН КОШКОН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Кызыл алма бакта бар,
Кызыл түлкү бакта бар.
Кыз алышып кыз берген,
Казак кыргыз наркта бар.
Күмүштөн ээр атка чак,
Күмүшүң алып отко жак.
Күмүштөй болгон жарыгым,
Күмүштөй болуп элге жак.

Алтындан ээр атка чак,
Алтынын алып отко жак.
Алтындай болгон жарыгың,
Алтындай болуп элге жак.

Жылкы деген мал экен,
Жал куйругу чоң экен.
Атага эриш болбогон,
Кыз бала малга окшогон жар экен.

Көбүргөндүү жерде өскөн,
Көңүлү менен эрке өскөн.
Сарымсактуу жерде өскөн,
Санаасы менен эрке өскөн.

Ак чыбык берип ойноткон,
Ак алма берип соороткон.
Көк чыбык берип ойноткон,
Көк алма берип соороткон.

Жылгадан аккан булак бол,
Теңтушуң менен ынак бол.
Күңгөйдөн аккан булак бол,
Күйөөң менен ынак бол.

Шартылдап шайыр жүргөнүң,
Алганыңдын дөөлөтү.
Айылдап келсең жарыгым,
Ата-энеңдин сөөлөтү.

Күмүштөн бешик ыргап өт,
Күйөөң менен жыргап өт.
Алтындан бешик ыргап өт,
Алганың менен жыргап өт.

Ак теректей гүлдөп ал,
Алганың менен жыргап ал.

Ак перидей чоюлуп,
Балдарың менен жыргап ал.

Карагайдан көк бутак,
Кайрып алып отко жак.
Какчыңдаган кудагый,
Кыз бийкечим жакшы бак.

Алтын чеге керебет,
Тагың болсун кыз бийкеч.
Алганың менен аман бол,
Багың болсун кыз бийкеч.

Күмүш чеге керебет,
Тагың болсун кыз бийкеч.
Күйөөң менен аман бол,
Багың болсун кыз бийкеч.

Жаш кайыш экен жүгөнүң,
Жаш бала экен күйөөң.
Жаш кайыш барып ий болор,
Жаш бала барып бий болор.

Боз кайык экен жүргөнүң,
Боз бала экен күйөөң,
Боз кайыш барып ий болор,
Боз бала барып бий болор.

ЖАШ КЕТКЕН БАЛАСЫНА ЭНЕСИНИН КОШКОН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Кызылды кийсе көйкөлгөн,
Кызматы бизге көп өткөн.
Караны кийсе көйкөлгөн,
Кадыры бизге көп өткөн.

Кара кийип ким келет,
Кайрылып элге ким келет.
Кызылды кийип ким келет,
Базарга барып ким келет.

Улуу жолду карадым,
Убайымдуу таалайым.
Убайым менен өткөрдүм,
Урматтуу жаштык далайын.

Кичи эле жолду карадым,
Кейиштүү менин таалайым.
Кейиш менен өткөрдүм,
Керектүү жаштык далайын.

Бариги түшкөн чырпыктай,
Бу жалгандан жаш кетти ай.
Ак теректей гүлдөбөй,
Алганы менен тең жүрбөй.

Жазгы чыккан ыраңды,
Жаз келбесе чаба албайт.
Жалгандан өтүп кетти эле,
Жаңшалып ыйлап таба албай.

Күзгү чыккан ыраңды,
Күз келбесе чаба албайт.
Гүлстан жашың өтү эле,
Күйүп ыйлап таба албай.

Үйдөй болгон тору атка,
Үкүнү такса жарашат.

Үнсүз жерден үн чыгып ай,
Бйлаган менен не чыгат.

Жүрөктү мунга толтуруп,
Кантейли балам жаш кеттиң.
Күйгөн бир менен келбейсиң,
Кеттиң сен кайра келгис узак жолго.

Алганың калды томсоруп балам,
Мен байкуш калдым боздоп бир балам.
Кагылайын жараткан балам ай,
Кара көздү кашайтпай,
Кайрып берчи баламды ай.

Кызылды кийсе боз болор,
Кыздарың менден жат болор.
Караны кийсең боз болор,
Балдарың менен жаш болор.

ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ КЫЗЫНЫН КОШКОН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Алты арык кемеси,
Алты уулдун энеси.
Жети арыктын кемеси,
Жети уулдун энеси.

Сары кабаттай салмагы,
Сары алтын болчу бармагы.
Керегең тор көз он беш көк
Келиниң каныш, уулу бек.

Ак шайы кийген көйнөккө,
Ар өнөр салган өрмөккө.
Өрмөктүн түрүн көрөм деп,
Энекеми ар жактан келген көрмөккө.

Ак шайынын гүлүндөй,
Ак алманын бүрүндөй.
Келбес жакка кетишиң,
Кең бейиштен жай алгың.

Ак жибек учун саптаган,
Ак шайы жууркан каптаган.
Алдейлеп сүйүп баласын,
Ак шумкар куштай таптаган.

Такызга гүл тиккен,
Топурайтып үй тиккен.
Оймочуга гүл таккан,
Иштүүлөргө сын таккан.

Кемсел кийсең жеңи жок,
Балдарыңдын кеми жок.
Айрыды кызыл макатты,
Көргөздү элге санатты.

Марбалтуусу төрт кабат,
Төрдө олтурушу салтанат.
Үзүгүң үстү үч кабат,
Энекем үйдө олтурушу салтанат.

Үзүрүң үстү үч кабат,
Энекем көзү өтүптүр.
Үч түрлүү кепти ким айдайт,
Марбалтуусу төрт кабат,
Энекем көзү өтүптүр.
Төрт түрлүү кепти ким айтат.

Ак жоолук жууп таптаган,
Айнытпай төшөк чактаган.
Илеки жууп таптаган,
Ичпестен даам кактаган.

Кара моюн койлорун,
Капталды көздөй айдаган.
Энекемди мен айтсам,
Ат ойноп чыга жайлаган.

Казак-кыргыз чек ара,
Көчмөн экен жан экен.
Жаман-жакшы кишини,
Күткөн экен жан экен.

Кызыңды камыш, уулуң бек,
Өстүрдүң элең жан энем.
Убайым көрүп кетсең го,
Болбойт беле жан энем.

Башайы төшөк жүк көркү,
Барчыным энем үй көркү.
Башайы төшөк күндө жок,
Барчыным энем үйдө жок.

Ак шейшеп жапкан бешикке,
Аземге чыккан эшикке.
Көк шейшеп жапкан бешикке,
Көркөмгө чыккам эшикке.

Ак алма берип ойноткон,
Ак набат берип соороткон.
Көк алма берип ойноткон,
Көк набат берип соороткон.

Ай алдынан көчкөнсүң,
Алтындан буйла чечкенсиң.

Алтындан кайчы колго алып,
Такмалдын өөнүп кескенсиң.

Белеске үйүң кынаган,
Энем жан тиккен үйлөрүн.
Бектер көрүп сынаган,
Капшытка үйүн кынаган,
Энем жан тиккен үйлөрдүн.
Кандар келип сынаган,

Атымыш баштуу ак үйүң,
Айлана басып улаган.
Ак канат менен чырмаган,
Токсон баштуу ак үйүң,
Толгокко басып улаган.

Тор канат менен чырмаган,
Килем согуп жүк кылган.
Энем кирген үйүн гүл кылган,
Көк жибек согуп жүк кылган,
Кармаган колун гүл кылган.

Алдын сылап жүк кылган,
Аркасын сылап үй тиккен.
Төргө жеткен килеми,
Элге жеткен иштери.

Капшытка жеткен килеми,
Элге жеткен эмгеги.
Үйүнө мейман келгенде,
Алдына тамак камдаган.
Чайнекке чайын демдеген.

Ак куржундан чай алган,
Ак сандыктан май алган.
Үйгө келген меймандар,
Көңүлү толуп жайланган.

Уулга колу узарып,
Урматка бети кызарып.
Келинге колу узарган,
Кеңешке колу узарган.

КҮЙӨӨГӨ КЕТИП БАРАТКАН СИҢДИСИНЕ ЭЖЕСИНИН КОШКОН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Камчыңа налат бастырдым,
Кан уулуна тапшырдам.
Бетиңе бермет бастырдым,
Бек уулуна тапшырдым.

Алтын чачпак ыргап өт,
Алганың менен жыргап өт.
Күмүштөн чачпак ыргап өт,
Күйөөң менен жыргап өт.

Алганың жакшы болгон соң,
Алтындан чачпак сүйрөп өт.
Айда акыл үйрөтөт,
Күмүштөн чачпак сүйрөп өт.
Күйөөң жакшы болгон соң,
Күндө акыл үйрөтөт.

Күмүштү желе чаң басат,
Күйөөң жаман болгон соң.
Күндө бир акыл адашат,
Алтын чачпак чаң басат.
Алганың жаман болгон соң,
Айда бир акыл адашат.

Белеске атты таратыңар,
Бек күйөөгө айтыңар.
Безбелдек койсун чуктасын,
Бек кызындай айымын.
Бектей кылып куштасын.

Капталга атты таратыңар,
Кан күйөөгө айтыңар.
Кызгалдак сойсуң чуктасын,
Кан кызындай айымын.
Кандай кылып куштасын.

Ак тоодон түшкөн ак марал кашка,
Атабыз бирге айылыбыз башка.
Көк төөдөн түшкөн көк марал кашка,
Энебиз бирге элибиз башка.

Курсантта бирге болгончо,
Конордо бирге болсочу.
Карыкда бирге болгончо,
Карганча бирге болсоңчу.
Айтпай бир качып кеткенде,
Айыштуу болгон жан эжең.
Күйөөгө качып кеткенче,
Күйүттүү болгон жан эжең.

Алып бир алыс кеткенде,
Алдыңан кимдер чыкты экен.
Алган бир киши жарыгым,
Алгыр куштан мыкты экен.

АТАСЫ ӨЛГӨНДӨ КЫЗЫНЫН КОШКОН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек сту-

**денттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар.
Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.**

Бектер келип бел ашып,
Белделүү жүгөн жарашып.
Бек уулундай бай атам,
Кайда кетти адашып.

Кандар кетти калк ашып,
Кадалуу жүгөн жарашып.
Кан уулундай бай атам,
Кайда кетти адашып.

Капталдагы бактарга,
Кандар келип
Кан уулундай бай атам,
Качан келип аралайт.

Белестеги беш арча,
Бектер келип саялбайт
Бек уулундай бай атам,
Качан келип аралайт.

Саймалуу көйнөк сары шым,
Саякта бар таанышы.
Саяктан тааныш келгенде,
Табалбайт сенин калкыңды.

Оймолуу көйнөк орус шым,
Орустан бар таанышың.
Орустан тааныш келгенде,
Кармалбайт сенин калкыңда.

Жоо душманга жайланган,
Жоо жарагын байланган.
Жоо дегенде сүйүнгөн,
Кылыгын кылча байлаган.

Тууганым туудай көтөргөн,
Душманын койбой көтөргөн.

АТАСЫ УЛАК ТАРТЫП ӨЛГӨНДӨ КЫЗЫНЫН КОШКОН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Күнгөйдүн суусун бурдурган,
Күлпөткө коргон курдурган.
Коргонунун ичине,
Күмүштөн акыр койдурган.

Тескейдин суусун бурдурган,
Териден коргон курдурган.
Коргонунун ичине
Темирден акыр койдурган.

Кулунунун жанына,
Айланма казык кактырган.
Алты азамат бир коюп,
Аргымагын бактырган.

Акырынын жанына,
Толгомо казык кактырган.
Тогуз азамат бир коюп,
Тообурчагын бактырган.

Кызыл манат кулачын,
Бай атам кыргыздан чыккан ылачын.
Чылбыры түшкөн булакка,
Бай атам толгонуп келген улакка.

Алты жашар торпокту,
Ашыгынан ушлаган.
Алты панса көргөндөн,
Ашыра барып таштаган.
Аны көргөн адамдар,
Атамды ырахмат деп мактаган.

Бай атам жаткан жериң жай болсун,
Бейишиң сага жол болсун.
Артыңда калган элдерің,
Ар дайым сени эстесин.

Жабыгынан ай чыккан,
Жалпы журтка бай чыккан.
Эшигинен ай чыккан,
Эл ичинен бай чыккан.

Айлана казык кактырган,
Айлына күкүк бактырган.
Жоргону минсе жоорутпас,
Жолдоштун көңүлүн оорутпас.

Капшыта тулпар туйлаган,
Жалпы журтту сыйлаган.
Анжиян сенин шаарың,
Ак кабат болчу наарың.
Кокон болчу шаарың,
Көк кабат болчу каарың.

Ак шибер болсун жатканың,
Ак набат болсун татканың.
Көк шибер болсун жатканың,
Көк набат болсун татканың.
Артыңда калган элдерің,
Ар дайым сени эстесин.

КЫЗДЫН ЭНЕСИНЕ АЙТКАН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Алтымыш баштуу ак үйдү,
Айланып жүрүп улаган.
Алганынын баары да,
Ак тубар кийип дуулаган.

Токсон баштуу төр үйдү,
Толгонуп жүрүп улаган.
Тапканынын баары да,
Алчабар кийип дуулаган.

Ай асмандын боорунда,
Алтындан чачпак соорунда.
Алтындан чачпак уул деп,
Азасын салып доор деп.

Күн асмандын боорунда,
Күмүштөн чачпак соорунда.
Күмүштөн чачпак уул деп,
Күмүштөн салды доор деп.

Ак ичикке бөлөнгөн,
Ак үйүнө жөлөнгөн.
Көк ичикке бөлөнгөн,
Көк үйүнө жөлөнгөн.

Кара жорго ат минген,
Кажары салып салт минген.
Тору жорго ат минген,
Торажим клып салт минген.

Кара манат кулакчым,
Калктан чыккан улакчым.
Кызыл манат улакчым,
Кыргыздан чыккан улакчым.
Буруйган калак орогон,
Бугудай калак толгогон.

Кайырган калак орогон,
Кыздай мойнун толгогон.
Кашкардан келген соодадан,
Кайрылып чыккан шооладай.
Букардан келген соодадай,
Буралып чыккан шооладай.

Бешенемди сылаган,
Беш убак көңүлүмдү улаган.
Орогумду сылаган апам,
Он маал көңүл улаган апам.
Мээлей кийген колуна,
Бешимде намаз окуган апам.

Айдыңы элем өткөндө,
Көңүлүмдү улаган апам.
Кой айдап келген соодадай,
Бурулуп чыккан шооладай.
Кашкардан келген соодадай,
Кайрылып чыккан шооладай.

ИЛГЕРКИ КЫЗДЫН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Алганың жакшы бир болсо,
Алтындан бир чачпак сүйрөтөр.
Айда бир акыл үйрөтөр,
Алганың жаман бир болсо,
Алтындан чачпак чаң болот.
Айда бир акылың маң болот,
Алганың жакшы бир болсо,
Күмүштөн чачпак сүйрөтөт.
Күндө бир акыл үйрөтөт,
Күйөөң жаман бир болсо,
Күндө бир акылың маң болот.

ЖЕСИРДИН КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Койчулар кетет мал менен,
Коңгуролуу куш менен.
Бул азапты тартырбай,
Кошо бир кетем сиз менен.

Жылкылар кетет мал менен,
Жылаажындай куш менен.
Бул тозокту тартканча,
Жыла бир кетем сиз менен.

Ак чайыр минсем боосу жок,
Мен кара бет бейбакчы.
Ала бир жатсаң боосу жок,
Мен кара бет бейбакшы.
Тарта бир жатсаң боосу жок.

Ак көкүрөк сөгүлдү,
Акылман элең жаш мырзам
Акылың жерге төгүлдү.
Кең көкүрөк жайык төш,
Кеңешкер элең жаш мырзам.
Мына эми кеңешим жерге төгүлдү.

Ак болот элең шыңк эткен,
Ак шумкар болдуң шып эткен.
Көк болот элең шыңк эткен,
Көк шумкар болдуң шып эткен.

Тең-тең чабар, тең чабар,
Теңтуштарың келгенде,
Теңир бир урган бул үйдөн,
Термеле басып ким чыгар.

Кур-кур чабар, кур чабар,
Курдаштарың келгенде,
Кудай бир урган бул үйдө,
Курчала басып ким чыгар.
Кың алган менин жолдошум,
Кызыл бир чокто болбосун.
Алда талаа кудурет,
Артыңды кудай оңдосун.
Кеңешинин дайны жок,
Алда бир таала кудурет.
Кейитээри бат экен,

Булгаарынын башы экен.
Алда таала кудурет,
Муңкайтаары бат экен.
Көк дарыя болбойлу,
Көп кырчын салып ойнойлу.
Көч жакка калган балдардын,
Не болорун ойлойлу.

Ак дарыя бойлойлу,
Ак кырчын салып ойнойлу.
Артыңда калган балдардын,
Не болорун ойлойлу.

КЫЗГА АРНАЛГАН КОШОК

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Кызылды кийсең кыналган,
Кыз жибек элең буралган.
Караны кийсең кыналган,
Каныкей элең буралган.

Көлөкө жерге муз калбай,
Көкүлүн жайкап кыз калбай.
Салкын бир жерде муз калбай,
Саамайын сылап кыз калбай.

Көчөгө бассаң жол толгон,
Көркөмүңө көз тойгон.
Сурайылдай боюңдун,
Суналганын көрбөдүм.
Чачыраган көзүңдүн,
Жумулганын көрбөдүм.

Ак карлуу тоону эңиштеп,
Ак шумкар учат жем издеп.
Көркөмүң тууган эл мында,
Гүл бейиш кеттиң эмне издеп.

Жайлоонун башы жайыктан,
Жагалмай учат буюккан.

Карысы өлүп жаш өлгөн,
Жараткан жаран буйруктан.

Ажалы жеткен адамды,
Азирейил периште.
Аңдып турат мергендей,
Алып жатат кара жер,
Ошондо, атасы энчи бергендей.

Сурайылдай боюңду,
Сууга алганы жатпайбы.
Керимселдей боюңду,
Кепинге салган жатпайбы.

Адырдын куму куюлсун,
Алладан ыйман буюрсун.
Кум дөбө куму куюлсун,
Кудайдан ыйман буюрсун.

Кашкалдан моюнун бүктөгөн,
Безбелдек моюнун бүктөгөн.
Бек сүйлөсө шүк деген,
Кошой адам жарыктык,
Кадырлуу жүрүп бул өткөн.

Ойлогон ойго ким жеткен,
Он беште бойдон ким өткөн.
Кыз Жибек менен төлөгөн,
Ойлогон ойго жете албай,
Сары алтын башы дагы өткөн.

Самаган ойго ким жеткен,
Залкардай бойдон ким өткөн.
Курманбек менен Айганыш,
Самаган ойго жете албай,
Сары алтын башы дагы өткөн.

КЫЗДЫН КҮЙӨӨГӨ УЗАТКАНДА ЭНЕСИНИН КОШОГУ

Кер жорго минген кудагый,
Кер жоргонун оозун тарт.
Керилип өскөн кызымды,
Кер сары кылбай жакшы бак.

Сур жорго минген кудагый,
Сур жоргонун оозун тарт.
Суйкайып өскөн кызымды,
Сумсайык кылбай жакшы бак.

Кызылдан торко кийгизип,
Кер кашка жорго мингизип.
Кызымды бактым суйкайтып,
Колуңа кызым барган соң,
Койбогуң куда сумсайтып.

Кызыл ала кийгизип,
Баккан элем билип ал,
Кыялы жакшы жан кызым,
Кайнатанын тилин ал.

Карадан кундуз ичигиң,
Таштабай жерге илип ал.
Айланайын жан кызым,
Кайнененин тилин ал.

Кызылды кийим дебеңер,
Кызды бир балам дебеңер.
Кызылды кийим десеңер,
Ашта-тойдо бир кийет.
Кызды бир бүлөөм десеңер,
Айда жылда бир келет.

Саамайы алтын чырагым,
Саргарып ыйлап турамын.
Башкага кетип барат деп,
Башкача ыйлап турамын.

Узатып жатам айласыз,
Алыскы жерге бирөөгө.
Кыз алышып кыз берген,
Эзелтен калган салт экен.

Алтындан бешик чаптырган,
Алдейлеп өзүм бакканмын.
Урушчаак келин дедиртип,
Уятка бизди калтырба.

Күмүштөн бешик чаптырып,
Күн тийбес жерге бакканмын.
Кокустан үшүп кетет деп,
Кыжымдан жабуу жапканмын.

КЫЗДЫ УЗАТКАНДАГЫ ЖЕҢЕСИНИН КОШТОШУУ КОШОГУ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Ак сандыгың күйөөңдөн ынагым,
Акылман болмок күйөөдөн.
Көк сандыгың күйөөдөн,
Көңүлдү алмак күйөөдөн.

Эшикке чыгып отурба, ынагым,
Жеңеңе наалат келбесин.

Басмайылың күмүштөн ынагым,
Барган эле күйөөң күлүстөн.

Оймолуу жүгөн катпайбы,
Он теңге берсен куданы.
Он чапанга сатпайбы,
Кыймалуу жүгөн катпайбы,
Кырк теңге бербес кудады,
Кырк тыйынга сатпайбы.

Үкүлөп шуру тагып ал,
Үкүлөп шуру такпасаң,
Үйүрүп туруп малыңды ал.
Саңдыкка салып багып ал,
Саңдыкка салып бакбасаң.
О, куда санап туруп малыңды ал.

ЧАЛГА КЕТКЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Илгери Гүлай аттуу бир сулуу кыз болуптур. Анын атасы Мамбет байлыгы ашкан бай болсо да, ошого көзү тойбой он алты жашар жалгыз кызы Гүлайды Итибай деген алтымыш жети жаштагы жаш кыз алууга кумарланган чалга сатып жиберет. Ошондо Гүлайдын кейип бара жатып арманын атына айтып, ыйлап турган кези:

Айланайын ай атаке,
Жаралдым экен мен неге.
Көз жашым карабай.
Алтымыш жети жата Итибай,
Кантип кыйдың атаке.

Дүнүйөгө кызыгып,
Карабадың көз жашка.

Зарымды айтсам ким угат,
Зарланып турам мен боздоп.
Жардам кылар адам жок,
Кезип барам зар какшап.

Кымындайдан торолткон,
Апал калып баратат.
Кагылайын агамдын,
Көз жашы эзип баратат.

Зилимдигиң кармаса,
Ажалы жетер энемдин.
Алыска кеткен туягың,
Билбей калаар энесин.

Он алты, жылкы отуз кой,
Малга кетип баратам.
Өз эркимдин жогунан,
Чалга кетип баратам.

Гүлдөп турган чагында,
Күбүлдү гүлү алманын.
Өстүрүн аны алууга,
Карары жок алгандын.

Алтымышта Итибай,
Кантип жүрөк жылыт ай.
Амалымдын жогунан,
Көндүм ушул тагдырга ай.

Көзүмдүн жашы тыйылбайт,
Көкүрөк чери жазылбайт.
Өтүм кетем го жалганда,
Жаркырап ачык күлалбай.

Күн өткөн сайын зыпылдап,
Күндөр бир өгүп баратат.
Жүрөктөгү дартымды,
Кандай бир адам таратат.

Каалаган теңим алым ай,
Калдыңго сен да зар какшап.
Кантейин тагдыр ушу экен,
Буюрганын көрөлү ай.

Бир чоңоюп, бирге өскөн,
Курбулардан бөлүндүм.
Атама окшогон залымге,
Мен бактылуудай көрүндүм.

Бакыты менен курусун,
Байланды башым бул чалга.
Жаштыктын доорун сүрө албай,
Арманда өттүм жалганда.

Убалым жетсин атама,
Көз жашыма карабай.
Он алты жылкы, отуз кой,
Напсисин тартып атамын,
Сатылып кетти бул чалга.

Кагылайын апам ай,
Тилектешсиң сен мага,
Билсең да апа анысын,
Жардам кылар чамаң жок,
Болушуп шордуу кызыңа,
Башыңа тийди чоң келтек.

Күнөөсүз атам келтектеп,
Башы-көзүн жардыңар.
Жалгыз кызы мени да,
Боздотуп мени саттыңар.

Алганың аш болбосун,
Көзүңдө жылан сойлосун.
Бакырып туруп көрүңдөн,
Тозокко барып толгосун,
Деп боздоп ыйлап жолго түшкөн.

АШЫКТЫКТЫН АРМАНЫ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүнбек студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Ат-Башы Нарын калаасы,
Канча бир келет арасы.
Сүйгөнү менен жүрбөсө,
Оңолбой адам баласы.

Айтылуу жерим жакшы жер,
Көйкөлүп өсөт жаш шибер.
Асыл бир жарым сен болсоң,
Сүрөтүң салып кат жибер.

Сай боюнда тегирмен,
Сагызган оттоп семирген.
Сан жигиттин ичинен,
Ой санаам сага берилген.

Көл боюнда тегримен,
Көгүчкөн оттоп семирген.
Көп жигиттин ичинен,
Көңүлүм сага берилген.

Бурулушта ак терек,
Бурма каш жигит ак билек.
Бурулбайын десем да,
Бурултат экен жаш жүрөк.

СҮЙҮҮ ДАСТАНДАРЫНАН

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Айтуучу: Карыбеков Жумалы 1942-ж.т. Ат-Башы району, Жаңы-Күч айылы, Пограничник д.н. туулган. Погранич участкалык ооруканада жаткан жеринен жазылган. Билими 8-класс. Кесиби шофёр. Колхоздо иштейт. Беш баласы бар. Эл чыгармачылыгына катышып жүргөндө үйрөнгөн. Жазып алган: Ибраимов К., Садыков Б.

Китебин окуудуңбу Тариелдин
Жүрөгүндө арманы бар андай шердин.
Ашыктык жалынына күйсө дагы,
Акыры жазган эмес кайгы-черин.

Жетпесе азабы көп курган чөлдөн,
Эррекеп сүйүү отко күйгөн кезде.
Эр Төштүк жаш жүрөгүн төрткө бөлгөн,
Бир далай тарткан экен убайымды.
Билесиң Көкүл менен Гүлайымды,
Түркүн мол аспаптарын тартса дагы.
Табигат берген эмес убайымды.

Ойлочу күйүттөрүн Эр Байыштын,
Ошондо жүрөгүмдө мен майыпмын.
Кытайдан кыргыз элге келген экен,
Сүйүүсүн көрбөйсүңбү жел кайыптын.

Оолугуп түрс-түрс кагат чиркин жүрөк,
Ошондо магдыратат жаштык тилек.
Эзилип сүйгөндүктөн кошулушкан,
Кечээки Эр Семетей кыз Айчүрөк.
Эл коргоп намыз үчүн жоону сайган,
Кытайга кыйла жолу кыйноо салган.
Абалы абам Манас Каныкейди,

А дагы сансыз гүлдөн тандап алган.
Аз күнү жыргатышкан асыл жанды,
Асылын билесиңби Анархандын.
Эзилип сүйгөн жары ал Каныбек,
Экөө тең баалай бирген сүйүү баркын.
Суктанып эрдигине таштан бекем,
Кишимжан Олжобайды сүйгөн экен.
Бирок да бир-бирине жетише албай,
Акыры кара жерде калган экен.
Боорунда курман болгон аска таштын,
Билерсиң күйүттөрүн Кожожаштын.
Алпештеп сүйгөн жары ал Зулайка,
Асылын көргөн эмес кайран жаштын.

Аралап жүргөн экен өмүр багын,
Ар дайым эске түшөт мунун баары.
Саринжи Бермет экөө кошулушуп,
Зарланбай тарткан экен сүйүү балын.

МЕНИН ЖЕРИМ

Инв. 734. Ат-Башы районуна жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Айтуучу: Карыбеков Жумалы 1942-ж.т. Ат-Башы району, Жаңы-Күч айылы, Пограничник д.н. туулган. Погранич участкалык ооруканада жаткан жеринен жазылган. Билими 8-класс. Кесиби шофёр. Колхоздо иштейт. Беш баласы бар. Эл чыгармачылыгына катышып жүргөндө үйрөнгөн. Жазып алган: Ибраимов К., Садыков Б.

Текеси чуркап аскадан,
Куштары сайрап арчадан.
Буралып чыккан тулаң чөп,
Буркурап да жыты аңкыган.

Көк жашыл да тескей бетине,
Гүл менен да сайма сайылган.
Капчыгайлар калың бак,
Карагай ай черин кайыңдан.

Атырдай таза шамал жел,
Аркырап согуп адырдан.
Көркөмүн ай көрүп жеримдин,
Бөксөсү ай сонун арылган.
Көпчүлүк да көнүп калган эл,
Мен бир көрбөй бир ай калсам сагынам.

ЭНЕ-АТА ТИЛЕГИ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Балам бир жакшы болсо деп,
Эне-ата тилейт бактыны.
Ар дайым багып бөпөлөп,
Балага арнап жакшыны.

Ооруп бир келсе тумоолоп,
Баланын чыкпайт жанынан.
Эске бир келбей эч нерсе,
Чиркин ыйык бир өңдүү баарынан.

Тапканын баардыгы,
Энекең баласы үчүн зарп кылган.
Өмүрдүн тилеп узагын,
Атакем багып алп кылган.

Эси жок болуп дердейбей,
Ызат бир кылса улуурак.
Баш тартпай турса балдарым,
Карганда багып туруудан.

Атактуу адам болушуп,
Даңкы угулуп турса деп.
Эл үчүн тынбай иштешип,
Калкына кызмат кылса деп.

АТ-БАШЫМДЫН ТОКОЮ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Токой көркү көтөрмөлөп көңүлдү,
Таза аба узатчуудай өмүрдү.
Эс алганда парктан сонун көркү бар,
Ат-Башымдын токою чоң кеңири.

Балдар дайым экскурсияга барышат,
Шаракташып жөө чуркашып жарышат.
Чарчабастан куушуп ойноп токойдо,
Көңүлдөрүң куунак сезип калышат.

Кооз гүлдүү булбул сайрап багында,
Арал-арал суулар агат сайында.
Байчечекей түрлүү чөптөр көрктөндүрүп
токойду,
Сулуулугу артып турат жайында.

Малы оттоп жайлоо өңдүү ар дайым,
Абдан кенен Ат-Башыдай аймагым.
Токоюда карагайлуу тоосу кең,
Алыс кетсем сагынамын кымызын да
каймагын.

ТУУРА ТҮШҮН ЖАШ ӨСПҮРҮМДӨР

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Туура түшүн жаш өспүрүм, жаш балдар,
Турмуш чектеп өтө аша чапкандар.
Жумуш ишин алмаштырып бекерге,
Көчө таптап өйдө-төмөн баскандар.

Мүнөзү орой көпкөндөр бар кыштакта,
Бөтөлкөлөп арак ичет муздакта.
Тооготушпастан катуу кыштын ызгаарын,
Чечинишип дароо чыгат мушташка.

Бир бирден чык бас бери деп жулунуп,
Көп урушпай калган өңдүү буулугуп.
Арачалап кээ бирлери кармашта,
Койгулашып колдон чугат суурулуп.

Өлтүрөм деп бычак алып колуна,
Жөнөтөм дейт акыреттин жолуна.
Жулкулдатып коё бербей көп балдар,
Кээ бир убакта эстерине келе түшөт соолуга.

Бекер болсо барат сайдын боюна,
Жолдошторун ээрчителишип койбой анын оюна.
Өздөрүнө арнап түрдүү тилекти,
Кээ бирлери кыйнайт кыйбай жашына.

Кызыган соң тилеги тескер айланат,
Мушташ чыгып кубалашып кайрадан.
Мандемдешип көп сабашып бирөөнү,
Бөөдө кайгы күнөө менен калонияга айдалат.

Жаш өспүрүм салкын болбо турмушка,
Мас абалда көнбөгүнүң урушка.
Абийириңди төкпөй калкың астында,
Бош убакта алмаштырып жумушка.

Азаматтар бакыт тапкан эмгектен,
Кутулгула бекер арак эрмектен.
Пайдасы жок күнөө таппай башыңа,
Эл ыраазы, эне ыраазы болсун бешигиңди
терметкен.

МАКАЛ, ЫЛАКАПТАР

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Айттырбай билген ашкере жакшы,
Айттырып билген айдама жакшы,
Айтса да билбеген адам, ал нескара жакшы.

Жаман өлсө бири өлөт,
Жакшысы өлсө баары өлөт.

Жаманды жасоол койсо,
Жалгыз уулунун көзүн чыгара чабат.

Башта жаман көз эле,
Көрбөй калды өзү эле.

Бой көтөргөн дардаңды,
Өзүнөн-өзү сандалды.

Акылдуунун ачуусу келбейт,
Акылсыз киши сөз коногун бербейт.

Жыгылган күрөшкө тойбойт.

Жыгылган ооганга күлөт,
Жырттык тешикке күлөт.

Өз башында тоону көрбөй,
Эл башында чөптү көрөт.

Акылдуудан талашпа,
Таалайлуудан талашпа.
Жамандын өзү теңелбесе да сөзү теңелет.

Акылсыздан башчы болсо,
Эл башына каран түн түшөр.
Акылдуудан башчы болсо,
Жардылары оңолот, залымдери жоголот.

Врачтар өмүр сакчысы,
Жакшы адам элдин бактысы.

Үй-бүлө турмуш ачкычы,
Билимдүү – адам жакшысы.

Ичкениң арак болсо,
Билгениң чатак болот.
Көп ичсең аракты,
Көөдөнүң капчак болот.
Сенин турмушуң башкаларга сабак болот.

Жашыңда мылжың болсоң,
Каарыганда калтаң болосуң.

Өз үйүнө өлөң төшөк кура албагандар,
Киши үйүнө барып ичик бычыптыр дейт.

Айылыңда жаман болсо, эрмегиң ошол.

Жамандан жаан, жакшыдан мөөн.

Эркек бузулса бирөө күйөт,
Аял бузулса аял күйөт.

Эр сыйлаган эшикке жатпайт,
Ат сыйлаган жөө баспайт.

Жакшыга күйүт түшсө пенде болот,
Жаманга күйүт түшсө жинди болот.

Уста менен дос болсоң, бир кескенин аларсың,
Ууру менен дос болсоң, бир балээге каларсың.
Душманың менен дос болсоң,
Жаныңа ак балтаңды байлана жүр.

Ичиңдеги жара айыкпайт,
Сыртыңдагы жара айыгат.

Атаңды өлтүргөнгө энеңди алып бер.

Жамандык кылса мейли, жакшылык кыл.

Кудай ураар киши бир тууган менен кас болот,
Душманы менен дос болот.

Атаны сыйлабаган асар,
Энени сыйлабаган эсер.

Малдуунун жүзү жарык,
Малсыздын жүзү чарык.

Мал арыгын сактаса ооз майлайт,
Киши арыгын сактаса төбөң камдайт.

Мас болгон да акмак,
Маска сүйлөгөн да акмак.

Колу кыймылдагандын оозу кыймылдайт,
Колу ойногондун оозу ойнойт.

Мааниси жок кудагый,
Шааниси жок сөз сүйлөйт.

Баккан эри жарашса,
Кара кулак сак болот.
Алган эри жарашса,
Кара катын ак болот.

Жамандын бир аты жоош.

Айтпаса жүрөктө калат,
Чапаса билекте калат.

Аракети жок киши ачкадан өлөт,
Аракетчил асылын көрөт.

Арак ичип кутурган жаман,
Кекиртектен бузулган жаман.

Эл тойсо, сен да токсуң,
Элде болсо, сенде да болот.

Ырыстуу кишиге жуучу кылат,
Ырысы жок кишиге доочу келет.

Эки оорус бир келсе,
Ажалыңдын жеткени.
Эки доочу бир келсе,
Амалыңдын кеткени.

Аялды жашынан тарбияла,
Баланы башынан тарбияла.

Эси жок аял эрке болсо,
Күйөөсүнө теке болот.

Акылдуу бала эл багат,
Акылсыз баланы эне-ата багат.

Ушак айтпагандын жаны тынч,
Жардынын бычагы курч.

Ашык дөөлөт баш жарбайт,
Тилегиңди таш кабат.

САНАТ-НАСААТ ЫРЛАРЫ

МАКАЛ, ЫЛАКАПТАР

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүндүк студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар

Өзүбек байыса там салат,
Кыргыз байыса катын алат.

Кыргызга доомат келгенде,
Кыр ашырып кой айдайт.
Өзбекке доомат келгенде,
Самоорго чай кайнатат.

Өзүбек өзүн мактайт,
Кыргыз кызын мактайт.

Кылыч кындан суурулбаса эскирет,
Айтылбаса сырлар кайдан чечилет.
Бербестин ашы бышпас,
Ашыккан аштан кур калат.

Пайдасы жок үмүттөнүп,
Себеби жок кайгырба.

Ашык болгон адам,
Акын да боло алат

Аргымакта жал жок деп
Жолго таштап кетпеңер.
Азамат эрде мал жок деп,
Журтка таштап кетпеңер.
Аргымак атка жал бүтөр,
Азамат элге мал бүтөр.
Мал бүткөнчө эс кетер,
Эшикке келген доо кетер.

Жашоонун көркү ынтымак,
Жанаша өскөн гүл сымак.
Жаркылдап турса алганың.
Жанып бир турган шам чырак.

Кары да бол жаш да бол,
Сыйлашып өткүң тирүүдө.
Калат го бир күн алтын баш,
Касылган көрдүн түбүндө.

Жакшы эле жүрсөң сүйүнбө,
Жаман да жрсөң күйүнбө.
Тараса окшоп жылышпайт,
Оомалуу төкмө дүнүйө.

Өкүнөсүң каласың,
Өткөндү кайдан табасың.
Өтүп бир кетсе жаш өмүр,
Карыска кимден аласың.

Ойно гүл көтөр көңүлдү,
Өткөрбө бекер өмүрдү.

Көп жашатып койбосун,
Билесиң алла-теңирди.

Кара бир жолду караймын,
Кандайча болду таалайым.
Кайгы менен өткөстүм,
Кайран жаштын далайын.

ӨЗҮҢӨ АРНАП

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Көргөндө жүрөк кубанчу,
Көрүнсө сенин карааның.
Сагынып жүрөк бук болуп,
Көрүүнү ылдам самадым.

Суусатып дайым эңсеткен,
Таң калам сүйүү күчүнө.
Көрбөй да калсам өзүңдү,
Киресиң менин түшүмө.

Жүрөктү сенсиң ээлеген,
Сүйкүмдүүсүң мен үчүн.
Даярмын чокко түшүүгө,
Ардагым жаным сен үчүн.

Өзүңдү эстейм ар дайым,
Ичине түштүм жалындын.
Тымызын ичим тызылдайт,
Ардагым сени сагындым.

Алыска кетсең ойлоймун,
Мага бир келе кетер деп.

Келбей калсаң унутуп,
Ойлоймун сүйбөйт бекер деп.

Мээримин сонун көрүнөт,
Айдай бир нуруң төгүлөт.
Өзүңдү эстеп ойлосом,
Көңүлүм сага бөлүнөт.

КАССИРГЕ

20.02. 1977-ж.

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Акча алабай кассирден,
Дартым бир толуп ичиме.
Таарыныч айтып азыраак,
Бир жазгым келди кичине.

Таманың тийбей жерге эле,
Миң турасың кубулуп.
Жок деген акча билинип,
Турбайбы сефте чубуруп,
Кадыр көңүлдөн чоңдорго,
Бергенин турат угулуп.

Ыза болдум аябай,
Чыгып кет деген сөзүңө.
Кабакты түйүп калчылдап,
Көрүндүң жаман көзүңө.

Улуу эмгекчи эл деп айткан,
Эмгекчи элди көп айткан.
Эсине тутсаң Ленинди,
Сыйлагың агай элиңди.

Ачууланбай көп эле,
Иштеген агай өңдөнүп.
Жаман айтпа көп эле,
Жанынды берчүң өңдөнүп.

Күндөп-түндөп иштеген,
Эмгегин алат көпчүлүк.
Кыйкыра бербө дайны жок,
Сизден албайт төктүрүп.

Акча алалбай далай эл,
Жүрө берет сандалып.
Карызга алган кадырлуулар,
Калбасын агай кармалып.

Берер бекен эмгек деп,
Чабандар жүрөт топурап.
Кыйкыра берсең дайны жок,
Жолукпа нерв ооруга.

Карып кетти көпчүлүк,
Акчалары тийгенче.
Окуп кой агай бул ырды,
Сизди чалканга жазып ийгенче.

ТЕРС КӨРҮНҮШТӨР

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Жыргадым деп дардаңдап,
Мактап жүрүм заманды.
Мас болуп келээр дөөлөткө,
Ылгабайт жакшы-жаманды.

Эмгектен качып не жигит,
Тамактын ичип даярын.
Күнүгө тандап сулууну,
Түшүнбөйт кайда барарын.

Соматкый не бир адамдар,
Арактан ичет кутуруп.
Балдарына карабай,
Кеткени шумдук бузулуп.

Жүрөгүн чаап сүйөм деп,
Боздотот алган жарларын.
Баш ооган жакка кетмей,
Боз ала кылып балдарын.

Аталап ыйлайт наристе,
Түшүнбөйт таш жүрөккө.
Эстешпейт алар үйлөрүн,
Түнөшөт түнкү түнөккө.

Корсоктоп орой мүнөзү,
Эч кимге кылбайт жакшылык.
Адамдыктан чыгарып,
Арак бир кеткен азгырык.

Акылсыз кээ бир адамдар,
Боёшуп кирпич көздөрүн.
Көз артып сындуу жигитке,
Кооздоп бир сүйлөп сөздөрүн.

Ойлобойт өз балдарын,
Моодалап түрлүү кийишип.
Унутуп алган күйөөсүн,
Көрүнгөн менен сүйүшүп.

Ар кайсы жерде гулдөшүп,
Кечишип үй-бүлөөдөн.

Ажырап алган жарынан,
Ал качты тапкан жүдөгөн.

Кекетип кайын эжесин,
Кайрымсыз кай бир келиндер.
Ардактап баккан эне атанын,
Эмгегин ойлоп көрүңдөр.

Кайрымдуу болуп балага,
Бапестеп баккан мээнетин.
Кетпесин боодо талаага,
Баарлыгы даяр алдыда,
Жыргалдуу биздин заманда.

ЭЛДИК ЫРЛАР

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Жыйнагандар: Ибраимов К. Садыков Б.

Кыз деген кызылы мол шактагы алма,
Кызыксаң кызылынан таңдап карма.
Байкагың ичи тышын сыр алдырбай,
Ашыгып көк өрүктү үзүп алба.

Алтын деп баалуу буюм айтылбайбы,
Алтындан түрлүү буюм сатылбайбы.
Алганың турмуш сырын чече билсе,
Ал адам күндөн күнгө жашырбайбы.

Сиз дегенде жаш жүрөгүм чок болот,
Сиз дегенде жаш жүрөгүм токтолот.
Эр жигиттин калп айтканы өлгөнү,
Демек бир басынса жок болот.

Бирөө бар сырты сулуу ичи калкан,
Сүйлөсө айтканын баары жалган.

Кокустан ошондойго туш келсең,
Тиштерсиң бармагыңды кылып арман.

Өткөн өмүр учкан куш,
Кайрылып келбейт үндөсө.
Жаш өмүр өтүп кетпейби,
Жаш кезде ойноп күлбөсө.

Жайлоонун жашыл гүлдөрү,
Жапжашыл сонун түрлөрү.
Жарашып дүйнө болбойбу,
Жаштардын ойноп күлгөнү.

Кыштоонун кызыл гүлдөрү,
Кышкызыл сонун гүлдөрү.
Кызыктуу дүйнө элесин,
Кыздардын ойноп күлгөнү.

Ыргалып шамал желеине,
Ийилет кандай тал чыбык.
Жаштарды көрүп жашты көр,
Ошондой болот жашчылык.

Чымчык бир конот гүлдөргө,
Чынымды айтам билгенге.
Чыдатпайт экен жаш жүрөк,
Чындап бир жашты сүйгөнгө.

Чогумду коштум билекке,
Жалынды салдым жүрөккө.
Жаратканга жалынсам.
Жеткирет беле тилекке.

Сүйгөндөн жүрөк жалындайт,
Сүйгөн жер алыс кол булгайт.
Максатыма мен жетсем,
Тилегим качан орундайт.

Эстеймин сени күнүгө,
Күйүткө салып күнүгө.
Арылып ушул күйүттөн,
Күн барбы бирге жүрүүгө.

Салкын десең тоо жайлоо,
Суусадым десең бээ байла.
Азамат болсоң эр жигит,
Ар максатка бел байла.

Жаштыктын иши махабат,
Жалындап жүрөк тутанат.
Экөөбүз кылган иш эмес,
Илгертен берки эски адат.

Капырай кантем жүрөктү,
Кайгы да басып жүдөттү.
Кайгыга мени мынчалык,
Кандай бир адам кайгыга жүдөттү.

Топчу бир кулак торугер,
Торгосо жолдон чыга көр.
Томсоруп өттү жаш башым,
Жараткан бачым иче көр.

Камчы бир кулак каракер,
Кармаса жолдон чыга көр.
Кайгырып өттү жаш башым,
Кудайым бачым иче көр.

Кам көрдүм жердин далайын,
Бактылуу бекен таалайым.
Шаттанып шайыр гүлдөгөн,
Кайда экен жыргал барагым.

Гүл экен деп кол сунба,
Гүлдүн да гүлдөй түрү бар.

Түйүнүн чечип түшүнсөң,
Жемиштин нечен түрү бар.

Көп эле адем кымбаты,
Өзүнөн эмес көрүнөт.
Сыйлашса жүрөк билинет,
Бир сүйлөгөн сөзүнөн.

Жанаша өскөн дарактын,
Бутагы тал-тал жапжашыл.
Кулпунуп көркү чыкпайбы,
Жарына жары жарашса.

Тоодон бир шамал соккондо,
Топ терек башы ыргалат.
Тентуштар болсо тилектеш,
Көңүлдө кайдан муң калат.

Алтын бир жаштын барында,
Алышып ойноп өтпөйбү.
Асылкечиң болгон соң,
Ар дайым сылап өтпөйбү.

Бак-таалай деген тоголок,
Бак берсе адам оңолот.
Бак бербей койсо кудайым,
Бир тууганың жоголот.

Сыр түшүрбөй көңүлгө,
Сыйлашып жүргүң өмүрдө.
Калатко бир күн алтын баш,
Казылган көрдүн түбүндө.

Суу боюнда тегирмен,
Көгүчкөн оттоп семирген.
Экөөбүздөй бар бекен,
Кошула албай жүрүшкөн.

Карагай, кайың, тал-кайың,
Кадыркеч кандай ал жайын.
Менин алым сурасаң,
Сени эле ойлойм ар дайым.

Ич көйнөгүң шайыдан,
Ичке жип менен кайыган.
Ич оору болуп жүрөмүн,
Кадыркеч сенин айыңдан.

Ичке-Төр менен Көл-Төрдун,
Ортосу эки үч чакырым.
Жаш жүрөктү муңатпай,
Жаныма келчи асылым.

Сереңдин Тогуз-Булагы,
Секирип ойнойт улагы.
Сегиз жыл жоктоп ырдагам,
Асылкеч мени угабы.

ЖИГИТТИН ЫРЫ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүндүк студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар

Сай сайдын ичи сары гүл,
Тербейсиңби сулуу кыз.
Мендей жапжаш курбуңа,
Тийбейсиңби сулуу кыз.

Кыркырдын ичи кызыл гүл,
Тербейсиңби сулуу кыз.
Кадырлаш мендей курбуңа,
Тийбейсиңби сулуу кыз.

Ак жуу басып сууга,
Агып кетпе камагым.
Камагыма карабай,
Сизге келдим аппагым.

Ойноп күлгөн күнөөбү,
Ойнобой жаштар жүрөбү.
Өтүп кетсе жашчылык,
Карызга бирөө береби.

СЕКЕТПАЙ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүндүк студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар

Кыштын күнү күн кыска,
Колуңа алып гүл жытта.
Көңүлү эки бөлүнсө.
Соолуду деп ыргытба.

Жайлоонун гүлү төрдөнбү,
Жалындап жүрөк өрттөндү.
Илгери кийин жашчылык,
Башыңыздан өткөнбү.

Уктабай таңды атырдым,
Узатып узак түндөрдү.
Унут бир кудай калабы,
Ушинтип жүргөн күндөрдү.

Кыштын күнү күн кыска,
Колуңа алып гүл жытта.
Илгери кийин жашчылык,
Башыңыздан өткөнбү.

Ак-Сайдын башы балканда,
Ак байтал ойнойт салкында.
Айтып айтпай не пайда,
Алыста калган чагында.

Көк-Сайдын башы балканда,
Көк байтал ойнойт салкында.
Көрүп көрбөй не пайда,
Көмөттө калган калкында.

Улуу тоого башы кор экен,
Улуу өрүгү бар экен.
Улгабасак деле мейличи,
Убада сөздө бар бекен.

Кара тоо баары кар бекен,
Кара өрүгү бар бекен.
Картайса да мейличи,
Капилет сөздө бар бекен.

ТЕРМЕ ЫРЛАРЫ

Инв. 734. Ат-Башы районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1985-жыл, июль. Кызыл-Аскер орто мектебинин мугалими Жантаев Сүйүндүк студенттик жылдарынан жыйнап жүргөн материалдар

Эй балдарым, балдарым,
Сөзгө кулак салыңыз.
Билбегенди билдирип,
Сүйлөй бербей чалыңыз.

Далай сонун көрөсүз,
Тирүү болсо жаныңыз.
Жакшы адамдан үлгү алып,
Ошондон билим алыңыз.

Жыргап тегиз жашайлы,
Жаш-каары дебей баарыбыз.
Жайдын көркү болобу,
Жайнаган гүл болбосо.
Жайдын көркү болбосо,
Гүл терип балдар ойносо,
Кыштын көркү болобу,
Көгөргөн суу болбосо.
Кардын көркү болобу,
Мелтиреп аппак болбосо.
Талдын көркү болобу,
Бутакка булбул конбосо.
Көзгө сонун көрүнөт,
Жаман жолду оңдосо.
Колдон келет турбайбы,
Адамзат баарын ойлосо.
Ак шумкар минип ааламга,
Учкан дагы адамзат.
Көзгө илинбей зуулдап,
Сызган дагы адамзат.
Техниканы башкарып,
Жүргөн дагы адамзат.
Ай ааламды кыдырып,
Жүргөн дагы адамзат.
Бекерликке берилип,
Жаткан дагы адамбы.
Беш тыйынга алданып,
Жанын саткан адамбы.
Ушакчы менен уурунун,
Бетин ачкан адамзат.
Адал иштеп эмгектен,
Пайда тапкан адамзат.
Түлкүдөй болуп түн катып,
Ууру кылган адамзат.
Араңарга жолотпо,
Сыпакеч андай адамды.
Эл үчүн ким иштесе,

Ошол азыр азамат.
Мындай заман эркиндик,
Жакшы адамга жарашат.
Жакшы болсоң жатык бол,
Арамза ачык бол.
Ар нерсеге жетесиң,
Аракет кылып сунсаң кол.
Бекем кармап өзүңдү,
Кадырлуу бол элиңе.
Пайдалуу сөздү унутпай,
Сакташ керек көңүлгө.
Бир күн ачка бир күн ток,
Боло бербейт өмүрдө.
Катасы болсо ачкыла,
Жалганы болсо сөзүндө.

НАРЫН

Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочулар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери: Төлөев Ж, Түлекматов М.

Куттуктаймын мактаймын Нарын
шаарын,

Себеби: бүт өсүүдө чар тарабың.
Көркүндү карачы деп күүгө кошот,
Курулушуң турак үйүң жана багың.

Кебин уксак улгайган карыянын,
Болбоптур азыркыдай Нарын шаары.
Күркүрөп күчү толуп шаар болуп.
Айтууга ченем жетпейт мунун баарын.

Көрк берди комминистик элдин күчү,
Көрчү эми азыр кандай биздин Нарын.

Алыстан мен жол тартып келген кезде,
Бірда деп кытыгылайт жашырганын.

Күрпүлдөп күү тарткандай Нарын дайра,
Шаңдуу үн мактангансыйт капчыгайда,
Тентек мекенинен кош болгон соң,
Жаш көңүл алып учат алда кайда.

Өсүүдөсүң комунизм жолундасын,
Гүлдө Нарын мактана бер мекениңе.
Ишенгин элдин көркү өзүң менен,
Орус-кыргыз достугунун бекемине.
Улуу Нарын сенден окуп сенден өскөм,
Өзүң да көркүң менен өөдөлөнсөң.

АК-САЙ ЖАЙЛООСУ

**Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин
Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан
жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочу-
лар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери:
Төлөев Ж, Түлекматов М.**

Ак-Сай бир жердин соорусу,
Аңкыйат конгон конушу.
Төрт түлүк элге эң сонун,
Токойду берген болуучу.

Малы бир оттоп жайылган,
Жаштары гүлдүү сайынын.
Жарашыктуу эң сонун,
Малдары жүрсө жайылып.

Арашандын ак ташы,
Ополдой суунун баш башы.
Керилбей туруп кашка эркем,
Койлорду алга баштачы.

Нарзан суу болуп аталып,
Атагың элге угулду.
Арашан атың жоголуп,
Сенин атагың далайга угулду.

Кийинчерээк барганда,
Курорт бир болор бекенсиң.
Айланайын кыргыз эл,
Сөзгө байлуу чеченсин.

Талалуу Булак, Көк белди,
Алыстан элдер көп келди.
Актан бир элдин ийилгиң,
Өлкөмө нечен эт берди.

Жалган бир эмес ушул бел,
Жайлоодо малды айдап кел.
Жуз коюңдун этинен,
Берет миң центнер.

Кызыл булак, Беш Белчир,
Комсомол буга кез келтир.
Айдап бир сепкен эгиндер,
Чыкпай бир текке кетпейби.

Өркүндөп сөкөн жаштарын,
Куруп бир бердик ашарды.
Жаздашкан койду малчылар,
Токсондон кайра жашарды.

Кош Кара Таш, Ополдой,
Болбоостур жерлер ошондой.
Малдан бир чыкпай мен турам,
Беш мүнөт колум бошобой.

Ак-Сай бир жердин Ак-Музу,
Абдан кызык мына ушул.

Өздөштүрүп айдаса,
Тоютту берчи жер ушул.

Кыштоосу элдин «Көк-Кыял»,
Болдум бир малга көп санаа.
Өркүндөп өсүп чыгардым,
Алдарды багып кыштата.

КОЛХОЗ ТУРМУШУНАН

**Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин
Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан
жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочу-
лар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери:
Төлөев Ж, Түлекматов М.**

Куйбышев колхоз болгону,
Токтобой койду сөздөрү.
Үч асыл болду курганга,
Канакей клуб болгону.

Бухгалтер агай Жалини,
Билдимго сырын мен сенин.
Сурабай койдум арзымды,
Жазып бир келген сен менин.

Жаздын бир күнү жабылып,
Айдоого элдер камынып.
Алдаптыр элди кетесиң,
Калп оору болуп жалынып.

Сууракан менен Берикти,
Кудайым кошкон шерикпи.
Эмгек бир күнүн болтуруп,
Бухалтер жазып бермекби.

СЕН БОЛСОН ДА МЕН БОЛСОМ

Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочулар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери: Төлөев Ж, Түлекматов М.

Калкымдан тандап жактырган,
Кара көз келин сен болсоң.
Кайратым кара таш жарган,
Колхозчу жигит мен болсом.

Элимден тандап жактырган,
Эби бар келин сен болсоң.
Эркеси болуп замандын,
Эмгеги менен тен болсоң.
Эртели-кеч ойлонуп,
Эсинде жүргөн мен болсом.

Ак жоолук салса жарашкан,
Аялдан сулуу сен болсон.
Ашык болуп таң кала,
Айылдан сүйгөн мен болсом.
Өмүрдө кылбайм өкүнүч,
Өзүңдөй жарга кош болсом.

Айтмакчы болдум жаштыктан,
Арманым ичке толгон соң.
Күлгөнүң күндүн нурундай,
Күлкайыр келин сен болсон.
Күн-түнү менен уктабай,
Күйүтүң тарткан мен болсом.

Жаштыктын билип кадырын,
Жароокер келин сен болсон.
Жамалыңа кубанып,

Жалынга түшкөн мен болсом.
Жаштыктын иши жашыруун,
Жал-жайын өзүң ойлонсон.

Суйсалтып жорго ат минип,
Сулууга жигит мен болсом.
Сурмалуу көзү ак маңдай,
Сүйгөнүм жигит сен болсон.

Адамдын билип күйүтүн,
Акылың менен тең болсоң.
Айлыңа барсам кечинде,
Ар жагын өзүң ойлонсоң.

Карап турчу мен эмес,
Кашкайып күлүп койгон соң.
Кадырың билчи жигитмин,
Кара көз өзүң болгон сон.

Башканы карап күлбөсөң,
Барчын куштай үндөсөң.
Антташкан сөздөн айныбай,
Азгырган тилге кирбесең.
Капыр болуп кетейин,
Кадырың сенин билбесем.

Кан жүрөт бүткөн боюма,
Кашкая күлүп сүйлөсөң.
Көркөмүң сенин ачылбайт,
Көк ала шайы кийбесең.
Эсебин бердим колуңа,
Эркимди бүтүн ийлесен.

Көзүмө түштү оромуң,
Көп элден артык жүрөгүң.
Көзүңдөн каухар төгүлүп,
Көңүлгө жагат сонунуң.

Түшүнсөң келин кыйналбай,
Түйүнүн тапчы оюмдун.

Кантейин жаштык азабын,
Кайгымды кантип басамын.
Буралган келин кара көз,
Бурулду сага назарым.
Кай жакта жүргөн неме деп,
Карабай кетсен капамын.

ДААНЫШМАН

**Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин
Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан
жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочу-
лар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери:
Төлөев Ж, Түлекматов М.**

Эстелик айтам алыстап,
Эсенби сүйгөн даанышман.
Эзелтен берки салт экен,
Эсендик сурап таанышкан.

Мурундан тааныш эмесмин,
Бул кандай жигит дебессин.
Жашчылыктын айынан,
Сиз менен келди кеңешким.

Ар убак ойлойм сизди мен,
Ашыктын сүйүү дартынан.
Кадырыма жетер деп,
Кааладым сизди калкымдан.

Көп гүлдөн сизди кааладым,
Атайлап сизге арнадым.
Алдыртан карап жылмайып,
Акырын колдон кармадым.

Түшүнчү алдын ырымдын,
Тереңдеп чечип түйүнүн.
Ардактап тосуп аларсың,
Ачкычы болуп сүйүүнү.

Ойлогон ушул масаттын,
Ачкычы сенин колуңда.
Ачык айт селки кандайсың,
Акылдашым болууга.

Ала-Тоо башын гүл чалат,
Аскада улар үн салат.
Акыл кылып олтурам,
Алдыңа коюп бир талап.

Башыңдагы жоолугуң,
Ар түрдүү гүлдөн сайылган.
Арманы болбос жигиттин,
Табылса сендей айылдан.

Андыса жигит албайбы,
Ак алма турса бүрдөгөн.
Арманда болор ар бир жан,
Жашында ойноп күлбөсө.

СҮЙГӨНҮМӨ

**Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин
Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан
жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочу-
лар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери:
Төлөев Ж, Түлекматов М.**

Сүйгөндөн жаздым саламды,
Сүйгөнүм селки аманбы.
Кусадар кылып дегдетпе,
Сүйгөнүң мендей баланы.

Адамдан адам кем болбойт,
Акылы бирок тең болбойт.
Аракет кылып издесе,
Алтындан артык кен болбойт.

Жашылдан сенин көйнөгүң,
Айталы сөздүн жөн-жөнүн.
Жашсылыктан айткан кеп,
Жаркыным жаман көрбөгүң.

Көп эле жаштар жүрбөйбү,
Сыртында болуп сымбаты.
Сырдаша келсе билинет,
Адамдын арзан кымбаты.

Фрунзенин шаарынан,
Газета чыгат басылып.
Эстелик кетти өзүңө,
«М» деген атка жазылып.

Көк торко болсо кийгеним,
Көк тулпар болсо мингеним.
Кучагым жайып кубанып,
Кумар көз болсо сүйгөнүм.

Акактап аппак тамагың,
Артыкча сизди самадым.
Абайлап көрүп жаш селки,
Акылың болсо карагын.
Акыреттик болууга,
Аз эмес менин талабым.

Ашык жар сизди көп ойлоп,
Кетирем кубат алымды.
Тилекке бир күн жетермин,
Тирүү койсо жанымды.

Ашыктан сизге кошулуп,
Жүрөктө таза канымды.

Ак кагаз алсам колума,
Шилтеймин калем сабымды.
Кантип бир атын өчүрөм,
Жүрөктө күйгөн жалынды.

Жаш кезде түшүп санаага,
Жүрөгүм толду жарага.
Кат барса жооп жазарсың,
Жаш туйгун сындуу балага.

Ак барчын тапта жашыраак,
Чолпондой көзү чачырап.
Кападар кылбай жүрөктү.
Кайтаргың жообун батыраак.

ҮМҮТ

**Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин
Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан
жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочу-
лар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери:
Төлөев Ж, Түлекматов М.**

Үмүт бул адамда жакшы ойлоо,
Үмүт бул, баштап барат жаңы жолго.
Жакшылык рахатка жетем деген.
Үмүт бул тилек тилейт солдон оңго.
Көрүнсө жакшылыктын чет-чебеси,
Үмүт бул, жаңылыкка жетсем деген.
Үмүт бул, куралган чептен бекем.

Адамга не жетишсиз ошолорго,
Үмүт бул, сонунунда жетсем деген.

Туюк сыр чечилбеген окуяны,
Үмүт бул, бирден талдап чечсем деген.

Үмүт бул, минут сайын алмашылат,
Үмүт бул, миң кубулуп канат жаят.
Бардыгы ойдогу ишке жетүү үчүн,
Үмүт бул, жамандыктан качат аят.
Бул ою адамзаттын жакшы жагы,
Ар убак үмүттөнөт алга карай.

ЖАШЧЫЛЫК МЕЗГИЛИ

**Инв. 512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин
Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан
жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочу-
лар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери:
Төлөев Ж, Түлекматов М.**

Он бешке жашы чыкканда,
Оюнга бурат санааны.
Ошол жаштык бар кезде,
Ойноп, күлүп алалы.

Он алты менен он жети,
Оюндун көрөт чекесин.
Ойноп, күлбөй жүрсөң да,
Оюндан курбум кемесиң.

Он сегиз менен он тогуз,
Оюндун кырдаал кезеги.
Ойноп, күлүп жүргөнүң,
Ойлосоң эсен кетеби.

Жыйырма менен жыйырма бир,
Жаштыктын баркын ойлоп бил.
Жашыл гүлдөй жаш кезде,
Жалтанбай жаштар ойноп күл.

Жыйырма эки менен жыйырма үчтө,
Жаштыктын жайын билишсе.
Жаштык кез өтүп кеткенче,
Жакшылап ойноп күлүшсө.

Жыйырма төрт менен жыйырма беш,
Жаштыкка болот эс дарты.
Жаш жарың менен бир жүрүп,
Жазып алган кумарды.

Жаштыктын баркы билинет,
Жыйырма сегиз, жыйырма тогуздан.
Жаш жигит кайдан кайгырсаң,
Жакшы го жарга жолукса.

Отуз менен отуз бир,
Оюндун баркын ойлоп бил.
От сыяктуу жашчылык,
Ойлонбой жаштар ойноп күл.

Отуз эки, отуз үч,
Ойлонбой жашын көрөм түш,
Оюндан бир күн калам деп,
Ойлогондо күйөт ич.

Отуз төрт менен отуз беш,
От сыяктуу жалындайт.
Ойноп, күлүп жүргөнүң,
Ойлосоң кийин табылбайт.

Отуз алты, отуз жетиде,
Оюндун кызык кезинде.
Ойлонбой ойноп күлүп ал,
Оюндун кырдаал кезинде.

Отуз сегиз, отуз тогузда,
Ойлонот жаштар токтолуп.

Оюндан бир күн калам деп,
Ойлосо ичи ток болуп.

Кырк менен кырк бир жашында,
Кыйындык келет башына.
Кайгырып капа болбосун,
Кайрылбай өткөн жашыңа.

Кырк эки менен кырк үчтө,
Кызыктын жайын билишсе.
Кымбаттуу жаштык бар кезде,
Кылыктуу ойноп күлүшсө.

Кырк төрт менен кырк беште,
Кызыктын калат аягы.
Кырды бир ашып кеткенсийт,
Кымбаттуу өмүр аягы.

Кырк алты менен кырк жети,
Кызыктыктын күлпөтү.
Кымбаттуу жаштык курагың,
Колуңда дайым жүрсөчү.

Кырк сегиз менен кырк тогуз,
Кызыктын бүткөн жеридир.
Кылыксынып ойногон,
Кымбаттуу жаштын чегидир.

Элүү менен элүү бир,
Эмгектүү жаштан күдөр үз.
Эки жүрөк кошулат,
Экөөндө тилек болсо түз.

Элүү төрт менен элүү беш,
Эң алыс өтөт жаштык кез.
Эрикпей ойноп күлгөнүң,
Эсиңе салат бир элес.

Элүү алты элүү жетиде,
Эмгекти тарткан кезинде.
Эзилишип ойногон,
Эзелки чагы эсинде.

Элүү сегиз, элүү тогуздун,
Эсебинде барганда.
Элесин көрүп оюндун,
Эң эле жаман арманда.

Алтымыш жашка барганда,
Ашыктык сөздү салганда.
Армандуу болуп каласын,
Ажырап андан калганда.

Жетимиш жашка чыкканда,
Жаман аттай баспайсың.
Жылуусу кетет денендин,
Жолдошуң менен жатпайсың.

Сексен жашка чыкканда,
Сенделип муунуң кетпейби.
Сайгактай болгон карылык,
Сабасаң сенден кетпейби.

Токсон жашка чыкканда,
Төшөктөн өйдө турбайсың,
Турмушуң менен оюнга,
Түк оюнду бурбайсын.

Жузгө чыга жашасаң,
Жаш баладай болосуң.
Жүрөктүн каны токтолсо,
Жаралуу гүлдөй солосуң.

БУЛБУЛ МЕНЕН ГҮЛ

Инв. №512. 1960-жылы 9-июндан 3-августка чейин Тянь-Шань областы, Ат-Башы, Нарын райондорунан жыйналган элдик оозеки чыгармалар. Жыйноочулар: Совет адабиятынын секторунун кызматкерлери: Төлөев Ж, Түлекматов М.

Азыркы менин турганым,
Ак муз менен бороонду,
Арсыган гүлгө жете албай,
Армандуу Булбул боломбу.

Акмуз бир биздин сельсовет,
Атыр жел жүрөт эртелеп.
Гүл да сүйүп кошулуп,
Кубанса дайым эркелеп.

Мурунку наамын өчүрүп,
Куйбашев болду колхозум.
Аскарылып сен кетип,
Атактын гүлү солбосун.

Алышкан кол, айткан ант,
Гүл жана булбул ойносун.
Ар колхозду тейлеген,
Ат-Башы биздин район.

Армандуу болот гүл булбул,
Ажырап калса бул бойдон.
Жашасын жаштын талабы.
Жакшы өссүн гүлдүн сабагы,
Ойлуу кылбай булбулду,
Ордунан чыкса талабы.

Эки булак ичкени,
Эрмегин булбул сиз деди.

Гүл менен Булбул кошулбайт,
Капасын жазат ичтеги.

Кыдырта жазып барайын,
Керим-Булак ачаны,
Гүл менен Булбул кошулуп,
Кумарларын жазабы.

Көк күмбөз менен Каманды,
Кейитке салдың адамды.
Көрбөгөнүм көп болду,
Көркөмдүү гүлүм аманбы.

Гүлүмдү колго кармабай,
Күйүттүү бойдон каламбы.
Каман суунун четинде,
Кай жол менен босого,
Кусадар болдум ошого.

Гүлүнө наар токтобой,
Кызматташ Булбул бошосо.
Көгөндү Кыя, Көк-талаа,
Көбүнчө тынбай эл санаа.
Көңүлдө дартты көбөйтпөй,
Келсеңчи гүлүм жаныма.

Кайгымды ичтен таркатып,
Консом бир гүлдүн шагына,
Кайнар менен балыкты,
Гүлдү эстеп булбул зарыкты.

Кыйла бир элден таппадым,
Гүл сыяктуу жарыкты.
Тууруна гүлдүн конууга,
Душмандар жолду тарытты.
Кымбаттуу гүлдүн айынан,
Канаты булбул талытты.

Күн сайын салбай санаага,
Куткаргың булбул ашыкты.
Ат-Башы менен Ак-Сайдын,
Ашуусу болот Бешбелчир,
Алагды кылбай булбулду,
Ашыгы гүлгө кез келтир.

Айкалышкан айлуу түн,
Алдыга өтүп кеткендир.
Асабы гүлдүн булбулга,
Ашыктык иштен жеткендир.

Коёнду колот, кыр жолду,
Кайгылуу булбул боломбу.
Арылып кайгы-капамдан,
Айланып гүлгө кономбу?

Босогодон өткөндө,
Өзгөрүш деген колхоздо.
Сүйгөнүм гүлдү ойлосоом,
Бүткөн бойдон кетет ал.

Сары-Талдан өткөндө,
Өзгөрүш деген колхоздо.
Сүйгөнүм гүлгө жете албай,
Жаш булбул болду кусадар.

Анын ылдый жагында,
Атактуу колхоз Талды-Суу.
Ардактуу гүлгө жетсем деп,
Жаш булбулда дарт ушул.

«Башкайыңды» «Май» колхоз,
«Пагранчик» бай колхоз.
Сүйгөнү гүлгө жетпесе,
Булбулдун көөнү жай болбос.

«Кызыл-Туу» менен «Ак-Талаа»,
Булбулда турат көп санаа.
Сүйгөнү гүлгө кошулуп,
Кумардан чыгар күн кана.

Кантип жазбай коёюн,
Кандай, Кошой коргонду,
Гүлүм айтчы булбулга,
Кошула турган болжолду.

Ат-Башыга караштуу,
Жаздым жердин баарысын.
Ардактуу гүлүм ойлонуп,
Тапкының гүлдүн дарысын.

Ат-Башыны жазган себебим,
Бул ушул жерде өзгөг гүл.
Айтканы ушул булбулдун,
Ардактуу гүлүм ойлоп бил.

Сайраганы булбулдун,
Ашыгы гүлгө угулду.
Кошулуп өмүр сүрүүгө,
Гүл да сүйдү булбулду.

Ушул жерге гүлгө конуп эркин отруган булбулдун
сүрөтүн тартса деп ойлоймун. Андан кийин
Гүл Булбулду коёрсуң,
Карасаң ушул сүрөттү.
Гүл менен Булбул кошулуп,
Кубандырды жүрөктү.

Булбул сайрап гүл өсүп,
Нечен нечен күн өттү,
Гүл менен Булбул бир мисал,
Күнүмдүк эмес чын сүйүп,
Кошкула жаштар тилекти.

СТАЛИНДИН ӨЛГӨНҮН УККАНДА

Инв. 512 (5025). Айтып берген Исаев Нуган. 1930-жылы туулган, уурусу черик, билими эки-класс (арабча жазганды билет) Кытайдан 1956-жылы келген. Азыр Ат-Башы районунун Паграничник колхозунда койчу болуп иштейт. Июль, 1960-ж.

Жайлоо-Арык Кызыл-Суу автаномиялуу облас-тык 7-районундагы, Кара-Жүл селосундагы туулуп өскөн бир кедейдин кызы ушундай ырдаган эле:

Катарга коштуң ардактап,
Кыргыздын мундуу кыздарын.
Кайгырдык катуу муңайдык,
Кагылам ата Сталин.

Араалап көркү шаң кылып,
Аккуулар көктө учканы.
Ардактап канат сен бердиң,
Айландым ата Сталин.

Ата-энесиз жаш балдар,
Азапты-запкы жеген жок.
Алпештеп ийлеп өстүрдүң,
Атасыз белең деген жок.

Асылдуу дайра көл ыйлайт,
Ак чачтуу бийик тоо ыйлайт.
Эмгекчил элең биз тургай,
Энчиси башка эл ыйлайт.

Сурданып асман жер ыйлайт,
Сумсайып адыр бел ыйлайт.
Карасын чүмкөп жамынып,
Калдайып кадыр түн ыйлайт.

Өстүргөн жашыл гүл ыйлайт,
Өчпөскө бүткөн күн ыйлайт.
Аса күтүп түн сактап,
Биз ыйлабай ким ыйлайт.

Калк атасы Сталин,
Дүйнөдөн кайтты деп.
Капыл-топул уккандар,
Кара бир жерди тепкилеп.

Көз тунарып түн болуп,
Муң баскан кейиш үн болуп.
Жер жүзүндө эмгекчи,
Жеңилбесе кыйын күн болуп.

Жетим бир жесир карыга,
Жетишкен тоодой жардамың.
Эмгекчи өмүр жашыңда,
Эл-журтуң үчүн арналган.

Карылардан чал калбай,
Кайгырбаган жаш калбай.
Кайтып го кеттиң дүйнөдөн,
Кадырыңда биз барбай.

Амалсыз ыйлайм кайыр кош,
Атаке кайрат кылалы.
Туунду бийик көтөрүп,
Жолуңда бекем олтуралык.

Качырып душман кол салса,
Кайтарып коргон куралык.
Коммунизм көргөнүн,
Курч болот менен куралык.

Капылет болгон оорудан,
Каралдуу өлүм тооруган.

Кайран бир ата Сталин,
Кайтыңбы дүйнө боорунан.

Аял дебей, эр дебей,
Аса күтүм, түн сактап.
Кейибей кантип туралык,
Келдиң бир эле эл сактап.

Акылдан чыгып оргуган,
Океандай кең элең.
Айсел батың сенин душманга,
Агызып кетчү сел эле.

Аар-ааламга жетишкен,
Аркалуу болгон эр элең.
Эмгекчинин баарына,
Аскалуу ошондой бел элең.

Эркиндүү мындай күн келсе,
Эриди биздин боорубуз.
Күлүшүп баары эр-аял,
Күнгөйгө тийди соорубуз.

УДАРНИК ОКУУЧУ ЖАНА ЖАЛКОО ОКУУЧУ

Инв. 692. Ат-Башы районунан жыйналган элдик оозеки чыгармалар. 1979-жыл, июнь-июль. Экспедицияга катышкандар: Кырбашев Кеңеш, Төлөев Жаныбек, Ибраимов Кубат, Көнөнбаев Үсөн

Ударник: Сабактан жакшы баа алып,
Окубайсың эмне үчүн.
Көңүл буруп тынчыраак,
Отурбайсың эмне үчүн.
Көңүлсүзсүң себеби,
Жумшабайсың бар күчүң.

Жалкоо: Көңүл буруп сабакты,
Окуганды сүйбөймүн.
Досканы тиктеп партага,
Олтурганды тилдейли.
Сенин ишиң болбосун,
Билсем дагы билбеймин

Ударник: Ишим болот меники,
Сени менен абдан.
Билимсиз эч бир жан болбойт,
Мурунку эски заман жок.
Курулган турмуш жаңыдан.

Жалкоо: Билим деген эмне,
Билбеймин андай сабакты.
Одоно мага көрүнөт,
Кармап жүрүү кагазды.
Алгы-алгылап ар убак,
Чүкө ойногон ал жакшы.

Ударник: Одоно кагаз көрүнсө,
Окубайсың мен үчүн.
Ойлонуп көрчү артыңды,
Мен окубайм сен үчүн.
Келечек үчүн окусаң,
Пайдабыз тиейт эл үчүн.

Жалкоо: Окуу деген ошолбу,
Олтуруп сабак биле албай.
Сен мага акыл үйрөтпө,
Айткан менен тил албайм.
Тийбесе койсун пайдабыз,
Эл үчүн иштеп жүрө албайм.

Ударник: Окуу деген эң сонун,
Акылга акыл кошулду.
Олтуруп сабак окубай,
Чүкө ойноп жүрүп окуйбу.
Көрбөдүм качкан билгенден,
Сен өңдүү жалкоо кокуйду.

Жалкоо: Жалкоо десе жалкоомун,
Байлайбы менин мойнумду.

Олтурганда, турганда.
Оюлум кетпейт оюндан,
Жакшысы жок көрүнөт,
Жанакы чүкө ойнуздан.

Ударник: Жанакы чүкө курусун,
Окуу сонун эмеспи.
Оюнду окуп бүтүрүп,
Билимдүү менен теңешчи.
Келечекте биз менен,
Аша албайсың белести.

Жалкоо: Анча-мынча белести,
Ашуу оңой эмеспи.
Ойноп-ойноп олтуруп,
Ашып кетем белести,
Аның кымбат иш болсо
Айтып берчи кеңешти.
Билим деген эмне,
Түшүнтүп мага кеңешчи.

Ударник: Билимдин жайын сурасаң,
Билбегенди билесиң.
Саясатка түшүнүп
Саякатта жүрөсүң.
Катардан калбай биз менен,
Каткырып ойноп күлөсүң.

Жалкоо: Саякат деген эмне,
Жер кыдыр жүрөбү.
Өсүмдүктүн аттарын,
Өзгөчө жакшы билеби,
Ошол өңдүү максаттары,
Мен өңдүү жаштын тилеги.

Ударник: Албетте билишет,
Өсүмдүктүн аттарын.
Ал эмес табат кыдырып,
Алтын күмүш заттарын.
Инженер болсоң эң сонун,
Оңбой бекер жатпагың.

Жалкоо: Инженер деген эмине,

Алтын, күмүш табабы.
Билдиреби ошону
Агайдын берген сабагы.
Эмесе мен да жек көрөм,
Чүкө ойногон баланы.

Ударник: Чүкө ойногон баланы,
Катарга кошпой жек көргүң.
Окуудан калсаң начарлап,
Кайталоо сабак өткөргүң.
Ударник болсоң эгерде,
Жалкоонун ишин текшергиң.

Жалкоо: Кана эмесе мен дагы,
Окуудан пайда табайын.
Окуп, окуп олтуруп.
Инжинер болуп алайын,
Ошолордун бардыгын,
Окутабы агайым.

Ударник: Абыдан жакшы окутат,
Ошолодун баардыгын.
Инжинер болуп алгынын,
Алтын күмүш кенин таап,
Өлкөнүн көбөйт байлыгын.

Жалкоо: Байлыктыгы тапса көбүрөөк,
Өлкөгө пайда турбайбы.
Биз өңдөнгөн кадрлар.
Эл үчүн кызмат кылбайбы,
Пайдабыз тийсе артылып.
Ардактап бизди сыйлайбы.

Ударник: Пайдабыз тийсе артылып,
Орден менен сыйлашат.
Мекенибиз элибиз,
Биз үчүн шаңда жыргашат.
Жыргалдын күүсүн тартышып,
Жеткинчек жаштар ырдашат.

Жалкоо: Окуп, окуп сабактан,
«Отличник» бааны алайын.
Жалкоолук ишти жоготуп,

Эл үчүн пайда табайын.
Келечекте мен дагы,
Төшүмө орден тагайын.
Экөө: Бүткөрүп окуу жайларын,
Инженер болуп алабыз,
Ар түрлүү байлык кендерин,
Ар жерден издеп табабыз.
Жаркыратып бир кезде,
Алтын орден тагабыз.

10.07.1955-ж.

АРАК ИЧКЕНДЕРГЕ АКЫЛ

Инв. 692. Ат-Башы районунан жыйналган элдик оозеки чыгармалар. 1979-жыл, июнь-июль.

Акылман жаштар кулак сал,
Айта турган сөзүм бар.
Агайдын айткан кеби бар,
Ар убакта эсиңе ал.
Атаганат жигит деп,
Айта жүрсүн кепир чал.
Өзгөчө тартсыз иш үчүн,
Өмүрүң кесет кырчын чал.

Ак бөтөлкө дары бар,
Ак жуумал тарткан жаныбар.
Абайлабай берилсе,
Алагир чыры дагы бар.
Көнүп калган адамдар,
Көрсөм деп аны сагынар.
Көгүлтүр тарткан көгүлтүр,
Көп шартка салар жаныбар.
Мен кыйын деп ичкендер,
Мелжемсиз ишке кабылар.

Бакоосуз жуткан адамды.
Баш оорутма жайы бар,
Эртесинде эңгиреп,
Толкундуу жаштык мезгил чак,
Тозоктуу торго чалынар,
Өткөргөн кылым шарт үчүн,
Өкүнүп кимге жалынар.
Жарашыктуу бул ишпи,
Жаштарга жолобой койсом таарынар,
Анын аты чын арак.
Айтса болот миң сабак,
Өкүрөңдөп ичкенде,
Өзү эле чыгат кош канат.
Вино, пиво иниси,
Бул таттуу сууну ким табат.
Кызыкпай жыргал күндөргө,
Кызыктуу доор сүргөнгө,
Алтындай өмүр жаш кезди,
Ал итти ичип үйрөнбө.
Бүркүткө чырга тарткансып,
Бир кезде сүйрөлбө,
Буулуп тилиң жатасың,
Булутсуз айлуу түндөрдө.
Эзилип ичиң чок болот,
Эртеси элдер күлгөндө.
Тамтаңдап басып киресиң,
Тааныбаган үйлөргө.
Арылдап иттер асылат,
Акмактай болуп жүргөндө.
Ошентип акыр жетпейсиң,
Оюндагы сүйгөнгө.
Мас болбой колду сунбайсың,
Максатың кызыл гүлдөрдө.
Акчаны деле тез табат,
Шилекейи чубуруп,
Шимирип алып шол замат,
Тобокел эсен соолук деп,

Тез көтөрүп колго алат,
Кучакташып көрүшкөн.
Курдашына чыр салат,
Сүйлөшпөй туруп шылтоолоп,
Сүйгөнүн башка бир чабат.
Ак чынысын талкалап,
Алганын сөгөт бир сабак.
Үйүндө бир да жан калбай,
Үмүтүн үзөт бүт тарап.
Эртесинде карасаң,
Магазинге да барат.
Ар кимден карыз суранып,
Ал күнү дагы жан багат.
Абайла, жаштар абайла,
Арак деген кыйын зат,
Кайнатам деп мас болсо,
Кайненесине жүгүнөт.
Тайгаланып мас болсо,
Татаны бети сүрүлөр.
Жакшы кийим экен деп,
Жалаң көйнөк кийинер.
Тамтаңдатып мас болуп,
Таш-ташка барып урунтуп,
Чалдар ичсе өөн экен,
Сакалынан куюлтуп.
Басалы десе андайлар,
Башка айтат сөзүн бурултуп.
Кайнатам деп мас болсо,
Кайнисине сөгүнөт.
Ар кайсы жерге урунуп,
Ал күнү кечке бүлүнөт.
Чынысын сатып базарга,
Чыдай албай күтүнөт.
Тайгаланып мас болуп,
Татына бели сүрүлөт.
Кааласаң шүнтүп аракты,
Көрсөтөт түрлүү тарапты.

Акындар ырга кошкондой,
Аткарат нечен санатты.
Билбегендер сонун дейт,
Вино, пиво тамакты,
Элүү грамм ичкенде,
Эңсетет бардык талапты.
Жат кылат дароо мас болсоң,
Жакын дос, жакшы санатты.
Чыркыратып сабайсың,
Чын сүйгөн жарың аяшты.
Акыры барып көрөсүң,
Арстан болуп камакты.
Окуган кезде тепсейсиң,
Окууну бүттү биз дейсиң.
Акылга жаңы толдук деп,
Ар кайдан кызмат издейсиң.
Каалаганым ушул деп,
Кассирликке иштейсиң.
Акча колдо турганда,
Ал ишке чиркин түтпөйсүң.
Ар кимдерге дос болуп,
Алардан күдөр үзбөйсүң.
Пачкаланган көп акча,
Баарысы мендик бүт дейсиң,
Боордош ини атанып.
Болочок сөзүн күтпөйсүң,
Арак жакка берилсең,
Артынан такыр түшпөйсүң.
Бир эки айда мойнуна,
Бир канча миң сом жүктөйсүң.
Таттуулукка кызыгып,
Табылбайт мындай мүлк дейсиң.
Советтик адыл закондон,
Тооготпойсуң үркпөйсүң,
Кайран жан барда гүлдөйм деп.
Кайра-кайра күчтөйсүң.
Арактан башка тамакты,

Оозуңа такыр сүртпөйсүң.
Кой десе мындай адатты,
Койдон жоош ак сүттөйсүң.
Калкыңа жакпас иш үчүн,
Камакка кантип түшпөйсүң.

Арактын даамын татасың,
Ар кызыкка батасың.
Акчанды чачып болбоско,
Абийириңди ачасың,
Акырында тамтаңдап,
Аякка барып жатасың,
Бүлүнүп мындан чыксам деп,
Бүт дүйнөңдү чачсың.
Аялыңдын жоолугун,
Акыры күнү сатасың.
Тор жайган кылмыш ишиңден,
Толгонуп кайда качасың.
Өзүң билбей каласың,
Өмүрдүн таттуу тазасын.
Өз башыңа түшкөн иш,
Өкүнүп кантип жатасың,
Кымбаттуу жаштык гүлүң жок.
Кыйноонун жолун ашасың,
Кайран жаш монтит турганда,
Кантип алга басасың.
Болосуң минтип жаманат,
Болжолуң элге таралат.
Акмак болчу башта деп,
Аялың чыгат каралап.
Барктуу сүйгөн элинди,
Баса албайсың аралап.
Он үч жылдык эмгегиң,
Орунсуз кетет талаалап.
Ушундай жигит болчу деп,
Ушагы ыгат балалап.
Торуна түшсөң түйшүктүн,

Токтотуп кимдер ала алат.
Акыл насаат сөзүмдү,
Абайла жаштар чамалап.
Ага-ини менен жакшы жүр,
Алтын жан болсо саламат.
Окуган жаштар эринбе,
Орунсуз болсо кебимде.
Белгисиз жакта жүргөнү,
Беш жылы болду кеминде,
Чын пейил менен баш ийип,
Турамын өскөн элимде.
Кичиктен өсүп чоңойгон,
Киндик кан тамган жеримде,
Таалайлуу күндө жолугуш,
Таман маңдай териңде.
Арак менен дос болуп,
Атайылап берилбе.
Мансаптуу болсоң жигиттер,
Мен кыйын деп керилбе.
Туруктуу болсо ар ким шер,
Туулуп өскөн жеринде.
Токтогул акын айткандай,
Толкун жаш өтөт байкалбай.
Бааласаң чындап аракты,
Башыңды калба тарта албай.
Чыр саласың ар кимге,
Чулдуап сөзүң айта албай.
Болбой иче бересиң,
Боюңду бир аз кайтарбай.
Түгүң жок калат үйүңдө,
Түн күзөткөн тартардай.
Арак десе чуркайсың,
Адырда качкан аркардай.
Акыры барып сулайсың,
Аяк-башың тарта албай.
Адегенде дуулайсың,
Абыдан жыргап куунайсың,

Жайкала басып тим эле,
Жаңыдан бышкан буудайсың.
Шаани-шөкөт шаң менен,
Шаркырап аккан суудайсың.
Оролмо тоонун кийигин,
Оюң менен уулайсың.
Абыдан ичип алган соң,
Ат чабышта чуудайсың.
Айкырык салып эл тыйып,
Асмандагы кудайсың.
Акылыңдан тайган соң,
Ар кимдерди туурайсың.
Обу жок ичип алган соң,
Оңколоп барып кулайсың.
Кайырчыдай эртеси,
Калкыңдап акча сурайсың.
Арстан болуп чамынып,
Айкырык салып чаңырып,
Коюндаш сүйгөн жарыңа,
Койбойсуң бир аз багынып.
Алты жыл өткөн ишиңди,
Айтасың шондо таарынып.
Мындай болгон кайран баш,
Арака калган багынып.
Алты жыл өткөн ишиңди,
Айтасын шондо таарынып,
Мындай болгон кайран баш,
Арака калган багынып.
Татынакай жүргөн бут,
Тамтаңдап баспай чалынып.
Аргасыздан жатасың,
Алдыңа саман салынып.
Балтооң менен шапкеңиз,
Баткака калган салынып.
Байлап алат шум арак,
Бак таалайдан айырып.
Эч ким жок жүргөн арактан,

Экиден орден тагынып,
Кыйын чыккан жигиттер,
Кызматтан калган алынып.
Арак тап деп эртеси,
Ар кимге барат жалынып.
Айласы такыр кеткенде,
Аялынан чыгарып.
Кайырчы сындуу келбети,
Калгансыйт жолу тарылып.
Керилген нечен азамат,
Кетишкен шого багынып.
Аргасыз калган моминтип,
Арак менен багынып.

Мындайлар пиян аталат,
Канткенде сырын ката алат.
Бирдеме жутуп алганда,
Бүрөөнү барат жакалап.
Үкүдөй болуп ак урса,
Үйүнө кантип жата алат.
Суудан чыккан бакадай,
Сууну иче берет чакалап.
Бакшыдай барса үйүнөн,
Балдары качат папалап.
Кырк бешке чыгып калса да,
Кыялында жашарат.
Арак чиркин жеңгенде,
Акылы дагы азаят.
Адилеттүү закондон,
Андайлар кантип качалат.
Талаптан чыккан мындайды,
Тазалаш керек жасалап.
Токтотуп коет эмеспи,
Топ элде нечен азамат.

Жалпы элге калып сындалып,
Жаштарда жүрсүн ырдалып.

Келин-кезек баарына,
Кээ бир жан жана карыга.
Келтире жаздым ыйгарып,
Олуттуу нечен азамат,
Окушар деймин сынга алып,
Акыры эч ким чыкпаган,
Арак жактан сыйланып,
Ачылган гүлдөй жаш өмүр,
Акыры өтөт кыйналып.
Эси жок кээ бир наадандар,
Элинен чыгат ылгаланып.
Бааланган кайран жаштык жок,
Баса албайт такыр ыргалып.

Арыкты неге настадым,
Аны неге баштадым.
Арак ичем деп жүрүп,
Акыры пайда таппадым.
Бир кезекте мен дагы,
Бир айда үч миң тапканмын.
Теңиме албай жүргөнмүн,
Тяны-Шандын жаштарын.
Боорукер кыздай бала элем,
Болбогон жерден аксадым.
Куураган ит арак,
Кумарымды жазбадың.
Чөгөлөй түшүп мас болуп,
Чөп тамга бир аз жаткамын,
Кучактадым темтеңдеп,
Кудуктун жээк баткагын.
Өз нээтим менен так бүгүн,
Өксөткөн ишти таштадым.
Кайрылып келсе деп күтөм,
Кадимки өткөн баштагым.
Ар түрлүү чыккан адамдан,
Акылдуу жана наадандан,
Кутулбаган көп экен.

Куураган арак адамдан,
Алкоголизм болбойм деп,
Айтпаш керек аялдан.
Мисалга ала кетейин,
Бир түрлүү жибек саамайдан.
Ат-Башыда жок эмес,
Андайлар ондоп саналган.
Аракдан көрдүм экөөнү,
Арак үчүн камалган.
Таалайлуу жаштар тартып ич,
Таптаза тунук жамандан.
Ичкенде куруп сайранды,
Ич дейсиң күлкү майрамды.
Толкундап жүрүп билбейсиң,
Торун бир арак жайганды.
Келечегиң ойлосоң,
Кетирип коет айланды.
Жалаң айың туура эмес,
Жаш өспүрүм балдарды.
Көргөндө көңүл иренжийт,
Көк ала сакал чалдарды.
Ташташ керек эмес дейт,
Тамшанып арак кайранды,
Мисалга дагы алайын,
Билгенди неге аяйын.
Кутулдум шүмшүк сенден деп,
Курулган ойду жамайын.
Талантым болсо буйруган,
Тартынып кантип калайын,
Белгилүү мүнөз ачык иш,
Билбесем кайдан табайын.
Ак жибек жоолук кара көз,
Айтайын жибек саамайын,
Ар жерден көрдүм мындайды,
Арак койгон таалайын,
Арак үчүн жүгүрөт.
Алып кел десен сүйүнөт.

КҮТҮП ЖҮР

Инв. 692. Ат-Башы районунан жыйналган элдик оозеки чыгармалар. 1979-жыл, июнь-июль.

Алыста жүргөн чагымда,
Келбейт деп мени сагынба.
Жендирип ойду санаага,
Күйбөгүң бекер жалынга,
Ден соолук берсе табигат,
Болормун бир күн жаныңда.

Ардактап бизди өлкөбүз,
Ак шумкар кылып таптаган.
Азамат атка конбойбу.
Атанын даңкын актаган,
Алдымда турат зор милдет,
Аткарып анан мен барам.

Военный часта турамын,
Ар түрлүү жарак куралым.
Убагына аз калды,
Үч жылдык менин планым.
Ийгилик менен аткаргың,
Беш жылдык иштин планын.

САНАТ ЫРЫ

Инв. 712. Нарын областынын Тогуз-Торо районунан жыйналган фольклордук материалдар. №4. Фольклордук экспедициянын мүчөлөрү: Төлөев Ж., Сабилов Б., Ибраимов К., Урманбетов М., Байжигитов К., Мукасов М.

Булбулдун мукам үнү бар,
Тайлактын таза жүнү бар.

Экинин бири болбогон,
Кембагалдын тону бар.

Аскар, аскар, аскар тоо,
Аягы барып чап болот.
Атадан алтоо болсо да,
Сыйлашпасаң жат болот.

Теректин түбү тыт болор,
Жаман адам кырс болор.
Каарына алганда,
Ак тайдын күнү жүт болор.
Ак шумкар минип алдыңа
Ийик жыгач түз болот,
Тезге салып оңдосо,
Душманына кор болор,
Бир тууганың колдосо,
Бул дүйнөдө ал карып,
Айтылбаган сөз карып.

Замандашы болбосо,
Карыя болор тез карып.
Кадырын жеңе билбесе,
Бойго жеткен кыз карып.
Жалтаңдын баары кас болот,
Жаман менен дос болсон,
Акыры бир күн доо коет.
Жакшы менен дос болсоң,
Өлгөнчөктү коштошот.
Жаман менен дос болсон,
Баягымды бергиң деп,
Эки айдан кийин мушташат.
Келе деп келсе бересиң,
Кедейлик жанды кашайтат.

Чырпыгың сынса талындан,
Чынар болбойт ал кайтып.

Чындап ажал келген сон,
Чыккан жаш келбейт ал кайтып.

Кашыңды мээнет чырмаса,
Каяша берет элине.
Жардыны мээнет чырмаса,
Жакшы менен кас болот.
Баланы мээнет чырмаса,
Саагар чыгып баз болот.
Атты мээнет чырмаса,
Котур болуп кошулат.
Байды мээнет чырмаса,
Конок келсе кондурбай,
Ал ашканага жашынат.

Кырчын айтат талмын деп,
Кемээр айтат жармын деп.
Чымчык айтат кушмун деп,
Чыйырчык айтат салмын деп.
Бешендин көлү жатамын,
Жылкы салса от жанат.
Уулу жаман болгон сон,
Дөбөдөй болгон атасын,
Төө үстүнөн ит кабат.
Булбулдун зоомун эшитпей,
Турамын зоодо эшитбей.
Турамын зоодо ашалбай,
Мундуунун доошун эшитпей.
Күн чайпалып ачылбайт,
Күйүттүү болгон адамдын.
Күндө эле үнү басылбайт.
Толо турган азамат,
Болоттон кылыч байланып,
Жоо астында сүрү бар.
Тамды тешер жулунуп,
Сабы кыска оту бар.
Боло турган жигиттин,

Жүрөгүндө оту бар.
Аргымак мойнун ок кесет,
Азамат мойнун жок кесет.
Аргымакта жал жок деп,
Азамат эрде мал жок деп,
Жолго таштап кетпеңер.
Өзөндүү сууга тал бүтөт,
Өлбөгөн кулга мал бүтөт.
Мал бүткөнчө иш кетет,
Ага ини дос кетет,
Куурай чыкпас куу тамы,
Куурай чыгып калганда.
Күлүп чуркап өтө албайт.
Мал күтпөгөн куу жалгыр,
Мал жыйылып күткөндө,
Айдап чуркап жете албайт.
Жаман атты ойго жин,
Түнөп калган уйга мин.
Чака салып сууга мин,
Ишенимдүү жакшы атты,
Көтөрүүгө тууга мин.
Кулак тунган чуура мин,
Атың каман болгон сон,
Аштан тойдон калган сон,
Күлүктүгүнөн не пайда.
Этекти кесең тон болбойт,
Эзелки душман эл болбойт.
Желкени кесең тон болбойт,
Жээн, той эл болбойт.
Жеке тамчы сел болбойт,
Жар куласа жар чыкпайт.
Жаңгыз өлсө туу чыкпайт,
Ак чамбыл тоонун этегин,
Адис мерген кийиктейт.
Алганы жакшы жолукса,
Азаматты кийиктейт.
Ак боз аттар кимде жок,

Ага тууган кимде жок,
Сыйлашпаса жатга жок.
Бедели жок торкодон,
Бек токуган бөз жакшы.
Бедели жок туугандан,
Бек сүйлөшкөн жат жакшы.
Алтын күн ээр ак кабак,
Ак катынчы болгону,
Алтынын алып отко жак.
Аялуу тууган эл болбосо,
Ары айтып жатка жак.

БУЛ ТУРМУШ КАНДАЙ ЖАРАЛГАН

Инв. 712. Нарын областынын Тогуз-Торо районунан жыйналган фольклордук материалдар. №4. Фольклордук экспедициянын мүчөлөрү: Төлөев Ж., Сабилов Б., Ибраимов К., Урманбетов М., Байжигитов К., Мукасов М.

Районубуздагы колхоз курулушунун активдүү катышуучулары жана түзүүчүлөрү партиялык советтик кызматтарда талыкпай иштеп келишкен калк арасында кадыр-баркка ээ болушкан ардактуу карыя пионерлерибиз Кожалиев Турганбай менен Бердалиев Ясын биздин редакцияга Улуу Октябрдын таңы менен кедей-кембагалдарга азыркы жыргал турмуштун кандай келгендигин, мурунку өткөн заман менен жаңы доорду образдуу салыштырып айтышкан каты келип түшкөн эле. Аны сиздерге, кымбаттуу окурмандарга тартуулайбыз.

Айтышты жазып алган: Ясын Бердалиев 1915-жылы май айында Ак-Талаа районунун Кош-Дөбө айылында туулган. Билими орто.

Ясын:

Ассалоому алейкум,
Турганбай курбум аманбы.

Айтышалы экөөбүз,
Мурунку өткөн заманда.
Жаштар толук түшүнсүн
Азыркы жыргал заманда.
Айтып берчи сен мага,
Бул турмуш кандай жаралды.

Тургунбай:

Чыйырынан чыкпай Лениндин,
Партия жолду баштаган.
Большевиктер куралып,
Изин жаза баспаган.
Жумушчу менен дыйкандар,
Лениндин түшүп жолуна,
Падышаны кулатып.
Бийликти алган колуна,
Өткөрөбүз жакында,
Октябрдын 60жылдык майрамын.
Өнөрүң болсо өткөндөн,
Сайрагың Ясын сайрагың.

Ясын:

Өткөндө буурсун менен жер айдап,
Эгинди орок менен орчу эле.
Үйүндө качан наны болчу эле,
Ал кезде эчкиден согум сойчу эле,
Кадырлуу конок келгенде.
Кар жилик салып койчу эле.
Кадырлуу конок, үй-бүлөө,
Качан этке тойчу эле.

Тургунбай:

Азыр трактор менен жер айдап,
Эгинди комбайын менен чабасың.
Колхозчунун үйүнөн,
Каалаган нанды табасың.
Азыр колбаса, балык баары бар,

Бодонун эти дагы бар.
Кааласаң койду соёсуң,
Кадырлуу конок үй-бүлө,
Беш бармакка тоёсуң.

Ясын:

Табылбай мага кедейге,
Таардан көйнөк кийчү эле.
Тыш кийим үчүн кедейге,
Трайке кайдан тийчү эле.
Күр териден тон кийсе,
Кедейлер калчу кубанып.
Кокусунан күн жааса,
Көк чылгый болуп чубалып.
Буттарына кийгени,
Бучкак чокой сыйбаган,
Буугучу өтүп бутуна,
Буркурап кедей ыйлаган.
Кийгемин мен да чокойду,
Ойлонсом азыр кыйналам.

Тургунбай:

Азыр товардын түрүн тандайсың,
Алты сом болсо метри.
Алтымыш сомдук көйнөктү,
Албай аны калбайсың.
Пальтолорду тандайсың,
Ботинка болсо отуз сом.
Баасы арзан деп албайсың,
Кырымынан тандайсың,
Кырк сомдук болсо албайсың.
Товары жакшы болсо деп,
Тандайсың дагы тандайсың.

Ясын:

Кышка көргөн камы жок,
Жер кепеге кыштачу.

Түтүн чыгаар чери жок,
Кедейиң өзүн-өзу ыштачу,
Отун үчүн ал кезде,
Карга тырмак чапчу эле.
Балтасы жок байкуш эл,
Качан карагай жарып жакчу эле.

Тургунбай:

Азыр таң калам кирген тамына,
Алма бак өскөн жанына.
Азыр тактайынан үн чыккан,
Таң атпай үйдөн күн чыккан.
Газ плита жакканың,
Аз калды шашпа көрөсүң.
Түтүк менен үйүңдөн,
Кайнаган суунун акканын.

Ясын:

Ал кезде кедейдин баары жөө жүрчү,
Орто дыйкан байларың,
Өгүз менен төө минчү.
Чырак үчүн ал кезде,
Ортого ок жакчу эле,
Орто дыйкан кедейлер,
Качан керосин май тапчу эле.

Тургунбай:

Эми учасың самолёт менен асманга,
Элүү метр басканга.
Эми жолдун сырын билесиң,
Он метрге жөө баспай,
Автобус такси минесиң.
Өкмөт көрүп камыңды,
Катмарлап үйлөр салынды.
Кара чырак ордуна,
Ильичтин шамы жагылды.

Ясын:

О Тургунбай менден улуусуң,
Бир далайдан сулуусуң.
Таар, куур кийинип,
Өткөн турмуш курусун,
Аз да болсо экөөбүз,
Азилдешип ырдадык,
Бекер жатып үйлөрдө,
Пенсия алып жыргадык.
Кол кабыш кылып коомго,
Бекер карап турбайлык.
Азыркы жыргал турмушту,
Ал жеткенче сайрадың.
Экөөбүз бирге тосолу,
Октябрдын майрамын.

КОШКУН КУРБУМ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек.

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Эт жүрөк сен деп эзилип,
Эсимден такыр кетпедиң.
Жайкысын тийген күн болуп,
Жаш чакта жүрөк өрттөдүң
Жетемби деген чексиз ой,
Сен үчүн ойлоп көксөдүм.
Арадан түп көп убак
Асылдым, бирок жетпедим.

Көрүндүң менин көзүмө,
Көлдөгү учкан чүрөктөй.
Кадыркеч алып оку деп,
Кат жаздым бир күн түнөтпөй.

Далайга өмүр сүрсөк да,
Билинбейт өткөн мүнөттөй.

Секетим кылган ишинди,
Сездиртип жүрөк билдирет.
Махават түштү туюкка,
Турбайлы эми үлдүрөп.
Кайыр кош курбум жакшы тур,
Кайгыны башта ким билет.

Жүрөккө калды сакталып,
Өткөн өмүр элеси.
Жалоорутат жалынбы,
Жалындуу жаштын денеси.

Кызыктырып көңүлдү,
Кыялдын сүйрөт кемеси.
Кылымда өчпөс сүйүүгө,
Кыйналдым жаным дебечи.

Алтындан асыл башыңа,
Ар кыл иш келер тынбастан.
Өмүрдүн узак жолунда,
Өтөбү жигит сынбастан.

ЖАЗГЫ ТАҢ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек.

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Ай жарык чачат шооласын,
Айдыңдуу жерге нур берип.
Агат суу толуп өзөнгө,
Атайын тоңгон муз эрип.

Жарым түн, чыктым калаадан,
Мингеним жорго термелип.
Сыдырым соккон сырдуу жел,
Бірдамас кошот үн керип.
Атышын таңдын карадым,
Айтылуу жерге мен келип.

Алаптап көңүл тынчыбай,
Атышын таңдын караймын.
Акынга эрмек сырдуу жел,
Ар түрдүү ишти санаймын.

Белгисин берип кең жаздын,
Жөө туман чубайт түрүлүп.
Чачырап чыкты чыгыштан,
Шооласы таңдын сүрүлүп.

Ушалап Раман көздөрүн,
Эшикке чыкты жүгүрүп.
Кечикпейм кеттим дегенсип,
Кармады азоо түрүнүп.

Жел менен сайрап боз торгой,
Көтөрүлдү асманга.
Бериктен шоола чачырайт,
Бергендей кубат жаш жанга.

Куруп жатат сокосун,
Кубандым карап жаштарга.
Кабагым күндөй жарк этип,
Каткырып Раман басканда.

Элимде болбос жайлуу жер,
Эмгекти кылбай качканга.
Элимди Раман иничек,
Эмгегин менен кастарла.

Толкундап көңүл кубансын,
Томкоруп соко казганда.
Эринбей иште ар убак,
Эмгегиң баалайт башкарма.

Жазгы таң жан жыргалы,
Жаркылдадым ырдадым.
Жай алдырбай жел айдады,
Жаштык кездин сырларын.

Баары сага тартуу болот,
Балбан иним ырларым.
Карап туруп балбан жашты,
Кантип келбейт ырдагым.

Казыр иште алабыз биз,
Күздө ак буудай кырманың.
Анда атыңды айда Жумаш,
Бекер карап турбагын.

Мамбеткерим бал тил менен,
Жазда кеңеш курбагын.
Талыкпастан иштейли деп,
Сени күтөт курбалың.
Эмгек менен элим жыргайт,
Сен да кошо жыргагын.
Сапаты артык болуп чыксын,
Азда болсо кылганың.

Ушул таңда кантип уктайт,
Уялбастан Жамангул.
Сен Бейшеке алактабай,
Уйкуңду ачып эрте тур.
«Жазда жарыш» деген сөз бар,
Көңүлүңдү шого бур.
Жата бербей жанбашынан,
Жайдары бол соко кур.

Элимде эрке келин кыз,
Эмгек менен мактанат.
Сулуулугу нур жылдыз,
Кара жерди каңтарганың.
Кайран Салый турба буз,
Болочоктун жыргалы үчүн.
Болбо такыр сабыр сүз.

Ак буудайдын чыгаар жери,
Кенен талаа жүрөгү.
Күн чыкканча үйдө басып,
Келин – кыздар жүрөбү.

Эмгек кылбай эрингендер,
Элимде ойноп күлөбү.
Бой балкытып тартсын курбум,
Эмгегиндин илеби.
Эринчээктер үйдө жатса,
Эпкиндүүнү билеби.
Эр азамат эмгек кылып,
Элде болот тилеги.

Суктаңдырды мени дагы,
Суйкайыңкы аткан таң.
Кылып жүргөн эмгегиме,
Мен да кейип баратам.
Эпкиндүүлө иштеп жатат,
Эки жагын карасам.
Элимдин бул эмгегине,
Эсеп жетпес бааласам.

ТОРГОЙ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у.
Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Жазында торгой чулдурап,
Эмгектен кабар бергенсийт.
Эл күткөн жазгы мезгилди,
Ээрчитип алып келгенсийт.

Аткан таң менен үн кошуп,
Асманга учуп чыгасың.
Канатты күлөп талпынып,
Какшанып сайрап турасың.
Өзгөчө үнүң татыктуу,
Өзүңчө оюн курасың.
Ойготуп далай жандыкты,
Ичине алат кулачын.

Сайрай бер, торгой сайрай бер,
Санаамды сага бөлөмүн.
Мен дагы сендей жаш булбул,
Үнүңдү жакшы көрөмүн.
Безеленбей өзүнчө,
Үйрөнгүн булбул өнөрүң.

...ГА

Уктасам уйку бербестен,
Уйпалап жатып тердеткен.
Такыр каткан көңүлдү,
Тагынып шуру берметтен.
Көрбөсөм бир аз сагынып,
Көрүүгө жүрөк дегдеткен.
Канчалык жакшы көрсөм да,
Мен кеттим эми келбестен.

* * *

БАШКАРМА

Түндө уйку жок жата албадым төшөккө,
Агарып таң ата электе ойгонуп.
Күндүз жүрсө күңгүрөнүп ичинен,
Түрлүү ишти түйүп кабак ойлонуп.

Эрте тур деп актилдериң шаштырып,
Мал кантти деп ага көңүл чаптырып.
Бүт кыдырып эмгек үстүн аралайт,
Токтоно албай ыкчамдата бастырып.

Эл камы үчүн эринбестен иштеген,
Эмгек кылып, эрдин кесе тиштеген.
Элим ага энчилеш да, жардамдаш,
Эмгек кылат эсеп жеткис күү менен.

Элге барктуу калк атасы башкарма,
Үлгү көрсөт артыңдагы жаштарга.
Ар убакта эрдин даңкы эл менен,
Элиңди сүй, бир туугандай кастарла.

МАКТАНАМ

Кыйынчылык башка түшсө тартынбай,
Кыргыз элим өз мекенин сактаган.
Эр Манастай баатыр кылып үйрөтүп,
Кыргыз эли уландарын таптаган.
Эмне иш болсо эринбестен бүтүрүп,
Эл милдетиң «Энчим деген» актаган.
Мен да кыргыз атам Манас арыстан,
Элим менен сыймыктанам- мактанам.

28-март. 1948-ж.

КОЧКОР

Нечен жыл алыс жакка кетсе бала,
Эзелтен эскерет го ата салтын.
Айтылып элде калган кеп эмеспи,
Ар кимдин өскөн жери өзүнө алтын.
Сагынып алыс жактан келген адам,
Санаасыз ойноп- күлөт жазат жарпын.

Көп болду көрбөгөнүм Кочкор сени,
Көрүүгө көңүлүм деглеп эми.
Алыстан балаң келди бооруңа кыс,
Элимдин эңсей турган гүлдүү жери.

Сагындым көк шиберлүү төрлөрүңдү,
Ысыкта сууга түшкөн көлдөрүңдү.
Керелден кечке чейин терип жүргөн,
Гүл өскөн кызыл- тазыл белдериңди.

Мелтиреп жайык жаткан кең көл түздөн,
Көп ойноп кечке чейин гүлдөр үзгөн.
Көк кашка аңырындай көлдөрүңдө,
Каркылдап аңыр учуп өрдөк сүзгөн.

Аманбы уулум дегенсип,
Асканын башы чакырат.
Бетеге чөптүү жылгага,
Маараган коюң жайылат.

Кишенеп кулун тайларың,
Желеде турат байланып.
Асмандын алпы менмин деп,
Ак бүркүт учат айланып.

Тайларын минип үйрөтүп,
Чапчудай күлүк таптаган.
Тыным жок кечке ойношуп,

Тынч алып уйку татпаган.
Кайраттуу балдар эрикпей,
Колхоздун малын сактаган.
Кажыбас кылып эмгекти,
Кайратына мактанам.

Жазымды жарпым көргөндө,
Жаш кезден өскөн кең кочкор.
Керимсел гүлдүү кайран жер,
Көп ырдап уулуң оштоноор.

ЧЫДА ЖАНЫМ

Сүйдүм эле жаш жүрөгүм жалындап,
Оңой эмес сүйүү экинчи табылмак.
Мен кечиктим зарыктым го жаш сулуу,
Айлар өтүп жылга айланды адымдап.

Жүргөндүрсүң жолду тосуп көп карап,
Күттүрдү деп, күйпүлөнүп күн санап.
Капа болбо кадыркечим жаш сулуу,
Кайда болсо жигит атын актамак.

Эстен кетпей жүрөгүмдү өрттөдүң,
Көзгө элестейт бирге жүргөн көркөмүң.
Азыркы күн айлап, жылдап өтсө да,
Чыда жаным сага эскерткен бир кебим.

АК БАЛКАН

Кыргыздын кызыл гүлүсүң,
Таң менен кошо ачылган.
Гүлүңдүн жытын билүүгө,
Мен булбул дайым таңшыган.
Кыялың күлкү сыяктуу
Кылт берип кайра жашынган

Мен шумкар турам туурумда
Жете албай жүрөк ачынган.

Акактай түзүк жаркырап,
Адамды эрксиз каратат.
Акылың жандан башкача,
Ар убак мени санатат.
Алдыда турган жаш өмүр,
Абайла өтүп баратат.
Ал түндө жатсам ойлонуп,
Азап менен таң атат.

Жаркылдап күлүп жүргөнүң.
Жаштыктын күйгөн алабы?
Айтылуу күнгө жетүүгө,
Ар кимдин болоор талабы?
Жетпесе жигит тилекке
Жүрөктүн оту жанабы?

Көркөмдүү жүзүң кыналып,
Көңүлдөн кетпейт элесиң.
Магнит тартып жаткансыйт,
Жалындуу жаштын денесин.
Жарпымды жазып күлүүгө,
Жандарым качан келесиз.

30-январь 1948-ж.

КЫРГЫЗДЫН КЫЗЫ

Карарып кашы чийилген,
Чыбыктай бели ийилген.
Жигиттер көрсө караанын,
Жүрөгү жибип сүйүнгөн.

Кундуз бөрк үкү салынган,
Кундуз чач артка жайылган.

Курдашы көрсө кубанат,
Кыналып басса айылдан.

Адамдын көөнүн ээриткен,
Ак жүзү айдын нурундай.
Сулунун жүзүн көргөндө,
Ким турат көңүл буралбай.

Алтындай бети албырат,
Электир шамы жангандай.
Караса сулуу мүнөзүн,
Кайран шаң эстен тангандай.

Мойнуна шуру тагынган,
Тотуга боюн кагынган.
Көңүлү сүйгөн сулууну,
Көрбөсө жигит сагынган.

Тал чыбыктай буралат,
Таңыркатып келбети.
Көңүлдүү болот көргөндө,
Көркөмдүү шуру бермети.

Келишимдүү кымча бел,
Керилген бою кыналган.
Кундуздай чачы капкара,
Өрүлүп артта чубалган.
Кыргыздын кызы эмеспи,
Гүл кайырдай буралган.

31-январь 1949-ж.

ЖООМАРТКА

Гүл кайыр өскөн гүлдүү жер,
Күнгөйлүү жерде төрөлдүң.
Булбулча таңшып сайраган,

Сенде эле кенчи өнөрдүн.
Таалайың артып таралып,
Тамшанттың ырдап далайды.
Аскасын айтып сайрадың,
Ала-Тоо, Памир, Алайды.

Адамдын гүлү сен эдең,
Акактай таңда ачылган.
Ак калпак кыргыз калкына,
Акын да болдуң жашыңдан.
Алтындай сөзүң ар убак,
Ак кагазга жазылган.

Ырдын кенчи сенде эле,
Ырыстын тамчы суусундай.
Ыр менен алыс уччу элең,
Ысык-Көлдүн куусундай.

Бутакта конуп сайраган,
Булбулу элең элиндин.
Кызыл гүлдөй кулпунган,
Көркү сен элең жеримдин.
Курдашыңдын ичинде,
Кубанчы элең көңүлдүн.

Жаш шаңды узак жашатпай,
Чынжыры түштү өлүмдүн.
Элимде сайрап турбастан,
Эң кыска болду өмүрүң.

Түбөлүк ырдап жүрөмүн,
Ардагым Жоомарт булбулду.
Жаштарга айткан акылың,
Жалындуу мени муң кылды.
Унутулбай ырларың,
Ичине алаар миң жылды.

КАРА УЛАК

Энеңден алыс секирип,
Эркелейсиң кара улак.
Көк шибер оттоп ууз ичиң,
Темселейсиң кара улак.

Шалпаңдатып кулакты,
Сыланасың кара улак.
Артыңдан балдар ээрчисе,
Кубанасың кара улак.
Балдар менен жарышып,
Кууланасың кара улак.

21-апрель 1948-ж.

ЖАШТЫК КЕЗ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Жаштык кез эч нерседен жалтанбаган,
Жаштык кез жалын чоктон кайтарбаган.
Жаштык кез тура бербей бир орунда,
Аррыштап арыш керип созгон кадам.
Кезинде балбылдаган жаштык кезде,
Өттү экен ойлобостон кандай адам.

Жаштык кез күйгөн өртсүң жалындаган,
Жаштык кез эң кымбатсың табылбаган.
Эгерде кызды сүйсөң чын берилип,
Ал дарты жаш жүрөктүн алынбаган.
Жетмейин сүйгөнүңө ийилип келип,
Ал санаа жаш башыңдан арылбаган.

Жаштык кез асмандагы нур жылдызсың,
Жаштык кез чабыттаган алгыр кушсуң.
Жаштык кез колундагы гүлүсүң го,
Буралган назик кыял сулуу кыздын.
Жетпесе эгер жигит сүйгөн кызга,
Талпынып кагып канат кантип учсун.

Жаштык кез- магнитсиң тартып турган,
Жаштык кез- терең ойсуң артып турган.
Өмүрдө эки келбес жаштык кезди,
Өзүнө жалгыз гана сулуу бурган.
Өкүнтүп кайрылбастан кадам шилтеп,
Жаштык кез өтөсүң го өтө ылдам.

СЕН

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Адамдын көзүн уялткан
Адырлуу белде каларсың.
Алдырбай качан алыстап,
Аскалуу зоодо аркарсың.

Көргөндүн көзүн уялткан,
Көк ирим көлдө чүрөксүң.
Көркүндү көрүп жүрүүгө,
Көркөмдөп таккан күбөксүң.

Алгандын колун кубанткан,
Атлас, шайы, жибексиң.
Толгонткон мендей баланы,
Толгоосу сенсиң жүрөктүн.

Алышып ойноп күлөлү,
Ичпедиң суусун мүрөктүн.

Кызгылтым тартып кубулган,
Кызыл тоодо түлкүсүң.
Өмүргө шерик өчпөс гүл,
Түгөнбөс жигит мүлжүсүң.
Акылды чолок жибербей,
Ардагым ойло түнкүсүн.

БААТЫР БОЛ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Эрдигинди көрсөтүп,
Аталып чыккан баатыр бол.
Качырып өзүн киргенде,
Калчылдап качсын нечен көл.

Эркиндик үчүн согушта,
Казатта колдлу баштагын.
Канча миң душман болсо да,
Акылыңан тайбагын.

Атага киргенде,
Имерилип качпагын.
Астында ажал турса да,
Артыңа кадам баспагын.

Согушта өзүң жүргөндө,
Автомат болсун эрмегиң.
Каракчы фашист немецке,
Намысыңды бербегин.

Жергиликтүү совет калкыңа,
Жеңмейин жоону келбегин.

13-май 1942-ж.

КЫЗДЫН КАТЫ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Кеттиң эле кереметтүү курдашым,
Кереметтүү кең Ала- Тоо жеринден.
Бала кезден алдейлешип өстүргөн,
Баатыр кыргыз ак калпактуу элиңден.
Эртеги кеч, бассам, турсам, отурсам,
Жаштык элес кетпей койду көңүлдөн.
Жароокерим жаш курбум сен тосуп ал,
Жазылган кат өзүн сүйгөн теңинде.

Көрбөгөнүм бир өзүңдү көп болду,
Көзүм талыйт көрсөм деймин сагынып.
Көздөгөнүм сүйүүчүлүк бир тилек,
Күтөм сени көрсөм деймин зарыгам.

Эр азамат эл милдетин аткарса,
Эми аны кубанышып сүйбөйбү.
Эл коргоодо өзүн менен биригип,
Бирге өскөн курбуларың жүрбөйбү.

Баатыр Совет балдарынын ичинде,
Баратасың келген жоону кубалап.
Эрлер менен бирге жүрсөң тайманбай,
Элиң сенин даңкыңды угуп кубанат.

Жаш кезекте бирге өскөн жаш жарык,
Жүзү жарык күндөй күлүп кубанат.

Сен кеткени жоктотпостон ордунду,
Жаштар менен колго кетмен алгамын.
Эгин эгип нормасынан ашырып,
Кылып эмгек тылдан белек камдадым.
Ага – тууган жапырт кирип жумушка,
Аяган жок колдон келген жардамын.

Кыяматтык антташканым сен менен,
Кыялдын мен дайрасында учамын.
Өз жерине келерсиң сен кайрылып,
Тилейм курбум өмүрүңдүн узагын.

Саламат бол сагындырган жаш жарым,
Сайма күлдүү Ала- Тоого келгиче.
Атыр жыттуу Ала- Тоонун ичинен,
Кар жүзүңдү кыргыз элиң көргүчө.
Айдай жүзүң жаркыратып алдынан,
Антташканын тосуп колун бергиче.

ЖИГИТТИН ЖООБУ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Атырдай жыттуу жайлоодо,
Бир басып, бирге жүрүшкөн.
Күнгөйлүү беттен гүл терип,
Жаркырап күндөй күлүшкөн.
Антыбыз ушул болсун деп,
Булактан таза суу ичкен.
Катыңды алдым Кара- көз,

Карасам жанды жибиткен.
Кадырлап сен да тосуп ал,
Катыңа жооп жигиттен.

Унутпайм сактайм жүрөккө,
Сүйүүнүн балдай татыгын.
Ардагым сулуу Кара көз,
Сенсиң менин ашыгым.

Бир кезде бирге жүргөндү,
Белгисиз түндө санадым.
Жортуулга чыгып ар дайым,
Жоо жеңүү менин талабым.
Асылган фашист иттерди,
Жеңмейин кантип барамын.

Эринип үйдө жатпастан,
Элиме эмгек кылайын.
Согушта деп жаш жарым,
Тартпагын бекер убайым.
Толкунду сүйүү күчүнө,
Сен чыда мен да чыдайын.

Катуу согуш тушунда,
Кадырлашым кайрат кыл.
Немецтин өлөр кезеги,
Жакын калды келчү жыл.
Иштегин курбум талыкпай,
Күчтүү болсун арткы тыл.

Фашисттерди кубалап,
Берлинге барганда.
Советтик кызыл желекти,
Желбиретип сайганда.
Барамын анан тосуп ал,
Жеңгеенде Совет майданда.
10-май, 1944-ж.

АТАМ МАНАС

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Алышкандын алы жетпеген,
Асылган соо кетпеген.
Атам менин Эр Манас,
Ажалдын огу өтпөгөн.

Кең Таласты жердеген,
Батынып душман келбеген.
Атам менин Эр Манас,
Башкага намыс бербеген.

Алмамбет, Чубак, Эр Сыргак,
Ардактап элин багышкан.
Эркиндик үчүн эл коргоп,
Кытайга кыргын салышкан.
Атам менин Эр Манас,
Арстандар менен алышкан.

Элин баккан баатырлар,
Эринип жатып албасатан.
Атам менин Эр Манас,
Чың Коңур менен кармашкан.

Арстаным Бакай, Эр Сыргак,
Ак келтесин октогон.
Атам менин Эр Манас,
Ажалдан тайгып коркпогон.

Ар дайым колдойт кыргызды,
Арстаным Манас арбагы.

Тирилип атам келгендей,
Тиет азыр казыр жардамы.
Ташмамат, Дайыр, Чолпомбай,
Баатыр чыкты атамдай,
Булар да кыргыз балдары.

13-февраль, 1945-ж.

АМАНАТ

Инв. №421 (209). Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов 1949-жыл. Айткан: Абдиев Асанбек

Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган. 7-дептер.

Суктантып мендей баланы,
Сулууда чыгат аманат.
Жетем деп сиздей келинге,
Далай жол кылдым далалат.
Башканын көрсөм күлгөнүн,
Балапан жаным карарат.
Өзүм деп жүрүп өлгөнчө,
Өтөбү өмүр талаалап.
Күнүгө ыйлап мен сени,
Көрүүгө көзүм кадалат.
Жигиттин сүйгөн сулуусу,
Элимде болгон саламат.

Көнүмдү бөлүп өзүңө,
Күйгүздүң ичти аманат.
Ойлогон ойго мен жетип,
Канткенде кайгым таралат.
Жүзүң элден башкача,
Жүрөктү койдун жаралап.
Талпынып учуп жетсем дейт,
Таланттуу сага жаш канат.

Ак куудай мойнун койкойтуп,
Жүргөнүң сонун аманат.
Азамат эрди суктантып,
Күлгөнүң сонун аманат.
Ичимде кандай сыр болсо,
Билгениң сонун аманат.
Өткөзбөй жаштык өмүрдү,
Сүргөнүң сонун аманат.

Түрлөнбөгөн бир сырлуу,
Мүнөзүң сонун аманат.
Азабын тарткан мендейге,
Бир өзүң сонун аманат.

Тоту куштай сайраган,
Үнүн сонун аманат.
Адамдын муңун эриткен,
Тилиң сонун аманат.
Качан болсо жайдары,
Күнүң сонун аманат.

Оюн менен өткөргөн,
Түнүң сонун аманат.
Магниттей тартып турган,
Түрүң сонун аманат.

Ударник деп аатлаган,
Даңкың сонун аманат.
Сулуусу деген келиндин,
Баркың сонун аманат.
Ак калпактуу кыргыз эл,
Калкың сонун аманат.

Каймана жигит сүйөбү?
Калкымдын сендей чүрөгүн.
Бешенемден жаздыбы,
Берилди сага жүрөгүм.

Махабат ташып ичимде,
Сыртыңда сен деп жүрөмүн.
Түйшүккө салды жигитти,
Түгөнгүр келин түнөгүн.

Кыялын айтып ар убак,
Кымбаттуу жигит суусады.
Кыялдаш өзүң мен үчүн,
Жайлоонун болдуң суусары.
Баркын билбей жаштыктын,
Башкага жигит учабы?

Жайдары аким өзүнө,
Жаш жрөк чындап берилди.
Жаш жигит андай айтпа деп,
Жалынга сайа теңинди.
Акындар ырга кошпойбу,
Ардактуу сендей келинди.

13-июль 1946-жыл

ТАШТАН БЕК

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Ашыктын жайы кандай деп,
Ар кимден улап сурадым.
Атагы күчтүү сүйүүгө,
Айла жок көпкө чыдадым.
Алышып ойноп күлсөм да,
Алиге көнбөйт кумарым.
Ардактап жүрүп өтөлү,
Айтылуу жаштын убагын.

Алдыда турган өмүрдү,
Ардакта күйгөн чырагым.

Асмандан учкан ылаачын,
Айланып төргө түшпөйбү.
Эркин да болсо ак чабак,
Ээлигип келди сүйбөйбү.
Ээликсе ылаачын канаты,
Эзелтен торун үзбөйбү.
Элимден сулуу табылса,
Башка элден жигит издейби.
Бактыма жазып койгонбу,
Баштатан курбум сиздейди.

Алтын да жаштык табылбас,
Ак улар аска зоодогу.
Ал үчүн учкан азамат,
Шаңшыган барчын тоодогу.
Асмандап учкан ак барчын,
Сүйбөсө зоого конобу.
Албырттап жүрөк күйбөсө,
Арзыган жарың болобу.
Сүрөттөп айта берүүгө,
Сүйүүнүн көп го жомогу.

Эликкен туйлап жүрөгүм,
Сүйгөндү билер бекен деп.
Элимдин сулуу кызына,
Эңседим качан жетем деп.
Эрмегим бил деп сүйгөндү,
Эзилип далай айттым кеч.
Сүйүү болгон убада,
Сүрөттөп койгон таштан бек.

9-август 1947-ж.

ЖАРАКӨР

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Аргасыз күйгөн жүрөктүн,
Жалыны сенсиң жаракөр.
Өмүрдө кымбат жанымдын,
Жарымы сенсиң жаракөр.
Жашоодо алтын күнүмдүн,
Жарыгы сенсиң жаракөр.

Сергиткен мени күлүк ой,
Санаасы сенсиң жаракөр.
Тынчы жок оттуу жүрөктүн,
Жарасы сенсиң жаракөр.
Эс алтчу сүйүү жаштыктын,
Дабасы сенсиң жаракөр.

Анкыткан гүлдүү көңүлдүн,
Атыры сенсиң жаракөр.
Аз өмүрдүн энчилеш,
Жакыны сенсиң жаракөр.
Алтындай сүйүү жаштыктын,
Асылы сенсиң жаракөр.

Назары түшкөн көңүлдүн,
Алтыны сенсиң жаракөр.
Адамдан бөлөк көрсөткөн,
Артыгы сенсиң жаракөр.
Асмандаткан көңүлдүн,
Барчыны сенсиң жаракөр.

Белгилүү убакта сүйүүнүн,
Белеги сенсиң жаракөр.
Махабаттын асылдын,
Желеги сенсиң жаракөр.
Ачылбас сырдуу жүрөктүн,
Тереңи сенсиң жаракөр.

Эңчилештей өмүрдүн,
Шериги сенсиң жаракөр.
Башкага бурбас көңүлдүн,
Желими сенсиң жаракөр.
Эңсеген сайын өңүмдүн,
Көрүмү сенсиң жаракөр.

Кеңеши деген жүрөктүн,
Кептери сенсиң жаракөр.
Өмүрдүн суусу мүрөктүн
Чептери сенсиң жаракөр.
Күйгүзгөн жаш жүрөктүн,
Өрттөрү сенсиң жаракөр.

9-январь 1945-ж.

БИЗДИН КОЛХОЗ

**Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областы-
нан жыйналган фольклордук материалдар. Жетек-
чиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан:
Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу,
Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган**

Керимсел жыттуу кенен түз,
Керилип кетмен чапкан жер.
Кайкыда белес, жайык жон,
Карасаз малын баккан жер.

Сай-сайга толуп суу батпай,
Шаркырап үкөн аккан жер.
Көк шибер гүлү тенселип,
Көргөндүн көөнүн ачкан жер.
Эмгекти сүйгөн эртелеп,
Эринбей иштейт биздин эл.

БИЛИМ АЛ

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Билим алтын табылбаган адамга,
Билим үчүн иним алга кадамда.
Ушул уулум билим түбүн касса деп,
Эркелетчүү – эселексий атаңда.

Сен чоңойдуң билим издеп жөнөдүң,
Үйрөнүп кел билимдүүнүн өнөрүн.
Билим ырыс күйүп турган шам-чырак,
Билим жолдош, билим болот өбөгүң.
Гүл замандын эркелеткен уулусуң,
Билим алгын менин сенде тилегим.

КОШ СЕКЕТ

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Кадимки сүйгөн ардагым,
Кайда кейип барасың.

Кайдигер жүргөн адамга,
Кайгыны башка саласың.
Жакындай өттү жаш жүрөк,
Жалындап неге жанасың

Ойно, күлчү мезгил жок,
Окууга кийин барасың.
Ойлоосуз жаткан мүрөккө,
От тартып отту жагасың.
Азапка башты не салдың,
Арбытып жаштын санаасын.

Шашылыш учур санаалаш,
Сабакка кийин барасың.
Санаасыз болсо жаш жүрөк,
Саргайып неге капасың.
Эстетип дайым өзүңдү,
Эркелеп мени карашың.
Сайрандуу жыргал заманда,
Билимдин кенчин аласың.
Кыйналтып неге таштадың,
Кыргыздын мендей баласын.
Кыйышпас менин теңим келет-деп,
Кызыгып курбум карасын.

Эркечи селки эркечи,
Элимден кийин келесиң.
Булактан таза чын сүйүү,
Муңканып кайдан тарасын.
Ким билип, кимдер келмечи,
Кейиштүү жүрөк жарасын.

Келишке түшчү жүрөгүм,
Кетем-деп кепти баштайсаң.
Кебим көп эле айтаарга,
Кетүүгө курбум шашпасаң.
Келгенче күт деп курбуңду,

Керемет иштей актанам.
Баркыңа курбум жетермин,
Балалык кылып качпасаң.

Кош болгун курбум эми деп,
Жылмая тартып карашың.
Жылытпай кайра жанымды,
Ырбатты жүрөк жарасын.

КЫШ

**Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областы-
нан жыйналган фольклордук материалдар. Жетек-
чиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан:
Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу,
Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган**

Көк жашыл тарткан ирең жок,
Көйкөлүп өскөн шибер жок.
Көрк берип жерди түрдөнткөн,
Көгала сайма килем жок.
Кары кыш өкүм сүргөн кез,
Кадимден балдар кеңешет.

Ышкырат бороон тынбастан,
Ызылдайт аяз турбастан.
Ыргалган гүлдүү жер бетин,
Ызгаардуу аппак кар баскан.
Ыр ырдап коньки тебишип,
Ырыстуу жаштар жыргаган.

Шаркырап аккан тунук суу,
Шурудай мончок тагылган.
Шамал болуп муз тоңуп,
Шуулдап аяз чамынган.
Шашып күткөн кыш мезгил,
Шайыр жаштар сагынган.

ШАЙЛАЙЛЫ

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областы-
нан жыйналган фольклордук материалдар. Жетек-
чиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан:
Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу,
Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Законду ишке ашырып,
Ойлогон чынчыл акылын.
Эл сүйүп кадыр барктаган,
Эмгекчи элдин жакыны,
Эл соту кылып шайлайлы.

Эл үчүн берген жүрөгүн,
Элге дем болгон тилегиң.
Эринбестен ар дайым,
Элдин болчу тиреги,
Эл соту кылып шайлайлы.

Эмгеги менен сыйланган,
Эрктүү жыргал элимди.
Законго канык адилет,
Советтик уул, келинди.
Эл соту кылып шайлайлы.

ПУШКИН

Сүрөтүңдү карап туруп,
Жаш жрөгүм толкуду.
Улуу акын Пушкин сени,
Жүрөк сезбей койчубу.
Кетпес болуп орун алган,
Сенсиң жүрөк толкуну.

Учсуз терең ойго баттым,
Өмүрүңдү элестеп.

Китебиңди күндө окуймун,
Сенден калган керээз деп.

Айткан сөзүң жалындуу сыр,
Жашты алга үндөгөн.
Алтын сөзүң ар убакта,
Жаш жүрөктө сакталат.
Айткан ырың акын Пушкин,
Ар адамда жатталат.
Айтканыңды үлгү кылып,
Алыс учат жаш канат.
Арабызда жок болсоң да,
Аралаштай жүрөсүң.
Өлкөң эстен чыгарган жок,
Өлбөс өмүр сүрөсүң.

БИР СЕН ҮЧҮН

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Кайгы дартым бир сен күчөдү,
Жаш жүрөгүм жалы жок түтөдү.
Келчи жаным, толук тийген андайым,
Кезигишип ой санаада сүзөлү.

Неге тагдыр мындай кылып жаратты,
Чиркин санаа! Жаш жүрөктү жадатты.
Учаар элем сени менен алыска,
Эгер күтсөм ылаачындай какатты.

Карай берип көзүм талыйт ар убак,
Оюм сенде бассам турсам көп санап.

Кайгы дарты ашыктыктын жалынын,
Сенден башка кулак салып ким угат.

Сүйгөнүмдү жаза албадым кагазга,
Мындай сүйүү келер бекен ар жашка.
Бирге жүрсөм деп ойлоймун ар убак,
Бирок сулуу жараткандан жан башка.

Жаш жүрөгүм жалыны жок сыздады,
Көрсөм десем көңүл дегдеп кыстады.
Эгер болсо «ылаачындай» канатым,
Даяр турам сени менен учканы.

КӨРГӨНДӨ

**Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областы-
нан жыйналган фольклордук материалдар. Жетек-
чиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан:
Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу,
Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган**

Көзүмдү сенден айырбай,
Көрсөм деп неге самадым.
Көңүлүм толкуп кубанам,
Көрүнө калса карааның.
Көзүмдүн курчун кетирди,
Көркөмдүү сулуу жамалың.
Жамалың кыйнап турууга,
Жаштыктын таппайм амалын.

Күндүзү көрсөм жүзүңдү,
Гүлкайырдай буралдың.
Карааныңды көргөндө,
Кайгырбай жүрөк кубандым.
Бурулуп учаар күн болсо,
Мукамдуу дабыш чыгардым.

Өртү жок жапжаш жүрөктү,
Өртүңө неге сугардың.
Жаныңда болсок жаш сулуу,
Жазылышы кумардын.
Жыргалын көрүп жашасам,
Жыты атыр сендей чынардын.

Ашыктыкты билдирип,
Айтайын сулуу кыскача.
Асмандын көркү болобу,
Айланып ак куу учпаса.
Жаштарда сүйүү болобу,
Жалындуу жүрөк муздаса.
Жигитке ылайык келеби,
Көрсөм деп, сени сыздаса.

Сүйгөндөн жүрөк өрт болот,
Сен дагы сүйсөң билерсиң.
Сүйүүнүн кучак койнуна,
Сүйгөнүм сен да түнөрсүң.

Чын эле мени сүйбөсөң,
Капарсыз басып жүрөрсүң.
Сүйгөнүң эгер чын болсо,
Өмүрдү бирге сүрөрсүң.

Көп сөздү айтып не кылам,
Сүйгөнүм сулуу тушүнсүн.
Жүрөктү өрттөп көргөндө,
Сүйүүнү бил деп сүзүлдүң.
Жанымда жүрсөң жаркылдап,
Жарыгы сенсиң жүзүмдүн.

КҮТӨМ СЕНИ

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетек-

**чиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан:
Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу,
Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган**

Айлуу түндө соккон жел,
Бетиңден сылап эркелетти.
Көркөмдүү сулуу жүзүнөн,
Көрсөм деп жүрөк эңсеймин.

Эл жаткан мезгил түн оогон,
Мен күтөм сени саргарып.
Сыр айтсак деймин сүйгөнүм,
Көк шибер гүлгө бир барып.

Мен күтөм сулуу келгин деп,
Колумду булгап сермегем.
Караанын көрсөм кубанып,
Кайсыз жүрөк тердегем.
Кабагым күндөй ачылаар,
Каткырып күлүп сен менен.
Жаракөр сага берилгем,
Жалындап күйгөн жаш денем.

Күйөмүн селки күйөмүн,
Айтылуу жерден күнүгө.
Айтаарым келгин кечикпей,
Ай жарык салкын түнүндө.
Азапка салбай жанымды,
Акындын тыңша үнүнө.

Каратып жолду тоздурба,
Кайгыга салып жанымды.
Сизге арнап сулуу түбөлүк,
Жагайын өчпөс шамымды.
Өкүнтүп жапжаш жүрөктү,
Өчүрбө өртсүз жалынды.

БЕЛЕГИҢ

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Көзүңдүн нурун кетирип,
Көркөмдөп сайма салыпсың.
Көкүлгө курбум алсын деп,
Көк шайы менен кайыпсың.

Көркөмдөп сайган бет аарчың,
Көргөндө жүрөк өрттөдү.
Көңүлүм сага берилип,
Көзгө илбей жүрөм өзгөнү.

Түбөлүк мага сакталат,
Түрлөнтүп берген белегиң,
Жаракөрүм жаш сулуу.
Жалыны сендик дененин.

Бет аарчы бердиң белек деп,
Сайылган жиби жибектен.
Ырымды сизге арнадым,
Ышкыбоз болуп жүрөктөн.
Жаш кезден ойноп күлөлү,
Суу ичкен жокпуз мүрөктөн.

Бассам, турсам тилек көп,
Башканы коюп сиз дедим.
Кара көзүм өзүңдөн,
Кайгырып үмүт үзбөдүм.

...ГА

Бүркөлгөн кабак ачылып,
Жүрөр бекем деп ойлойм.
Армансыз курбум сиз менен,
Күлөр бекем деп ойлойм.
Өмүрдү бирге өлгөнчө,
Сүрөр бекем деп ойлойм.
Үмүт үзбөй жаздым кат,
Угаарсың сулуу сизге арнап.
Өссөк деймин жанаша,
Экөөбүз бирге гүл кармап.

Булгабайм сулуу кыз,
Булактан таза сүйүүнү.
Жаш тилеги эң татаал,
Чечилбес жүрөк түйүнү.

Үшкүртүп салба кайгыга,
Убара кылып теңди.
Көпчүлүк кыздын ичинен,
Көңүлүм сага берилди.

Алтындай өмүр күлгүн жаш,
Өтүп кетсе табылбас.
Бир туруп, бирге жашайлы,
Берилген жүрөк карындаш.

Сунамын сулуу колумду,
Жаямын жибек торумду.
Асынып ойноп күлсөк дейм,
Ачып бир койсоң жолумду.
Ынтызаар болуп дегдеймин,
Уктасам да сен деймин.
Орундалса тилеги,
Убайым тарткан мендейдин.

КАТ

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Калемди колго алдым ойго батып,
Сунамын жаш жүрөктөн ырды жазып.
Алдыңда жаным секет эскертемин,
Койбосун жүрөк сырын бекем катып.
Бул оюм сизге кандай болор эле,
Жүрөкүм дейм кең түрмушта көңүл ачып.

Алаптап алып учат чиркин жүрөк,
Берилип чын жүрөгүм сени сүйөт.
Колума келесиңби, келбейсиңби,
Жайкысын көлдү бойлоп учкан чүрөк.

Тагдырың чечкин сулуу сүйгөн жаштын,
Эсимде күн-түн кетпей өңдөн аздың.
Жүрөктүн күйүшүнө даба болуп,
Узартпай каттын жообун кайра жазгын.

КАЛЕМ

Болот калем мага жолдош,
Бир боорумдай сезилет.
Акын айтса, калем жазса,
Жаш жүрөгүң эзилет.

Бир минута ажырабайм,
Сүйгөн калем жолдошум.
Болот калем жазып турса,
Акын салаар жоргосун.
Кана калем ишке кирип,

Ак кагазды чиймеле.
Мекенимдин гүл турмушун,
Мен даярмын сүйлөөгө.
Том-том иштеп бирге жазсак,
Атак калсын дүйнөгө.

23-октябрь, 1947-ж.

ОТУЗ ЖЫЛ

**Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областы-
нан жыйналган фольклордук материалдар. Жетек-
чиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан:
Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу,
Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган.**

Мына күткөн элдин келди тилеги,
Улуу дата мекенимдин жүрөгү.
Отуз жылга толгонуңду майрамдап,
Ойнойлу эми, оштонолу, күлөлү.

Өчкөн отту алоолонтуп күйгүзгөн,
Сен отуз жыл мекенимдин ардагы.
Салам айтат кубанычка толкундап,
Алтын жердүү Ала- Тоонун балдары.

Даңктуу мекен отуз жылга толгонун,
Өскөн кези советтик эл ордонун.
Элестетип жылда айланып келесиң,
Улуу Ленин элге чапкан чоң жолун.

Отуз жылга толуп келген учуруң,
Кайрат берет жүрөктөгү элиме.
Көк шиберлүү жыты сонун атырдай,
Көрк киргизет гүлдүү мекен жериме.

КҮЗ

Инв. №421 (209). 2-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган.

Жаркырап ачык күн тийбей,
Айланаң булут тунарып.
Көйкөлүп турган көк шибер,
Көрүнөт көзгө кубарып.
Элим да иштеп жаткан кез,
Эмгекке боюн сугарып.
Айрысын кармап кырманда,
Агам да жүрөт кубанып.
Кызылча эккен талаада,
Көрүнөт жеңем буралып.
Кармашат элим күч менен,
Кайраты ашып чыңалып.
Бүтүрчү кезек күз мезгил,
Жумушчу колдон чыгарып.

Өрдөшү бийик жерлерден,
Өзөнгө батпайт суу агып.
Мейкин жаткан талааны,
Белсенет жигит сугарып.
Трактор айдап кеткен жер,
Мемирейт чексиз суналып.
Ак буудай сээп агалар,
Артынан жүрөт уланып.
Беш жылдык жаңы планы,
Эми аткарат кызыл тууну алып.

Тоо этектен түшкөн мал,
Тор талаада топурайт.

Каймакка салып жесем деп,
Энем таруу соккулайт.
Алтымышка келген абышка,
Ак кушун үндөп бопулайт.

Кастарлуу карыя абамдар,
Кары күз жайын сүйлөшүп.
Мергенчи агам эринбей,
Талаадан чыргоо сүйрөтүп.
Быйыл көп алам түлкү – деп,
Бүркүтүн жүрөт үйрөтүп.
Илимдин кенчин алсак деп,
Илимден гигант салсак деп.
Сүйүктүү борбор Москва,
Сүйлөшөт балдар барсак деп.

Малына тосот жыйнашып,
Малдарын мактап ырдашып.
Күлүгүн минип астына,
Күнөстө жүрөт чер жазып.
Ырыстуу жигит жылкычы,
Ышкырат желге сырдашып.

Кайыр кош, кетем дегенсип,
Канаттуу учат жабылып.
Жайкысын чыккан балапан,
Калыптыр канат кагылып.
Катарлап учкан каркыра,
Канатын сылап кагынып.
Кетебиз алыс эми деп,
Келгиндер дегдейт камынып.
Айта берсе түгөнгүс,
Атайын жомок кары күз.
Бүтүрөлү жумушту,
Калкымда жыйнап кары күч.

15-сентябрь, 1947-жыл

ЖАЗ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган.

Жер бети толук көшүлүп,
Бетине ак кар жамынган.
Борошо урса тынымсыз,
Ызгарлуу кышка багынган.
Бастырсаң минип атыңды,
Мончоктой шак-шак тагылган.
Ак мөңгү ээрип бул кезде,
Сай-сайда суулар агылган.

Ак мөңгү чалып тоо башын,
Акактай ак кар каптаган.
Кийиктин жүрчү жерлерин,
Мергенчи басып таптаган.
Жер бети бирдей агарса,
Жейрен да жолун таппаган.
Жаз келди мына жаркырап,
Жаш кары тынчып жатпаган.

Канаттуу куштар келишти,
Закымдап учуп ар кайдан.
Ак мөңгү эрип, күн тийип,
Агып келди сай-сайдан.
Эмгектин ташкын булагы,
Жаркырап келип жаз жайган.

Белгисин берип кең жаздын,
Жоо, туман чубайт түрүлүп.
Эмгекке элим кирген кез,

Эринбей билек түрүнүп.
Колуна кетмен алышып,
Эр азамат жүгүрүп.

ӨСҮШ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон. 6-август. 1949-ж. Айткан: Абдиев Асанбек Кочкор району, Кош-Дөбө селосу, Кара-Саз к/у. Мугалим 1929-жылы туулган

Илимпоздор, баатыр, дыйкан, жумушчу,
Нечен түрлүү завод-фабрик курушту.
Жыргал үчүн улуу Сталин ата үчүн,
Эмгекчи элдер талбай эмгек кылышты.

Брыстуу элдер сүйүп иштейт жумушту,
Талап кылат комунизм курушту.
Далай жерге зор паравоз жеткирип,
Көк тиреген аскаларды бузушту.

Советтик доор Сталиндик заманда,
Илим өстү таң калаарлык бир кыйла.
Техника бир жагынан дүркүрөп,
Жасап жатат эмнелерди кааласа.

Биздин өлкө өсүп жатат жаңырып,
Жүз миңдеген курулуштар салынып.
Көк аскалар уюп жаткан металдар,
Акыр көнөт эмгекчи элге багынып.

Көп улуттан чың түзүлгөн өлкөбүз,
Ынтымактуу байлыгы мол өлчөгүс.
Өнүп-өсүп коммунизм тургузат,
Бир тилекте ыр ырдаган биздин күч.

Академик, доктор наук, инженер,
Ага жетип атак алган биздин эл.
Бүт илимди беш колундай билишип,
Өсүп жатат коммунизм тузүүчүлөр.

Ар бир күндө алда канча жаңылык,
Алып айтсак ар түрдүү кен табылып.
Советтик доор Сталиндик заманда,
Минут сайын алга өтөбүз жаңырып.

ВЛКСМдин 30 ЖЫЛДЫГЫНА

**Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Жыргалы артып кандай заман, кандай шаң,
Он эки айдын көбү майрам, азы шаң.
Ушул күнү сыймыктанып шаттанып,
Комсомолдун 30 жылын кутгуктайм.

Жыргал бизде, татаал бизде ойлосоң,
Башка өлкөдө майрам түгүл кече жок.
Нуска берген улуу Ленин, Сталин,
Ошондуктан күндө майрам, күндө зоок.

Улуу Ленин уюштурган Комсомол,
Таалай бизде, жыргал бизде, бакыт мол.
Ленин ата үлгү берген Сталин,
Жеңиш үчүн алга карай сунгун жол.

Күлгүн жаштык күлкү менен шаттыкта,
Ким шаттанып ким күлбөсүн бул чата.

Биз – Ленинчил бизди өстүргөн большевик,
Биз жеңебиз кандай душман кармашса.

Биз комсомол, эмгек күчтүн булагы,
Жарык берген Ленинизм чырагы.
Ар бир жылы так ушундай майрамдап,
Отуз эмес сансыз жашка чыгалы.

БИЗДИН ЫРЛАР

**Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Биз таалайлуу, биздин заман, биздин чак,
Бирөө да жок, биздин элде эзчү тап.
Совет өкмөт, теңчилик доор, жыргал күн,
Ошондуктан ырлар чыгат ташкындап.

Биз ырдайбыз өлкөбүздүн бактысын,
Чын коммунист жүрөгүңдүн ачкычын.
Арам ойлуу адилетсиз душмандын,
Кашык каны биздин колдон какшысын.

Биздин ырлар кайда болсо тайманбайт,
Биздин ырлар Совет туусун бек кармайт.
Биздин ырлар ачык сүйлөп, чын айтат,
Анан кантип уккан адам шаттанбайт.

КИТЕП ОКУ

Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Билим кайда? Кайдан издеп табамын?
Илим кайда? Кантип жасап аламын?
Бул экөөнү билбей туруп эң мурун,
Көп чарпылып кайсыл жакка барамын.

Сонун сөздү кайдан издеп угамын?
Сонун ырды кимге айттырып турамын?
Билим үчүн илгерки өткөн тарыхты,
Баштан-аяк кимден барып сурадым.

Жомок укпай ыйлап көңүл ачамбы,
Сөз угам деп бүт дүйнөнү басамбы?
Кимге барсам толук айтып берет,
Сонун, сонун аңгемени, казалды.

Билдим эми билим деген китепте,
Баарын айтат көңүл коюп түшүнсө.
Билим, тарых, саясаттын баары бар,
Ошондуктан китепти окуп бүткүлө.

Бардык илим, бардык билим китепте,
Көп окусаң, көп байыйсың бал сөзгө.
Ташыганы таттуу болот деген бар,
Чымырканып ким талыкпай иштесе.

Окуш үчүн жолуң ачык шартың кең,
Окуганда маанисине тушүн сен.
Түзүүчүбүз улуу Ленин эмеспи,
Окусун деп, ушл күнгө жеткирген.

БИЗДИН КЫЗДАР КАНЫКЕЙДЕЙ КАЙРАТТУУ

Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Биздин кыздар Каныкейдей кайраттуу,
Баатыр кылган чын коммунист жол башчы.
Учкуч болуп көк асманга учканда,
Жомоктогу Дарийкадай айбаттуу.

Эрегишип эр уул менен тең иштеп,
Эмгек кылса жыргал үчүн деп иштеп.
Каныкейден кайраттуураак өстүргөн,
Улуу Ленин чын коммунист большевик.
Акылга кең айткан сөзү адилет,
Ишке чебер көрсөң көңүл бөлүнөт.
Тарбия алган патриоттук духунда,
Ошондуктан бардык нерсе жеңилет.

Болот тулпар астындагы мингени,
Жыргал шаттык тоо жаңыртат күлгөнү.
Анан кантип баатыр балбан болбосун,
Дайым эмгек, дайым билим сүйгөнү.

Ал жумушчу, колдо турат балтасы,
Ал кызматкер депутаттык мансабы.
«Эмгек жыргал эмгек алтын» экен деп,
Дыйкан болуп кетмен, күрөк таптады.

Бардык иштен сан-сапатын арттырат,
Ак пахтасын заводдорго тарттырат.
«Бул эмгектин баатыр кызы» дедиртип,
Кызылчадан үйүп-үйүп кыр кылат.

Тең укуктуу эркек менен тең иштеп,
Биздин кыздар душман бузгус темир чеп.
Кыз-уландар кылыч кармап, жоо сайса,
Качан болсо жеңилүү жок, жеңүү көп.
Чоң инженер, профессор, врач деп,
Кээси танке, кээси шумкар минишет.
Биздин кыздар Каныкйедей кайраттуу,
Каршы жоого ылаачындай тийишет.

ТРАКТОРИСТ ИВАНГА

Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань обла-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу

Ысык салам тракторист Иванга,
Өлкөсү бир, тилеги бир тууганга.
«Бир кишидей ынтымактуу» бол деген,
Ильич атам Советтерди курганда.

Кутгуктоо айтам эмгегине кубанып,
Эмгегиң зор кантип айтпай турамын.
Жаша Иван! Алтын медаль кут болсун,
Иштептирсиң талаа көркүн чыгарып.

Болот тулпар астыңдагы мингениң,
Шерст, шелковой үстүңдөгү кийгениң.
Мындан артык кандай жыргал айтып көр,
Заңгыраган аппак үйгө киргениң.

Ар адамдын эмгегине жараша,
Принципте айтты эле го улуу ата.
Социалдан коммунизм курганда,
Алсын деген ким канчаны кааласа.

ЧАМДАГЫЛА ЖАЗ ЖАРЫШ

Кана эмесе жарышуучу жаз келди,
Турба жеңе ал колуңа кетменди.
Жогору жактын арыгын чаап суу салсын,
О, эжеке, эрите бер жездемди.

О, жеңелер Кысыр-Ойго баргыла,
Кышта үйүлгөн кыкты чача салгыла.
Аял эркек тең укукта тең иштейт,
Мурун бүтүп зор байгени алгыла.

О, Үсөнбек чоң Кара-Ойду сугаргын,
Мурап аке суусун күчтө булардын.
Соко менен эки жыяр айдапсың,
Бали Балбай эмгегиңе кубандым.

Бол, Касымбек, бол, Нуркалый, чамдагын,
Жүрү Ыбырай өзүң соко кармагын.
Арабаңа колхозчуну бүт салып,
Абдыкадыр саат алтыдан калбагын.

Бакир байке барып тырмоо тырмагын,
Айдоо арбын үрөнчү аке тынбагын.
Принцип бар эмгегиң жараша,
Арбын иштеп албан-албан жырдагын.

Тур устаке аспаптарды курчуткун,
Сиз оңдогон соколорлон үн чыксын.
«Ашык план, арбын эмгек алсак» деп,
Чынында эле тилеги ошол эл журттун.

Комсомолдор жана кыздар жүргүлө,
Дүкүлдөтүп болот тулпар мингиле.
О, Бурулча, Алымбүбү, Зууралар,
Дары чөптүн ортосуна киргиле.

Кайып, Сакий кызылчага баргыла,
Калган жерин бүтө салгыла.
Силер дагы Зууракандай эр болуп,
Даңкың чыгып ардактуу наам алгыла.

Алтын сакал авакалар айтаарым,
Азыр кандай өнөктүктү байкадың.
Карсылдатып колдон келген ишти иштеп,
Энекелер сен да бекер жатпагын.

Бакачы эне өсүмдүгүң чыктыбы?
Алма, өрүгүң текши баары туттубу?
Мал жебесин жемиштерди жакшы бак,
Рахатка, эмгекке алсак биз муну.

Колхозчулар сапаттуу иштеп чамдагын,
Жалкоолорчо үйгө жатып албагын.
Өзүң түзгөн социалдык мелдештен,
Кыйын иштеп, кызыл тууну кармагын.

Ай зав. ферма, бригадир, башкарма,
Кандай сонун рахмат айт жаштарга.
Күндө күчөп зор жеңишке жетебиз,
Чын коммунист улуу орус эл бар да.

ТОКТОГУЛГА

**Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Шаңшыган шакта турган булбул Током,
Чаалыкпас чапкан менен булбул Током.

Өзүңдөн үлгү албаган боломун го,
Эскерип кайран Токо ойлобосом.

Эзилдин падышачыл уу тырмакка,
Байлардын айыбын ачтың кайра-кайра.
Эзилген эзүүчүнүн баарын айтып,
Ырдадың тартынбастан эч убакта.

Бул ырга күбө болот «Беш каманың»,
Тарыхый бүт чыгарма айткандарың.
Жаркырап Совет өкмөт орногон соң,
Жыргады асыл токо, алтын жаның.

Жөн эле ырдап коюп тим жүрбөдүң,
Кедейди манап-байга каршы үндөдүң.
Бай-манап акырында жоюлду го,
О, Токо текке кетпей алтын кебиң.

Жаша деп эң биринчи Ленинди ырдап,
Таңшыдың өзүң сүйгөн элинди ырдап.
Жашарды карт өмүрүң кайта гүлдөп,
Өлкөңдүн өз байлыгын ырдап сындап.

Эң мыкты композитор акын Током,
Эл үчүн ырдай чыккан асыл Током.
Акты актап, караларды карасың деп,
Эч кимден тартынбаган баатыр Током.

Эмгегин эл унутпайт эч убакта,
Ырдалат ырларыңыз жаңыларча.
Сансыз жыл түбөлүккө эл ырдашат,
О Токо! карыганча сен ырдасаң.

Ар сөзүң алтын баалуу эске кирет,
Андыктан булбул Током тирүү жүрөт.
Эмгекчи эл эркиндикти кандай сүйсө,
Улуу акын Токтогулду шондой сүйөт.

ТҮГӨЛБАЙГА

**Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Куттуу болсун Сталиндик сыйлыгың,
Даңкың чыгып сыйлык алуу сыймыгың.
Биз өңдөнгөн эмгекчи элдин балдары,
Сыйлык алып сыйланчу эле ким мурун?

Романың «Темир», «Кең-Суу» дагы бар,
Советтик доор калеминдин багы бар.
Дагы окуйбуз, дагы жазгын Түгөлбай,
Жазгың келсе каалагандын баары бар.

Китебиңди алып көрүп окуган,
Көңүлү ээрип, көл даайрадай толкуган.
Эмгегиңден тааныласың Түгөлбай,
Эркин турмуш иең укуктуу замандан.

Сындап жаздың биздин заман кишисин,
Жаңысын жаз татыгы жок өткөндүн.
Китебиңди окуп көрүп кубансын,
Искусство эмгек сүйгөн элдерин.

Калеминдин ыр аралаш багы бар,
Айткан сөзүң Ала-Тоодой шаңы бар.
Биздин жаштар окусак деп күтүшөт,
Улам чыкса сизди колдоп жаңылар.

БИЛИМ

Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Билим кандай түпсүз терең асмандай,
Билим арбын адырдагы таштардай.
Билим алуу оңой эмес жолдоштор,
Ийне менен таштан кудук казгандай.

Билим терең дарыядан, деңизден,
Билим кымбат жомоктогу мүрөктөн.
Албетте билим эмей эмине,
Техника, өнөр жайды үйрөткөн.

Адам болсоң таланттанып билим ал,
Билим алсаң билген адам кубанар.
Билим алып бир жаңылык киргизсең,
Атың өчпөй түбөлүккө айтылар.

Билим алуу кандай сонун көңүлдүү,
Билим үчүн бергим келет өмүрдү.
Коммунисттер билим ал деп жатпайбы,
Бактысы мол менин эмгекчи элимди.

Билим алуу өлкөбүзгө жайылды,
Билим менен бардык нерсе табылды.
Талыкпастан пайдалана билели,
Өнөр, билим баары бизге багынды.

МЕНИН ЭЛИМ

Инв. №421 (209). 4-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Менин элим он алтыдан бириккен,
Ар убакта кайгырбаган күлүшкөн.
Менин элим ынтымактуу сонун эл,
Качан болсо бир кишидей жүрүшкөн.

Бет алганың соо койбогон баатыр эл,
Ынтымактуу менин элим асыл эл.
Ар качанга жеңдирбесе жеңе албайт,
Ала көөдөн абайлабай келгендер.

Катюшасын кас душманга кармаган,
Касташкандын как төбөсүн каңдаган.
Менин элим ынтымактуу болгон соң,
Дагы чыгат өнөрпостор сандаган.

Менин элим шамдагай да күжүрмөн,
Баатыр деген атак алат бар иштен.
Уул кыздары баатыр чыгып башынан,
Ар убакта эл коргоону сүйүшкөн.

Дүнүйөдө таалайлуу эң биздин эл,
Келечекте коммунизм түзүүчү эл.
Беттешкенин бери өткөрбөй кыйратчу,
Дүнүйөдө менин элим күчтүү эл.

Билим менен сугарылган биздин эл,
Билгендерди кубандырган биздин эл.

Өнөрү артык билими кең элимди,
Кубанышып куттукташат бүткүл эл.

Менин элим ой-айы жок сылык эл,
Ойдо, жоодо маданият бүтүн жер.
Бир туугандай, бир кишидей өстүргөн,
Жаша, жаша улуу Сталин кемеңгер.

КОЛХОЗ ТУРМУШУ

Инв. №421 (209). 5-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Таалайы кең бактылуу,
Жыргалдуу колхоз турмушу.
Жыргалын мактап колхоздун,
Бир жазуучу кез ушу.

Күндөн күнгө жетилип,
Курчуп турган чак ушу.
Эч нерседен кеми жок,
Гүлдөдү колхоз турмушу.

Жумушчусу дыйканы,
Жыргалдуу күндө бу дагы.
Баатыры болуп эмгектин,
Тынымсыз ишти чыңдады.

Уюштуруп жатышат,
Колхоз сайын электр.
Кең жетишти баарына,
Машина менен трактор.

Трактор айдап жерлерин,
Комбайн жыйнап эмгегин.
Мол түшүмдү алышса,
Семиртет колхоз жерлерин.

Суу барчу жерге канал чаап,
Курчутуп сууну калышат.
Мол түшүм алып ал жерден,
Колхозчунун көөнү шат.

Эмгекти арбын алышып,
Өз ара жлдер жарышып.
Гүлдөдү колхоз турмушу,
Кубанчы толуп ичке жык.

Малдарын аман асырап,
Малчысынын көөнү шат.
Малдарын жакшы баккандар,
Өрүштүү болуп жатышат.

Малдарын аман төлдөтүп,
Мен ударник кел дешип.
Ким көрүнсө сыйлашат,
Кел ударник кел дешип.

Колхозчу, малчы жыргал да,
Шыктанат эмгек кылганга.
Өстүрүп баары билимин,
Коммунизм курганга.

Социалисттик доордобуз,
Коммунизм куруучу.
Дагы өсүп, дагы күчөсүн,
Гүлдөгөн колхоз турмушу.

ТЯНЬ-ШАНЬ

Инв. №421 (209). 5-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Каркаясың касиеттүү Тянь-Шань,
Канаатанып мооку канат көргөн жан.
Жайдыр-кыштыр өнөк кылып өзүңө,
Аска чокуң кийин алган ак кардан.

Мал чарбалуу мааниси кең Тянь-Шань,
Жайлооң кенен түрлүү чөбү буралган.
Мал өстүрүп өлкөм үчүн иштейм деп,
Малчыларың майдан ырын ырдаган.

Бетегеси белге чыгып буралган,
Беттен ылдый берметтей суу кулаган.
Фермасынын малы өсүп дүркүрөп,
Гүлдөп жатат касиеттүү Тянь-Шань.

Жыйлооң чарба жакаң аштын гүлдөгөн,
Центринде радио сүйлөгөн.
Жайдары ачык эмгекчил элиң кубанып,
Жакшы бол деп бири-бирин үндөгөн.

Аскаларың төшүн керип аркайган,
Аркар, кулжа ал аскага жол салган.
Айта берсе санат жеткис байлыгың,
Табияттын көркү сенде Тянь-Шань.

КОЙЧУ АБАМА

Инв. №421 (209). 5-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Кесибиңиз кой кайтаруу, кой багуу,
Тилегиңиз жакшы багып байге алуу.
Аман-эсен дайым семиз баксам деп,
Туура абаке ал оюңуз жайдалуу.

Күрүчтөй ак койлоруңуз бир кылка,
Ичинде жок бир да кызыл, карала.
Өлкөм кантип өнүкпөсүн, өспөсүн,
Ар бир койдон жүн алсаңыз үч кила.

Быштап бүтсүн сүт планын орунда,
План бүтүп сыйлык алуу колунда.
Эмгегиңиз тарых болуп жазылат,
Социалдык коммунизм доорунда.

Кыш түшпөсүн керпе, сарай жылуула,
Койлоруң тууйт март, апрель, май айда.
Ар бир төлүң алда канча киреше,
Учуратпа ар бирөөнү да зыянга.

Эгиз бергин жыйырмасынан бешти ашык,
Эпкиндүү бол ашык план аткарып.
Эркин турмуш жыргал үчүн иштесек,
Бир мен эмес элиң ырдайт макташып.

Сиз баккан кой өлкөбүздүн байлыгы,
Күчөп өссүн ошол байлык ар жылы.
Байлык өссө Коммунизм орносо,
Чечилбейби бүт дүйнөнүн тарыхы.

ПАРАВОЗ КЕЛДИ ШААРЫМА

Инв. №421 (209). 5-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Уюп жаткан кара тоону талкалап,
Чуку ташты жыгач өңдүү барчалап.
Ырысы мол, кайраты чоң эмгекчи эл,
Качан болсо каалаганын аткарат.

Машиналар күндөн-күнгө жанданып,
Энергия запас жатат камдалып.
Быйыл бизге поезд келди күркүрөп,
Каңгыраган капчыгайга жол салып.

Зор паровоз быйыл келди биздерге,
Зоону жеңип капкайдагы түз жерге.
Кандай адам ыракматын айтпасын,
Кара тоону талкалаган эрлерге.

Зор паровоз быйыл келди шаарыма,
Сигнал берет дагы илгери барууга.
Инженерлер план түзүп жатпайбы,
Ала-Тоонун көп байлыгын салууга.

Кылган иши өздөрүнүн байлыгы,
Кыйын эмес жоктон иштен бар кылуу.
Өлкөбүздө өнөрлүүлөр аз эмес,
Жаңылыктар сансыз чыгат ар жылы.

КАЛЕМИМ

**Инв. №421 (209). 5-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Болоттон курч колумдагы калемим,
Болбой иште большевиктин керегин.
Болгондорду тарых кылып калтырсак,
Биздин доордо атың өчпөй келесиң.

Жаз калемим тоону да жаз, ташты жаз,
Ачык сүйлөп кара менен акты жаз.
Социалдык коммунизм доору үчүн,
Жаркыраган таалайды жаз, бакты жаз.

Маршалды жаз Сталиндей акылман,
Калтырайт жаз майдандагы баатырдан.
Кагазыңа тарых кылып жазып кой,
Композитор болот калем акындан.

Инженерге моюн сунган сууну жаз,
Илим, билим, техника муну жаз.
Ата- Мекен жыргал үчүн иштейм деп,
Илимпоздон өсүп жатат далай жаш.

Өлкөнү жаз СССРдей эркиндүү,
Баатырды жаз эмгекчидей эпкиндүү.
Таалайлуусуң талпын өйдө жаш калем,
Бакыт, байлык жолуң жатат ар түрдүү.

(Биринчи эмгегим
Садыбакасов Шатман
Жазамын карап көрсөңүз, жарайбы?)

Ай курдаштар сырымды айтсам силерге,
Ар убакта алып учат жүрөгүм.
Бир минутту бекер текке кетирбей,
Күнү-түнү пайдаланууну билемин.

Ой санаанын бузуп чыгып түнөгүн,
Акыр бир күн орундалаар тилегим.
Көтөрүлүп учуп чыгып асманга,
Көк деңиздин толкунуна киремин.

Чыракдандын билик майы түгөнсө,
Ай жарыкта жазуу ишин билемин.
Мынча жумуш иштегендин себеби,
Мекенимди ошончолук сүйөмүн.

Бошобойт деп күндүз колум жумуштан,
Өзүм сүйгөн ырларымды таштабайм.
Эки өнөр кесип болсун мен үчүн,
Эмгегиме сөздү кошуп такталайм.

Атигиниң ай! Дагы өнөр билсемчи,
Аздык кылат дагы башка сүйсөмчү.
Өз өлкөмө чыгаар эле атагым,
Ал оюма жашым кичик жетермин
Аңгычакты акыл сөздү жазамын.

АЙГА

Жарык ай асман жактан нурун берип,
Жашадык көптү көрүп, көптү билип.
Жалтырап маңдайымда жакын турса,
Мен жазам көңүл керип, боюм эрип.
Карайсың бүт дүйнөгө нурун чачып,
Мен жүрөм жарыгыңа кагаз жазып.
Ушул ай максатыма так калгандай,
Жылдыздар карап турат жымыңдашып.

Бул сөздү угуп алып тыңшагандай,
Тынчыган айлананын тоосу, жери.
Кошулдуң тилегиме дегениби,
Айымдын беттен сылап атыр жели.
Акырын назик гана дир-дир этип,
Ошондо эрке желдин айткан кеби:
«Жарыгын таркатууга түнөрбөстөн,
Айыңыз күлүмсүрөп карайт сени.
Рахмат миң мертебе айтуу менен,
Жиберген мени көздөй сизди» деди.
Ушуну атыр желден угаар менен,
Ташкындай толкуй түшүп бүткүл денем.
Асмандай биздин өлкө эң бир кенен,
Бакыты ырысына келбейт ченем.
Мен дагы ошол элдин ичиндемин,
Максатым айта берсем көлдөй кенен
Ушуну айта баргын айдан дегем.

Кулакка шыбыр-күбүр үн угулуп,
Акырын чөптүн башы дилдирешти.
Атыр жел атырылып жүрүп кетти,
Жашаттың жыргал заман биздин кезди.
Оргуштап кайнап чыккан бакыт бар деп,
Ойготуп жер жүзүнө сала кетти.

ЖЕРГЕ

Айланам Совет доору шаттык басып,
Үстүнө эгин айдап, кенин ачып.
Гүлдөдүң бакыт жери эң бир сонун,
Акындар мактап турса ырын жазып.
Эркиндик, адилеттик турмуш болду,
Эмгекчи жемишиндин дамын татып.

Дегенде сен болосуң элдин куту,
Кандайдыр өмүрүмдө түш келбеген.

Мурдума келе түштү гүлдүн жыты,
Оюма элестетти далай ишти.

Ойлонуп ошол гүлдүн айтканы ушу:
«Мен болсом жашыл чөптүн жайлоо төрдүн,
Жер үчүн болгон сөздү айтканы келдим.
Советтин аймагында маданият,
Сынашып дүйнө жүзүн өзүм жеңдим.
Эп келсе колуңа алып жыттап көргүн,
Аңкыган жытын кайнап бүрүң жайнап.
Мен болсом ырахаты элдин, жердин,
Дегенде боюм эрип айтканына.
Кубантып ден соолугун чыңап турган,
Береке сенсиң дедим жаш жаныма.
Сергитип тунук мээни акыл кошуп,
Себепкер болот экен жазганыма.
Уккун жер гүлдөйбүз дагы сонун,
Жайна ойго-тоого түркүн форум.
Шаңдантып кызыл тууну беш жылдыкта,
Алабыз дүнүйөдө биринчи орун.
Түрлүү кен чыгарышып көркүн ачат,
Кебелбес кең СССР сенин бооруң.
Ала-Тоо башың созуп карай тургун,
Советтик өнөр чындык, адил доорун.

СҮЙӨМ

Сайрандуу шаң-тамаша элди сүйөм,
Салкын согуп турган желди сүйөм.
Туш-туштан кулак түрүп санап турган,
Туруктуу Ата-Мекен жерди сүйөм.

Тамшантып шаң калтырган тилди сүйөм,
Таркатып нурун берген күндү сүйөм.
Акылга акыл кошуп мээ сергиткен,
Ай жарык, асман ачык түндү сүйөм.

Тартынбай эл коргогон элин сүйөм,
Талыкпас бул дүйнөдө өнөр сүйөм.
Комуздай өтө назик ойлоп тапкыч,
Калкымда кайраты мол чебер сүйөм.

Береке, байлыгы мол бакыт сүйөм,
Эркиндик заманымды жазып сүйөм.
Акылы дүйнө жүзүн тегереткен,
Стаоин улуу атабыз ашык сүйөм.

Таркаган жүрөгүмө канды сүйөм,
Берметтей азык болгон данды сүйөм.
Өмүргө баарлык ишке чын тилектеш,
Өзүмө акыл кошкон жарды сүйөм.

БИЗДИН ДООР

Асман менен жанашып,
Ала-Тоо бермет тагынып.
Шаңданган элдин түрүнө,
Зоокалары жаңырып.
Эч убак болуп көрбөгөн,
Элимде сонун жаңылык.

Жердин бети кубулуп,
Кары- жаш деп чыгынап.
Аркырап аккан чоң дайра,
Аппак данга урунуп.
Качандыр болуп көрбөгөн,
Калкымда сонун бурулуш.

Асемденип сунганда,
Айга детет колубуз.
Кайда барсак ачылат,
Каалагандай жолубуз.
Баарлык ишти бүтөгөн,
Бактылуу биздин доорубуз.

Берекеси элимдин,
Белинен болуп болуп малынган.
Кайраты менен айбаты,
Кадимки түшкөн чагылган.
Жеткилең биздин доорубуз,
Жер жүзүнө жайылган.

КОЛХОЗЧУЛАР ЧАБЫККА

Колхозчулар чамынгыла чабыкка,
Кышкы тоют бир тал калбай орулсун.
Сандап жаткан талаадагы түркүн чөп,
Сар кыр болуп сарайына чогулсун.

Кышкы тоют керек болот өзгөчө,
Камдангыла, камдангыла баарыңар.
Ызылдаган кардуу бороон чилдеде,
Семиз болуп оюн салсын малыңар.

Чамдап иштеп күч үрөсө ударник,
Чалгысынын үнү чыккан шыркырап.
Колхозумун керегимин дегендей,
Карап көрчү кара сазы кулпунат.

Ушул мезгил эмгек жанат эмеспи,
Ар бир колхоз көңүлүнө эстесиң.
Далай иштер күтүп турат алдыда,
Болгула ылдам убагы өтүп кетпесин.

БИЗДИН МАКСАТ

Ала-Тоонун бооруна,
Алтын чырак жагабыз.
Жылмаланган зооканы,
Бурчу менен жарабыз.
Даңгыраган жол салып,
Поезд менен барабыз.

Алтын, күмүш кендерин,
Арасынан чагабыз.
Беш жылдыкты төрт жылда,
Орундатып алабыз.

Күрпүлдөгөн дайрага,
Электрик коебуз.
Агарган тамдын бетине,
Агарган таштар коебуз.
Аэроплан айдатып,
Айга учуп конобуз.
Өлкөбүз биздин СССР,
Өнөрлүүдөн болобуз.

Даңаза болсун дүйнөгө,
Дарыядан сүзөбүз.
Өлбөй турган түбөлүк,
Мүрөк суусун ичебиз.
Ойду тоону текшерип,
Ойлогончо жетебиз.
Беш жылдыкты биздин эл,
Орундатып кетебиз.

Аткарабыз эмгекчи,
Ар бир иштин милдетин.
Кубат менен иштесек,
Кубарган чөптөр гүлдөсүн.
Түшкө кирбес сонундай,
Түрлөнтөбүз жер бетин.

Торгой булбул сайратып,
Толкун сөзүн угабыз.
Көз кайкытып көрсөтүп,
Каухар ташын жыябыз.
Касташкандын тамырын,
Кайрат менен жулабыз.
Омкоруп тоону жыгабыз,
Ойдо жок ишти кылабыз.

Жыргалды дагы күчөтүп,
Жылдыздан сөздү угабыз.
Арыбын керген күлүктөй,
Ааламдан оозуп турабыз.
Эгиним чыгып асманга,
Малдарым батпай шабырга.
Бөлүнүп бакыт жалынга,
Сүйгөнүм болуп жанымда.
Максатка жетет биздин эл,
Улуу Сталин барында.

МИЛДЕТТЕНМЕ АЛГАНДАР

Эстегиле ар бир ишти колхозчу,
Эпчилдигиң эмгегинден билинсин.
Кылган жумуш бекер кетпей талаага,
Кырдай кызыл кырманыңа үйүлсүн.

Дыйкан экен милдеттенме аткарды,
Бали рахмат эмгегиңе дедирсин.
Калың элге даңкың чыгып колхозчу,
Каптан ашып кампа жакка төгүлсүн.

Милдеттенме алып коюп атайы,
Аткара албай уят болуп калбагын.
Эмгегинди баалап берет партия,
Эч убакта кылган иштен талбагын.

Ар кай жерге орбой боолой калтырып,
Жалкоолордой жаман ишти кылбайлы.
Кайраты бар милдеттенме алгандар,
Калтырбастан жалгыз данды жыйнайлы.

Күчөгөн иш алдыдагы беш жылдык,
Күчөп иштеп күндөн- күнгө жыргайлы.
Орчун максат тилегиңе жеткирип,
Күндөй жарык гүл Сталин турбайбы.

ЭМГЕГИН ЭЛГЕ СИҢИРГЕН

Санжыргалуу сонун сөз,
Сайраса чыгат тилинен.
Өмүр жарык эң сонун,
Асманда тийген күнүңдөн.
Бакыттын нуру тамчылайт,
Ырайы жылуу өнүңдөн.
Айланасы Советтин,
Берекеси түрүлгөн.
Кайраттана үнүңдөн,
Каршы душман бөлүнгөн.
Эркиндик берип Сталин,
Эмгегин элге сиңирген.
Касабалуу кара таш,
Кайраттанса жарылган.
Орнотуп койгон эмедей,
Ордунан алтын табылган.
Кургак жар эмес түркүн кеп,
Суу түбүнөн табылган.

Бүгүнкү көргөн эртең жок,
Улам күчөп жаңырган.
Ар өнөр берип Сталин,
Ааламга аты жайылган.
Баркуттай болуп түрлөнүп,
Байчечек гүлдөп жериңде.
Балтырга чыга малынып,
Бакытың ашып элинде.
Обу жок сонун өзгөрүш,
Отуз кылым иштегис
Орчундуу Совет көбүмдө.

Мурунку өткөн заманда,
Бизден башка өлкөдөн.
Угуп жаткан кабарда,
Артыкча Совет гүлдөгөн,

Сталиндей башчысын.
Чын жүрөктөн урматтап,
Эч ким биздей сүйбөгөн.

Улуу Сталин атадай,
Кимдер элин үндөгөн.
Аалмага жайып акылын,
Артыкча чебер жаралган.
Ата Сталин дүйнөдөн
Эң узака жашаңыз
Элиң үчүн бир келген.

БАКТЫЛУУ КАДАМ

Бакты кадам алдыдагы беш жылдык,
Баскан сайын көңүл эргип кубанып.
Эңсегенге эрте жетсек экен деп,
Элдин баары эмгегине куралып.
Кандай сонун! Карап көрсөм айланам,
Кара жерден көркөм чыгып буралып.

Токтоно албай толкунданып жазамын,
Тоодой толкун, толбос чуңкур басамын.
Таалай кадам берекелүү беш жылдык.
Талбай иштеп тарап кетсин атагым.
Ырыс күнүм-ылгаганым беш жылдык,
Ылдыйлабай улам күнгө ашамын.

Бакты Совет аймагында улуттар,
Баары тегиз бир атанын баласы.
Орчун максат- орундатар беш жылдык,
Дайым бирге ой пикири санаасы.
Эрки менен улам эргийт асманга,
Эң бир сонун элдин ичин карачы.
Эрте калар эчен түркүн иш бүтөт,
Элибиздин ынтымактуу арасы.

СОҢ-КӨЛ

Аяк-башы сөз жеткис,
Карап турсаң мелтирөп.
Жарышып чуркап кулун, тай,
Жарашыгын келтирет.
Адамдын көөнүн кубантып,
Агарып суусу мөлтүрөп.

Порумуң артык Соң-Көлүм,
Боегондой көгөрүп.
Көнүлү сергип жаш балдар,
Көк бөрүсүн өңөрүп.
Абасын жуткан адамдар,
Энеден жашы төрөлүп.

Күн нуруна тунук суу,
Чачылышып жаркылдап.
Толкуну жүрүп шаркылдап,
Каз, өрдөгү каркылдап.
Кылаасын кечип уй, жылкы,
Чөбүнө тоюп салкындап.

Кыпкызыл болгон бетегең,
Жеген малдар семирген.
Ачыган бээнин кымызы,
Ак көбүктөн көбүргөн.
Сары каймактап шырылдап,
Сабадан ашып төгүлгөн.

Адамдын боюн сергиткен,
Атырдай жыттуу абасы.
Кулачын жайып керилген,
Ташы жок түптүз талаасы.
Самаган жерге жайлаган кыргыздын,
Салтанатын карачы!
Жылкысын айдап кайырган,

Жыргалдуу кыргыз эл экен.
Колхоздун малы жайлаган,
Козголуп сенин берекең.
Сайранын көргөн адамдар,
Самай турган жер экен.

Жумгал, Нарын, Кочкорлук,
Соң-Көлүм сага жайлаган.
Адил Совет тушунда,
Абыдан өсүп айланаң.
Төрт түлүгү төгүлүп,
Колхоздун малы жайылган.

«Айтпай жайлап алат» – деп,
Сарыбагыш, саяк уруудан.
Хан Ормон бир кез талашкан,
Падышанын доорунда.
Бай-манап элди жадаткан,
Ата Сталин тушунда.
Айланаң өсүп жарашкан,
Жадыра, жайна, Соң-Көлүм.
Эбиксиз ошол заманды,
Эмгекчи элим камашкан.

АЛА-ТОО

Ала-Тоо көк тиреген аскаларың,
Алтын кен күмүш чыккан катмарларың.
Жолуңдан душман тосо жеңбей койбос,
Жолборстой жүрөгү бар жаш балдарың.

Кунан, тай, жылкы ээлеген шабырларың,
Кубулуп миң түрлөнөт адырларың,
Кадырман сөзгө чебер эр акылман,
Кадимден сыйлыгы бар карыларың.

Ак пахта, алтын, күмүш, жемиш чыккан,
Асылы артыкча го талааларың.
Ала-Тоо гүл бейиштүү жер эмеспи,
Ак мөңгү эрип жаткан салааларың.
Кем калбай эр жигиттен жумуш иштеп,
Келбеттүү, кенен акыл аялдарым.

Абасы атыр жыттуу ашуу, белиң,
Аркарлар мекен кылган жайлуу төрүң.
Сыдырым соккон желге боюң балкыйт,
Сыймыгың артыкча го дечи сенин.
Көпөлөк жытыңда аңкып малдар жайнап,
Көркөмү, берекеси ташкан элим.
Күлүктөй арыш керип токтобостон,
Күндөн-күн күчөп өскөн жылыштарың.
Кыргыз эл карап көрчү айланаңды,
Жыйылган Ала-Тоодой ырыстарың.
Көп элге акыл менен бакыт берген,
Жашасын кеменгерим улуу Сталин!

ЖАЗ КЕЛДИ

Урматы ашык, кайраты мол элимдин,
Ударниктер чыга турган кез келди.
Карлар ээрип, муздар кетип жаңырып,
Камынгыла колхозчулар жаз келди.

Малчылардын жайыттары ачылып,
Соко, шайман, күрөк, кетмен эптелди.
Тракторлор аңтарышып жер бетин,
Эмгек кызып көз кубанган жаз келди.

Бака-шака колхозчунун үнүнө,
Жердин бети миң түрлөнүп көрктөндү.
Жашыл чөптөр кубулжугуп жер бетин,
Жамгыр жаап, суулар кирген кез келди.

Учурунда кетирбестен иштейли,
Ар кызматтар убагына чектелди.
Бир кишидей жалпы туруп жумушка,
Болбогонду болтуралы тездейли.

МАЛЧЫЛАРГА

Төлдүн ээси жайыт билги малчылар,
Ак ниетиңен көтөрүлсүн баркыңар.
Беш жылдыктын берекелүү күчү деп,
Медер кылып, сыйлап турсун калкыңар.

Баккан малың баягыдай семизби?
Бар тоюту убагында тегизби?
Жакшы атагың алыс кетсин арбысын,
Жадыратып жакшы баккын эгизди.

Көпчүлүктүн ыйык малын сактагың,
Ниет бузуу, арамдыкка баспагың.
Ким билет деп өз колумда бул малды,
Семиз чоңун алмашпагың, сатпагың.
Эмгегинди эстеп баалап беребиз,
Сталиндик милдетинди актагың!

Эй малчылар, уят болбо элиңе,
Сталиндик ырыс таалай кебиңе.
Кошумча эмгек, орден алып колуңа,
Ак иштегин кубаныч кирсин өңүңө.

БИЗ ЭР ЖҮРӨК

Биз эр жүрөк Совет элдин балдары,
Ар бир өнөр аткарабыз, бышабыз.
Толук кайрат акылыбыз асмандай,
Тоодой болгон тоскоолодукту бузабыз.
Капка чеби мекенимдин болоттой,
Кармашканды кан жөткүртүп утабыз.

Аалам жүзү биздин элди мактасын,
Ар бирибиз асман менен учабыз.

Биз эр жүрөк Сталиндин шерлери,
Дүбүрөсөк дүйнө жүзү турбасын.
План бүтүп Коммунизм дооруна,
Жүргүн жаштар! Жүргүлөчү жүр бачым!
Эң акылман улуу Сталин жол баштап,
Элдерибиз мындан сонун жыргасын.

Биз эр жүрөк большевиктер тукуму,
Дуулап жүрсөк душман көзүн ирмесин.
Кайрат берип, жардам этип жаштарга,
Кар кадим эле пррпр.
Жүргүн достор! Жүргүн кыздар алдыга!
Мекенибиз күндөн-күнгө гүлдөсүн!

КОЛХОЗЧУ

Колхозчу кылган ишиң чындык эмгек,
Жыргалга алып барат сага эмгек.
Гүлдөсүн күндөн-күнгө колхоз ичи,
Тартынбай жакшы иштегин чеке тердет!
Кампадан ашып чыгып капка толсун,
Кадимки жерге айдаган кызыл бермет.

Колхозчу өзүң жыргал, өлкөң бакыт,
Жүрөсүң Сталиндин тузун татып.
Намыскөй элди билип, жерди сүйп,
Нормобуз орундалсын ашып- ташып.
Ак жүрөк балбан колдон эмгек кылсаң,
Өлкөбүз өркүндөсүн алтын чачып.

Колхозчу жер байлыгы баары сендик,
Карачы иш жүзүндө аны өрдүң.
Бириккен эң бир сонун достук менен,
Өлкөгө өлчөм жетпес байлык бердиң.

Бир тууган бир атанын балдарындай,
Мынакей кармашканды жеңдик- жеңдик.
Тилеги баары бирдей колхозчулар,
Жашасын биздин элде улуу теңдик!

Садыбакасов Шатман

ТИЛ АДАМГА

Тил деген сөз ачкычы адамзаттын,
Тилмечи өлгүчөктү алтын баштын.
Булбулдай чечен болуп чыккан тили,
Эрикпей табын келтир жакшы баккын.

Оозуңдагы кызыл тилди,
Жеми да, суусу да бардыгы окуу.
Талыбай алыс чупкап байге алат,
Күн бүтүп түгөнгүчө өмүр чоту.

Таралып илгертеден калган макал,
Тилиңден бал да тамат, уу да тамат.
Жакшы оку ага, бөбөк, карындаштар,
Бойго күч колубузга сынбас жарак.
эки төрт-декабрь бир төрт 8-жыл

КЫШ

Жердин бети көз жеткизсиз ак болуп,
Агын суулар үйөрлөнүп топтолуп.
Моюн бербей ызылдаган суукка,
Малчы жүрөт малын жайып өткөрүп.
Китеп кабын асынышып жаш балдар,
Окуу окуп, делбеси козголуп.
Колхозчулар жазды күтүп турушат,
Кайраттанса күчү тоону омкоруп.

КЫЗ БАЛА

(*Жигиттин ыры*)

Ботодой көзүн жайнаткан,
Боруму артык кыз бала.
Болжоп сүйдүм айлымдан,
Бозортуп мени таштаба.

Кериле тийген чолпондой,
Келбетиң артык кыз бала.
Келтирип сүйдүм айлымдан,
Кейитип мени таштаба.

Ашык жарым болсо деп,
Айлымдан сүйөм аныктап.
Мээримиң артык кыз бала,
Мен үчүн сырың табышмак.

Таалайга салып көрөлүк,
Табигаттын жазмышын.
Жүрөгүң менен ачып ал,
Сүйүүнүн бердим ачкычын.

Жайнаган жашыл гүл болсоң,
Сыдырым соккон жел болсоң.
Тилеген максат орундап,
Түбөлүк жарым сен болсоң.

Жашылданган терегим,
Жаш өмүр үчүн керегим.
Жалжал көздүү кыз бала,
Жактырбайм сенден бөлөгүн.

Жаш чынардай бүрдөйлү,
Жалындайлы гүлдөйлү.
Жаракөрлүү кыз бала,
Жашчылык сырын билбейби?

Жарашалы жатпайлы,
Жаш булбулдай сайрайлы.
Алтындай өмүр өткөрүп,
Арманда болуп калбайлы.

10-январь, 1949-жыл

САГЫНДЫМ СЕНИ

(Келиндин ыры)

Салган курбум эр жигит,
Санаадан кетпей күлгөнүң.
Саламат келсең арман жок,
Сагындым сени сүйгөнүм.

Эч убак кетпейт көңүлдөн,
Эрмегиң менен жүргөнүң.
Элиңе келсең арман жок,
Эңседим сени сүйгөнүм.

Жаш чагымдан кошулуп,
Жакты эле мага мүнөзүң.
Убайды ичтен арылтып,
Уктасам түшкө киресиң.

Ойлонсом жоксуң жанымда,
Ошонуңа күйөмүн.
Орундалса арман жок,
Ойлогон менин тилегим.

Көбүңдөн алган сүйгөнүң,
Көп болду сени көрбөдүм.
Айланып элге келе көр,
Асыл жандын эрмеги.

Бел болгон элге медегим,
Белгиси артык чеберим.

Кабарың качан угулат,
Карааны бийик желегим.

СЫН

Келин сыны – керидеги кайыңдай,
Кубулжуган жер кыдырган аңырдай.
Адамдардын пайдасына жумшалган,
Агын суунун байлыгы бар шарындай.

Келин сыны – кер маралдай керилет,
Күндүз чачы соорусуна төгүлөт.
Кыя карап кашты серпип кылактап,
Кылып жаткан кызматына берилет.

Кыздын сыны – кырдын кызыл талындай,
Бүрдөп турган алма, өрүктүн шагындай.
Салмак менен айтып жаткан сөздөрү,
Караңгыда күйүп турган жалындай.

Кыздын сыны- кымыңдаган жылдыздай,
Миң түрдөнөт карап турсаң кундуздай.
Жарашыгы эрте кетип жоголот,
Жаштык өмүр турса бала жылмышпай.

Жигит сыны – көк тиреген аскадай,
Катуу сөз жок, ар жоругу пахтадай.
Кадыр кылып, караганда бали! – дейт,
Кантип турсун эли-жерин сактабай.

Жигит сыны – караганга сеңирдей,
Ар мүчөсү чыңап койгон темирдей.
Рахмат! деп көргөн адам кубанат,
Неге турсун эл-жерине берилбей.

ЖОЛУГУШУУ

(Эстелик)

Сан жылдыздар кең асманда жалындап,
Караңгычылык өкүм сүрүп турганда.
Дөөлөт алып, күндүзгүдөн түн болуп,
Ай балбылдап күн батышка жылганда.
Жашчылыктын жалындаган кези деп,
Көп сүйлөшүп баттык эле жыргалга...

Үн салганда үкү адырдн бетинен,
Так төбөдө карап турган жетиген.
Көптөн бери көксөп жүргөн иш келип,
Жолугуштук ак кыштактын четинен.
Кечээ эле боло калган эмедей,
Кетпес болду ошол түнкү эсимден.

Алтын өмүр өткүчөктү сакталсын,
Айкалышып бир жүргөндөр эсима.
Эми эле ажырашкан өңдөнүп,
Элес болуп көрүнөсүң көзүмө.
Койчу эми деп кылыктанып карадың,
Кол сунганда алмасы бар төшүңө.

Ойноп-күлүп кызыл беттен аймалап,
Ошол түнү бир кумарым тараган.
Андан бери айлар ашып, жыл өтүп,
Далай убак өткөрдүк го арадан.
Улам алга билинбестен тап коюп,
Өмүр чиркин зар какшаттып сабаган.

23-февраль 1949-жыл

ЖАШ БОЗОЙГО

(Кыздан)

Ой! Жаш бозой, жаш бозой,
Өмүрдүн болсоң жыргалы.
Самаган ишке жеткирип,
Замандын келген кырдаалы.

Жанаша чыккан алмадай,
Жанымдын болсоң ынагы.
Өнөр, билим үйрөнгөн,
Өлкөнүн бизбиз чырагы.

Түбөлүк жолдош болууга,
Жүрөгүм сени күсөдү.
Күнүмдүктү ойлобой,
Билимдин суусун ичели.

Бирге окудук, бир жүрдүк,
Кичинеден жетилип.
Жанымдай көргөн жаш бозой,
Жүрөгүм сүйдү эзиллип.
Жалындашым болор деп,
Жактырдым бозой сендейди.
Азыр билим алалы,
Ак тилек түбү келбейби.
Ар дайым эстен чыгарба,
Аныгың сүйгөн мендейди.

ТИРЕГИМЕ

Тирегим сени карай берчү элем,
Теңтушум сүйгөн менен бир басканда.
Эми бир барар бекем насип буйруп,
Атыр жел абдан сонун гүл бакчаңа.

Мында да өзүң сындуу мырза терек,
Көчөгө жашылданып көрк берет.
Бирок мен алымсынбай жүрүп жатам,
Элесиң кетпес болуп калса керек.

ПУШКИНГЕ

Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Коюлуп кара гүлдөй тармал чачың,
Орустун пролетары көз карашың.
О... Пушкин ушул кезде тирүү болсоң,
Эркин эл Сталинге ыр жазмаксың.
Капастан чыкпай жүрүп өтүп кеттиң,
Кантейин, кайран Пушкин, кайран акын.

Ал кезде падышачыл пандит заман,
Эзилеп эмгекчи пролетар жыргабаган.
Тартынбай эзүүсүнө каршы турп,
Ал чакта сенден бөлөк ырдабаган.
Ырайымсыз, таш боор, шумшүк адамдарга,
Кор болуп өтүп кеттиң кайран адам.

Чыныгы патриот улуу Пушкин,
Адабий чыгармага негиз түздүң.
Шондо эле ачык айтып пикириңди,
Адилдүү тең укуктуу заман күттүң.
Ал ойго жете албастан эңсей-эңсей,
Акыры Дантес казган орго түштүң.

Жеткилең поэзия түзүп кеттиң,
Адабий негиз салып сүзүп кеттиң.

Сүзбөдүң, жыргабадың, албетте,
Азаптын кемесине түшүп кеттиң.

Шыңкыйган келишимүү узун боюң,
Ишке ашпай ичте калды терең оюң.
Айтылып түбөлүккө мурас болуп,
Артыңда сөзүң калды сонун, сонун.
Эки эмес, чексиз кылым өтсө дагы,
Доско шат, душманга ок ошол ордуң.

Бір менен эмгекчи элди сен сурадың.
Эмгекчи эл жолун жолдоп, изин издеп,
Аягы дайра болду ошол жолуң
Ошентип агып жаткан ыр суусунан,
Мен дагы ичким келип кумарландым.

Биз менен Коммунизм бир курасың,
Жол баштап сонун ырлар чыгарасың.
Биринчи патриот улуу Пушкин,
Өчпөс ат, түбөлүк ат сенин атың.

САМАГАН КЕСИП

Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Асылдын чыгар жери жаш деди эле,
Акылды ойлоп чыкчу баш деди эле.
Акылман менменсиген жаш жигитке,
Миң түрлүү өнөр билсе аздан эле.

Миң эмес тандап жүрүп бирди таптым,
Билээрмин калгандарым али жашмын.

Өлкөмдүн таалайлуу уулу боломун го,
Учунан ыр кубултсам калем саптын.

Самадым калем алып ыр жазууну,
Тиледим кагаз менен сырдашууну.
Жазуучу Сыдыкбеков Түгөлай,
Болсом дейм зор сыйлыктын лауреаты.

Оң колго кесип кылып калем алдым,
Дит коюп ыр жазууга кумарландым.
Улуу акын так Пушкиндин ырларындай,
Көнүлүн көтөрсөм дейм уккандардын.

Баарынан тандап сүйгөн кесип сенсиң,
«Бали!»- деп уккан адам көңүл болсун.
Бактылуу заманымдын ырын ырда,
Басма сөз барлык укук өзүңдө эркин.

Не жазсаң жаза бергин көңүл эрки,
Айрыкча көп эскергин жыргалдуу элди.
Ыр менен бүт сугарып гүл чыгаргын,
Көркөмдүү, касиеттүү мекенимди.

БИЗГЕ ЖЕТИШЕТ

**Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Отпуске каникулдун баары бизде,
Тең укук эркин турмуш баары бизде.
Эл үчүн профессор, врач тапкан,
Ажалдан алып калуучу дары бизде.

Дем алса лагерь бизде, курорт бизде,
Кааласаң окуу бизде, кызмат бизде.
Бактылуу Сталиндик бул заманда,
Ар качан бийлик элде, жеңиш күчтө.

Фашисттик АКШ өңдүү лагерлерде,
Иштетет кедейсиң деп суткесине.
Кааласаң иштебесең кете бер деп,
Кор кылып тепсеп өтөт өмүрүндө.

Ал бизде сегиз сааттык жумушуң бар,
Ойно, күл жекшембиде ырысың бар.
Карысаң саламатың начар болсо,
Көңүл ач ар бир жылы курортко бар.

Турмуштун материалдык тармагына,
Кайрылат коммунисттер ал жайыңа.
Таалайлуу, берекелүү эмгекчи эл,
Жакшы иштеп эмгекчи эл дем алгыла.

Окууга, дем алууга укуктуумун,
Мен эмес эмгекчи элим бүтүн уккун.
Жадырап ойноп күлүү сенин эркиң,
Кааласаң шумкар минип асманга учкун.

Студент кышта окусаң, жайда өрчүйсүң,
Окууңдан дем алууң көп көөнүң эркин.
Эс алып окур чакта окуй бергин,
Өлкөмө кадр болуучу жаштар сенсиң.

Дем алуу баарыбызга жетишерлик,
Карачы диктатура кандай теңдик.
Түгөнгүс социалдык зор байлыгы,
Күч болот, үнөм болот бардык элдин.

8-МАРТКА

Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жеткиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Мурунку феодализм убагында,
Жок эле эч бир теңдик аялдарга.
Ал эмес кой бактырып, таш бастырып,
Азапты салган эле жаш балдарга.

Айрыкча кыргыз элге жакыр салган,
Бай, манап ондон, кырктан катын алган.
Жетимиш, сексендеги кээ бир чалдар,
Он үчтө кыз баланы сатып алган.

Ал кезде аялдардын баркы кеткен,
Ал кезде кайран элдер азап чеккен.
Ойлосом ошолордун баары кордук,
Жашасын ал кордуктан алып өткөн.

Эми көр өлкөбүздүн таалайы кең,
Эркектер аялдардын укугу тең.
Кааласаң каалагандын баары даяр,
Калаада, колхоздо да бүт жетишкен.

Карачы абдан сонун биздин убак,
Күндө той, күндө майрам болуп турат.
Не сүйсөң каалагандын баары бар,
Жүрөбүз ошондуктан ырдып, жырдап.

Бл ырды 8-Мартка арнаймын,
Жеткен күн аялдардын теңчиликке.

Мен дагы көтөрүлүп сүйүнгөндүктөн,
Ыр менен бул майрамды куттуктаймын.

Бакты көп баштагыча караганда,
Өсөбүз мындан да алда канча.
Башта алар бүт укуктан артта калса,
Эми көр шайланышты депутатка.

Жашасын түбөлүккө март майрамы,
Көңүлдүү өтүп турсун мындан дагы.
Жашасын! Жол башчыбыз улуу Сталин,
Жаркырап күйүп турган дүйнө шамы.

ОКУУЧУЛАРГА

Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Эй окуучу жолдоштор,
Окууга кеңир ачык жол.
Дүйнөгө даңкың таралат,
Окуудан жакшы болсоңор.

Биз Советтин балдары,
Тырышып билим алабыз.
Тартипсиз чыкса арадан,
Үйрөтүп жолго салабыз.

Биз жеткинчек жаштарбыз,
Баарыбыз тең таланттуу.
Канткенде жаман болобуз,
Атабыз Ильич атактуу.

Эй жолдоштор карачы,
Ленин айткан: оку деп,
Орундайбыз айтканын,
Биз жаштарбыз жеткинчек.

Ленин ата айткандай,
Жакшы окуп билим алалык.
Жакшы окуп алтын медалды,
Көкүрөккө тагалык.

Эй, окуучу жолдоштор,
Баарыңар билим алгыла.
Билбегенди билгениң,
Үйрөтүп жанга салгыла.

ЭЛ ЭМГЕКТЕ

**Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Бизгаардуу кыш ай кеткенде,
Жаркыраган жаз келди.
Жаз күрөшкө камынтып,
Бактылуу ушул өлкөмдү.

Күкүк куш талда сайраган,
Обонун жазга арнады.
Кыштата жаткан күтүлүп,
Дыйкандар соко айдады.

Эмгекчи биздин элибиз,
Кыштакта жазга камынган.

Бактылуу биздин элибиз,
Эмгек деп жерге жабылган.

Кыштакта атын семиртти,
Эми кылкылдап ишке киришти.
Эртели-кеч тынбастан,
Эмгекти элдер сүйүштү.

Көлдөтүп сууну салышты,
Көчөгө бакты сайышты.
Көптөн бери суу баргыс,
Дөңсөөгө сууну жайышты.

Байланып турган кыштакта,
Сокого чекти күлүктү.
Талаага аштык себишет,
Талыкпай ишке киришти.

КОМСОМОЛ

Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл, 6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы 1930. Окуучу

Ала барчын тапка келген шумкардай,
Сүрүн көрсөң байге бербес тулпардай.
Атың сонун комсомол деп коюлган,
Ага ылайык өзүң баатыр шамдагай.

Сен комсомол партиянын иниси,
Кас душмандын кабыргасы тилүүчү.
Сен комсомол кызыл чепти кайтарып,
Өз өлкөсүн жандан артык сүйүүчү.

Сен алгансың Лениндин атагын,
Эй, комсомол, миң кылымга жашагын.
Дагы чыңап бардык иштен күчүңдү,
Комсомолдук атагыңды актагын.

Эй, комсомол, баатрың да балбансың,
Эрдик кылып үч жолу орден алгансың.
Эмгек кылып баарлык ишке машыгып,
Колуң менен эчен шаарды салганың.

Эл коргоого даяр турган р дайым,
Эл-жер үчүн аябаган бар жанын.
Бактысы кең баатырыбыз комсомол,
Качан болсо жеңиш туусун кармагын.

Жүжүң жарык тийип турган айдайсың,
Кас, душманды бери өткөрбөй жайлайсың.
Кайратың мол көк тиреген асмандай,
Дагы жаша, дагы чыксын атагың.

ДЕТДОМДОГУ БӨБӨКТӨРГӨ

**Инв. №421 (209). 3-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Акматов Абласон Оторбаевич. 1949-жыл,
6-август. Айткан: Бакачиев Казыбай. Казыбайдын
ырлары. Кочкор району, Кочкор селосу. Орто жылы
1930. Окуучу**

Мотурайган, ананайын бөбөктөр,
Бакыт берип тарбиялайт өлкөңөр.
Детдом куруп, бакыт, жыргал күн берген,
Улуу Ленин, улуу Сталин кемеңгер.

Кийимиң бүтүн эч нерседен кемиң жок,
Курсагың ток, жадырайсын кайгың жок.

Капиталист адилетсиз өлкөдө,
Жыргалдуу күн мындай турмуш такыр жок.

Ал гана эмес адилетсиз өлкөдө,
Жетим балдар шишип жүрөт көчөдө.
Тороло элек ата-энесиз балдарды,
Бакмак тургай мажбур кылат иштөөгө.

Эски кордук алар кордук ойлосоң,
Эч бирөө да андайлардын бизде жок.
Эркин турмуш социалдык заманда,
Биздин тилек окусак да, ойносок.

Дагы, дагы окусам деп эстейсиң,
Мекенимди кайтарсам деп дегдейсиң.
Жыргал турмуш эч нерседен кемиң жок,
Ата-энеңдин жок бардыгын сезбейсиң.

Таалайлуусуң, бактылуусуң бөбөктөр,
Артек лагерь бүт сеники ойноп кел.
Окуп, окуп улуулрдан үлгү алып,
Келечектин кадырынан боло көр.

Өкмөт менен партиябыз кам көрүп,
Өссүн үчүн кенен кесир жол берип.
Өзүңөрдөй миң сандаган бөбөктү,
Өргө тартат коммунисттер кол берип.

Ырда бөбөк шайыр күүсүн ырдагын,
Ырысың бар жыргаар чакта жыргагын.
Силер өңдүү бөбөктөргө кам көрөт,
Өкмөт менен жолбашчыбыз Сталин.

СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ

**Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областы-
нан жыйналган фольклордук материалдар. Жетек-**

чиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Акматов. Ат-Башы району, Кару-Суу с/с, Кара-Суу к/у. Секретарь

Бактыны ширеп алтындан,
Тапканым чынбы калкымдан.
Таалайдын гүлүн бир таткан,
Шумкарым болсоң талпынган.

Кара-Суу менин калкымсың,
Калкымдан чыккан жаркынсың.
Жарык бир болуп нур берген,
Сандыкта запас алтынсың.

Кылымдар өтүп жатса да,
Кыйналып азап тартсам да.
Сүйүүнүн сыры сакталат,
40-50 жаштан ашсам да.

Чамынып аккан дайраны,
Эр болсо жигит кечпейби.
Жүрөктүн түрлүү кырсыгын,
Чанда эле жигит чечпейби.

Адис болгон мергенге,
Аскалуу зоо бийикпи.
Мергенчи болсоң атып ал,
Тил сүйлөп качкан кийикти.

Жашылдан көйнөк этимде,
Жайлоонун болсом четинде.
Жагалмай болуп түнөп өт,
Жабыгып турган кезимде.

Кызылдан көйнөк этимде,
Кыштоонун болсом четинде.
Кыргыек болуп түнөп өт,
Кыйналып турган кезимде.

Баштаймын сөзүн башкысын,
Басалы жаштын баскычын.
Бергим бир келди колуңа,
Жүрөгүмдүн ачкычын.

СЕН ҮЧҮН

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Меңназарова Зуура. Билими 7 класс. 21 жашта. Колхозчу. Ат-Башы району, Кару-Суу с/с, Кара-Суу к/у

Айланып учкан ак шумкар,
Аз айланат жем үчүн.
Армандуу болуп мен жүрөм,
Ардактуу курбум сен үчүн.

Көкөлөп учкан көк шумкар,
Көп айланат жем үчүн.
Көп капа болуп мен жүрөм,
Көңүлдөш курбум сен үчүн.

Жаракөр курбум билбейсиң,
Жалынсыз отко күйгөндү.
Жаркылдып ойноп күлө албай,
Жабыгып минтип жүргөндү.

Айланып учкун эл үчүн,
Армандуу болом сен үчүн.
Атайын ырдап мен жүрөм,
Ардактуу курбум сен үчүн.

КИМДИ СҮЙӨМ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Осмоналиев Капар. Ат-Башы району, Кару-Суу с/с, Ак-Шахил к/у. Эки жылдык институтту бүткөн. Мугалим. Сарыбагыш, анын ичинен Асык уруусунан

Билбеймин ырас эле кимди сүйөм,
Ким үчүн жалын болуп отко күйөм.
Ойлондум сүйүү жактан жатсам турсам,
Ошентип, көп санааны башыма үйөм.

Сүйөмүн иштей билген эмгек эрин,
Гүлдөгөн бакыт конгон Совет жерин.
Сүйөмүн Сталиндей генийлерди,
Таркаткан жүрөгүмдүн каткан черин.

Акыры ойлоп таптым сүйөөрүмдү,
Сүйөм деп көп ойлонуп жүрөмүнбү.
Сүйөмүн жадыраган эмгекчи элди,
Беремин керек болсо жүрөгүмдү.

Эмгекти сүйө билген жанды сүйөм,
Ак сакал акыл айткан чалды сүйөм.
Жакшы иштеп дүнүйөгө аты чыккан,
Кадыркеч кадыр билги жарды сүйөм.

Согушта өз эли үчүн жанын берген,
Дүйшөнкул, Чолпонбвйдай эрди сүйөм.
Өспүрүм эркелеткен эмгекчи элди,
Гүл ачып, таалай чачкан жерди сүйөм.

Ташмамат, Дайырлардай уул тапкан,
Сүйөмүн кең пейилдүү жерлеримди.
Фронтто, тылда дагы жакшы иштеген,
Сүйөмүн стахановчу жеңелерди.

Жол сызып, ачып кеткен азат жолун,
Сүйөмүн жол башчыбыз Ленинди.
Уланткан Лениндин чапкан жолун,
Сүйөмүн улуу көсөм Сталинди.

КЫЗДЫН ЫРЫ

**Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Жақубов. 1949-жыл. Айткан: Осмоналиев
Капар. Ат-Башы району, Кару-Суу с/с, Ак-Шахил
к/у. Эки жылдык институтту бүткөн. Мугалим. Са-
рыбагыш, анын ичинен Асык уруусунан**

Коргош үчүн Ата-Мекен жериңди,
Сүйгөнүм сен алыс жакта жүрөсүң.
Көз алдымдан такыр кетпей элестейт,
Желден жумшак ойнон- күлгөн мүнөзүң.

Отурганда ар нерсени ойлосоң,
Көзүмө сен жоону жеңип келесиң.
Алып келдиң алыс жактан белек деп,
Кооздолгон сайма жоолук бересиң.

Таттуу кыял кээде бийлетти өзүмдү,
Жок болосуң ага салсам көзүмдү.
Жүрөгүмдүн ортосуна сактадым,
«Жоону жеңип барам» деген сөзүңдү.

Көзүм жетет айтканыңа жеңем деп,
Билем секет жоону жеңип келесиң.
Ойлогондо көрүнгөнсүйт көзүмө,
Жеңиш менен аралашкан элесиң.

Атың чыгып дүнүйөгө угулсун,
Илгерки өткөн атаң Манас баатырдай.
Душман түлкү коргологон ийинге,
Барчын болсоң турасыңбы качырбай.

Качырганда шуулдасын канатың,
Калсын душман айбатыңан шашылып.
Сен фронттон эрдик кылып даңк алгын,
Мен иштеймин планымдан ашырып.

ЖАЗЫЛГАН КАТ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Осмоналиев Капар. Ат-Башы району, Кару-Суу с/с, Ак-Шахил к/у. Эки жылдык институтту бүткөн. Мугалим. Сарыбагыш, анын ичинен Асык уруусунан

Кат жаздым жүрөк менен тамга сызып,
Көргөндө денем балкып, ичим ысып.
Уктасам гүл түбүндө сени менен,
Ийнице колум артып белден кызып.
Ошентип, ойноп күлсөк ушул чакта,
Дүйнөдө мындан артык эмне кызык.

Ушул кез толуп турган жаштык кези,
Кол артып ойноп турсам эрте кечи.
Ойлонуп акыл менен чын текшерип,
Зарлантпай бачымыраак жообун берчи.
Сүйүүнүн татаалдыгын баалай билбей,
Көз карайт жеңил гана жаштын кээси.

Чын сүйүп сизди карай сунулду кол,
Көп болбой жаш убакта кайырдуу бол.
Селки бозой биргелешип турмуш куруу,
Биз эмес илгертеден келаткан жол.
Турмушту бир курууга макул болсоң,
Тилеген көптөн берки тилегим ошол.

Эзилет сиз дегенде жаш жүрөгүм,
Билер деп убалымды мен жүрөмүн.
Жаштыктын чамасынан бошоно албай,

Суу ичпей оору болуп мен жүдөдүм.
Ушинтип жүргөнүмдү эсиңе алсаң,
Үзбөгүн жалындаган жаш күдөрүн.

Ойлонуп жооп жазгын ушул катка,
Билерсиң сүйүү тору түшсө башка.
Чын сүйсөң эгер сулуу макул болуп,
Кол берсең чыдашалы жаштык антка.
Эки жаш биргелешип тилек кылса,
Көңүлдөн эрип кетер кара таш да.

Эгерде түшүнсөнүз каттын жайын,
Сизге да жадыраган турмуш дайын.
Түшүнсөң бозой көркү селки болот,
Макал бар токой көркү сулуу кайың.
Жарык нур бербес эле көп анчалык,
Болбосо чолпон жылдыз асманда айың.

КЫЗДЫН ЫРЫ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан:: Турдумамбетов Туратбек. 1936-жылы туулган. Ат-Башы району, Кара-Коюн с/с, Пограничник к/у. 7 класс. Черик уруусу

Бербеске бакыт кармашып,
Адамдан чыккан айбанга.
Аралап күн-түн жүрөсүң,
Кан төгүлгөн майданда.

Бетине чиркөө уят иш,
Эр жигит жоосун сайбаса.
Ардактап элим уулум дейт,
Душманын беттеп тайбаса.

Азамат салты ар качан,
Кыйындык иште чыңалат.

Эли менен жарына,
Эл четинде сыналат.

Кармашкын каршы жоо менен,
Кайратка толсун бой денең.
Жеңип кел жоону кубансын,
Мекениң, элиң, ата-энең.

ФРОНТТОГУ ЖАРГА

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Турдумамбетов Туратбек. 1936-жылы туулган. Ат-Башы району, Кара-Коюн с/с, Пограничник к/у. 7 класс. Черик уруусу

Бир жашоого убадам бар өлгөнчө,
Сагынамын нур жүзүңдү көргөнчө.
Асыл жарым амандыгың тилеймин,
Сак-саламат сапарыңдан келгенче.

Көнүл бирге кантип күдөр үзөйүн,
Өзүңдү ойлоп көп санаага түшөмүн.
Көңүл сүйгөн өмүрлөшүм сен турсаң,
Көөнүм сүйбөс кимге көздү сүзөмүн.

Эмгек кылып элде жүрөт ынагың,
Эрегишип жоосун сайган кырааным.
Баардык жоону талкалагын кыйратып,
Жакын сенин келе турган убагың.
Мен да тылда иштеп жатам аянбай,
Кантип чыдайт жүрөк сени санабай.
Жеңиш менен кайта келсең кубанып,
Чуркап тосом ойноо тентек баладай.

БЕЛЕККЕ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Ибраев Абдыкерим. 1932-жылы туулган. Ат-Башы району, Кара-Коюн с/с, Пограничник к/у. 9 класс. Окуучу. Черик уруусу

Жүз жылда болсо түк өчпөс,
Жүрөктүн жалын илеби.
Жел өпкө кээ бир жарганат,
Жашоонун баркын билеби.
Кезинде келип турсачы,
Керилген жаштын тилеги.

Жалооруп сүйлөп жалбарып,
Жашынып бакта турганда.
Белекке бердиң алгын деп,
Түнкү саат бирди урганда.
Өзгөчө сезем өзүмдү,
Белекке көнүл бурганга.

Арадан өтту далай күн,
Асылкеч сени көрбөдүм.
Бук болсом турмуш жайыңдын,
Белектин сурайм жөн-жөнүн.
Сен үчүн менин абалым,
Процент эмес көлдөмүн.

Бир, эки айткан ушул ыр,
Белегиң үчүн ырдалды.
Алдатып турмуш сырына,
Адилет кара «чырларды».

Экөөбүз ойноп кирүүчү,
Кино деп билгин жыргалды.

Запкысын жесең чочуба,
Түшүм деп билгин куралды.

Антыңдан тайсаң айтуучу,
Белегиң колдо күбөлүк.
Балапан учкул тилегим,
Байланды сага түбөлүк.

К...ГА

**Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар.
Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Ибраев
Абдыкерим. 1932-жылы туулган. Ат-Башы району,
Кара-Коюн с/с, Пограничник к/у. 9 класс. Окуучу.
Черик уруусу**

Алыста жүрөм жаныңдан,
Ардагым эстеп сагынам.
Алдымда танка темир ат,
Душманга сүрүм кабылан.

Жанымда дайым элесиң,
Жал ооруп жакын келесиң.
Коркунуч болсо кол булгап,
Күч кошуп жардам бересиң.

Арсыздан тепсеп денесин,
Аябай эч бир немесин.
Жеңбесем өлбөй барбаймын,
Кат жазба, качан келесиң?

Маанисин байка сөзүмдүн,
Кареги сенсиң көзүмдүн.
Жок кылсам душман түнөгүн,
Жыргалын кийин көрөмүн.

ТҮШ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Мамырканов Токтаалы. 1932-жылы туулган. Ат-Башы району, Кара-Коюн с/с, Пограничник к/у. 9 класс. Черик уруусу

Июнь, июль айларында,
Жайлоо толуп турган кез.
Жаш кез эле ал убакта,
Өттү далай убак тез.

Алсырадым кечке ойнодум,
Үйдө жатып үшкүрдүм.
Айлуу түндө уктап жатып,
Жомоктогу түш көрдүм.

Суу жээгинде жадыраган,
Көп гүлдөргө барыпмын.
Кубангансып карап туруп,
Бирин үзүп алыпмын.

Улам жыттап жакшы экен деп,
Карап турдум таң калып.
Аңгычакты аркы белден,
Балдар чыкты шаңданып.

Алат балдар көргөзбөйүн,
Бир ой келди башыма.
Алып барып гүлдү каттым,
Кара зоонун ташына.

Жүргөн окшойт кебетеси,
Чымчык, күйкө уулашып.
Көрбөй мени өттү балдар,
Өз алдынча чуулашып.

Гүлгө шаштым көрөйүн деп,
Көңүлүмдү буруптур.
Барсам анда гүл ордуна,
Бир сулуу кыз туруптур.

Чочуп кеттим кызыл гүлүм,
Эң сулуу кыз болуптур.
Сулуу кыздын айланасы,
Сонун гүлгө толуптур.

Шашпай басып утур карап,
Кыздын бардым жанына.
Окшоштурдум сулуу жанды
Аппак аткан таңына.

Кайдан келдиң жооп бербей,
Жылмаят да, чайкайт баш.
Бактылууга бул дүйнөгө,
Буга жеткен алтын баш.

«Гүлүмдү үздүң сүйөм сени»,
Кыз сүйлөдү бир ооз сөз.
Кайда кетти таппай калдым,
Байландыбы эки көз.

Элең-селең карадым да,
Кызды издедим чакырдым.
Коркуп кетип ошол жерде,
«Апа» деп бек бакырдым.

ЧАБАН

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Мамырканов Токтаалы. 1932-жылы туулган. Ат-Башы району, Кара-Коюн с/с, Пограничник к/у. 9 класс. Черик уруусу

Эмгегимди элим сыйласа,
Чалыңдын болбос арманы.
Оңолуптур жарма ичип,
Кара койдун дарманы.
Жуткуралы дагы биртике,
Алып чык, кемпир, жарманы.

Эртели-кеч бирткеден,
Балдарга берип алдайлы.
Жарманын барын түгөттүң,
Балдарым ачка калбайбы.

Кара кой өлсө кокустан,
Балээни башка салбайбы.
Төлөгүн деп башкарма,
Менчиктеп кармап албайбы.

Мандай жакта кампа бар,
Кампада толгон арпа бар.
Өйдө- төмөн көп сүйлөп,
Убайымчыл болбочу.
Ачынып калсак тоюнтуп,
Өкүмөт бар коргоочу.
Ырыскылуу балдардын,
Кудайы бар колдоочу.

Күнү-түнү сак-сактап,
Кампачы бар кайтарган.
Башкармага дан бер деп,
Айбыгып жүрөм айткандан.

Курушуп жүрөм көп болду,
Кампайып тойо эт жебей.
Жарманы койго бересиң,
Ырысы жок сен кедей.

Кедей деп мени кордойсуң,
Оңбогон кемпир оңбойсуң.

Мен жарды элем го башынан,
Сен эмне үчүн бай болбойсуң.
Тартышты кемпир койолу,
Элден мурда жарма бер
Анан бир кой сойолу.

Баягы кашка ирикти,
Борпошо кылып жейличи.
Жамбашын берип доктурга,
Акты жаз балам, дейличи.
Эптесек ыгын табарбыз,
Башкарма билсе мейличи.

Өйдө-төмөн кеп айтып,
Алжытпа мендей кедейди.
Андай иш кылса калың эл,
Арамза неме дебейби.
Коомдун мүлкү колхоздун,
Тил алсаң кемпир жебейли.

Түн катып бир кой жеткирсен,
Албаймын деп кайтарбайт.
Башкарма биздик болгон соң,
Башкасы бир сөз айта албайт.
Акт жазчу доктурдун,
Куйрукка оозун майлайбыз.
Кышында чайга салгын деп,
Сары май берип алдайбыз.

Башкарма менен доктурду,
Алдайбыз эптеп антебиз.
Түз эле сотко бербейби,
Кой ферманы кантебиз.

Көпчүлүк укса мунунду,
Толтуруп ичте муңунду.
Чабандыктан түшүрүп,
Жарамсыз киши дебесин.

Жаагынды басып жарма алып кел,
Жарабайт кемпир кеңешиң.

Апырылып дардактап,
Ойлобойсуң бир ойду.
Аялы төркүлөгөндө,
Албады беле ак койду.

Жаман бузук иштердин,
Жанына барбай кошкурам.
Жыйналыш болсо элше айтып,
Аны ывапролбдю коштурам.

Бөлөктөр бүт жейт, сен жебей,
Байытат белең колхозду.
Пайдалуу иштен качпастан,
Шылуундарга жол берсек,
Түгөтпөйбү колхозду.
Райкомго билдирип,
Карматып эртең ал досту.

Бажылдап билбес иш кылып,
Башыңа салба наалышты.
Беш барсаң да мекеге,
Таппайсың андай таанышты.

Угуп тур кемпир сөзүмдү,
Ачып кара көзүңдү.
Ким ойлойсуң өзүмдү,
Биринчи досум партия.
Экинчи досум армия,
Ырыстуу мендей жашаган
Дүйнөдө кемпир барбы я?

Таттуу оюң болсо абышка,
Ишибизди оңдойлу.
Улуу ийгилик, улуу шат,
Ынтымак менен болбойбу.

Алып кел кемпир колунду,
Жыргайлы Совет доорунда.
Көсөмгө берген антыңды,
Ак ниетиң менен орунда.
Колхозду бузган жат болсо,
Жоготолу, терели.
Жарма эмес кара баш болсун,
Жардамды койго берели.

Ордунан туруп жылаң баш,
Көсөмгө антты бергенбиз.
Колхоздук койго кол салса,
Көзгө ата турган мергенбиз.

АЛТЫ ОБЛАСТЬ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Оторбаева Нурбүбү. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району, Ат-Башы селосу. 9 класс. Үй кызматчысы

Жаңылып калсам кокустан,
Жаман экен дебегин.
Кыргызда алты область,
Айтып бир баштан көрөмүн.
Кадырлап күтүп алат го,
Кааласа ар ким сүйгөнүн.

Түрдүү өсүмдүк жайнаган,
Түштүктө болот Ош деген.
Жашоого ысык абасы,
Пахтасы чыгат ал жерден.

Кадырлаш болуп ойногун,
Кадырың билчү жар менен.
Ар убак сактап күтө албайт,
Адамдын баркын билбеген.

Жаныңда четтеш турбайбы,
Жалал-Абад область.
Кимдин кандай экенин,
Оболу мурун байкаңыз.
Туура болсо көңүлгө,
Туруктуу болуп ойноңуз.

Атагы артык Таласты,
Баатыр Манас жердеген.
Чанда бир чыгат жигиттен,
Колунда кушту үндөгөн.
Ар кимге барып чалынат,
Сүйгөндү баалай билбеген.

Борбору болуп ороногон,
Ортосунда Фрунзе.
Адамдын көөнү ачылат,
Аралап басса ал жерге.
Кааласаң бирди тандап ал,
Кол сунбай жигит ар кимге.
Чанда бир адам жетишет,
Кадырын билчү беренге.

Мелмилдеп сонун көрүнгөн,
Өзүнчө экен Ысык-Көл.
Өтүп кеткен убагың,
Кырдаш келсе ойноп көр.
Сүйүүнүн көркү эмеспи,
Сүйгөнүң болсо жара көр.

Жашоого жакшы турбайбы,
Абасы салкын Тиянь-Шань.
Ала-Тоо мейкин талаага,
Колхоздун малы жайылган.
Баркыңды баалап биле албайт,
Ар кимге барып кабылган.
Алыстан качкын жолобой,
Туш келип калсаң сен андан.

Ушуну менен бүтөмүн,
Алты область мекенин.
Абайлап мурун ылгагын,
Кимдин кандай экенин.
Көп жылдар доорон сүрөсүң,
Жакшы бир болсо сүйгөнүң.

Ойногон күлгөн ушу деп,
Көрүнгөнгө көз артпа.
Кадырын баалай сактагын,
Каалаган жарың табылса.
Миң жылы жашап жүрбөйсүң,
Аманат ушул жалганда.

СЕГИЗ РАЙОН ЖӨНҮНДӨ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Оторбаева Нурбүбү. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району, Ат-Башы селосу. 9 класс. Үй кызматчысы

Тянь-Шанга караштуу,
Бар экен сегиз район.
Бирден-бир баштап айтууга,
Бир нече акыл ойлоном.
Кандай бир жигит болду экен,
Кадырга жетип ойногон.

Жашыруун кылбай сүйүүнү,
Ачыкка эркин койбоду.
Эстебей кантип койомун,
Эбактан берки Жумгалды.
Кээ бир жигит биле албайт,
Ал үчүн көргөн убалды.

Ар жаштын максат, тилеги,
Кабылда болсо ордуна.

Бозоргон мейкин алаа дейт,
Угушумда Ак-Талаа.
Баркыңды билбес адамга,
Байкоодон курдаш чалынба.

Көркөмдүү экен Куланак,
Көргөндө көңүл кубанат.
Көрүнгөнгө көз артып,
Болбочу жигит сугалак.
Көп жаштар жүрөт калкыңда,
Көңүлүң сүйсө бирди тап.

Алыста Тогуз-Тороону,
Айтпай бир кантип койолу.
Эки жакшы баш кошсо,
Ашыктык отко тойобу.
Кадырлаш болуп жүрбөсө,
Сүйүүнүн баркы болобу.

Адамга салкын абасы,
Атактуу бир топ Ат-Башы.
Ойносоң жигит ашыкпай,
Оболу мурун сындачы.
Ойногон, күлгөн ушу деп,
Ар кимге колуң сунбагың.

Ылайыктуу Нарыңга,
Обулус болуп орногон.
Чанда бир чыгат жигиттен,
Кадырга жетип ойногон.

Атактуу Кочкор калаасы,
Мал үчүн жайык талаасы.
Айтылган сөзгө жетишет,
Атанын болсо баласы.

Ушуну менен кыскартып,
Аяктатып бүтөмүн.

Кемчилик кетсе кокустан,
Кечирип коюшунду күтөмүн.

ЧОЛПОНДУН КОЛХОЗДОРУ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Оторбаева Нурбүбү. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району, Ат-Башы селосу. 9 класс. Үй кызматчысы

Турган жерим Ак-Учук,
Колхоздун малы жайылган.
Кандайча болдум ойлогун,
Кадырлаш сенин айыңдан.

Сайдын бир нары четинде,
Сапаттуу колхоз орток бар.
Санабай мени көп ойлоп,
Саламат болчу сүйгөн жар.
Кара-Булуг, Ак-Кудук,
Калтырбайын унутуп.
Кадырың санап кат жазам,
Кадырлаш ойлоп отуруп.

Коммунизм Дөң-Алыш,
Жанаша четтеп турбайбы.
Кадырлаш сүйүү болбосо,
Байкачы адам ырданбы.

Кара-Мойнок өзүнчө,
Кайрылам айта кетүүгө.
Чын жүрөктү бергемин,
Ишенсең курдаш өзүңө.

Кызыл-Дөбө колхозду,
Айта бир кошо кетемин.

Кандайча болдум сен үчүн,
Акылдуу курдаш эмгегиң.

Ак-Талаа, Ак-Чий дагы бар,
Адырда жаткан малы бар.
Ашыктык сүйүү кандайча,
Акылдуу курдаш эсиңе ал.

Узун булак мантышты,
Ойлоймн сиздей курдашты.
Эки жакшы баш кошсо,
Ажырашпайт ыраспы.

Оро башы колхозу,
Ойдуң жерге орногон.
Тоскоол кылат сүйүүгө,
Кантели кырсык оңдогон.

Өзүнчө колхоз болом деп,
Жаңыдан «эпкиң» бөлүндү.
Отурсам да, турсам да,
Сага бир бурдум көңүлдү.

Чолпондо бирге турчу эле,
Бөлүнгөн экен Ара-Көл.
Ар убакыт элестеп,
Оюмдан кетпей жаракөр.

Атагы бар өзүнчө,
Абайласам мен Түстү.
Адамдын бөлүп санаасын,
Ашыктык дарты мына ушул.

Орто жерде бөлүнүп,
Калбасынчы Тармал-Саз.
Кадырыңа жетермин,
Аман да болсо алтын баш.

Бугучу менен Кум-Дөбө,
Ойлоймун сизди өзгөчө.
Жүрөктүн сыры чечилбей,
Жаракөр жарды көрбөсө.

Төрт-Күл менен Коңорчок,
Толгонуп жүрөк ойлонот.
Эки адамга тең керек,
Кадырлаш болуп ойномок.

Андан бир ылдый келгенде,
Талды-Булак колхоз бар.
Калем алып кат жазып,
Капалуу болдум кабар ал.

Көлтөр менен Кашатты,
Унутуп койсом болбостур.
Сүйүүнүн иши оболтон,
Ачыкка эркин койбоптур.

Шамшы, Кочкор атаны,
Жакшы жер экен атагы.
Кадырлаш жарың болбосо,
Башкалар жазбайт капаны.

Андан бери чыкканда,
Осовиахам колхоз бар.
Айтылган ар бир сөздөрдү,
Ардактуу курдаш оюңа ал.

Жаңы район орногон,
Атактуу чолпон колхозго.
Жазбайт элем мен жерди,
Ашыктык сүйүү болбосо.
Айланып келип токтогон,
Ак-Учуктун жерине.
Ар убак ойлоп мени сен,
Ардактуу курдаш кейибе.

КОЧКОР

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Оторбаева
Нурбүбү. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району,
Ат-Башы селосу. 9 класс. Үй кызматчысы

Колхозун айтып көрөйүн,
Кадырлуу калкым Кочкорду.
Кандайча жазган ыр дебей,
Кадырлаш курбум ойлогун.

Чолпонго чектеш жанаша,
Чоң колхоз ошол Ак-Жар бар.
Чок болуп күйгөн кандай деп,
Чочубай байкап оюңа ал.
Аралга, Көк-Жар жанаша,
Айтайын жерди бир канча.
Адамдын сырын билбеске,
Ашыгып барып сырдашка.

Андан бир төмөн жоо-арык,
Азаптуу жүрөк муңайып.
Адашпачы сүйгөндөн,
Акылың болсо кылайып.

Тогуз-Булак, Чоң-Булак,
Толгондой курдаш арча тап.
Тагдырда жазуу турбайбы,
Таланттуу жаштар кошулмак.

Бирден баштап айтайын,
Большевик унут калбасын.
Баркыңды билбес жаманга,
Баа берип камдан ырдасын.

Кара-Суу менен Кара-Ойду,
Кыдыртып айттым далайды.
Кырдалы келген учурда,
Кыйын бир сүйүү түрбайбы.

Тизмеги менен айтууга,
Таштабайын үч-Булак.
Талыкпай ойноп күлүүгө,
Байкачы курдаш ким чыгат.

Майчыбырдын жанында,
Маанилүү колхоз Электор.
Максаты чыкпай ордуна,
Нечен бир жаштар күйүптүр.

Кар-Күнгөй, Кара-Саз,
Кадырың ойлойм карындаш.
Курдаштык антты унутпай,
Кай жакта жүрсөң сыр сураш.

Кызыл-Дөбө, Жаңы-Жол,
Кымбаттуу курдаш аман бол.
Калем алып кат жаздым,
Кадырың ойлоп мен ошол.

Унутуп койсом болбостур,
Урматтуу колхоз Түндүктү.
Убайга салып адамды,
Ушунчалык күйдүрдү.

Советти кошпой унутуп,
Санабай кеткен экенмин.
Сүйүүнүн дарты кандайча,
Сүйгөнүм өзүң эстегин.
Айланып келип турамын,
Аяккы колхоз теңдикке.
Арманы болбос жаштарда,
Айтылган ойго жетишсе.

Айланып келип токтодум,
Атактуу Кочкор шаарына.
Ашыкпай жетип баркын бил,
Асылкеч болгон шаарыңа.

Таштап койсом болбостур,
Таасирлүү Кочкор совхозун
Катасы кетсе кечирер,
Кадырлаш капа болбостон.

АТ-БАШЫНЫН КОЛХОЗДОРУ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Оторбаева Нурбүбү. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району, Ат-Башы селосу. 9 класс. Үй кызматчысы

Бирлик менен Ак-Моюн,
Билдирүүчү бул оюм.
Адамдын ичин күйгүзүп,
Алдыртан карап койгонуң.

Бороонду менен Куйбышев,
Жашчылык ишти күйгүзүп.
Жаратпай койсо болбойбу,
Бирине-бирин сүйгүзүп.

Өйүзгү Тескей жагында,
Өзгөрүш деген колхоз бар.
Өзөгүмдү өрт салып,
Өңүмдөн азып болдум зар.

Анын ылдый жагында,
Атактуу колхоз Талды-Суу.
Ашыгына жетпесе,
Армандуу болот мына ушу.

Тизмектешип айтууга,
Манды да кошо кетемин.
Максатым чыгып ордуна,
Тилекке качан жетемин.

Кошулсунчу бул дагы,
Кичине колхоз Кара-Тал.
Кагаз алып кат жазып,
Капалуу болдум кабар ал.
Баш-Кайыңды, Большевик,
Ортосунда бак терек.
Сыр айтышып сыр бермек,
Эки адамдан тең керек.

Герою чыгып айылынан,
Адырга малы жайылган.
Абайлап өзүң текшергин,
Не болдум сенин айыңдан.

Терек-Суу, Ача-Кайыңды,
Текшерип айтам жайыңды.
Сен үчүн келген өлүмгө,
Сермебей берем жанымды.

Орто жерде бөлүнүп,
Ой териске калбасын.
Опутсуз болуп иштесе,
Оюңа курдаш албасын.

Эмки колхоз Ак-Талаа,
Эмгегиң салдым мен сага.
Аягы кандай болот деп,
Абдан болом сарсанаа.

Калинин менен Өзгөндү,
Жалындап жүрөк өрттөндү.
Жанымда баскан курбу элең,
Ойлогун баштан өткөндү.

Андан нары башталып,
Пограничти айтамын.
Баарлашып сүйлөшүп,
Ачылат качан зардабым.

Ичке менен Ак-Бейит,
Күндүзү тоңгон муз эрийт.
Жанымдан алыс жүрөт деп,
Ошондуктан жан кейийт.

Кайта бери башталып,
Кара-Булуг айтамын.
Капалуу болгон жүрөктүн,
Зардабын кимге айтамын.

Кара-Суунун жерлери,
Шайыр болот элдери.
Карааныңды көрсөм деп,
Абдан көөнүм дегдеди.

Ленин, Ак-Жар колхозу,
Ат-Башыда селхозу.
Ал да талаа кошкон соң,
Ажырашпас болсочу.

Борбору болот Ат-Башы,
Ортосун далай ат басты.
Сен үчүн көргөн азапка,
Ортого койдум жаш башты.

Ат-Башынын шаарынан,
Ак туйгунду качырдым.
Артынан издеп таба албай,
Кызыл белди ашырдым.
Арылбаган шорумда ал,
Ак туйгун кетти колумдан.
Кимиңер болсо кармап кой,
Кокус учураса жолундан.

ЖИГИТТИН ТҮРЛӨРҮ

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Оторбаева Нурбүбү. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району, Ат-Башы селосу. 9 класс. Үй кызматчысы

Ар ким айтат билгенин,
Ар адам каалайт сүйгөнүн.
Аралап көрүп сырдашкын,
Адамдарлын түрлөрүн.

Биринчи жигит гүл жигит,
Адамдын түшөт оюна.
Жазууда туура келеби,
Бактылуу жаштын оюна.

Экинчиси жигиттин,
Алгыр кыраан шумкардай.
Көзүнөн оту жайнаган,
Көздөгөнүн куткарбай.

Үчүнчү жигит порумдуу,
Айткан сөзү орундуу.
Аңгеме айтып сүйлөсөң,
Айттырбай билет оюнду.

Көркү болбойт гүлдөрдүн,
Төгүлүп жерге калганда.
Төмөндөп кетет жигиттер,
Төртүнчүгө барганда.

Төртүнчүсү жигиттин,
Төрө пейил зыңкыйып.
Чөнтөктөн колун кетирбей,
Төмөнүн билбей чыртыйып.

Бешинчиси жигиттин,
Абайлабай чорт сүйлөйт.
Ала көөдөн ал жигит,
Адамдын сырын түк билбейт.

Алтынчы жигит эң коркок,
Адамдын баркын биле албайт.
Аялынан чыгынып,
Ачыкка чыгып жүрө албайт.

Жетинчи көйрөң жигиттин,
Чөнтөгүндө күзгүсү.
Жаш баладай кыялы,
Жигиттин эки жүздүүсү.

Сегизинчи жигиттин,
Себепсиз болот акылы.
Селкилдеп чачын койдуруп,
Сегизге жетет жакыны.

Тогузунчу жигиттин,
Толук эмес акылы.
Толгонуп көп айтса да,
Ордунан чыкпайт акылы.
Онунчу жигит олдоксон,
Орой болот сүйлөсө.
Оюна албайт аны эч ким,
Орду менен жүрбөсө.

Блрумун айтсам келишет,
Боз адырдын гүлдөрүн.
Болжолдоп айтып көрөйүн,
Боз жигиттин түрлөрүн.

ЖИГИТТЕР

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань обла-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-

**текчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Оторбаева
Нурбүбү. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району,
Ат-Башы селосу. 9 класс. Үй кызматчысы**

Жакшы жигит жайдары,
Толук болот акылы.
Эли жакшы болсо деп,
Аянбайт кызмат акыры.

Адамдын жаман жакшысын,
Алдыртан сынап байкаган.
Жаныңды билбес жаманга,
Жакындап кыя баспаган.

Алган жарың астыртан,
Ак шумкар куштай таптаган.
Аялы жакшы экен деп,
Көргөн эл аны мактаган.

Акылдуу жакшы жигиттер,
Калк үчүн кылат кызматын.
Төмөндөп баркым кетет деп,
Мурунтан ойлойт уятты.

Жакшы жигиттин мүнөзү,
Ачык болот жайдары.
Кадырлап күтүп ар убак,
Сыйлап турат эл дагы.

Жакшы жигит ушундай,
Жамандык ишке баспаган.
Адамдын арзан, кымбатын,
Алдыртан жүрүп байкаган.

Кичи пейил мүнөзү,
Сылык болот жайдары.
Үй бүлөсү элине,
Жаман айтпайт бир дагы.

Ардактап багат бүлөсүн,
Адамдан артык мүнөзү.
Орундалбай коебу,
Оозунан чыккан бир сөзү.

Акылдуу жигит ар убак,
Арамдык ишке чалынбайт.
Абайлап байкайт ойлонуп,
Артында ушак дуу калбайт.

Кадырлаш болсо кокустан,
Каалап бир калган жар менен.
Ардактап сыйлайт ар убак,
Ар түрдүү метод шарт менен.

Жакшы бир жигит ушундай,
Жамандык ишке кирбеген.
Кетирип коет баркыңды,
Адамды баалай билбеген.

Жакшы менен баш кошсоң,
Жаныңды толук билбейби.
Калкыңа уят болот деп,
Кадырың сыйлап жүрбөйбү.

Жакшы жигит ушундай,
Көтөрөт кадыр баркыңды.
Болбосун уят элге деп,
Абайлап жүрөт артыңды.

Жигиттин жаман жакшысын,
Акылга салып тескейли.
Жакшы менен баш кошсоң,
Жаш өмүр шайыр өтпөйбү.

Жакшы жигит кыялы,
Катардын бермет жүнүндөй.
Кадырлап сыйлап алат го,
Калкына ачык билинбей.

Кээ бир жигит байкасам,
Өзүн кымбат баалаган.
Менден башка жан жок деп,
Акылын да санаган.

Келечектен кандай иш,
Болоорун байкап жүрбөгөн.
Олуттуу жерди байкабай,
Оюна келсе сүйлөгөн.

Бул өңдөнгөн жигиттер,
Адамдын баркын билбеген.
Аялы жакшы жолукса,
Жигитти акырын айтып үндөгөн.

Аялы канча айтса да,
Ал жигит билбейт акылды.
Айлап кетти кантип деп,
Алганы кетет акыры.

Кээ бир мындай жигиттер,
Кереги жок эл-журттун.
Ардактап сактап күтө албайт,
Өмүрлүк алган курбусун.

Кандай болот ойло деп,
Катыны айтат турмушун.
Жактырбай акыл сөздөрдү,
Күчөтөт кайра урушун.

Кандайча болсо бул жигит,
Калкынан чыгып калбайбы.
Жолотпойт го арага,
Жомоктуу жигит мындайды.

Бул өңдөнгөн жигиттер,
Өзүнө адам теңебей.
Адамдык ишке киришип,
Жүрө берет кенебей.

Жигиттен чыгат кээ бирөө,
Ичкиликке берилген.
Иштеп атып кызматын,
Таштап коюп эринген.
Азгырып аны турбайбы,
Бери кел деп арак көңүлдөн.

Ичкиликке берилсе,
Абийиринин кеткени.
Ичпей койсо бир күнү,
Анын бир керек өлгөнү.

Ала көөдөн кээ бирөө,
Акылда сырын жашырбайт.
Айтам деп сырын жашырбай,
Аягында чырга улайт.

Байкабай сүйлөп сөздөрүн,
Жамандык ишке чалынат.
Баяны жигит болчу деп,
Адамга ачык таанылат.

САГЫНДЫМ

**Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан:: Саадабав
Моңкош. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району, Ак-
Муз с/с, Бороондуу к/у. Уруусу Моңолдор. Ат-Башы
УПХнын директору. Билими 9 класс**

Жайы-кышы сакталып,
Башынан ак кар кетпеген.
Аркайган бийик чокуңа,
Айланып куштар жетпеген.

Адыр-адыр коолоруң,
Аркайган бийик тоолоруң.

Аркар,кулжа жайылган,
Агала кумдуу зоолоруң.
Адамдын кетпейт оюнан,
Ала-Тоо сени сагындым.

Жайлоосу жакын төрлөрүң,
Жабыла конгон элдерің.
Жарашып ак үй тигилсе,
Бөксө-бөксө белдерің.
Каз каркылдап кетпеген,
Касиеттүү көлдөрүң.
Төгүлүп гүлү буралган,
Төр-төргө чыккан гүлдөрүң.
Буруп-буруп сайраган,
Булбулдун мукам үндөрүн.
Бул кезде көрбөй Ала-Тоо,
Мен буларыңды сагындым.

Ак кементай кийгендей,
Ак кардуу тоонун баштары.
Аркар менен кулжасы,
Адырда жуушап жатканы.
Адис болгон мергендер,
Аңдып жүрүп атканы.
Талыкпай жүрсө он күнү,
Тамашага батканы.
Оромом менен орто сырт,
Мен уларыңды сагындым.

Жээгинде гүлдөр жайнаган,
Токойдо куштар сайраган.
Тоодон аккан кашка суу,
Толкуп сайда жайнаган.
Көркү сонун Ала-Тоо,
Гүлдөргө толгон айланаң.
Күркүрөп аккан өзөндө,
Мен сууларыңды сагындым.

Көк шибердүү өзөнгө,
Көркөмдүү ак үй тигилген.
Колхоздун малы жайылса,
Жарашып кандай көрүнгөн.
Каз, өрдөгүң каңкылдап,
Учуп турса көлүңдө.

Ырахаттуу ушул жер,
Ырысы жерден төгүлгөн.
Калкынын бир да камы жок,
Болбосо жалгыз өлүмдөн.
Эртеден кечке топтолуп,
Мейманың кетпей үйүңдөн.
Кыркалап тартып отуруп,
Кымызын суудай шимирген.
Эриккенде эрмектеп,
Элигин айткан секирген.
Кайран биздин Ала-Тоо,
Кадырың артык билинген.
Кандуу согуш кез келип,
Калкыңдан бөлөк бөлүнгөн.
Атагын укпай бул кезде,
Ат-Башы менен Нарындан.
Туулуп, өсүп өнгөн жер,
Жыргалыңды сагындым.
Айдын нуру төгүлүп,
Асманда булут болбогон.
Ай жарыкта чогулуп,
Кыз-уландар ойногон.
Комузчулар үн кошуп,
Комузун күүгө толгогон.
Таң атканы билинбей,
Тамашага тойбогон.
Жанымдан чыкпай ошо түн,
Жатсам турсам ойлоном.

Аңгем узак созулуп,
Кыдырата отуруп.

Коңгуроодой коңур үн,
Комуз менен бирге кошулуп.
Жаракөр деп ырдаган,
Сенин ырларыңды сагындым.

Атка минсе эңишкен,
Асыл кечтен сүйүшкөн.
Жоктугуна карашып,
Жолдош үчүн өлүшкөн.
Эртеден кечке ойногон,
Оюнга канып тойбогон.
Көп ичинде соксоң да,
Көңүлү кирдеп койбогон.
Аткарып милдет эл үчүн,
Аскерге кетти ондогон.
Көрүшөбү эсен деп,
Көбүнчө муну ойлогон.
Жан аябас жан жолдош,
Курбуларды сагындым.

Алдымда ага жемелер,
Атымдан айтпас жеңелер.
Алдейлеп жаштан өстүргөн,
Ак сүтүн берген энелер.
Калк ичинде кадырлар,
Карындаш менен эжелер.
Атымды токуп астарлап,
Алдымда силер инилер.
Алыстан барсам сыйлашар,
Ажырашса ыйлашар.
Кары менен жашыңар,
Мен баарыңарды сагындым.

ТҮШҮМДӨ

**Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань облас-
тынан жыйналган фольклордук материалдар. Же-
текчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Чоробаев
Жоломан. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району,
Ат-Башы с/с, Карл Марк №55. Уругу Черик, Черик-
тен Сазан. 8 класс. Маданият үйүнүн инструктору.
1925-жылы туулган**

Түшүмдө акын Жоомарт мага келди,
Дептерин, калемдерин мага берди.
Ойлонуп сонун ырлар жазып менче,
Ордума акын болгун мендей деди.

Советтик жазуучунун бири элем,
Советке курман болсом мейли дегем.
Элиме көркөм ырлар жазп бир топ,
Советтик эмгекчиге арнап бергем.

Советтик эмгекчини мен сүрөдүм,
Сайратып кызыл тилди мен бүлөдүм.
Советтик акындардын арасында,
Сайрашып ыр ырдашып бир жүргөмүн.

Сен дагы мендей акын болгун элге,
Сен дагы кадырлуу бол бир топ жерге.
Сага окшоп акын чыксын асыл жандан,
Ошондо мен жүрөмүн ичиңерде.

Деди да Жоомарт көздөн кайып болду,
Дикилдеп көкрөккө ырлар толду.
Көргөн түштү элестеп ыр жаздым мен,
Көзүм ачсам өңүм эмес түшүм болду.

Кош Жоке! Айтканыңды орундайм,
Колума калемимди бекем кармайм.
Ардактап сонун ырлар жазып бир топ,
Ак калпак кыргыз элиме өзүм арнайм.

БААТЫРГА

Инв. №421 (209). 8-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубов. 1949-жыл. Айткан: Чоробаев Жоломан. 1921-жылы туулган. Ат-Башы району, Ат-Башы с/с, Карл Марк №55. Уругу Черик, Чериктен Сазан. Билими 8 класс. Маданият үйүнүн инструктору. 1925-жылы туулган

Ак сакалын жайкалтып,
Адырга жылкы кайтарган.
Аргымак минсе жарашып,
Албырып беттен нур чалган.
Баатыр деген даңк алдың,
Токтонаалы карыям.
Атагың угуп кубандык,
Эмгектин нурлуу таңынан.
Баатыр чыкса тандалып,
Аксакал алтын карысы.
Толкубасын канткенде,
Биз эмес тооң Тянь-Шань.
Эмгектенип эл үчүн,
Асылдуу жылкы өстүргөн.
Кулунду таптап жетилтип,
Тулпардыкка жеткирген.
Алтынды тагып жүрөккө,
Акынга нурун септирген.
Алкыш айтсам баатырга,
Жаш курбалдаш калемден.
Атагыңды чын сыйлайм,
Бйрымды тартып денемден.
Эмгегинди урматтап,
Миң катар лкыш айтам мен.

Дүркүрөп элдин малы өссүн,
Эпкиндүүнүн саны өссүн.

Алтын өрдөк тагынган,
Баатырлар бизден жагы өссүн.
Намыс үчүн душманга,
Каршы аттанган эл менен.
Комсомолец Төлөнбай,
Жүрөккө катып билетин.
Аман бол деп энесин,
Ал дагы каршы аттанып.

Жөнөп кетти айлынан,
Бул эр жигиттин адети.
Тартынып карап турбаган,
Жигит болсоң канткенде.
Душманга кылыч сунбаган,
Бабам кыргыз намыстуу.
Жоосун жеңбей тынбаган,
Ошол кыргыз тукуму.
Качабы бүгүн жоосунан,
Андан да кыргыз өнөрлүү.
Үлгү алган орус калкынан,
Тарбиялап өстүрүп.

Таалайга талбай баштаган,
Акылы мол сыймыктуу.
Улуу Сталин акылман,
Ошондуктан кыргыздын
Кайраты күчөп ташыган.
Сыймыктуу кыргыз калкымын,
Солдатына кошулуп.
Согуштук ишти үйрөнүп,
Эки ай окуп маш болуп.
Кылчаңдабай тартынбай,
Фронтко кирип Төлөнбай.
Эки көзү күйгөн от,
Жалбырттаган жалындай.
Колундагы автомат,
Тытыратат ажал чаччудай.

Төлөнбайдын сүрүнөн,
Калчудай душман кылчайбай.

Адеттей бөлүп дайыма,
Күч алып согуп артылат.
Ышкырып октор тийгенде,
Буртулдап жерден чаң чыгат
Ывапро тийсе айткан оң.

Адамдан чымын жан чыгат,
Жамгырдай болуп себелейт.
Денени кээси жаралап,
Дайыма алда Төлөнбай.

Дайыма алда Төлөнбай,
Ошо жалынды кечип аралап.
Тууган жер турса душманда,
Баатырлар неге аянат.

Ывап шумдан бошотуп,
Жеңиш менен алгалап.
Бир нече күн жол басып,
Душманды сүрүп кубалап.
Баатырлар бүгүн келишти,
Ывапро жакындап.

Төрөсүнгөн немецтер,
Топуракты сугунуп.
Чыдабай киши жегичтер,
Ушундай нечен сокку жеп.

Жүрөгү түшкөн шум иттер,
Булардын сүрүн көргөндө.
Жан алы калбай качышты,
Колунан курал ыргытып
Жан соогага шашышты.

Кызып калган Төлөнбай,
Сулатат айтты тогузун.
Четинен кирди аралап,
Бир тууган элдин конушун.
Вампиртоь күлүп кубанды,
Солдатыг көрүп орустун.

Жеңишке жеңиш уланып,
Душманы кыйрап кубанып.
Кызылдар келе жатканда,
Урматын айтып улуу күн
Уяга батты кубанып.

Күүгүм кирип күн бата,
Командир туруп кеп айтты.
Буйругун угуп Төлөнбай,
Бузулган тамды аралап
Алдыга сойлоп баратты.

Койнуна жатса гранат,
Колуна алса автомат.
Комсомолец Төлөнгө,
Айкалышып жаратты.

Бир тууган элдин уясы,
Душманга зарлап жатканда.
Дөөгүрсүнүп немецтер,
Макмалдай жерди басканда.

Туйгундай болуп жулунуп,
Жеңиштин даамын татканда.
Изаби көрүп бир боорлор,
Аябай азап тартканда.
Кайгыдан аны бошотуп,
Ырыстын нурун чачканда.
Абайлап жолду басууга,
Тил болсо кармап ташууга.

Орчундуу пункт кай жерде,
Баарысын билип кайтууга.
Бараткан болчу Төлөнбай,
Баянын билип айтууга.

Взводу калган көчөдөн,
Бир квартал басканда.
Жашынып бөлүп топтошуп,
Келе жатат каргаша.

Жашынып калды Төлөнбай,
Немецтер турат көрө албай.
Акырын курчап Төлөндү,
Байкаса кармап алгыдай.
Амалын ойлоп отурду,
Аптыгып бир да шашылбай.

Ойлосо амал жөн чара,
Сулатыш керек бир гана.
Автоматы дапдаяр,
Сурданып турат колунда.
Таамайлап болжоп Төлөнбай,
Сундурду иттин тобуна.

Тытырап калды автомат,
Жыгылды душман далдырап.
Экиче минут тынч болгон,
Тарс-тарс боллу туш тарап.
Бирин да тирүү калтырбай,
Эсулатты Төлөн таамайлап.

Турса да октон жамгыр жаап,
Максатка жетпей кайтпаган.
Кыргыздын кыраан уланы,
Алдыга жылды кайтадан.
Нечен жерди кыдырдың,
Душмандын тобун байкаган.

Тапшырмасын бүтүрүп,
Взводуна баратты.
Төлөнбайдын кызматын,
Асмандан жылдыз жаратты.
Жеңишине жадырап,
Жүрөктө билет жаратты.
Куланээк болуп сүрүлгөн,
Жылдыз тарап таң атты.
Согуштун оту жалындап,
Чаң, тополоң чуу басты.
Төлөнбай жүргөн рота,
Атака коюп баратты.

Командир барат алгалап,
Ансайын кызыйт биз тарап.
Көк чапандар тоңкоңдоп,
Бузулган тамга жашынат.
Айласы кетсе бүжүрөп,
Айтышат русь « Куттен тах».

Снаряд түшүп жарылып,
Осколька тийип жаңылып.
Ок буттан болуп жарадар,
Өксүдү Төлөн камыгып.
Берлинди жеңе барбадым,
Ичимден арман арылып.

Сүйүнчү, эне сүйүнчү,
Жоо жеңилди сүйүнчү.
Жеңиш болду биздики,
Бул кабарым биринчи.
Келе бергин сүйүнчү,
Жеңиш менен көрсөтөм.

Жоокер уулун Төлөндү,
Деди келген чабарман.
Угузду сонун кабардан,

Сүйүнгөндөн чон эне
Чапанын чечип карматкан.

Майдандан келген Төлөнбай,
Энеси менен көрүштү.
Чоң эне менен апасы,
Кумарынча өбүштү.
Айылдагы ага-ини,
Кабарын угуп келишти.

Учурашып калайык,
Ал-абалын урады.
Жүзү жарык Төлөнбай,
Жашып айтпай турабы.
Унутулгус күндөрдүн,
Тарыхын ачып чубады.

Бутунан болгон жарадар,
Белгисиз болгон бул кабар.
Түшүнүп эли туюнду,
Кайткан жери госпитал.
Төлөнбай үйгө жеткенде,
Жеңиш да болду кубанар.

Шаттанып эли чогулуп,
Үйгө батпайт кыжылдап.
Эки-экиден сүйлөшкөн,
Өзүнчө жомок туш тарап.
Төлөнайбады чакырып,
Бир аякка суу куюп.
Кемпирлер жүрөт бүжүрөп,
Бирдемелеп ырымдап.

Сарамжалдуу чоң эне,
Карынды алып май бузуп.
Төлөн уулун жаңыдан,
Эми жаңы туугансып.

Жентек берди элине,
Тоюна тоюн улантып.

Тойго тойуп калың эл,
Рахмат айтып чурлдап.
Өндүрүшкө чубады,
Кыялга чүмүп кудундап.
Өз уулунун келишин,
Келээрин тилейт шунчулап.

220 жылкыны,
Өрүшүнөн өткөрүп.
Комсомолдук фермага,
Башчы кылды Төлөндү.
Жашынан сүйгөн кесипке,
Ленинчил комсомол
Дагы сүйүү бөлөндү.

Жакшынакай жайлоодо,
Боз үйлөр катар тигилсе.
Ак калпактуу кыргыздын,
Камкордугу билинген.
Шаңга бөлөп айылды,
Ойноп балдар жүгүргөн.

Мыкты адамдар мал багып,
Колхозунан тандалса.
Мал чарбасын өстүрүп,
Жеңишине сыйланса.
Сталиндик сыйлыктын,
Планын ашык аткарса.
Колхоз, совхоз малына,
Жайлоо сонун жарашкан.
Колхоз, совхоз элинен,
Малчылар бар сыйланган.
Мына ушул жайлоодо,
Төлөнбайда мал баккан.

Кандуу майдан согушта,
Баатырларча согушса.
Андан да мыкты иштеген,
Жылкы өстүрүп багышта.
Кыштыр-жайдыр, күн-түнү,
Төлөнбай жүрөт жайытта.

Жылкы ферма Төлөнбай,
Канчалык жаш болсо да.
Таалимин алып мпиртоьлб
Көрсөттү үлгү башкага.
Комсомолдун талабын,
Иштей алды аткара.

Өткөн жылы Төлөнбай,
Кайратту иштеп кажыбай.
Өз фермасы боюнча,
8төрт тубар бээсинен.
8төрт кулук өстүрдү,
Туура үч жыл ичинде.
220 жылкыны,
400 башка жеткирди.
Жылкы өстүрүү ишинде,
Жакшы эмгегин сездирди.
Мал өстүрүп ошентип,
Кайраттуу эмгек иш менен.
Комсомолец Төлөнбай,
Өзгөчө сонун иштеген.
Дүркүрөтүп өстүрүп,
Ийгиликке жетишкен.
Өткөн үчжыл ичинде,
Планды ашык аткарган.
Комсомолдун атагы,
Эмгегинен акталган.
Ошондуктан Төлөндүн,
Эмгеги элден макталган.

Адилет менен жол ачып,
Жакшылыкка каалаган.
Өкмөт менен партия,
Эл эмгегин баалаган.
Эмгегинен көрүлгөн,
Төлөнгө да берди улуу наам.

Социалисттик эмгекте,
Баатыр деген атты алды.
Сталин ачкан тарыхта,
Эмгеги менен катталды.
Асанбеков Төлөнбай,
Жаштардан сыймык бакты алды.

Ушунча баркка жеткирген,
Жүрөктөгү билетти.
Баатырды таптап өстүргөн,
Чын сүйүүнүн кемеси.

АТ-БАШЫ ЖӨНҮНДӨ

Инв. №421 (209). 13-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Мамбетов Жусуптун кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Жаркынбаев Мамыт. 63 жашта. Уруусу Моңолдор. Ат-Башы району, Кара-Суу с/с Социализм к/у

Илгери бир убакта Кашкардан бир кашкарлык Сарт-Кечүүнү (азыркы Ат-Башыга) карай жөнөптүр. Азыркы Арпа деген жайлоого келгенде ал кишинин аты баспай калат. Ошондуктан ошол жерге түнөп калат. Ал жерге атын баш агытып түнөп калат. Эртең менен атын кармайын десе, баягы баспай калган аты карматпайт. Ошол жердин чөбү арпага окшош экен деп «арпа « атайт экен. Ошондон баштап ошол жер арпа аталып калыптыр. Арпадан атын качырып бир күнчөлүк жол баскандан кийин чарчагандыктан, атынын ээр токумун бир суунун жээгине таштартыр. Ал жер азыр «Токум булак» деп аталат. «Токум булакка» ээр токумун таштап, ал жерден да атынын артынан түшөт. Үчүнчү күн дегенде качып келаткан ат бир жерден суу ичет экен, бирок ээси атына жете алган эмес. Ал жерди азыр «Айгыр-Булак» деп атайт. Айгыр булак таңда атын кармай албай калып артынан жүрүп, отуруп ошол кездеги «Сарт-Кечүү» базарынан элдин жардамы артында атын кармайт экен. Ал жерден атын кармагандан кийин атын тушап туруп атынын башын кесип ыргытат экен. Ошондон баштап «Сарт кечүү», «Ат-Башы» аталыптыр. Кыргыздарда да атты тушап багуу ошонун таасири менен калыптыр. Андан мурда кыргыздар атты тушабай эле жүгөндөп отко койчу экен.

КОШОЙ-КОРГОН ЖӨНҮНДӨ

Инв. №421 (209). 13-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Мамбетов Жусуптун кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Мусаев Айты. 51 жашта. Черик. Ат-Башы району, Ак-Талаа с/с Жаңы-Күч к/у. Чала сабаттуу. Бригадир

Кошойдун өзүнүн Ат-Башыга кайдан келгенин билбейм. Жомокко караганда Кошой Манастан улуураак, атасы Жакыптан кичүү киши болгон. Кошой өзү катаган уруусунан чыккан. Ошол кезде Ат-Башыда да жык толтура катаган эли болгон экен. Кийин калмактар келип Кошойдун элин чаап алып турган ошол кезде Манас Таласта болуп Кошойдун колу күчсүзүрөөк болгондуктан, Кошойго уват деген сарттарга коргон салдырып, коргондун сыртынан канал жүргүздүрүп чеп куруп берип кетет. Бул коргон салынгандан кийин сырткы жоолор Кошойго көп кол сала албай калышат. Кошой болсо Манастын салдырып берген коргонуна өзүнүн аялын жана аскерлерин тургузуп, өзү жаз-күз кара тоодо турган экен. Ала-Тоо азыр Кошойдун кара тоосу деп аталат. Коргондун түндүк жагында Кошой ошол тоодон кароол карап коргондун чегинде турган аскерлерине ыраактан көрүнгөн же болгон окуяларды айтып турчу экен.

Кошой чоң, алп болгон. Коргонунан Кошойдун тоосуна кароолго бир саатта басып барып көз байланганда кайта келчү экен. Кошойдун өзүнө токсон койдун териси кыска тон болгон. Кошой жоолашкан жоосунан өлбөй, ажалынан өлөт. Сөөгү ушул Ат-Башынын Чеч-Төбөсүндө Алмамбет, Кошойдун сөөгү бар деп айтышат.

КЫРГЫЗДЫН ТАРЫХЫ

(Кыргызстанга орустардын биринчи келиши)

Инв. №421 (209). 13-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Мамбетов Жусуптун кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Мусаев Айты. 51 жашта. Черик. Ат-Башы району, Ак-Талаа с/с Жаңы-Күч к/у. Чала сабаттуу. Бригадир

Адыгине, Тагай деген эки бир тууган болгон. Улуусу Адыгине, кичүүсү Тагай. Ал экөө кан улуу Кали эже болгон. Булардын атасы Мукаты деген киши. Мукаты өлгөндөн кийин Кали эже Адыгине, Тагай үчөө жетим калат. Кали эже чоңураак болуп балдар жаш болгон. Кали эже тышка чыгып эркектин жумушун, үйгө кирип аялдын аракетин кылып балдарды баккан. Балдар чоңойо баштаган. Ошол убакта Кали эже отуз беш жашка барган. Балдардын алды (Адыгине) жыйырма беш жашка, Тагай жыйырма жашка барган. Кали эже ушул мезгилде балдарды үйлөндүрүп зайып алып берет. Балдардын туулуп-өскөн жери Анжиян багытында болгон.

Ошол убакта Көкө, Дайыр деген эки бир тууган Кашкар жүзүнөн милиш (өрүк, чай-чамек, ийне, жемиш ж.б) алып келген. Милишти он-он беш эшекке жүктөп келген. Булар Кали эже Адыгине, Тагайлардын үстүнө келип соодасын кыла баштаган. Ошол убакта Кали эже Көкөгө тиймекчи болгон. Кали эже балдардан уруксаат сурап, балдар кыйса мен ушул Көкөгө экинчи жуптанайын деген. Анда тигилери бизди ата иригилик кылып көп жашка барып калдыңыз мейлиңиз дейт. Ошол сөз менен Кали эже Көкөгө жуптанып зайыптыкка барат. Көкөнүн иниси Дайыр кыргыздан катын алат деп, апасына

таарынып Омский деген жерге кетип калат. Ал барып казактан аял алып ошол жерге туруп калат. Омскийдеги жалайыр деген көп казак Дайырдын тукуму. Кали эже Көкөгө барарында Дор деген күнүн ала барган. Ошол кезде Дордун боюнда болгон. Дордун курсагы чоңойгон сайын Кали эже ичине кийиз курчанып кошо өстүргөн. Күндөрдүн биринде Дор төрөгөн, ал эркек бала төрөгөн. Дор төрөгөндө Кали эже ичиндеги кийизин алып таштап өзүм төрөдүм деп Дордун баласын эч кимге билгизбей бага баштаган. Эли Кали эже эркек төрөдү деп чоң кубанычта болуп баласынын атын Моңол койгон. Кали эженин бир күлүк аты болгон. Атынын аты Коңур ала болгон. Бул Коңур аладан ажырабай ар дайым бирге жүргөн Тамакөк деген ити болгон. Ошол кезде оң менен сол бир жакка кошуун алып жүргөн бир күнү Адыгине, Тагай Кали эжеден Коңур аланы кошуунга минейин деп сурап алышат. Кали эже эки инисинин бирине берейин десе, бири таарынат экен деп, ачык айтып экөөнүн ортосуна берет. Атын берип жатып инилерине мындай дейт: «Качан гана кишинин башына оор иш түшсө, ошонун мин» деп берет. Тамакөк деген ити да аттан ажырабай кошо кетет. Кали эже инилерине азык-түлүгүн да кошо камдап берет. Алар кара калмактар менен көп уруштарда болот. Ошол кезде ат Адыгиненин колунан чыгып ат ойноп кеткен натыйжада аты калмактардын колуна түшүп кетет. Тамакөк да аттан ажырабай кошо кетет. Эл болсо жоосун жоолап, доосун доолап, урушу таркап кошундар үйүнө кайта баштаган ушул мезгилде Адыгине, Тагай эжесине эмне деп жооп айтаарын билишпей кайгы жеп жолдо жөө жүрүп келе жатса, үркүп кеткен калмактын журтунда жүргөн үч балага жолугушат. Бул балдар беш-алты жаштагы балдар болот. Бул балдарды Адыгине, Тагай журттан таап алган, караса балдардын ичинен бирөө тентек жана чыйрак чыгат. Адыгине менен Тагай кеңешип чыйрак

баланы эженин Коңураласынын төлөөсүнө берели деп, баланын атын Коңур ат коюп эжеге берет. Баланын бирөөсүн курсагы чердегей болгондуктан анын атын Черик коюшат. Черикти эжеге Тамакөк деген итинин төлөөсүнө берет. Эми азыгыңыздын төлөөсү деп берки жүдөөрөөк баласынын атын Азык коюп эжеге берет. Ушундан баштап Адыгине менен Тагайдын берген белектери Көкө менен Кали эжеге тиешелүү бүлөө болуп калат. Мунун ортосунан бир канча жыл өтүп Моңол аял алып, балалуу болот. Моңол өзү чарчы бойлуу, чырга жакын киши болот. Эл анын энеси Дор болгондуктан Моңолдор атка кондурут. Ал эми Моңолдордун баласынын аты Самансур болду. Самансур акылдуу, эстүү киши болуп чыгат. Самансур он беш жашка чыкканда элге белгилүү боло баштайт. Ошол кезде оң менен солго чоң жыйын баштап кыргыздын ураанын чакырат (урук, уруктун ураанын чакыруу). Солду Кара жол деп, онду Тагай деп ураан чакыртат. Адыгинени ошондой эле Адыгине деп чакыртат. Коңур атты Коңур ат деп чакыртат. Черикти:

«Ай кулагы шака-шак,

Айда баатыр таман ак.

Кул кулагы шака-шак,

Күндө баатыр таман ак» – деп, иттин төлөөсүнө келген черикти «таман ак» ураанын чакыртып коет. Азык үчүн келген Азыкка Азык ураанын чакыртат. Анда Адыгине, Тагай экөө Самансурга өз урааныңды кое кетпейсиңби дейт. Самансур меники калган турбайбы деп, ээринин кашына күмүш бастырған тогуз дөбөнү карап туруп меники ак дөбө болсун деп ээринин кашын чаап коет. Ошондон кийин Моңолдордун урааны Ак дөбө болот. Андан кийин Самансурга акылдуулугунан эли-журту мындай деп суроо коюшат. Эгерде эр өлтүрүш болсо, эрдин куну эмне болот? Муну да быча кетиңиз, кийинкиге нуска болсун дешти. Анда Самансур эрдин куну үч жүз мал, төө баштаган бир тогуз, бир кыз тартуусу

менен кун бүттү болуп чыбык кыйылсын деди. Эми көздүн айыбы эмне болсун дегенде, жүз элүү мал болсун чыбык кыйылып ошону менен кун бүтсүн деген. Эгерде эки киши чабышып тиш сынса, эмне болсун дегенде: төө баштаган бир тогуз болсун. Ушуну менен доо бүтсүн деп айткан. Ушул кырк бүтүмдөр ошол Самансурдан калган.

Совет өкмөтүнөн мурун Николайдын убагында ушул көрсөтүү менен доо бүтүрүшкөн. Бул жогору дагы көрсөтүүлөрдүн ичинен жалгыз гана чыбык кыйуу калган себеби: журтта молдо көп болгондуктан, кийинчирээк ишеним кат менен бүтүрүп калган. Эми моңолдор ар кайсы жакта (оң менен солдо) көп болгондуктан журттун уюткусу деп аталган себеби ошондон калган.

Адыгине деген эл Анжияндагы көп адыгине. Тагайдын тукуму ат кашкасындай. Тагайдын тукуму Богорстан, Койлон, Кылжыр үчөө бир тууган.

Богорстандан болумдуу солто,

Койлондон кооз жедигер азыр Анжиянда.

Көп жедигер деген эл бар

Кылжырдан Орозбакты Дөөлөс

Дөөлөстөн Ниязбек деп аталат. Ниязбектен Сегизбек. Сегизбектен бирөө черикчи. Бирөө ажы эли деп аталат. Бирөөнөн Субан деп аталат. Бирөөнөн Тынай деп аталат. Бирөөнөн Борукчу деп аталат. Калганын Сарыбагыш өз уругун өзү билет. Орозбактыдан эң улуусу Арык мырза. Андан кийинкиси Мырзакул. Андан кийин Кара мырза. Төртүнчү Асан тукумчу. Бешинчи Кара мырзанын ичинде Токоч деген эл. Арыктан ала каргадай көп Арык.

1. Көлдүн көкүрөгүндө (Аксыдан ары Кызыл-Кыяга чейин) бир болуш арык тукуму.

2. Көлдүн көчүгүндө (бери чети Кочкордун Үкөгүнөн ары карай Семиз-Бел, Лахолдон бери карай) бир болуш арык тукуму бар. Ушуну менен арык тукуму бүтөт.

Эми Мырзакулдан Алсейит, Тынымсейит деген эки уулу болгон. Алсейиттин уругу көлдө. Тынымсейиттин уругу Нарында жана Кара мырза көкүрөгүндө булар бардыгы жүз түтүндөн ашык. Булар Карамырза. Кара-Дөң деген жерде турат.

Ал эми Асан тукуму Жыргалаңдын бери Кашатында. Булар бардыгы биригип элүүдөй түтүн эл бар.

Асан тукуму менен Кара мырза экөө Нарындагы Аламышык деген тоого кийикке чыгып Чоң көлмө деген жерден бир бугу көргөн. Ал бугуну Асан тукуму атып жиберген. Анда бойго жеткен бир кыз атка минип жалгыз бугуну атпа деп тура калганда Кара мырза кызды качырбастан кармап калган. Анда кыз мындай деп айткан: «Мени эми кармап алдың. Мен кайып кызы элем. Мен эми кете албай калдым, өзүң ал» деген экен. Кара мырза кызды үйүнө алып келип элдин жол-жобосу, нарк-нускасы ушул экен деп, агасы Арык мырза менен Мырзакул экөөнө берген. Анда биздин улуу агабыз эмеспи деп Мырзакулдун улуу уулу Алсейитке берген. Себеби Алсейиттин аялы Токтобек деген келесоо аял экен. Ошондуктан кызды ал кишиге берген экен. Токтобек ит бакканда жүзгө толтура бакчу экен. Иттери отуз же кыркка барганда бирин-бири талап өлтүрүп экөө же бирөө калчу экен. Ошол Токтобек деген аялдан Ардай деген жалгыз бала калыптыр. Ардайдан Ардам деген жалгыз экен. Бул бөөрүлөр көлдүн күңгөй тарабында Корумду, Чоң-Таш, Жылуу-Булак деген жерде бөрүлөр ага туугандар ушуну менен аяктайт.

Эми Ала-Мышыктын тоосунан кармап барган мүйүздүү эне болгон. Андан Жамангул, Бапа деген эки уулу болгон. Жамангулдан Кыдык, Белек деген эки уул калган. Бапа тукуму болсо Барскоон деген жерди ээлейт (Көлдө). Кыдык болсо Тоңду жердеп турат. Жамангул тукуму бери чет Жети-Өгүз, андан ары Жайылмадан тартып Түп Тологойунун өйүз жагы. Кең-Суудан бери тартып Өрүктүгө чейин Жамангул

тукуму. Ошол Жамангул тукумун Белек атайт. Анын ичинен майда урукка бөлгөндө Канжебес, Бирказар, Шапак, Алыбай, Миңмурат, Токой (Балбай баатыр уруусу). Токочту бөлгөндө Токоч эле дейт. Андан Толубай, Салмаке, Тогуз бий, анын ичинен бөлө келгенде Эсенаман, Дамарлар.

Тынымсейиттин үч уулу болгон. Биринчи Кабели, экинчи Шалтак, үчүнчү Мортук. Ушул үч уулдун мааниси мындай:

Ушул үч уулдун энесин чабуулда боюнда баласы жана ээрчиткен баласы менен олжого түшүрүп алган экен. Ээрчиткен баласы менен эки же төрт жашта болсо керек. Анын атын Кабели койгон. Кабелиден калганы Тынымсейитте беш бала деген эл. Азыр Тоң деген жерде турат. Ал эми боюна келген баласынын атын Шалтак койгон. Бул Шалтактан Бактыгул, Кабак деген эки уул болгон. Кабак болсо көлдөгү Жети-Өгүздө Төрт-Күл деген жерде турат. Бактыгулдан Чабалдай, Кызылтоз, Миңдибек дегендер (булар Нарын менен ары чети Ийри-Суу, бери чети Ак-Булун деген жерде эки колхоз эл турат.

Мортуктан Токтогул уругунун башы Шапак анан Дөрбөн, Чыйбыт, Бердике деген андан кийинки анын баары майда урук. Орозбакты Дөөлөс экөө бир тууган Дөөлөс тукумунун (жалпы) жонун Сарыбагыш деп атайт. Орозбакты тукумун Бугу деп атайт. Бугу менен Сарыбагыш негизинен бир атанын балдары.

КЫРГЫЗДЫН ЭСКИ САЛТЫ БЕЛ КУДА ЖӨНҮНДӨ

Инв. №421 (209). 13-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Мамбетов Жусуптун кара

сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Жайыков Чаки. 69 жашта. Уруусу Арык тукум, анын ичинен оңдон. Тянь-Шань областы, Кочкор району, Кош-Дөбө с/с, Кара-Күңгөй к/у

Эки киши бири-бири менен көңүлдөрүн кыйышпай турган жолдош болуп жүрүшүп бир убактысы келгенде экөө бири-бири менен куда-сөөк болуш үчүн оозеки убада кылышат. Бул кезде экөөнүн тең зайыптары кош бойлуу болуп калышы мүмкүн. Ушундай мезгилде убадалашат. Эгерде экөөнүн тең аялы кыз төрөп калса баягы дос бойдон жүрө берет да, качан аялдарынын бирөө эркек, бирөө кыз төрөгөндө кайра куда боло баштайт.

Ошентип достун түбү бел куда болот. Кудалашкан кишилердин аялдары экөө тең төрөгөндөн кийин кырк күн болгондо балдарынын кыркын чыгарат. Анда кырк үйдөн чүпүрөк сурап көйнөк жасап, кырк кашык сууга кириңдирет. Балдардын кыркын чыгаргандан кийин кудалардын эркек төрөгөнү кыздын атасына келет.

Балдардын кыркын чыгардык достон сөөк бололу дедик эле тилекти кудай берди. Эми кудалашалы дейт. Кыздын атасы макул болуп кудасынын куда түшчү күнүн болжошот. Куда түшөөрдө кыргыздар улуу күн деп ар дайым жума күндү болжошот. Балдар болсо бешикте болот. Куда түшчү киши баягы болжогон күнүндө кыздын атасыныкына ага-тууганынан эки-үч киши ээрчитип, бир ат жетелеп кулдук уруп келет. Кыздын атасы кудасына кой же бир тай соет. Ошол жерден тамак ичип бүткөндөн кийин ак бата кылышат (убаданы бекитишет). Ошол кезде отурган эл тилегиңер кабыл болсун күйөө, кыздын атын угалы, алардын аты ким деп сурайт.

Анда уул атасы мурун баласынын атын айтат. Андан кийин кыз атасы кызынын атын айтат. Ошентип эл кудалар күйөө, кыздын аты менен таанышышат.

Ошондон баштап келинге (кызга) уул атасы сөйкө салат. Уул атасы келининин атын укканына бир жылкы бермекке убада кылат. Кыз атасы күйөөсүнүн атын уккандыгы үчүн баланын атасына кийит кийгизет. Бир нооту же бир ичик . Ушуну менен кудалардын кудалашып биринчи барышы бүтөт. Кыз атасы кудасына бир топ буюмдар берип аткарат. Уул атасы үйүнө келгенде кудасынан алып келгендерин актык иш эмеспи деп, элине бөлүп берет, эл батасын беришет. Ошол бойдон жүрүп кыз бала тогуз жашка, эркек бала он эки жашка чыгып балакатка жеткенден кийин кудалар экинчи сапар келишип чоң куда боло башташат. Уул атасы келип кудасы менен сүйлөшүп дагы күн болжошот. Мында ар дайым күндүн өңү деп шаршемби күндү болжошот. Бул келишинде эркек баланын атасы бир жакшы жоргону же жакшы аттын башына (көкүлүнө) ак кебез байлап кудага барам деп, ага-тууганынан кошумча алып он беш, жыйырма жылкыны айдап, ага-туугандарын ээрчитип, баягы жоргону же жакшы атты баш кылып кызга куда түшөт. Бул кудасы келгенче кыздын атасы үй тиктирип, мал сойдуруп түрлүү оюн-тамашаларды курдуруп камданып турат. Кудасынын ээрчитип келгендерине кийит камдайт. Ал кийити сарт кышкап, дайылда деген кымбат баалуу буюм болот. Кудасы келгенде эки же үч үн күтүп кыздын атасы берчү кийиттерин көп буйумдар менен кудасынын алдына коет. Ал жерден кудалар биринин алып келгенин бири алышып тидегибиз кабыл болсун, кулдугуңуз кудайга деп бата кылышат. Ушул мезгилде баланын атасы баягы келининин атын уккандыгы үчүн энчилеген атын берет. Кыз атасы болсо күйөөсүнүн атын койгондогу арнаган кийитин кудасына кийгизет. Куда кийитин кийгенден кийин бала атасы үйүнө келет. Арадан жарым ай өткөндөн кийин кудагыйлардын сыйлашы болот. Ошондо уул баланын энеси бир ботолуу төөнү баш кылып үч кара

алып жанына кошуун жолдоштору менен кудагы-
йыныкына келининин көргөнү келет. Уул баланын
энеси келгенде кыздын айылындагы аялдар кызды
кайненесине көрүндүк алабыз деп көрсөтүшпөйт.
Анда уул баланын энеси келининин көрүндүгүнө
бир жылкы берип келинин көрөт. Ошентип куда-
гый кайтаарда кыздын атасы дагы кийит кийгизип
жөнөтөт. Кудагыый келип кеткенден кийин барыш
кезек кыздын энесине келет. Кыздын энеси барганда
күйөөсүнө бүт кийимин тигип барат. Уул баланын
ата-энеси кудагыыйна бир жорго ээрчитип келген
жолдошторуна бирден ат мингизип аткарат. Ушуну
менен куданын калың берүүсү бүтөт. Балдар бойго
жетип чоңойгондон кийин кыз атасы баланын атасын
чакыртып алып кызым бойго жетти, мал бер кызым-
дын ба-аягын камдайын деп бала атасына мал салат.
Салган малы болжол менен жүз кой кыздын канча
ага-иниси болсо ошончо ат, бододон төө баштаган
асты жыйырма, арты он алты кара салат. Уул бала
атасы бул салыкка айласыздан макул болуп үйүнө
барып ага-тууган көңүлү жакындарынан кошумча
жыйнап кудасынын салыгын бүт берет. Бул мал-
дарды кыздын атасы алып болгондон кийин кызына
атайын уста усантып күмүштөн чаптырып ээр токум
жасатат. Бул устага бир асый берет. Калган мал
менен кызына атайын бир үй көтөртүп ошол үйдү
жасайт. Ушундан баштап уул бала он жети кыз бала
он төрт жашка чыкканда күйөө болучу баланы жа-
нына күйөө жолдош кошуп кыз менен көрүштүрүш
үчүн жөнөтөт. Күйөө бала барганда бир топ мал айдап
жеңелерине жеңкетай бериш үчүн дилде алып барат.
Күйөө кыздын үйүнө келип түшпөстөн алысыраак
жолго түшүп калат. Жолдошторун кыздын үйүнө
жиберет. Бул кезде болжогон күнүн билип кыздын
атасы күтүнүп турган болот. Күйөөнүн жолдоштору
кыздын үйүнө келгенден кийин кызжын жакын же-
ңелери жана айылдагы кыздар күйөө баланы тосуп

барышат. Келиндер күйөөгө барганда күйөө жүгүнөт. Анда жеңеси алкайт. Күйөөнүн атын алат. Ошентип күйөөнү жеңелери кайнатасыныкына алып келет. Күйөө баягы кыз үчүн көтөрүлгөн үйгө кирет. Күйөө келип жайланып отургандан кийин үйдө калган келгендер кызды көрсөтпөй жеңкетай доолашат. Күйөө жолдоштор алып келген жеңгетайларды беришет. Жеңелер жеңгетайын алып бүткөндөн кийин кызды ата-энесинен бир жеңеси сурап чыгып күйөөсүнө алып келип көрүштүрөт. Жүз көрүштүргөндүгү үчүн да баягы келин күйөөдөн дагы он дилде алат (он дилде ал кезде беш кой болгон). Күйөө кызды көрүп отургандан кийин күйөөсүнүн үйүнө кайын энеси келет. Кайын энесине күйөөсү жүгүнөт. Кайыненеси батасын берип чыгып кетет. Кайын эненси кеткенден кийин күйөөсүнүн жанына жеңеси кызды отургузуп кыз-келиндер оюн баштайт. Муну жар көрүш деп атайт. Күйөө бала ошентип күйөөлөйт. Үйүнө кетээрде кайын атасы бүт жасалгасы менен кийим кийгизип атказат. Күйөө жолдошторун да бир сыйра кийинтет. Бул күйөөнүн биринчи келип кетиши болот. Ушундан баштап күйөө уялбай эле өзү келип кетип турат. Кыз он сегиз жашка чыкканда баланын атасы барып эми келинимди бер деп барат. Бул кезде калыңын бүт берип бүткөн болот, кыздын атасы уруксаат берет. Бала атасы көп мал сойуп той түшүрөт. Кызга куда, күйөөсү бүт барат. Бул кезде кыздын камылгасы да бүтөт. Кыздын атасы кудаларына кийит кийгизип кызынын оокаттарын бүт өткөрүп берет. Ошол мезгилде кызга дейилда жаап, элечек ороп, чолпу салып отургузуп коюп жеңелери кошуп ага-туугандары коштошот. Ошентип кудалар келинин үйүнө алып кетет.

КУЙРУЧУК ЖӨНҮНДӨ

(Куйручук менен бир жүргөн киши)

Инв. №421 (209). 13-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Мамбетов Жусуптун кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Жайыков Чаки. 69 жашта. Уруусу Арык тукум, анын ичинен оңдон. Тянь-Шань областы, Кочкор району, Кош-Дөбө с/с, Кара-Күңгөй к/у

Куйручуктун чыккан жери Жумгалдык саяк болгон. Куйручукту ошол мезгилде Кочкордогу беш болуш Канат ажы, токтосун, Осмонаалы, Көбөгөн ажы, Сарыбайлар сыйлап жүрчү. Антпесе манаптарды шылдыңдап, алардын абийирин чоң жыйындарда кетирүүчү. Ошондуктан Куйручук манаптардын үйүнө келгенде аны куру чыгарышчу эмес. Куйручук көбүнчө күзүндө Осмонаалыныкына келүүчү. Ошондо бардык манаптар «чай ичиңиз» деп жүз сомдон беришкен (ал кезде жүз сом өтө баалуу болгон). Куйручук манаптардан алган акчасын өзү пайдаланбастан ар дайым кедейлерге бөлүп берген. Бир күнү Куйручук Жумгалдан Кочкорго Осмонаалыныкына келет. Ал жерден Куйручукту тааныган бай-болуштар чогулуп Куйручукка жолдугун алып келип учурашат. Ошондо кептен кеп чыгып отуруп манаптар Куйручукту сен бизден алганга эле күчүң чыккан, андай эр болсоң Кудайбергендин кызыл кушун алып келчи дейт. Эми Кудайберген болсо Төрөкелдинин уулу манап ал өзү жыйын топко келбей өзүнчө гана оюн тамаша куруп жүргөн киши болгон. Ал манап болуп элден эч нерсе жечү эмес. Анын өзүнүн тайганы, Кызыл куш деген алгыр кушу, чертүүгө комузу иши кылып оюн шогунун баары өзүндө болгон. Анын

кушун Кочкордогу беш болуш бүт сурап ала алышкан эмес. Кудайберген ал кушун бардык мал-мүлкүнөн да артык көргөн. Кочкордогу болуштар Кудайбергендин кушу сурап ала алышпай айласы кетишип, акырында Куйручукту жиберешет. Куйручук болсо ал кушту алып келүүгө манаптар менен убадалашат. Бирок манаптар ишенишпейт. Анткени Кудайбергендин бербесин билишет. Манаптар эгер кушту алып келе турган болсоң дагы жолдугунду беребиз дешет. Куйручук манаптардын жанына бир жигит алып бир күнү Кудайберген байдыкына келет. Келсе Кудайберген эшигинин алдында турган экен дейт. Куйручук менен учурашып атын алып, жигиттерин жумшап үйүнө киргиздирет. Үйгө киргенде Куйручук түз эле Кудайберген отурчу көлдөлөңдүн үстүнө барып отурат. Ал орунга Кудайбергенден башка эч жан отурчу эмес. Куйручук жайланып отуруп үйдүн улагасын караса, кадимки кызыл кушун кондуруп койгонун көрөт. Анын тегерегинде төрт тайганы бар жүгүнүн үстүндө сегиз кылдуу комузу турат. Анысын чертсе баягы тайгандары кадимкидей бийлеп, тамаша чегип берет дейт. Самоор кайнап, тамак белең болгондо эшиктен Кудайберген келип Куйручуктун ордуна отуруп алганын көрө албай же тур деп айта албай анын жанына келип көлдөлөңдүн четине отуруп, Куйручуктун ким экендигин сурап тааныша баштайт. Ошол мезгилде Кудайбергендин аялы чайы алып келип боорсогун Куйручуктун алдына койгондо, бул боорсоктон жебейм тээтиги үкөгүңдөгү жылкынын майына бышырган боорсоктон алып кел дейт. Чынында ошол үкөктө Куйручук айткандай боорсок чыгат. Андан туруп дагы бышырылган чучук бар экен, аны дагы алып кел деп алдырып алат. Чайды иче баштайт. Кудайберген аялы экөө таң калат да, Куйручукту касиети бр киши экен деп ойлошот. Чыны да Куйручуктун айткан сөзү туура келген. Кудайберген Куйручуктан сен боорсокуту

болсо бил, ал бышкан чучукту кантип билдиң деп сурайт. Анда Куйручук ал эмес сенин үйүндө эмне бар, эмне жок экенин да бүт билем деп жооп берет. Куйручук тамак ичип болгондон кийин Кудайбергенге мен сенин көркүндү көрөйүн деп келген жокмун, кушуңду алайын деп келгемин, кушуңду бер дейт. Анда Кудайберген-Куйручук деп атыңды алыстан укчу элем, эми сени алдымда көрүп отурам. Сен эмес болуш сураганда да берген эмесмин, куштан башка эрмегим жок. Жыйырма беш жашка чыкканча эч жыйынга барбай, ушуну эрмек кылып келе жатам, бербейм дейт. Кудайбергенден ушундай сөздү уккандан кийин Куйручук аны абдан шылдыңдап сөзгө сындырат. Айласыздан Кудайберген ыласына чыдабай кушун бермекчи болот. Бирок Куйручукка мындай дейт: «Кушту айласын таап алмай болдуң. Алсаң да эми мени бир жаңылдырчы сага бир ыраазы болоюн» дейт. Анда сен Куйручук экинчи минтип айтпай жүр, сен төө минип жаңылат белең. Өз карындашыңды ал качкан сарыбагыш экениңди билбейсиңби дегенде эле Кудайберген бармагын тиштеп, эми сага ыраазы болдум, бирок, кушумду коюп, калган үй мүлкүмдү бүт ал деп жалынат. Куйручук ага көнбөстөн, башка эч нерсесине тийбей Кудайбергендин кушун алып кете берет. Эртеси кушту алып Кочкорго барса, манаптар Куйручуктун алдын тосушуп кушту мен алам, мен алам деп талашышат. Бирок Куйручук эч кимисине бербейт. Манаптар Куйручукту үйгө киргизип кушту алып келгендиги үчүн жолдугун берет. Куйручук манаптардан акча алганда дайым өзүнүн айтканын алчу экен, ашык да эмес, кем эмес. Эгер ашык болсо кайра берчү экен. Манаптар Куйручук кушту эч кимге бербей койгондон кийин аны сындырмакчы болуп куштун өбөлгөсү үчүн жүз сом бермекчи болсо, сынашып жүз он беш сом кылып беришет. Куйручук бул акчаны алаарда атайын санайт дагы, баягы он беш сомду

кайра Токтосун манапка берет. Токтосун манап алыңыз муну деп, албай коет. Ошондо Куйручук ашык он беш сомду бул акчанын ээси жок экен деп отко жагып жиберет да, өзү убадалашкан жүз сомду алып калат. Кушту алып келип манаптардан намысын алгандан кийин Кудайбергендин кушун кайра өзүнө берип жиберет. Ошентип манаптар менен коштошуп алып Жумгалды көздөй кетип бара жатып жолдон Көбөгөн ажыныкына келсе, Шабдан келип отурган экен. Куйручук Шабданга салам айтып кирип учурашып, жай сурашып, ал күнү ошол жерге түнөп калат. Шабдан болсо Куйручукту жакшы көргөн. Эртеси Көбөгөн ажы Шабданга бир жакшы жорго мингизип чыгарат да эскертет: ушул жорго Калый байдын жылкысынын тукумунан эле, сизди үйдөн куру чыкпасын деп мингиздим, киши сураса эле берип койчу элеңиз эч кимге бербей энчилеп минсеңиз деп атказып жатып эскертет. Ошентип Көбөгөндүн айткан сөзүн Куйручук угуп туруп, Көбөгөн ажыга бергениң куйрук жалын кырккан эшек жоргону бересиң да, эч кимге бербей дейсиң, берсең унчукпай бербейсиңби Шабданга ушу жорго мал болмок беле дейт. Көбөгөн ажы таш тиштегендей болуп уялып калат. Анда Шабдан Куйручукка сен бекер уялттың Көбөгөн ажыны мындай чыкканда өзүбүз билбейт белек жиндиш дейт. Ошондон Шабдан Куйручукту болбой ээрчитип Кооман деген байдыкына алып барат экен. Куйручук менен Кооман каршы болгон. Кооман бай Куйручукка эч нерсе берчү эмес экен. Шабдан менен бай аке болбой жатып Куйручукту Кооман байдыкына алып келишет. Куйручуктар Кооман байдын конок үйүнө киришсе жүктүн бурчунда бир кара кемпир отурат дейт. Ал Коомандын карындашы экен Шабдан, Шабдан эле дейсиңер мен ошол Шабданыңарды бир көрөйүнчү деп башка үйгө чакырса болбой, ошол Шабдан келчү үйгө келип отуруп алган экен.

Коноктор келип жайланып чай ичип жатканда Бай аке мен тиги урууну чаптым, мунун малын алдым деп өзүнүн баатырдыгынан кеп салып мактана баштайт экен. Чай ичип бүткөндөн кийин баягы кемпир Шабданды көрүп эшикке чыгып жөнөйт экен. Ошондо Бай акенин сөзүн угуп отурган Куйручук мунун баатырдыгын сынап көрөйүнчү деп, кемпирдин артынан кошо чыгып байлануу турган аттардын арасына барып үнүн кемпирдин үнүндөй чыгарып кокуйлап, «ат тепти, кокуй» деп бакырат экен. Ошондо баягы өзүнүн баатырдыгын айтып жаткан Бай аке, Шабдандар эшикке чуркап чыгыптыр. Куйручук ээ баатырсынган эр немелер коркуп кеттиңерби деп, аттын арасынан тура калганда Шабдан ай жиндиш сенин жоругун деп, кайра үйгө кирген экен. Шабдан Куйручукту «жиндиш» деп эркелетчү экен. Бай акенин жоо сайганын ошентип сындырыптыр. Кооман ошол күнү Куйручук менен элдешип ага бир сөз айтат. Ушуну тапсаң жолдугунду берем дейт. Эгер муну таппасаң кууланбай эле жөн тур дейт. Анда Куйручук айтыңыз дейт. Мына бул үчөө менин улуу аялымдан калган балдар эле, ушуну сыначы дейт. Эгер таап сынасаң ушул Кашкар чепкенди ал деп Куйручуктун алдына коет. Куйручук Коомандын үч баласын маңдайына отургузуп алып көтөргүлө тебетейиңерди өйдө деп көтөртүп туруп, жапма челек, тар колтук, сызык үнү кеп катын. Бул уулдарыңан эч нерсе чыкпайт дейт. Кооман мурда аксакал карыялар айтса, аларды жаман көрүп, ишенчү эмес экен. Ушу сапарда Куйручук ошол элдин сөзүн айтканда Кооман жакасын кармап ыраазы болуп Куйручукка чепкен жабат. Куйручуктун өз аты Кудайберген экен. Аны эл жетим бала болуп куйрук, каймак уурдап жегендиги үчүн Куйручук деп аташыптыр.

ЭСКИ ТУРМУШКА БАЙЛАНЫШТУУ АңГЕМЕ

Инв. №421 (209). 12-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Чотуров Жумадилдин кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Молдоев Атанай. 80 жашта. Жылы – чычкан. Уруусу Черик, Чериктин ичинен Карабос уруусунан. Эски колхозчунун бири. Ат-Башы району, Ак-Талаа с/с, Өзгөн к/у

Мунун Кокон падыша деген сурак кылып өткөн. Ал аштыкка үшүр, малга зект алчу эле. Андан кийин Николай падыша болду. Алардын убагында мындай кыштак жок эле. Элдин ал кездеги салты мындай экен. Келин алганда ал убакта мал да көп төлөп, жууркан, төшөк, шырдак, кийиздерди көп алчу эле. Ал кезде элдин көбү бел куда болушкан. Бел куданы боюна бүткөн кездерден баштап, кудалашып коюшкан. Бирөө кыз, бирөө эркек төрөсө ошол куда бойдон калышкан. Кокустан экөө тең эркек же кыз төрөсө балдарын достоштуруп коюшкан. Кудалар дайым байлыгына карата калың төлөшкөн. Бай болсо он чактыдан, кедей болсо эки-үчтөн мал берип турушкан. Кыздын ата-энеси ал кишилерге тон, элечек жана башайыдан кийимдерди берген. Ошол берген кийимдерин кийит деп коет. Кызды он- он беш жаштарында алган. Колукту алуучу баланын жанына дайым эки-үч күйөө жолдош барган. Алардан башка да бир топ кишилерди тамашага ээрчитип барышкан. Комузчу алып барган, ырчы алып барган. Күйөөнү көп кыз-келиндер тосуп алган. Күйөөлөр тай чабымга жете берген жерден түшүп турушкан. Бул барктуу бай жердин балдары экен. Күйөөнү көтөрүп койгон үйгө киргизет. Кечинде тамак-ашын ичкенден кийин колуктусун күөөсүнүн жанына алып келип отургуз-

ган. Аны күйөө кыздын жүз көрүшкөнү дечүбүз. Жүз көрүштүргөн келинчектерге ат же төө беришкен. Кечки тоюна бир топ мал союшкан. Айыл апа, эл-журтту баланча кыз берип жатат дедиртип, тойго чакырышып аш беришкен. Тай союлган күнү күйөө кыздын үйүнө кечинде эл чогулуп тамаша өткөрүшкөн. Бир келин оюнду башкарып турган. Ал келин төкмөк алып, эркек ургаачыны коворуп (тургузуп) көрүштүрүп турган. Эркек балдар кыз келинге кезек менен ырдап токмок салчу эле. Эркек балдардын ырчылары көп кыздар менен көрүшкөн. Ал убакта көлгө түшмөй деген оюн болгон. Көлгө түшмөйдө сүйгөндөрүн балдар жетелеп кетип сүйлөшүп, элден бөлүнүп алыс барып келишкен. Ал убакта уландардын кээ бир тыңдары бакандан өткөн. Баканды эки жагынан эки жигит бек кармап турган. Берки улан болсо, эки колун куурунан өткөрүп бакандан айланган. Айлана албаган жаман уландар талп этип жерге жыгылган. Кээ бир тыпылдаган уландар чарк айланып кеткен.

Тамаша бүткөн соң, эркек менен кызды үйдөн чыгарганда атасынын жоргосуна же күлүгүнө жасалгалуу ээр токумду токуган. Кызга бамбук, шайы тукаба кийгизген. Башына болсо бапайтып элечек орогон. Элечек жасалгалуу, саймалуу болгон. Кыз жигиттин өргөөсүнө ондогон ала кийиз, шырдамал, жууркандардан жыйган. Күйөөгө жолдош болуп келгендердин баарына кийит кийгизишкен. Күйөө баланын ата-энеси да беш-алты катын, үч-төрт эркек болуп келишкен. Аларга да кыз атасы бирден чапан кийгизген. Кызды узатаарда, адегенде энеси кыз менен көрүшкөн. Ал кезде энелер мындай көрүшкөн экен:

Кайнене деген жакшы мүлк,

Кайнененди сыйлап өт.

Кайненең сыйың билбесе,

Кудайыңа ыйлап өт.

Кайната деген жакшы мүлк,
Кайнатаңды сыйлап өт.
Кайнатаң сыйың билбесе,
Кудайыңа ыйлап өт.

Энесинен кийин жеңелери көрүшкөн. Жеңелери айтып атат:

Аа бийкеч, кайнатаң бербейт кара атты,
Өз атаң кайдан берсин манатты.
Кайнатаң берсе кара атты,
Өз атаң бербейт беле манатты.
Кайнатаң бербейт торкону,
Өз атаң кайдан берсин жоргону.
Кайнатаң берсе торкону,
Өз атаң бербейт беле жоргону.

Ушинтип көрүшкөндөн кийин кызды жөнөтөт. Кыздын кайнатасы болсо, мал айдап барып кызды алып жөнөгөн.

АҢГЕМЕ

Инв. №421 (209) 12-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Чотуров Жумадилдин кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Конушпаев Касымаалы. 1903-жылы туулган. Партиянын мүчөсү. Уруусу Өйдөчекти. Анын ичинен Абышка уруусу. Сабатсыз. Жумгал району, Чаек с/с

Турмуштун азабынан Асанбай дегенге үч жыл, Аттокур дегенге үч жыл малай жүрдүм. Андан кийин батырашкөм уюмуна кирдим. Мында тогуз, он жыл иштедим. Андан кийин лесхозго авиешчик (объездчик) болуп калдым. Лесхоздон кийин селпонуң даярдоосу болуп калдым. Селподон кийин Тянь-Шандагы филормониянын артиси болуп иштедим. Андан

кийин отуз алтынчы жылы Жумгал районундагы артистке кирдим. Отуз экинчи жылы партияга өткөмүн. Азыр он жети жыл болду партияга өткөнүмө. Артисттер кеткенден кийин отуз тогузунчу жылы Жумгалда калып, лесхоздон иштеп калдым. Кырк экинчи жылы мартта армияга кеттим.

Жумгалдан Токмокко барып карантир кылып Токмокко эки ай жатып калдык. Себеби арабыздан тив (тиф) оору чыкты эле. Тянь-Шан, Ысык-Көл облусунун балдары карантир болдук эле. Майдын жетисинде Алматыга алып барды. Алматыга алып баргандан кийин эски партизандык кылгандар барбы деп, майорлор сурады. Басмачы болсоң кайсы жеңге катыштың эле деп сурады. Мен отузунчу жылы Чомбия деген жердеги басмачылар менен уруштум дедим. Андан кийин Сака деген кол башчы менен болгон согушка катыштым дедим. Ошондон сегиз жүз бартасанды (партизанды) Москөөгө Калинин направлениясына жиберди. Барганда Панпилип (Панфилоф) дивизиясына кошту. Ошондон июндун тогузу күнү Горькийден өтүп баратканда жарадар болдум башыман. Андан башка ичтен жана кабыргадан, колдон жарадар болдум. Жыйырма биринчи июнда Алматыга госпиталга алып келди. Алты ай жаттым. Жетинчи айында кайра фронтко жиберди. Кийинки барганымда Калилин направленияси Билинкулкада болдум. Мындан жамбашымдан жарадар болуп, Москванын өзүндө тогуз ай жаттым. Он айдан кийин мени өзүнө дагы жиберди. Дайым эле оолбат болдум. Эң оболу пулемотчунун орун басары болдум. Ошол пулемот менен атышып турганда бутумдун тизесинен жарадар болдум. Мындан абал мурун Калилинде он жети күн жаттым. Анда Москвада болдум. Анда үч ай жаттым. Андан Чубаш асыры деп коет экен. Ошого бардым. Андан Оразинге (Рязань) алып барды. Андан кийин Молотупке бардым. Молотуптан комиссия кылып жүрүп бутумду опера-

цияга алды. Бутумдагы сыныктарды алып таштады. Кырк төртүнчү жылдын сентябрь айында Жумгалга келдим. Андан кийин үч ай туруп үч айдан кийин бөлкөмзакта агент болуп иштедим. Кырк бешинчи жылы февраль айында кайра аскерге жөнөдүм. Жол лот барганда Алматыдан кайра келдим. Алматыда чоң комиссия болуп атыптыр. Ал жерден комиссия нерпимди (нерв) текшерип жана бутум кайра шишип кеткендиктен Ташкенден келген комиссия бошотту. Жети жерден келген врач текшерди. Ошентип экинчи группадагы инвалид кылды да, армияга жараксыз кылып чыгарды. Ушуну менен экинчи жолу да үйгө келдим. Андан кийин дайым үйдө болдум. Бир миң тогуз жүз кырк алтынчы жылдан бери таза жумушка жарабай калдым. Эми аскерде жүргөндөгү ырымдан кичине айтып берейин.

Колумдагы автомат,
Жетимиш октон октолот.
Атып ийип карасам,
Бир мүнөттө жок болот.

Алты атар берди колум ай,
Аңдыдым немис жолун ай.
Атышып турган убакта,
«Апа» деп бала жыгылды.
Артымда балдар сойлобой,
Аман-эсен кетемби
Айланайын теңир ай.

Беш атар берди колума,
Белгилүү жерге алып барып.
Беттешип жаттым балээдей,
Бешим жуук болгон соң.
Ала качып жөнөдү,
Ат араба чанагай.
Аман-эсен турабы,
Артымда аман жан жалгыз балам ай.

Кутулуп кетер күн барбы ай,
Күнү-түнү зарыгып.
Куу тактайга куймулчак, жамбаш, далыдай,
Кубанып барып сүйөмбү,
Кулунум талгыс балам ай.

Операция кылам деп,
Алты врач басты го.
Апакелеп чыркырап,
Өзү мостойуп, эки көзү тостойуп
Чыңырып Конушпаев жатты го.

Эстесем ичим жалын ай,
Эсимден кетпейт балам ай.
Эсен-аман көрөмбү,
Деги кагылайын теңир ай.

Жанымда турат балдырап,
Жарапистин тукуму ай.
Атай, Төкөй, Чалабек,
Как зынайит (знает) товарищ дейт
Деги бир ооз тилин билбейм ай.

ТҮЗ-АШУУ ЖАЙЛООСУ ЖӨНҮНДӨ АҢГЕМЕ

Инв. №421 (209). 12-дептер. Тянь-Шань об-
ластынан жыйналган фольклордук материалдар.
Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-
Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана
тил экспедициясынын мүчөсү Чотуров Жумадилдин
кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан:
Сопиев Жээналы. 62 жашта. Сабатсыз. Жылкычы.
Уругу Кулжыгач, Андан Жолуке. Жумгал району,
Көкөмерен с/с, Тунук к/у

Бул жердин Түз-Ашуу деп аталып калышынын се-
беби ашуусу гана түз экен. Ошондон барып Түз ашуу

аталып калыптыр. Бул ат бизден мурун коюлган ат экен. Бул жерд Совет чыкканга чейин супкунанын (ителгинин сүт эмген) тукуму жайлаган. Алар биздин Күрүчбекке күн көрсөтчү эмес. Силердин жериңер Суусамыр деп Суусамырга бизди кууп жиберген. Суусамырдын жакшы жерлерин дагы ээлеп алчу эле. Совет чыкканда да алар бир топ жыл жайлап жүрүштү. Кийин кулактарды жок кылгандан кийин гана бул жакка чыга албай калыпты. Кулакты жойгондон кийин эч ким жайлабай калып кийин кыркынчы жылдан баштап биз жайлап жана кыштап калдык. Мурун жайлабай кетчү элек. Үч жылдан бери кыштап да калчу болдук. Жайлоодо чыныгы эгин жай деген жок. Эгинди деги көрбөйбүз. Бул жер төр келип суук болот. Мында эч кандай эгин чыкпайт. Бул жер малга гана пайдалуу жер. Кышкысын мал күч менен чыгат. Жайкысын болсо малга эң эле жайлуу. Чөбү эң сонун, күчтүү. Мал бат эле семире түшөт. Малдан башкага бул жайлоодон пайдалуу жерлер чыкпайт. Себеби эгин деген эме баса чыкпайт. Быйыл кен чыгат деп издеп келди эле, бирок кайра кетти. Эмне болуп кеткенин билбейм. Бул жерден болбосо да, Суусамыр, Кабактардан кен чыгып жатпайбы.

Түз ашууну биз жайдыр-кыштыр пайдаланабыз. Жайында төр-төрлөрүнө жайлайбыз да, кышкысын этегине түшүп кыштайбыз. Мал кенен оттойт. Жазында гана бул жерде болбойбуз. Анын себеби жазгысын мал төлдөп турган түз жер эмес. Ошондуктан бул жерди жазында пайдаланбайбыз. Бул жердин жолу да жалгыз аяк эле жол болот. Илгертеден эле эл малды ушул жалгыз аяк жол менен ашырып жайлап жүрүптүр. Азыр деле биз мал менен ашып келип жайлап-кыштап атабыз.

КЫРГЫЗ УРУУЛАРЫН АЖЫРАТУУ

Инв. №421 (209). 12-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Чотуров Жумадилдин кара сөз жыйнаган дептери. 1949--жыл. Айткан: Кушчубаев Шейрен. 65 жашта. Сабатсыз. Жылкычы. Уругу Кулжыгач, Андан Кырбаш. Жумгал району, Суусамыр с/с, Суусамыр к/у

Кыргыз дегендин өзү эки түр менен таралат. Кыргызстан дайын жок кезекте бир хандын жакшы ордосу болгон. Ошол хандын карамагында кырк кыз болгон. Кырк кызга дайындап салынган сонун үйлөрү жана бак-дарактары изаат менен салынган. Хан кырк кызды өз кызы менен ошондо бактырган. Ошол шаарда Мансур деген эркек бала Апал деген кыз ата-энеден жетим калган. Экөө жетим калып бир үйдө жан сактап жүргөн. Кийин алар жыйырмага чыкканда кыз бир күнү уктап атса тамдын жыргыгынан өтүп күн кызга тийет. Ошол күнгө бою балкып жибип кетип, ошол күндүн шооласынан кыздын боюна бүтөт. Ичи чоңоюп черге айланат. Ошол кезде эл бул бала Мансурдан болду деп ханга ушак айтышат. Хан экөөнү тең өлтүртөт. Мансурдун өлүгү Апал да ак мен да ак деп сүйлөп айтат. Сүйлөгөн эмени өрттөп, күлүн сууга чалып жиберешет. Сууда ал көбүк болуп дагы эле сүйлөп ага берет. Баягы көбүк кырк кыздын арыгына бөлүнүп агып барат. Кыздар ал сууну таттуу экен дешип ичип, бети башын жууп рахат алышат. Кырк кыздын тең ошондон боюна бүтөт. Ал убакта кыздын боюна бүтсө кызды өлтүрүп койчу экен. Көп кыздарды кыйбайт да, бир тоону ашырып таштайт. Андан кыргыз тарабайт. Хандын өз кызын болсо кайыкка салып туруп деңизге жиберген эле.

Аны бир кайырмакчы таап алып, экөө макулдашып жүрүп кызды алып алат. Боюндагы баласын төрөп, атын Чынгыз коет. Ошол тийген күйөөсүнөн төрт бала төрөп, аттарын Саралатай, Бөдөнөтай, Бөдөлтай деп коет. Бөдөнөтайдан Агус, Тозуз деген эки бала туулат. Кыргыз деген ат ушулардан баштап пайда болот. Аларды Агускан, Тогускан деп коюшат. Агустун катыны эгиз эркек төрөп, атын Агуул, Куул коюшат. Агуулдан он жана сол деген эл тарайт. Оңдон Адигине, Тагай деген эки бала болот.

Тагайдын өз уулдары Богорстан, Койлан, Кылжыр үчөө. Тагай Кокон ханына кошоматтап элчи болуп барат. Кокон ханы аны жакшылап багып, бир катын алып берет. Алты айдан кийин Тагай өзүнүн жерине кетет. Ал кезде өзбектин кыздары сыртка күйөөсүн ээрчип чыкчу эмес эле. Катынына Тагай кестиги менен өкчөн тойун берип (кисенин ичиндеги ок салгыч) берип, эркек төрөсөң атын Кара чоро коюп, атаңды тап деп жибергин. Кыз төрөсөң ыйлап сыктабай турган жерине тапшыр деп аманатын айтып жүрө берет.

КЕЛ ИШТЕЙЛИ, КУРБУЛАР

Инв. №421 (209). 10-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Чотуров Жумадилдин кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Матиев Мусакан. 1928-жылы туулган. Билими орто. Кочкор району Ак-Кыя с/с, Кара-Суу к/у

Жыргалы үчүн элимдин,
Гүлдөшү үчүн элимдин.
Сырларын чече казалы,
Жердеги кымбат кенимдин.

Кел курбулар иштейли,
Орундалсын ишибиз.
Таң калтырсын душманды,
Талыкпаган күчүбүз.

Гүлдөтүп бопбоз талааны,
Тонналап эгин алалы.
Аткарылсын төрт жылда,
Беш жылдыктын талабы.

Кел курбулар иштейбиз,
Орундалсын антыбыз.
Утканбыз жана утабыз,
Ута жүргөн салтыбыз.

Дүркүрөп өссүн малыбыз,
Жаш төлдү аман алалы.
Тоют корун көп камдап,
Малдарды аман багалы.

Кел курбулар иштейли,
Тулпарларды өстүрүп.
Коргосун эми душмандан,
Берели чекке жеткирип.

Алма, өрүк, коон, дарбыз,
Октой тийсин душманга.
Баатырлык наам берилет,
Байгеден чаап чыкканга.

Кел курбулар иштейли,
Рахмат айтсын карылар.
Эмгектен баатыр бололу,
Кубансын сүйгөн ашык жар.

Завод, фабрик, шахтылар,
Күнү-түнү иштесин.

Балбандардын иштешине,
Станоктор түтпөсүн.

Кел курбулар аткаралы,
Үч-төрт норма катарлап.
Эмгек менен тургузалы,
Түгөнбөгөн таалай бак.

ЖАЙДЫН КӨРКҮ

Инв. №421 (209). 10-дептер. Тянь-Шань областынан жыйналган фольклордук материалдар. Жетекчиси: Жакубовдун башкаруусу менен Тянь-Шань областы боюнча уюштурган фольклор жана тил экспедициясынын мүчөсү Чотуров Жумадилдин кара сөз жыйнаган дептери. 1949-жыл. Айткан: Матиев Мусакан. 1928-жылы туулган. Билими орто. Кочкор району Ак-Кыя с/с, Кара-Суу к/у

Жайгандай жашыл килем ар түрдүүчө,
Атырлуу желге эркелеп миң түрлөнөт.
Баланын эркелеген кыялындай,
Жай көркү жанга жагат бойду бийлеп.

Жай көркү жадыраган күнү менен,
Жайдары чечен булбул үнү менен.
Селкидей бозойуна гүл жытталып,
Мойнуна колун артып эркелеген.

Жай көркү атыр жыттуу гүлү менен,
Жайдары чечен булбул үнү менен.
Селкидей бозойуна гүл жытталып,
Мойнуна колун артып эркелеген.

Жай көркү атыр жыттуу гүлү менен,
Шаттанган эмгекчинин үнү менен.
Эмгектин талаасында сары алтындай,
Эгин менен учу кыйырсыз мелтиреген.

СУЛУУ ИЗДЕГЕН ЖИГИТТЕР (жомок)

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондору-
нан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан:
Болоткан кызы Бүбүкан. Кочкор району, Кочкор
селосу. 1982-жылы июнь айында Кочкор районунда,
Кочкор селосунда жазылган. Жазган: Буудайбек
Сабыр уулу

Бир жигиттин түшүнө сулуу кыз кирип, ошо су-
луу кызды табамын деп, төгөрктүн төрт бурчун төрт,
Медийнанын беш бурчун беш айланып кыдырыптыр.
Аты ыргайдай, өзү торгойдой болуп арып-ачып, чар-
чап таппай келе жатса, бир дарыя суунун башында,
булактын көзүндө ай десе аты жок, күн десе көркү
жок бир мелтиреген сулуу келин олтурат.

Баягы жигит: «Менин түшүмдөгү кыз келин
болуп калды, мейли келин болсо дагы алайын» деп
ойлоп сүйлөшүп калды.

Келин макул болуп, жигит алып үйүнө келди.

Күндөрдүн биринде баланын досу учурады.

– А досум, колукту алдыңбы? – деп сурады.

– Алдым – деп жигит жооп кайтарды.

– Кана, мен колуктуңду көрөйүн – деп досу бая-
гы аял алган досунун үйүнө келсе, алган сулууусу
ажыдаар экен.

– Ээ, баатыр, сенин аялың аял эмес, оокат кыла
албай темселеп калган карыган ажыдаар – дейт.

Анда берки досу: «А менин сулуу аялымды көрө
албай айтып жатат» деп ичи тарыйт.

Аны берки досу билет да:

– Ай, баатыр, сен аялыңдын ичин сылап көр, кин-
диги болсо аялың адамзат, киндиги жок болсо жылан.
Чыпалагыңды кес, тузга мал, уктабай жат, аялыңа
шек алдырбай ичин сыла, эгер шек алдырсаң, бул
шаарды бүт чаптырасың, өзүң кошо өлөсүң – дейт.

Ошо менен баягы жигиттин айтканындай колун кесип, тузга малып жатат, бир оокумда ичин сыласа, айтканындай киндиги жок.

Эртеси күнү досуна:

– Сиздин айтканыңыздай киндиги жок экен – деп айтат.

– Эмесе, аялыңдын боюна бүтүп калды, эки айлык, сен бир жакка соода-сатык кылып, жолоочулап кет, тогуз ай, тогуз күн, тогуз саат, тогуз мүнөт дегенде кел. Ошондо аялыңдын толготуп төрөп жаткан учуру болот – дейт.

Ал келгенче досу бир жакшы кылыч жасап коёт.

– Жуп бала түшүп келе жатканда аялыңдын мойунун кыя чап! – деп кылычты колуна берет.

Жигит аялынын мойунун кыя чабат. Астына түшкөн баланын эч жерине кан тийгизбей ал деген досу. Бирок алганча баланын көкүрөгүнө энесинин мойнундагы канынан эки тамчы кан таамп кетет. Ошо менен баягы аялы башы өгүздөй кырк кулач ажыдаар болуп жатып калат.

Баягы жигит:

– Эми эмне кылам? – деп досуна кеңешет. Жонунан эки карыштап терисин тилип калып, калганын өрттөп ий! – дейт.

Ошо менен бала чоңоюп, он сегиз жашка келгенде бир көтөрүп келген отуну бир шаарды камсыздандырат. Бир ичкенде бир шаардын тамагын бир ичет.

Ошо менен досу бир күнү дагы учурайт да:

– Балаң кандай бала болду? – дейт.

Анда баланын атасы:

Ой, билбейм, бир көтөрүп келген отуну бир шаарды камсыздандырат. Бир ичкенде бир шаардыкын бир ичет дейт.

Анда досу:

– Балаң экөөң биздикине бир барып келчи – деп конокко чакырат.

Алар келгенче досу темирден үй жасап, ичин кооздоп, бир жагынан кирип, бир жагынан чыгып кеткидей эшик жасайт.

Баягы досу баласын ээрчитип конокко барат. Досу менен баласын темир үйгө ээрчитип кирет. Жасалгалуу биринчи үйгө бала, экинчисине баланын атасы кирет.

Досу баланын атасы экөө бир эшигинен кирип, бир эшигинен чыгып кеткенден кийин бала эмеспи, сүрөттөргө каралап артта калат. Шап эшик жабылып, бекилет. Ошо менен бала бакырганда баягы темири асманга үч көтөрүлүп, үч түшөт. Жети күнү бир кесим нан, бир чөйчөк суу берип багып, андан кийин бир талаага ор каздырып, бир бээни союп, казысын ичине жайдырып таштайт. Жети кетмен, жети нан койдурат. Ачыккан баланы чынжырга байлап алып, ордун башына коёт. Этти, нанды көрүп оп тартканда оозунан эки жылан атып кетип, жети катар нандан, казыдан өтүп, жети катар кетменге барып токтойт. Жылан атып кеткенден кийин баланын эси ооп, жалдырап жыгылып калат. Сүт берип, ак боз бээнин сүтүнө киринтип, баланы адалдап үйүнө алып кетет.

Баягы эки тамчы кан баланын денеси менен бирге өсүп, жылан болуп, кийинки учурда бала ажыдаарга айланып калмак. Досунун илим-билими менен бала аман-эсен тазаланат.

Ушундан кийин баланы атанын канынан жаралды, бала эркектики деп айтылып калган экен.

ЖЫЛАН МЕНЕН КЫЗДЫН АҢГЕМЕСИ (жомок)

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан: Болоткан кызы Бүбүкан. Кочкор району, Кочкор селосу. 1982-жылы июнь айында Кочкор районунда, Кочкор селосунда жазылган. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Илгери учурда талаада бир кыз тезек терип жүрсө, бир ак жылан, бир кара жылан алдынан чыгат. Ак жылан ийинге кире качат. Кара чаар жылан ийинге жете элегинде кыз өлтүрүп салат. Ак жылан аман калат.

Ошо менен жүрө берет, кыз бойго жетет. Бойго жеткенде кыздын кичинекейинде кайындап койгон күйөөсү бар экен.

– Кыз он алты жашка чыкты! – деп күйөөсү калың айдап, малын алып, баягы кызды алмакчы болуп келип, күйөөлөп жаткан түнү күйөөсү кыз менен сүйлөшпөй, бир күн ыракаттанбай төшөк үстүндө өлөт.

Кыз аман. Баягы күйөөнүн алып келген малын ата-энелери алып үйүнө кайтат. Ошондой кабарларды угуп, дагы бирөө куда түшүп, малын айдап келип той өткөрүп, жигит кызды алып үйүнө барып түлөө тоюн өткөрүп, жатып калган түнү баягы күйөөсү өлүп, кыз дагы күйөө менен жүздөшпөйт.

Андан кийин беш күйөөгө барып, башы-аягы жети күйөөсү өлөт. Ошого чейин баягы кыз кыз бойдон жүрө берет. Ушуну менен кыз бир көзү ачык молдого барып, бал китеп ачтырат.

– Менин кандай бактым, жети күйөөгө барсам, жетөө тең өлдү.

Ошондо молдо бал китебин ачып олтуруп:

– Талаадан бир окуя көрдүн беле? – деп кызга суроо берет.

Кыз жыланды өлтүргөнү эсинен чыгып кетет.

– Жок, мен көргөн жок элем – дейт.

Анда молдо:

– Талаадан бир жылан өлтүрдүң беле – дейт.

Унутуп калган кыз:

– Билбейм – дейт.

– Сен жакшы ойлонуп, эстегин. Кандай жерден, кайсы убактыда, кандай жылан өлтүрдүң?

Баягы кыз кичирээк чагында өлтүргөнү эсине келбей, үйүнө келип жатып калат. Арадан үч күн өткөндөн кийин баягы жылан түшүнө кирип, түшүндө кыз баягыдай талаада тезек терип жүрөт, кадимкидей жыланды өлтүрөт. Бир жылан кутулуп жерге кирип кетет, түшүндө баягы жылан өлтүргөн жерде болот. Ошондо кыз: «А, мен бала кезде ушундай болбодум беле» деп, бая бала кезинде өлтүргөн жыланды эстеп, эртеси күнү молдого келет.

– Молдоке, мен эстедим, талаада тезек терип жүрсөм эки жылан учурады. Ак жылан ийинге кире качкан. Кара чаар жыланды өлтүрүп, ошо жерге көмп салгам – дейт.

Ошондо молдо бал китебин ачып, кыздын окуясын карап отурса, кара чаар жылан менен ак жыландын үйлөнүп жаткан күнү экен. Баягы ак жылан кыз, кара чаар жылан күйөөсү экен. Экөөнүн бир түнкү сүйүүсүнө жетиштирбей кыз өлтүрүп койгон.

Ошондо ак жылан:

– Сен да мендей күйөөгө барарсың, мен да сенин сүйүүнө жеткирбеймин – деп ант берген экен. Ошо менен кыздын күйөөсү үйлөнгөн күнү ак жылан өлтүрө берип, кыз сүйүүгө жетпей кыз боюнча калып калган.

Ак жылан да күйөөсүнүн кунун кууп кыз боюнча жүрө берет.

Ошо менен кызга молдо:

– Сенин ошол күйөөлөрүңдү күйөөсүнүн кунун кууп жылан өлтүрүп жүргөн. Эми сен мага миң дилде

бер, мурунку күйөөңдү тирилтип берем – деп кыздан миң дилдени алып, булактын башына барып, кырк бир күн окуганда жыландын падышасы булактын башына келет.

Ошондо жыландын падышасы:

– Эй, молдо, өлгөн адам тирилеби, өчкөн кайра тамабы – деп молдого айтат.

Молдо жыланга:

– Ээ, жылан падышасы, менин пендемди тирилтип бер. Сенин жыланыңды биз тирилтип берели – деп жооп кайтарат.

Анда жыландын падышасы:

– Өлгөн адамды тирилтүүгө күчүбүз жетпейт – дейт.

– Бул алдамчы молдонун өзүн чагып өлтүр, кызды алдаган немени – деп бир жыланга буйрук берет.

Жылан барып молдону чагып өлтүргөндө койнунан ат башындай алтын, кой башындай күмүш ыргып кетет.

Ошо чагып өлтүргөн жылан, бая ат башындай алтын, кой башындай күмүштү коргоп курчап жатып калган экен. Ошол күндөн ушул күнгө ордолуу жылан жаткан жерде алтын бар деп айтылып калыптыр.

ӨГӨЙ ЭНЕ

(жомок)

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан: Болоткан кызы Бүбүкан. Кочкор району, Кочкор селосу. 1982-жылы июнь айында Кочкор районунда, Кочкор селосунда жазылган. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Бир абышканын байбичеси өлүп, анын Нуркан, Мустапа деген эки баласы калат. Нуркан улуусу, Мустапа кичүүсү. Абышка бай, бардар. Балдардын энеси өлгөндөн кийин бир төрөбөгөн аял алат.

Анан ошо менен жүрөт-жүрөт, атасы барда өгөй эне балдарга тамакты дурустап алдына коюп, атасы жокто айранга суу кошуп берип:

– Бар талаага, кой кайтарып кел! – деп айдап жиберет.

Баягы эки бала койчулардын жанына барып, кой кайтарып, өңдөн азат, арыктайт, кирдейт.

Бир күнү атасы:

– Эки бала эмне начарлап кетти, көз салсаңчы – дейт.

– Көз салып эле жатам – деп жооп берет өгөй эне. Атасы барда талканды элеп, көөлөп берсе, атасы жокто кебеги менен көөлөп берет.

Улуусу эстүүрөөк, элеп берген талкандын теңин жеп, теңин түйүп, элебей көөлөгөндүн да теңин жеп, теңин түйүп коёт.

Бала экөө тең катуу начарлап кетет. Койчулар боору ооруп, талаадан кой союп, этин бышырып, тойгончо берип, калганын талаага ташка корумдап коюп коёт.

Үйүнө келип, суу кошуп айран берсе эки бала ичпей коёт.

– Силер талаадан эмне ичип, эмне жеп келдиңер? – деп балдарды сабайт.

Чоң баласы эстүүрөөк:

– Эчтеке жегенибиз жок, – деп айтпай коёт. Эс-акылы кире элеги токмоктон коркуп:

– Тезекчи абам бир кой союп берди – деп айтып коёт.

Ошо менен кечинде бай келгенде:

– Талаадан кой союп жептир – деп атасына айтат.

Бай Тезекчини чакырып, суракка алса, Тезекчи өлгөндөй танат. Кичинекей бала тана албай чындыкты мойнуна салат.

Тезекчи койчу байдан кордукту көрүп, кара өгүз менен кайкайып, антип-минтип койго жеткенче койдун теңин бир кара карышкыр кырып салат.

Баягы албуут өгөй эне байга кыйкырып:

– Боорукер койчуң койдун баарын кырдырды – деп койчуну кубалатып жиберет.

Тезекчи ал байдан чыгып, башка бир байга койчу болот. Баягы эки жетим бала Тезекчинин ордуна кой кайтарып, баягы кырга коюн жайып барып, Тезекчи койчуга учурап, алып келген азык-түлүгү, май, сүтүнөн чогуу ичип-жеп, өңдөнө баштайт.

Анда өгөй эне:

– Бул экөө өңдөнүп, семирип, сергип кетти – деп каршылык кылып, кой, козуңдан союп жеп жатат деп дагы атасына жамандайт.

Анда эси жок ата өлөрчө эки баланы тепкилеп, эки жоон санына кыл чылбыр менен толготуп, экт баланын алы-күчүн бүт кетиртип таштайт. Ошо менен балдар баса албай, бир ай үйгө жатып калат. Бая ата эмеспи, малынан сойдуруп, балдарга өз колу менен тамак берип, өңдөнтүп, тыңытып, жакшылап багып калат.

Күз болот, мал семирет. Малайларына мал айдатып алып, бай Анжиянга кетет. Ошо соода-сатык кылып жүрүп, бай бир ай кечигет.

Бая балдар чоңоюп калган. Байдын артынан өгөй эне кат жазат: «Бай, тез кел. Мени эки балаң койунума кол салып, тынчымды кетирди» – деп балдарды каралап, ак жеринен күйгүзүп, байды чакыртат.

Бай келет, суроо берет. Баягы өгөй эне каралап:

– Эки балаң менин койунума кол салды – деп айтып берет.

Эки баланы чакырып, бай суракка алат. Эки бала атасына:

– Ал ишке барганыбыз жок! – деп кай шиленип, кай карганса, деле бай ишенбей:

– Эки баланы өлтүргүлө! – деп жигиттерине буйрук берет.

Эки баланы алып жигиттер талаага чыгат.

Эки бала:

– Ушу бизди кантип өлтүрөсүңөр, өлтүрбөгүлө, акелер! – деп жигиттерине, койчуларына жалынат.

Бая жигиттер, койчулар болбой дарга асып өлтүргөнү жатканда бир арпа сугарган кедей дыйкан келет.

– Ой баатырлар, эмне кылган жатасыңар?

– Ушу балдарды өлтүргөн жатабыз.

– Ой, бул баланын кандай кылмышы бар. Жан соога, бул баланы мага бер.

Баягы жигиттер айтат:

– Бул балдардын кылмышы көп, бербейбиз!

Анда дыйкан айтат:

– Деги кылмышын айткылачы.

Анда жигиттер айтат:

– Өз энеси өлүп калды эле, өгөй энесинин койу-нуна кол салыптыр – дейт.

Анда дыйкан айтат:

– Ошол да кылмышпы, өгөй эненин кастыгы! – ошо менен дыйкан эки баланы мага бер, жан соога! – деп жигиттерден сурап алат.

Баягы жигиттер:

– Биз өлтүрдүк – деп эмне белги алып барабыз, байга дейт.

Анда дыйкан айтат:

– Койдон бирди сойгула, эки баланын көйнөгүн канга боёгула. Балаңды өлтүрдүк деп эки көйнөктү алып барып бергиле, ишенет – деп бир койду союп, этине тоюп, канга эки көйнөктү боёп, жигиттердин колуна берип, эки баланы дыйкан үйүнө ээрчитип кетет.

Үйүнө барып, сууга ээрчитип алып, дыйканчылыгын кылып жүрө берет.

Баягы албуут эне көйнөктү көрүп:

– Бул сенин балдарыңдын каны эмес. Бул жигиттер өлтүрбөй эле, бу же койдун, же иттин каны – деп жигиттерди суракка алат.

– Өлтүрдүк! – деп жигиттер айтса болбой, кыйнаганда бир жигит чаап дыйканга барып:

– Бизге ишенбей, баламды өлтүрбөй келдиң! деп кыйнап жатат – дейт.

– А болбостур, эки бала элин сагынып, ойногон балдарды сагынган неме элине кетсе керек, үйдө жок, ошо жактан издегиле – деп жооп берет.

Аргасыздан дыйкан үйгө келип, эки балага:

– Балдарым, силерге бул жер жай болбой калды. Атаңар ишенбей жигит жибериптир. Силер бул жерден качкыла, кеткиле – деп баягы дыйкан бир чака бадырак кууруп берет.

Бир чака бадыракты эки баштыкка салып, эки баланын далысына түйүп:

– Бул жактан чыгып бөлөк шаарга кеткин же болбосо өлтүрүп коёт – деп узак жолго салат.

Балдар узак жолдор менен күндүр-түндүр жүрүп отурат. Баягы буудай, азык-түлүгү түгөнөт. Ичээр эчтекеси калбай, шаарга жетпей, ай-талаада калат. Как эткен карга, кук эткен кузгун жок, бир чоң таш кызыл жардын алдына барат. Көлөкөлөп олтуруп, көп ыйлап, көп кайгырып жатып, уктап калат. Бир оокумда улуу байкеси ойгонуп тура калса, жар түбүндө олтурат. Бая кичүү бөбөгү уктап жатат. «Чарчаган неме уктасын, уйкусу кансын» деп ойлоп ойготпойт. Эригип отуруп, таштын түбүн таягынын учу менен чиймелеп казып олтурса, бир төөнүн кумалагындай алтын чыгат. Алтынды ала коюп, бала сүйүнүп, жеңинин учу менен тазалап: – эми өлбөй калдык, бир шаардын четине эптеп жетсек, сатып, ушунун тыйыны менен оокаттанып жан багабыз деп сүйүнүп кетип бөбөгүн ойготот.

Күн кечтеп баратат. Ойготсо бөбөгү ойгонбойт. Ары чоёт, бери чоёт, ары жакка тартат, бери жакка тартат, ойгонбойт. «Өлүп калган экен» деп бала ыйлап олтуруп, түн кирип кетет. Бала бөбөгүнүн жанына түнөп, жылдыз суюлуп, таң атканда ойгонор бекен деп аракеттенип ойготот. Ойгонбой койгондон кийин бала өлгөн экен деп түңүлүп, «Ушул жерден өткөн

адамдар, баланын колтугуна койгон алтынды алып, соопчулукка көөмп койгула деп таштын бетине катты жазып, баягы баланын агасы узак жолго түшөт. Бөбөгү ошо кара таштын түбүндө калат. Бала жүрүп олтуруп, бир шаардын четине барса, бир заңкайган ак үй турат. Баягы ак үйгө кирейин десе: «Бул ак үйгө кирген киши чыкпайт» деген сөз жазып койгон.

Бир уугу көрүнгөн, аябай жыртылган кара үйгө кирейин десе, дагы жазылган сөз бар. «Бул кара үйдүн ыгын таппайт, ыгын таап кирген адам кылымга чейин жан сактайт» – деп жазылган.

Бала тура калып ойлонот. «Кой мен ак үйгө кирсем чыкпай калсам, тобокел кара эле үйгө кирейин» деп бала кара үйгө кирет. Кара үйгө кирсе эки көзү көрбөгөн, ээгин эңгилчек баскан, бүк түшө жаткан, сакалы белине түшкөн, жашоодон таптакыр үмүт үзгөн, астында казылган ороо бар, ороонун үстүндө кара талпак, кара талпактын үстүндө карылыгы жетишкен бир кара абышка жатат. Бала тура калып, колун бүгүп салам айтат. Кулагын ныл (дүлөй) басып, кишинин саламын укпайт.

Бала кайра-кайра кыйкырып:

– Ата! – деп барып колун кармайт.

Анда абышка сезип:

– Ээ балам, сен кимсиң? – дейт.

Бала атага жооп берип, башынан өткөн жайын айтат.

Анда абышка:

– Ээ балам, кайда барасың? – дейт.

Анда бала:

– Ээй ата, кайда барайын, жашоонун жайын издеп жүрөм. Мен баласы жокко бала, ботосу жокко бото болоюн деп жүрөм – дейт.

Анда бала бир аз ойлоно калат. «Мен бала болсом кандайча жашоо болот, эч нерсеси жок болсо?» деп бала ойлонот дагы:

– Ата, эч нерсеңиз жок экен, экөөбүз кандай жашайбыз – дейт.

Анда абышка:

– Ээ балам, мен бир миң үч жүзгө чыктым, ырыскы жетип жашап келе жатам. Мен жашагандай эле жашайсың – дейт.

Бала шарт эшикке чыкмакчы болгондо абышка шап билектен алат.

– Ай, балам токто! Ырыскы жетет деп айтпадымбы дейт.

Бала бир аз ойлоно калып, бая эшикте жазылганды сезип, эмнеси болсо да, бир түнөп өтөйүн деген ойго кетет.

Бала абышканын жанына чөгөлөп отуруп калат. Абышкага бала сырын айтат.

– Ата, ачкамын, беш күндөн бери эч наар сыза элекмин. Ачкалыктан бөбөгүм өлүп жолдо калды.

Баягыны угуп абышка:

– Бир аз тура турчу, балам! – деп абышка үшкүрүп таягын жерге саят.

Бир аз болор-болбос, болуп койбос, жесе адам тойбос, бир кенедей тамак пайда болот.

Абышка балага кайрылып:

– Балам тур, мобу насипти алып же дейт.

Бала алып жейт. Бала тойбой калат.

Абышкага:

– Тойбой калдым, ата! – дейт.

Абышка:

– Мындан көп тамак жээгө болбойт. Ачкамын, арыкмын дейсиң, мындан көп жесең өлүп каласың. Мындан көбүрөөк насибиң эртең болот – деп коёт.

Аңгыча күн батып, күүгүм кирип, каш караят. Бала жатмакчы болуп жата албай, көңүлү ооп, абышканын таягын акырын уурдап алат. Бала үшкүрүп, абышкадай жерге сайса эч кандай майнап чыкпайт. Баягыдан башка тамак болбойт, бала уктайт.

Бир аз тамак өзөгүнө түшүп, эртеси күнү эртең менен шашкеге чейин турбайт. Шашкеде козголуп бала көзүн ачса, баягы абышка да, тамак да, таяк

да жок, ороо да жок, талпак да жок, үй да жок, бир эле айдай талаада жатып калат.

Бала туруп, чекесин сыйпап, үшкүрүп олтуруп, элдир-селдир эсине келип:

– Мен эмне болдум, өңүмбү же түшүмбү, кандай керемет? – деп анан туруп дагы узак жолго түшсө, астынан бир жээрге сакал, жээрге ат минген, кементай кийген, кейпи күн менен көп жүргөн бир адамга учурайт.

– Ассалому алейкум! – деп бала ийилип салам берет.

Баягы киши алик алып, балага карата сөз салат:

– Ээ, жол болсун балам! Түрүң арып-ачкан, кейиш тарткан, узак жол баскан бала экенсиң. Каякка бет алган баласың?

Бала жээрге сакал кишиге жооп берет.

– Ээ ата, мен баласы жокко бала, ботосу жокко бото болоюн деп, ата-эне издеп жүрөмүн.

Жээрге сакал киши:

– Ээ менин балам жок, ботом жок, мага бала-бото бол.

Жээрге атка учкаштырып, алты канат ак сарайдай болгон ак үйгө алып барат. Ак үйдө тамак-аш, ана-муна дегенден ным эчтеме жок. Бая суусаган, чарчаган бала тамшанып үстүңкү ээрдин жалап коёт. Аны биле калып жээрге сакал киши:

– Жум, балам, көзүңдү! – дейт.

Бала көзүн жумат. Абышка бир кара кыңыракты: Чөлдөгөн балага кымыз бол! деп жерге таштап коёт.

Кымыз болуп, кымызды ичип, уйкусу келген бала кымызга мас болуп уктайт.

Бир убактыда бала тура калса жээрге сакал киши уйкуга батып төрдө жатат.

Төрдөгү кишини ойготуп:

– Ата, ата, курсагым ачты – дейт.

Баягы атасы:

– Дагы көзүңдү жум, балам! – деп көзүн жумдурут.

Макисин кармап дагы үшкүрүп:

– Жээриңе аш бол, кийериңе кийим бол деп таштап коёт.

Дасторкон толо тамак жайнайт. Үстүнө жаркылдаган кийим болуп, кийимди кийет, тамакты ичет. Баягы курсагы ачып келген бала тамакты көбүрөөк ичиپ, тамак өзөгүнө түшүп, эси ооп өлүп, бир күнүтүнү жатып, тура калса, ак үйдүн ичинде жатат. Курсагы ачып калыптыр. Эшикке чыга калса, кыбыланы баштанып, ээр токумун башына жазданып, абышка кырда жатат. Жанына барып салам айтат, укпайт.

– Ата, ата – деп кыйкырат, укпайт.

Баягы абышка керилип, чиренип кайра оңдонуп уктайт.

Баягы бала: «Ии, бу дагы менчилеп өзөгүнө түшүп кеткен тура. Мен деле макини үшкүрүп жерге таштасам тамак болбойбу» деп ойлоп, макини үшкүрүп жерге таштайт. Тамак чыкпайт, эчтеке жок. Аңгыса алай-дүлөй шамал болуп, ак үйдү асманга учуруп, күлүн сапырып, баланы учуруп барып бир кырга таштап, ат менен абышкадан дайын жок, куураган жерге, каккан куу мамыга жүдөгөн даакысы түшпөгөн бир кийик байланып калат. Кер эчкини бала, кер эчки баланы тиктейт. Ошентип тиктешип отуруп, көп убакыт өтөт. Кер эчки эңкейип чөп жейин десе моюну жерге жетпейт. Котуру күбүлүп, даакысы жерге түшүп турат.

Бала курсагынын ачкалыгынан эчкини союп жесем деп көңүлүн буруп, кер эчкинин жанына басып келет. Эңкейип мойнун кармап, семиз-арыгын көрөт.

Анда кер эчкиге тил кирет:

– Ээ бала, мага көңүлүңдү бурба, менин кебиме кулак сал! – дейт.

Бала чочуп кетип колун тартат. Ушундай колуңдун шоктугунан, нээтиндин бузуктугунан, өз ырыскыңдан өзүң күбүлдүң. Мен сага бир эмес, үч жолу кабылдым. Ниетиң бузук, ичиң сасык, ырыскыңан

кагылдың. Бирок акыркы ирет мен сага ырыскы болдум. Жата калып эмчегимди эм! – дейт.

Бала жата калып эмчегин эмейин десе, эчки былжыраган сымма котур. Анда жийиркенип этин жыйып, эмбейин десе ачкалыктан өлүп баратат. Аргасыздан бала эмчегин эмет, үч соргондо бала тоёт.

Ушуну менен бала менен эчки, тиктешип күн батканча олтурат. Күн батканда дагы эчкиге тил кирип:

– Ээ бала, канчалык азап тартып жүрсөң дагы, бир тобо-топук кылган жоксуң. Ушуну менен үч кабылдым. Биринчи кара үй, карыган абышка болуп кабылдым: мында ниетинди бузуп таяк уурдадың. Экинчиде жээрде ат, жээрде сакал киши болуп кабылдым. Үчүнчүдө ушундай котур эчки болуп колуңда турам. Менин котурумдан жиркенип, көңүлсүз арғаң жок эмдиң. Мен котур эчки эмес, перинин умай энесимин. Мен сенин келечектеги бактылуу, жылдыздуу шер болооруңа көзүм жетип, акылдуу адам болот деп, жалгыз кызым бар эле, ушуну бермекке жолуңду тостум эле. Аттиң ай, эмгегимди, сүтүмдү эмип койдуң. Кызым экөөң эмчектеш болуп калдың. Болбостур, мындан ары өз ырыскың өзүңдө – деп көздөн кайып жок болот, бала талаада кала берет.

Бйлап-ыйлап олтуруп, узак жолго түшүп, жүрүп олтуруп, бир шаардын четине барып, шаардын ичи карарып-түнөрүп эле кишилер чогулуп жатат. Бала чогулган жерди көрүп, шаарга батына албай, бир булактын башына барып олтуруп, суу ичип, «кандайдыр суу алган жер экен, бирөө келээр» деп олтурса, бир жыртык чака, сынык кумган колуна алып, бир бөкчөйгөн байбиче сууга келип, эңкейип суу сузат.

Бала барып:

– Эне амансызбы? – десе, такыр кемпир укпайт.

– Эне бул кайсыл айыл? – десе, суу алып жатам дейт.

Суу алган чакасын караса, түбү жыртык. «Буга кантип суу токтойт» деп бала ойлоп коёт. Мындай ка-

раса, суу ала турган кумганы сынык. Баягы кумганды көрүп: «Буга кантип суу токтойт» деп дагы ойлоп коёт.

Баягы байбиче кумганга сууну сузуп алып, булактан ылдыйраак барып, даарат алып, чапанын жайып намаз окуп калат.

Ошондо бала мурункусун эскерип, зарп этип жүрөгүнө түшүп: «Бул кереметтүү экен», деп байбиченин жанына барып, мойнуна колун салып, зыркырап ыйлап ийет.

Ошондо байбиче:

– Кой балам, намазыман жаңылып калдым. Тобоңо таянып эсиңе эми келдиңби балам. Ушуну менен төртүнчү жолугушум деп акактай кыз болуп тура калат.

– Ата-а, кичине макирөө болуп калдың эле дейт.

– Ал макирөөсү эмне деп ойлойт.

– Анда кыз жооп берет: Макирөөсү ушундай. Биринчи жолуккан кишиң менин чоң атам эле. Экинчи жолуккан өз атам, үчүнчү жолукканың эчки-албарсты. Ошол кубулган котур эчкинин сүтүн эмип койдун, макирөөнүн жайы ушундай. Эки атама адал иш кылсаң, сени өз жаныма тартып, өздөрүндөй шер кылып алмак. Мени сага бермек. Бирок ошолордон ажырап калдың. Тээ карарган калың элге барба, анда бир жаман иш, кандын кызы тилсиз жатат. Ошону ууланттыңар, ким уулантканын билип бергиле деп хан элди кыйнап жатат. Болушаарың жок жалгыз экенсиң деп мен төртүнчү жолу жолуктум – деп кыз кайра тартмакчы болот.

Бала жалдырап, жалооруп кызга кайрылат.

– Карындаш бардык ишти кечир, бир мээриминди берип кет! – деп көзүнүн жашын төгүп жиберет. Эч жерде жакын жерде шаар көрүнбөйт, азыгым жок ачкамын.

Кыз жүрөгү жумшак эмеспи, мээримин төгүп:

– Көзүңдү жум! – деп баланын көзүн жумдурут. Минээрине ат, кийээрине кийим, атаарына мылтык,

чабаарына кылыч, сайарына найза бол! – деп үшкүрүп, колунда алтын шакегин жерге таштайт.

Кыз кайрылып: Көзүңдү ач! – дейт.

Баягы кыздын айтканынын бардыгы орундап, минээринө ат, кийерине кийим, чабаарына кылыч, атаарына мылтык, саярына кылыч болуп калат.

Кыз айтат: Токто, жигит. Бу шаардын ханынын кызынын тилден калганы эки бутунун ортосунда тилин бууп албарсты жатат. Сен жалтанбай, хандын үйүн ыргыта сайып, кыздын бутунун ортосунда жаткан албарстынын башын камындырбай кылыч менен кыя чап! Ошондо кыз: Ушунчалык уктаган эмесмин! деп, үшкүрүп тура калат. Албарстынын боорун жапырып, өтүн, тилин кесип, тилинин астындагы мөөрүн ал, таманын тилип туз салсаң, ишиң оңолуп, кандын кызы сенин жарың болот. Ошенте албасаң, сенин өлүмүң ошол жерден, хандан. Жалтанбай бар. Алың жетпей баратса өзүм жардам берем. Көзүңдү кыздын бутунан алба, бурулуп эки жакты карап калба. Бурулуп калсаң албарсты тура калып, сенин боорунду тилип, туз салат. Ошентип кыз көздөн кайып болот.

Жигит зоотту кийип, жарак-жабдыгын тагынып, найза менен сайып, кандын ордосун жалтанбай жардырып өтөт.

Хан тура калып:

– Кайдагы акмак, макулук, кармагылачы! – дегиче, жигит бурулуп кыздын жанына келип, албарстынын башын кыя чаап, көзүн оюп, тилин кесип, ичин жарып, боорун алып, таманын тилип туз салып, денесин отту көздөй ыргытканда, кыз: Ох! деп тура калат.

Тактымды, таажымды, кызымды да берем деп хан шерт кылган. Айтканындай такты, таажысын, кызын, кандыгын берип, жайланып калгандан кийин, эртегиси эсине, баштагысы башына түшүп, ит агытып куш салып, канчалык шайырланып жүрсө дагы кандын кабагы салыңкы, капалуу.

Анын оюн хан кайын атасы таап коёт.

Кайнатасы айтат:

– Ата, менде эч капа жок. Мен дагы сиздей кандын баласы элем. Айылдан чыгып, мергенчилеп кийиктин кызыкчылыга түшүп, үйүмдөн чыкканы үч ай талаада болуп, үч айдан кийин барсам, айылымды жоо чаап, ата-энемди колго түшүрүп байлап кетиптир. Ошентип ата-энемден, бир туугандарымдан, ага-иниден, эже-карындаштардан ажырап, сизге келип бала болуп калдым, эч капачылыгым жок деп жашырып коёт.

Баякы кыраакы кайын ата көп ишенбеди. Мейли эми, кандайдыр жашырып койду. Дагы көрө жатарбыз. Жоо чапса, каракчы алса, калайык-калктан, жумурай-журттан бирөө бир белги берет эле да. Бул сөзү жалган деп ойлоп, эки-үч жыл өткөндөн кийин Атакан кан мурунку кан Токсобайга келип:

– Ээ, ассалому алейкум, Токо! Эми бир кулач уулдуу болду деп угуп, достошоюн деп, күйөө балаңыз экөөңүздү конокко чакырып келдим дейт.

– Достошуп келгениң үчүн деп, ээр токуму менен тулпар мингизип, алтын зоот кийгизип, колуна туур менен шумкар кондуруп, Атакан канды узатат.

Арадан беш ай өткөндөн кийин, Атаканга конокко барат. Күлүктөн жүздү, жоргодон жүздү байлатып, бир нарга жамбы күмүш, бир нарга алтын жамбы арттырып:

– Ассалому алейкум, Атакан каным, тууруң кут болсун, жубайың жуп болсун деп, Атакан кызыр эмди тай, ак боз бээ союп, конокту жакшы мээримдүү тосуп алат.

Кеч бешимде тайдын эти бышып, меймандардын колуна суу куюлат. Бала кандын колуна суунун кезеги келгенде эси ооп, колун сууга жууй берет. «Жалгасын!» дебегендиктен, суу куйган бала сууну куя берип, кумганда суу түгөнүп калат. Суу куйган бала сыртка барып, кумганга кайра суу куюп келип,

кайта куйганда эси ооп жууй берет, астында чылап-чын толуп кетет.

Анда тиякта Атакан кан:

– Мага достошкону келбей эле, булар шылдыңдап келген тура. Бер батаңды! Тарт кумганды! – деп кыйкырып ийет.

Эси оогон кан:

– Болду баатыр! – деп коёт.

Атакан кан анысайын ачуусу келет. «Баатыр биякта турса, менин суу куйган баламды баатыр дейт тура! – деп Атакан сынып калып, кан сыр билдирбейт.

Кандан ылдыйкы элге бала сууну куюп бүтүрүп, эшикке чыгып кетет. Аңгыча алты-жети табакка эт жасалып, эт келет. Этти устукандап, эл устукан алып жеп жатканда бая суу куйган бала кирип келгенде, макиси менен устуканды сайып:

– Ме, баатыр! – деп устуканды берет.

Атакан кан баланы экинчи жолу баатыр дегенге ашкере жини келет.

– Бул мени шылдың кылганыбы, жан бага албай сендиреп жүргөн баланы баатыр дейт. Анысайын баатырдыкты көрсөтөйүн деп Атакан кекенет.

Аңгыча макидеги этти алам деп, эт менен маки кошо кетет. Эттеги макини бала суура коёюн десе эле, бая агасынын макиси. Суу куйган бала макини таанып, бакырып ыйлап, чалкасынан кетет. Бая эт жеген элдин баарысы таң калып, баланын башын көтөрө калат.

Ачуусу келип турган Атакан жигиттерине буйрук кылат:

– Чыгар, эшикке сүйрөп чык! Жаагын бас! – дейт.

Эки жигит желпилдетип эшикке сүйрөп чыгат.

Ошо менен кекейип кан бала сыр алдырбай, эт да жебей, желпилдетип баланы сүйрөп кеткенине зээни кейип, улутунуп үшкүрүп, катуу ойго бата түшөт.

Аны капшытта отурган кара кан кайнатасы сезип: «Бир керемет болду» деп байкап калат.

Ошондо эл эт жеп бүтүп бата кылып, Атакан:

– Суу куйгуч баланы чакыр! – деп кайта башынан суу куйдурат.

Кайра башынан бая бала суу куят. Канга жеткенде баягы кан кайра талып, баягысындай эси ооп, колун жууй берет.

Башта эле ачуусу келип турган Атакан чыдай албай кетип:

– Ой, кан балам, канча жылдан бери колунду жууй элексиң? – деп, ачуураак сөз менен айтат.

Анда колун жууп жаткан бала хан:

– Аба, анын жайын шашпай айтам дейт.

Анда төрдө олтурган аксакал киши:

– Балам, бир керемет болду го. Канга кан сырын жашырбайт. Кары-жаштын астында айт! – дейт.

Ошенткенде бала токтоло калып:

– Кандайча керемет болду, аба дейт.

Анда карыя айтат:

– Биринчи суу куйганда бир жарым кумганга, экинчи суу куйганда Атакан айкырганча жуундуң. бирок, жалгасын дегендин ордуна шашкан сыяктуу «болду» деп койдуң. Төртүнчүсүндө устукан бергенде «ме, баатыр» деп бердиң, бешинчиси макиң кошо кетип, балаң бакырып жиберди. Бул кандай керемет? – дегенде, бала кан карыяга жооп кайтарды.

– Ата, менин элимди жоо чаап кеткенде, бир кичинекей иним бар эле, ошол мен мергенчилеп кеткенде артыман кетип, үй таппай жоголуп кеткен. Колунун үстүндө мең бар эле. Ошол менин бөбөгүмдүн меңине окшош экен. Ошол меңди көрүп, бөбөгүм эске түшүп, ойго батып кетиптирмин. Аяш атам бер батаңды, тарт кумганды дегенде, ойго баткан жаным, шашып кетип, иним мендей баатыр болчу бала эле деп ойлоп жатып, айтып коюптурмун деп бала жооп бергенде, экинчи устукан сунганда колумдан маким кошо кеткен себеби, эсим ооп туруп, ошо болсо билсин дегендей кылып, макини кошо коё бердим. Ма-

кинин бетинде: бир жагымда өзүмдүн, бир жагында инимдин аты бар эле дейт.

Ошондо Атакан тура калып, баланын тың баатыр болооруна көзү жетип:

– Атаңдын көрү ай! Менин балдарымдын бири да ушундай эмес, деп сын коюп жүрчү. «Суу куйгучун бала кылып алыптыр дейби» деп, бала кылып алуудан намыс кылчу. Бирок, адил кан адилденип, баланын кандай табылышын, кайсы жерде болгондугун, ит агытып, куш салып жүрүп, бала кара таштын түбүндө ымжан жаны менен жатканын, агасы кара ташка кат жазганын, койнуна коргоолдой алтын катканын, түгөл-түз элдин алдында айтып берди.

Ошондо бала хан эси ооп, күн-түн үч күн жатып калат.

Кайнатасы кара кан:

– Баланын сырын эбак эле билгем – деп, инисин табыштырып, Атакан пери кызындай сулуу кыз алып берип, үстүнө үй, астына казан асып, өрүшүнө мал салып узатат.

Эки бир тууган табышып, мурунку башынан өткөн окуяны эсине алышып, бирибиз кан, бирибиз үйлүү-жайлуу болдук, атаны бир кайрылып издейлик – деп эки бир тууган кеңешип, элине жөнөйт.

Келсе элин жоо чаппай эле, эли аман. Атасы тирүү. Өгөй энеси кадимкисиндей жүрөт. Бирок атасы карып калган.

– Ассалому алейкум, ата – деп балдары келет.

Атасы:

– Ээ балдарым, кайдагы балдарсыңар? – дейт.

Тааныбай калган эки бала:

– Биз сиздин балаңыз болобуз – деп жооп берет.

Атасы:

– Менин балдарым эбак эле өлгөн деп, ишенбейт.

Балдары суроо берет:

– Балдарыңыз эмне жөнүндө өлдү эле?

– Ээ, балам, балдарымдын өз энеси өлүп, кийин ушул байбичемди алгам. Сулуулугуна суктанып, байбичеме ушундай жаман бузуктук иш кылган. Элден-журттан уялып, элдин бетин карай албай, өлтүртүп таштагам.

Ошондо балдары:

– Ай, ата, бизди койчуларың, жигиттериң өлтүргөн эмес. Биздин ордубузга кой сойгон. Койдун канына көйнөгүбүздү бойоп, сизге көтөрүп келип берген – десе да ишенбейт атасы. Дагы кандай белгиң бар? – дейт.

Анда балдары айтат:

– Ээ ата, эми бир белгибиз калды, ошону көргөзсөк ишенесизби? – деди.

Атасы: Ишенем, балам дейт.

– Өгөй энебиз өзүң барда айран, өзүн жокто айранга суу кошуп, өзүң барда талканды элеп, көөлөп, өзүн жокто кебеги менен көөлөп берчү эле. Ошондо өзүң барда көөлөп берген талканы мына – деп кебеги жок талканды, өзүң жокто көөлөп берген талканы бул деп кебектүү талканды көтөрүп келип берет. Биздин акыркы белгибиз ушул. Түшүнсөң түшүн, ишенсең атабызсың, ата кылып алабыз, ишенбесең как талаада каласың – деген экен эки бала.

Ошону менен балдарынын ак экендигине көзү жетип, өгөй эненин кер өгүзгө мингизип, кементайды кийгизип, чытырман токойду көздөй айдатып, өрттөтүп, балдарын бала кылат.

«Ата-бала кыйышпайт, ак жеринен ийне сынбайт» деген макал-ылакап ушундан калган экен.

БАЙ УУЛУ КАЛЫГУЛДУН ЫРЫ

Инв. №717. 1982-жыл. Жумгал, Кочкор райондо-
рунан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан:
Сыдыгалиев Жунушаалы. 1915-жылы туулган. Жум-
гал району, Кайырма айылы. Жазган: Буудайбек
Сабыр уулу

Көгүчкөн учат жем чыкса,
Көк тулпар чуркайт тер чыкса.
Көңүлү тынар көпчүлүк,
Көзгө токтоор эр чыкса.
Көч жыла албай токтолот,
Көз учкан бийик бел чыкса.
Аңдышпай койбойт абысын,
Ак шумкар карайт чабытын.
Аларман уулу көз салат,
Адырмак тоонун жабытын.
Шагылы болбой зоо болбойт,
Шайыры болбой эл болбойт,
Бейли жакшы кем болбойт.
Чаң созулат тамандан,
Жакшылык келбейт жамандан.
Булбулдун мукам үнү бар,
Тайлактын таза жүнү бар.
Коргондуу жердин ору бар,
Улуктун катта зору бар.
Экинин бири болбогон,
Кембагал элдин шору бар.
Теректин түбү тыт болот,
Жаман адам кыр болот.
Каарына алганда,
Ак жайдын күнү жут болот.
Туурга конгус шумкардан,
Турумтай аттуу куш артык.
Одоно соккон күмүштөн,
Сулуулап соккон миз артык.

Кууганжыга¹ күлүктүн,
Торсаяктан² неси артык.
Көктө болсо жамгыр жаап,
Кайырсыз жаздан кыш артык.
Эл жакалап конбосо,
Бетегелүү бел карып.
Каз-өрдөгү болбосо,
Айдын чалкар көл карып.
Кадырын жеңе билбесе,
Бойго жеткен кыз карып.
Улук ойлоп билбесе,
Убара болот эл карып.
Жалтаңдын башы зоо болот,
Жаман менен дос болсоң,
Акыры бир күн доо болот.
Жакшы менен дос болсоң,
Өлгөнчөктү коштошот.
Чырпыгын кыйсаң талыңдын,
Чынары болбойт ал кайтып.
Чындап ажал келген соң,
Чыккан жан келбейт ал кайтып.
Алтындуу ээр ак кабак,
Атка тынчы болбосо,
Алтынын алып отко жак.
Акылдуу тууган болбосо,
Акырын айтып жатка жак.
Аргымак атта жал жок деп,
Жолго таштап кетпеңер.
Куурай чыкпас куу такыр,
Куурай чыгып бергенде,
Кулун чуркап өтө албайт.
Мал күтпөгөн куу жакыр,
Мал жыйылып бүткөндө,
Айдап журтка жете албайт.
Кедейчилик жигиттин,

¹ Жолу болбогон

² Ак канжыга чабырдан

Кейпин бузат шалпайтып.
Келе деп келсе бересең,
Кетирет жанды саргайтып.
Кийиктерге зоо жакшы,
Качса кетет кутулуп.
катындарга эр жакшы,
Увазирге хан жакшы.
Мундуунун черин жазууга,
Булбул күбө тил жакшы.

ҮЧ БИР ТУУГАН (жомок)

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Дештер №4. Айткан: Сыдыгалиев Жунушаалы. 1915-жылы туулган. Жумгал району, Кайырма айылы. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Үч бир туугандын ортодо бир өгүзү бар экен. Өгүзүн күздөгө чыгарып жибериптир. Кыш өтөт, жазында жаз жарыш, өгүздү алып кел, кошко салабыз, таап кел – дейт.

Барып эң кичүү иниси таппай келип:

– Өгүз жок экен, таппай келдим – деп акесине айтат.

Үчөө чогулуп, өгүзүн издеп, бир чоң жолго келди.

Чоң жолдо бир төөнүн изи кеткен экен.

– Төөнүн изи экен – деп улуусу айтты.

Ортончусу:

– Төөнүн үстүндө минген аял экен.

Кичүүсү айтты:

– Ээрчиткен ала мойнок ити бар экен.

– Ушунун артынан жетели. Бул чын болсо, өгүзүбүздү ойлоп жүрүп таап алабыз – деп жүрүп кетишти.

Бир айылдын башына барды. Улуусу айтты:

- Өгүз жоголгон экен.
- Ортончусу айтты:
- Жоголбой эле союп жеп алыптыр.
- Кичүүсү:
- Жемек турсун узун бойлуу, кара чаар Ыскак деген киши союп жеди – деди.
- Үчөө көчөгө кирип:
- Ыскак! – деп кыйкырып жүрүп олтурушту.
- Узун бойлуу тартайган кара чаар киши:
- Ыскак деген менмин деп чыга келди.
- Сен кышында биздин өгүзүбүздү союп алыпсың
- деп үчөөлөп Ыскакка асылды.
- Чырылдашып ошонун жанына барды.
- Биздин өгүзүбүздү кышында союп жеп алыптыр, өгүзүбүздү төлөтүп бериңиз – деди.
- Сойгонун кантип билдинер деп кан сурайт.
- Ойлоп туруп таап алдык.
- Анда ойчул болсоңор эшикке чыга тургула деди.
- Тактайдын үстүнө алма коюп, алманын үстүнө чыны менен көмкөрүп, чакырып:
- Кана, мында эмне бар? – деди.
- Улуусу айтты:
- Чыны экен.
- Ортончусу:
- Ичинде даамдуу тамак бар экен деди.
- Үч алмасы бар деп ала койбойсуңбу деп үчүнчүсү айтты.
- Ача койсо үч алма бар.
- Бер, өгүздү – деп хан өгүздү алып берди. «Булдар соо киши эмес экен» деп кан үйүнө алып барып кондуруп, дасторкон жайып, өрүк-мейизди төгүп, үчөөнө чай койду.
- Улуусу айтты:
- Тамак экен деди.
- Ортончусу:
- Тамак дебей эле макирөө дебейсиңби!
- Кичүүсү:

– Макирөө дебей эле кишинин каны дебейсиңби деп жыйнап койду.

Андан кийин бир борук, бир токту союп коноктоду. Табакка этин алып келип табакка койду.

Улуусу айтты:

– Эт экен.

Ортончусу:

– Эт болсо да макирөө экен деди.

Кичүүсү:

– Макирөө дегенден кийин, иттин эти деп жыйнап койбойсуңбу деди.

Кандын өзүнө токтолду үчөө:

Улуусу:

– Кан экен деди.

Ортончусу:

– Кандын баласы эмес деп айтты.

Кичүүсү:

– Кара Аламан деген увазирдин баласы дебейсиңби!

Алма, өрүк бакканын чакыртып келди.

– Бул кишинин каны деп жатат, кандайча болду? – деди.

– Алма, өрүк гүлдөп турган мезгилде гүлүн түшүрүп жиберип, алма, өрүк ылаңдап кеткенде ырым кылып, чыпалагымды кесип, кулактын оозуна сууга салдым эле.

Экинчи койчуманды чакыртты:

– Буга эмне болду, коноктор иттин эти деп жатат – деди.

– Кышында бир кара желин кой тууду. Козусун бага ала турган эмес. Бир ит тууптур. Күчүгүн өлтүрүп таштап, козуну ошол итке эмизип, жагыштырдым.

Энесин чакыртты:

– Мени Кара Аламан увазирдин баласы деп жатат, кандай болуп кетти? – деп суроо берди.

– Балам, деди атаң кан эле. Кара Аламан деген жакшы увазири бар болчу. Экөөндө тең бала жок

эле. Кийин увазирдин аялына, кандын аялына, экөөбүзгө бойубузга тең бүтүп, бир күнү төрөдүк. Мен кыз төрөп, Кара Аламан увазирдин аялы эркек төрөп койду. Төрөткөн аялдарга пара берип, мен төрөгөн кызды Кара Аламандын аялынын алдына, Кара Аламан увазирдин аялы төрөгөн уулду менин алдыма коюп койду. Ошо сенсиң деди.

МУҢСУЗ ХАН

(жомок)

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан: Сыдыгалиев Жунушаалы. 1915-жылы туулган. Жумгал району, Кайырма айылы. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Илгери күндөлүк тамагын араң тапкан бир жарды карыя болгон экен. Байбичеси өлүп, он жашар кызы экөө жансактап турат. Ошол учурларда алардын каны бир да эр адам калтырбай, эр адамдын баарын чакыртып, жыйналыш кылат. Баягы карыя да жыйналышка келет. Жыйналышта кан элге үч суроо коёт:

– Эмне катуу, эмне оор, эмне таттуу? Ушуну чечип келген кишиге кырк миң дилде акча беремин, башкы увазир кылып шайлайм. Чечем деп чеч албаса башын алып таштаймын. Беш-он күн мөөнөт берет. Ушул күндүн ичинде табасыңар деп.

Ушуну менен жыйналыш тарап, баягы карыя үйүнө келди. Он жашар кыз кайда жүрдүңүз деп атасынан сурады?

Кыздын атасы: Кандын жыйналышы болуптур. Ошол жыйналышка бардым деп жооп берди.

– Жыйналышта эмне сөз болду? – деп кызы сурады.

– Ээ, балам, эмне кереги бар, бизге жарабайт.
– Ой, ата, жарабаса деле угайын, айтып койчу, ата.
– Эмне оор, эмне катуу, эмне таттуу, ушуну чеч деп айтты. Чечкенге кырк миң дилде акча берем, башкы увазир кылып шайлап алам деди.

– Мен таптым! – деди кызы. Каныңа баргын. Эмне катуу дегенде жок катуу, эмне оор дегенде падышанын өкүмү оор, эмне таттуу десе, эрди-катын таттуу. Бар дагы айтып берип, кырк миң акчаңды алып келгин деди.

Ушуну менен атасы канга барды дагы:

– Кана каным, кечээки табышмагыңды мен таптым деди.

– Тапсаң айт – деди

Анан жанагыларды катуу жок катуу, өлүм жазасына чейин алып барат, падышанын өкүмү оор. Эрди-катын таттуу деди.

– Туура! – деп миң дилде акчасын берди. Акчасын алып, кайра үйүнө кайтып, оокаттанып жатып калды.

Бир-эки күндөн кийин кайра чалды чакыртты.

– Муну өзүң тапкан жоксуң, тапкан киши ким? – деди.

– Он жашар кызым бар эле, ошол тапты. Ушуну менен кандын алдына кызын алып барды.

– Кана балам, – деди кан, эмне катуу десе, жок катуу депсиң, аны кандайлыктан билдиң?

– Энем өлүп калган эле деди кыз, атамдын бир досу энеме куран окутам деп келиптир. Үйдө тамак-аштан эчтеке жок эле. Атам ошону коноктойм деп, ары чуркап, бери чуркап, эч нерсе таппай уялганынан маңдайынан тер жерге тамчылап турду. Ошон үчүн жок катуу экен деп билдим.

Экинчи падышанын өкүмү оор.

– Кана балам, деп кан кызга суроо берди. Эрди-катын таттуу дегенсиң. Мындай жолго бара элексиң, кантип билдиң? – деди.

– Энемдин согончогу канаган жалгыз кызы мен. Күндүзүндө энем-атам мени жерге койбойт. Жалгызым, чырагым, карегим деп көтөрүп жүрөт. Түн ичинде төшөккө жатканда ортого жатамын. Таң атканда төшөктүн чекесинде жатып үшүп уктап калам. Атам менен апам экөө кучакташып уктап калыптыр. Ошон үчүн эрди-катын таттуу экен деп билдим деди.

Кан анан кызды кетирип жиберди. Ушуну менен үйүнө келди кыз.

Күндөрдүн биринде кан кыздын атасын чакырыптып:

– Кызыңды мага бересиң! – дептир.

Карыя үйүнө капаланып келди.

Кыз атасынан:

– Эмне үчүн чакырыптыр деп сурады.

– Ээ, балам деп ачууланып айтпайт.

– Ой, эмне капланасыз айтыңыз каныңдын сөзүн?

– Мени кызыңды бергин деп айтат кан деп атасы айтты.

– Анда мен каныңа тийейин, менин калыңыма чыдасын, каның. Каныңа барып айт, калыңыма он токту берсин, жыйырма карышкыр, отуз арыстан, кырк тоо теке, элүү түлкү, алтымыш аркан, жетимиш чидер, сексен бут сөөк, токсон каны качкан өпкө берсин, никемди муңсуз кишиге кыйдырсын деди.

Кан баардык айтылган калыңды бүтүрдү. Эми муңсуз кишиге никемди кыйдыр деген, ошо муңсуз киши гана калды. Муңсуз кан деген канды угуп, ошого никемди кыйдырам деп, жөнөп, муңсуз канга барды.

Муңсуз канга бардыгын айтты:

– Ии, каным, сен кан эмес экенсиң – деди, Муңсуз кан калыңына он токту бер деген экен, кыздын он жашар кези, жыйырма карышкыр дегени, жигит жыйырмага чыкканда карышкырдай күчү бар, отуз арыстан дегени жигиттин отузга чыкканы. Кырк тоо теке дегени, кырка чыкканда тоо текедей күчү

ташканы, элүүгө чыкканда түлкүдөй мант бересиң. Алтымыш аркан дегени, алтымышка чыкканда аркандаласың, жетимиш чидер дегени, жетимишке чыкканда чидерге бутуң түшөт, сексен сөөк дегени, сексенге чыкканда сөөгүңдү алат, токсон каны качкан өпкө дегени, токсонго чыкканда эчтекең жок, өпкөң эле калат. Эми муңсуз кишиге кыйдыр никемди дегени, дүйнөдө муңу жок адам өтпөйт. Кана, мени муңсуз кан деп келипсиң, муңумду уксаң башымды алып коёмун. Укпасаң айтпайм кете бересиң – деди.

– Кой, өлүмгө башым байладым деп, мөөрдүн четин басып берди да, муңсуз кандын муңун укмак болду.

Берки катын алчу кан, муңсуз кандын аялы, муңсуз кандын төрт баласы, муңсуз кандын иниси олтурду:

– Кана, менин муңум ушундай деди да, муңсуз кан аңгемесин баштады.

Күндөрдүн биринде кырк увазирим менен ит агытып, куш салып, аңчылыкка жөнөп кетип, керели кечке аң уулап, кумарыбыз канып, кайра келе жатабыз. Кечке жуук болуп калган. Алдыбыздан бир аркар качты. Аркарды кубалап калдык. Менин атым барып аркарга будалана түшүп жыгылды. Жанымда канжарым бар эле, жан жеримди кыйып кетти. Доктурум алып келип, доктурканага жаткырды, дарылап айыктым. Аялыма жакындашпаганыма бир жыл болуп кетти. Бир күнү кызматка барайын десем аялым:

– Таксыр, башымды азат кыл, болбосо башымды кылыч менен алып салыңыз деп кылычты кармап туруп алды.

Тигине аялымдын көзү. Кыз алган жарым, башын алып койсом күнөкөр болуп кала тургамын. Ошону менен:

– Азыр сенин көңүлүңдү ачамын, үйгө тынч туруп тургун деп кандык кийимин чечип таштап,

жөнөкөй кийинип, шаарга чыгып кеттим. Шаарга барсам тетибирөөкү жигит жүрүштүр.

– Ой, баатыр, мага ини бол дедим тигини. Кийим алып берип, мончого салып, үйгө алып келип, тигил жигитке өз катыныма өзүм нике кыйдым. Муңсуз кандын инисимин деп жүрө бер дедим. Төртөө тиги жигиттин баласы. Кана каным, кимибиз муңдуу экенбиз деди.

Ошону менен эки кан экөө тең кандыгын ыргытып, оокат-тиричилигин алып, дербиш болуп эл кыдырып кетишти.

ТӨЛГӨЧҮ

(*жомок*)

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан: Сыдыгалиев Жунушаалы. 1915-жылы туулган. Жумгал району, Кайырма айылы. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Аялы билген, жат десе жаткан, тур десе турган бир адам болуптур. Күндөрдүн биринде аялы күйөөсүнө акарат кылды.

– Эң болбосо, базардагы төлгөчүлөргө барып, катарына отуруп төлгө тартып, бирдеме тапсаң боло деди.

Ошо төлгө тартып турган тушта, ошолордун каны кырк эшек менен пул тартып келип, отуз тогузунуку бар, бир эшегиники пулу менен жок. Таба албай калгандан кийин увазирлерине:

– Базардагы төлгө тарткандардын баарын алып кел деп буйрук кылды.

Баарын алып келди.

– Пулу менен бир эшек жок, бир-эки күнгө чейин табасыңар. Таппасаңар силерге ошол эшектин пулун төлөтөм.

Төлгөчүлөрдү коё берди. Төртөө үйүнө кетти жана катыны билген төлгөчү үйүнө барып ой ойлоду: «Бул алыстан келген ачка эшек, бир жерден чөп жеп, бир аңга түшүп калды, эки жактан караңыз, чөп жейм деп эшегиң өлүп калыптыр деди.

Жигиттерин каратып жиберсе, чынында бир аңга түшүп өлүп калыптыр, таап келишти.

– Жакшы төлгөчү экенсиң, деп пул берди үйүнө кетти.

Күндөрдүн биринде ошол кырк эшектин пулун бир кырк ууру уурдап кетиптир.

Бая төлгөчүнү чакыртты.

– Кана төлгөчүм, кырк эшектин пулу уурдалды. Кырк күнгө чейин табасың, таппасаң – өлөсүң дейт.

Ошону менен өлөм го деп үйүнө кайра тартып, келе жатып базардан кырк өрүк, эки баштык сатып алып үйүнө келди. Бир баштыкка кырк өрүгүн салып бир босогого, кур баштыкты экинчи босогосуна илди.

Чыны кырк ууру уурдаптыр. Бир жигитти жиберди:

– Кандын төлгөчүсү кыйын дечү эле, кандай абалда экен билип кел! – деп ууру башчысы бир уурусун жиберди.

Жатаар ченде келди. Төлгөчү төшөктү салып коюп, бир өрүктү алып, этин жеп туруп, кур баштыкка данегин салды да:

– Бүгүн биттасы келди деп жатып калды. Ууру кайра барды.

– Менин келгенимди билди деди.

Эртеси ага ишенбей экөөнү кошуп жиберди.

Жатаарда байкап турса, төшөгүн салып коюп, өрүктү жеп, данегин баштыкка салып:

– Бүгүн эки таасы келди деп төшөккө жатып алды.

Экөө уурулардын башчысына кайра барды.

– Биздин экөөбүздүн тең барганыбызды билип койду.

Эртеси баягыларга кошуп үч киши жиберди. Келди дагы кандай абалда деп үчөө тушунда турат. Баягы эттүү өрүгүнөн бирди алып, этин жеп, данегин кур баштыкка салды.

– Бүгүн үч таасы келди деп төшөккө жатып калды.

– Үчөөбүздүн барганыбызды билди деп үчөө кайра барды.

Эртеси корбашчысы кошулуп, төртөө төлгөчүгө келмек, төртөөнүн келгенин билсе, корбашы кирип чынын айтмакчы болду.

Төртөө келип, тушунда акмалап турду. Төлгөчүнүн төшөгү салынган, өрүктөн бирди алып жеп, кур баштыкка данегин салды.

– Бүгүн төрт таасы келди деп төшөгүнө жатып калды.

Төртөө келди дегенден кийин тушунда тыңшап турган уурулар:

– Төртөөбүздү келгенибизди билгенден кийин бул кишиге сыр айталык, жаныбыз калаар бекен деп, үйгө салам айтып кирип келди.

– Кана төлгөчүм, биздин төртөөбүздүн күнүгө келип турганыбызды билип турдуң. Кырк эшектин пулун уурдаган бизбиз. Бизди кандай кылып куткарасың? – деди.

– Пулу чогуу жоголбосо, бир жерде болсо, куткаруу арзан. Төлгөчүсү кыйын деп кырк ууру качып кетиптир. Пулуңуз паланча жерде турган экен деп канга барып, куткарып алам деди.

Ушуну менен эртеси күнү барды. Уурулар качып кеткенин айтып, кырк эшегин токутуп, баланча жерден пулун алдырып келди.

– Төлгөчүм артык экенсиң! – деп бир топ оокат берип, төлгөөчү оокаттанып калды.

Кандай кылып бошонорун төлгөчү биле албады. Атайлап жинди болуп:

– Кан кайда кеткен? – деп кандыкына барып сураса, мончого түшүп жатат деди.

Жинди болуп мончого кирип барып, канды жылаңач эшикке көтөрүп чыкты. Эшикке көтөрүп чыгаар менен мончонун үстү түшүп кетет.

– Сизди тиги басып калат экен деп көтөрүп чыктым деди.

Жай болуп калган. Төлгөчү бошоно албай жүрөт. Жайлоого алып чыкты. Төлгөчү бир жерге алыс улуу заара кылып отуруп калды. Төлгөчү алыс калганда бир жерге кан түшүп, төлгөчүнү күтөт. Бир айбан чегиртке кандын алдынан чыкты. Айбан чегирткени бир кармайм дегенде кармай албай, экинчи кармайм дегенде кармай албай, үчүнчү жолу да кармай албай, төртүнчүсүндө эптеп кармап алды. Колуна кармап турганда тигинде төлгөчү келатат.

– Ой, төлгөчүм, менин колумда эмне бар, айтып берчи? – деди.

Ошондо төлгөчү:

– Биттасында кутулдум,

Эки таасында кутулдум.

Үч таасында кутулдум,

Төрт таасында тутулдум дегенде:

– Ушуну да биле койду деп колунан айбан чегирткени чыгара койду кан.

ЖОМОК

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан: Сыдыгалиев Жунушаалы. 1915-жылы туулган. Жумгал району, Кайырма айылы. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Бир кан бар экен, дагы бир жерде кыз кан болуптур. Кызга турмуш куралы деп экинчи кан барат.

– Мени менен турмуш кура турган болсоң, ушундан ары бир жылдык жолдо бир мунара бар. Эртең

менен бир молдо мунаранын үстүндө туруп, керели кечке намаз багымдат окуйт. Кечинде намаз шамды окуйт да, үйүнө кирип кетет. Бул эмнеликтен күнүгө мунарада турат. Ушуну сурап келсең сага тийемин дейт.

Бул жигит ошол адамга бир жылда барат. Байкаса эртең менен намаз багымдатта мунарага чыгат, намаз шам окуп жерге түшөөрдө алдынан тосуп баягы мунарадагы молдодон:

– Эмнеликтен мунарага чыгып турасың, сырыңды айтып бер, ушул үчүн бир жылдык жерден келди дейт.

Анда ал сопу айтат: Мындан ары дагы бир жылдык жолдо бир уста бар. Кечке усталыгы менен эки жамбы алтын табат. Бирөөнү чөнтөгүнө салат. Бирөөнү: Мени ким сабаса ушуну алат деп колуна көтөрүп алат. Ошонун сырын сурап келсең, мен айтып берем дейт.

Бул кан устанын сырын сурап келүүгө жөнөйт. Уста турган шаарга барат. Күн бешимден өтүп кеткенден кийин, намаз дигерге жакындаганда баягы уста чыгып келе жатат, бир жамбыны колуна кармап алып, үйрөнүп калган балдар сабап туруп, алтынын алып кетишет.

Эртеси баягы устанын жолунан тосуп:

– Сиздин сырыңызды угайын деп, эки жылдык жолдон келдим дейт.

– Менин сырымды уксаң, мындан бир жылдык жолдо бир карыя бар. Өзү бай, эртең менен качырын минип, жумушун текшерет. Түш оогондон кийин өзүн-өзү сабап үйүнө келип, жатып калат. Мына ушунун сырын сурап келең айтып берем дейт.

Бир жыл жол басып дагы ушуга келди.

– Кана үч жылдык жолдон келдим, не себептен ушундай болдуңуз деп карыядан сурайт.

Карыя:

– Ушундан ары бир жылдык жолдо тоо аркар жүрөт. Тоо аркардын арасында кандын бир жыла-

нач баласы бар. Не себептен ошондой кайып болуп кеткен, ошонун сырын сурап билип кел дейт.

Жеринен өлчөмун айтып берет, баланча булактан суу ичет. Ошол булактан жолугаарын айтат. Ушуну менен ал аркарды көздөй жөнөйт. Булактан суу ичип жаткан кезде жигит барып, аркар качат, бала кошо качат.

– Төрт жылдык жолдон келдим, сен кандын баласы экенсиң. Не себептен аркар менен аралаш жүрөсүң, сырынды угайын деп келдим деди.

Ошондо токтоло калып:

– Ушундан ары барсаң бир эшен бар, ошол эшенден сурасаң айтып берет деди.

Ушуну менен дагы жол жүрүп эшенге барды.

– Ушунчалык жолдон келдим, аркар балага учурап, кыйкырсам, ушундан ары сырымды эшенден сурап ал деди.

Ал бала туулгандан тартып атасы жердин алдына бактырган. Бу бала чоңойгондо атасы кырк чилтенге окууга берет. Кырк чилтен окуусун аяктап, бүтөөрдүн алдында баккан атасы сабак берип жаткан кырк чилтенге кирип барат.

Кырк чилтен:

– Өз убалың өзүңө, кайып болуп кете бер – деп кырк чилтендин батасы ошого кеткен. Башы дүйнөдөн өтмөйүнчө жүрө берет ошондо дейт.

Бул сырды баягы эшек менен өзүн-өзү сабаган карыяга айтып, кандын баласынын жанагындай болгонун айтып берет.

– Эмесе бала менден уккун дейт баягы көпөс чал. Менин атам да абдан бай көпөс эле. Ошонун мал-мүлкү менен бир шаардан экинчи шаарга соодагерлик кылып келдим эле, ушуну алган киши да арманда, албаган киши да арманда деп бул сандыкты тепкилеп жүрөт. Колумдагы бир оокатты берип, ошол сандыкты сатып алдым. Ачкыч, ана-мунасын колума берди. Ичинде ай десе аркы, күн десе көркү жок сулуу кыз

бар экен. Түн ичинде койнума жатат, күндүзүндө куш болуп туурда олтурат. Тамак аш кандай ойлосом оюмдагыдай болуп турат. Ушинтип бир жыл арасында жанагы тартипте жашадым. Күндөрдүн биринде уктап ойгонуп кетсем, катыным жок. Байкап уктабай жатсам, кайра койнума келип жатып калды. Эртеси баягы туурунда турду. Кечинде жаттык. Мен эмне болот, кандай сырдуу болор экен деп уктабай жаттым. Бир маалда катыным эшикке чыгып жөнөдү. Көт жагынан акмалап жүрүп отурдум. Барып бир мүрзөнү аралап кетти. Каякка кирип кеткенин көзүм көрбөй калды. Мүрзөнү аралап жүрсөм, бир мүрзөнүн ичинде көп-көп добуштар чыгат. Кирип барсам, улуусу да бар, кичүүсү да бар, отуз-кырктай киши экен, баары кубулуп кетти. Ошондо аялым көзүмө көрүнбөй туруп айтты:

– Ой, шоруң каткыр, бүгүнкү күнү кырк чилтенди бүтө турган кезим эле. Өзүңө-өзүң өктөө болуп дүнү-йөдөн өтөрсүң, акыретте көрүшөбүз – деп катыным жүрүп кете берди.

Карыядан уккан окуянын баарын устага келип айтты.

Эми уста карыянын сөзүн уккандан кийин өзү-нүкүн баштады.

– Мен жетим бала элем деди уста бала. Атам өлүп, эненин колунда калгам. Ошол айылда бир көпөс бар эле. Эшеги, төөсү менен экинчи бир шаарга соодагерчиликке кетип бараткан экен.

– Баламды кызматыңа алгын, эшек, төөңдү айдатып аларсың – деп энем соодагер башчысына сүйлөшүп, анча-мынча тыйын алып, мени соодагерге кошуп берди.

Ошентип экинчи бир шаарга бардык.

– Шаардын чекесинде тургула, базар наркын билип келемин деп кербен башчы жүрүп кетти. Баарынан кичүү бала элем, мага төө кайтартып коюшту. Төө кайтарып турсам, чолок куйрук чаар ат минген,

кызыл кайкы кашкар чепкен кийген, башына ак куу сайынган киши келип жолукту.

– Балам, бир төөнү үч кабы менен ал, арканы болсун. Сага үч кап алтын таап берем, учкаш мага деди.

Төөнү буйласынан жетелеп, дубанага учкашып, бир капчыгайдын оозуна келдик.

– Балам, бу капчыгайдын башына чыкмайынча сага ажыдаар да, жолборс да качырып чыгат. Эки жакка көзүңдү салбай, кежигемди эле карай бер. Бир да коркпогун.

Ошентип капчыгайдын башына аман-эсен чыктык. Чыксак капчыгайдын башында бир кыз турган экен, кызга сүйлөшүп:

– Түш балам, төөңдү чөгөр, үч кабыңды алып, кыз менен баскын деди.

Бир жерге барганда кыз:

– Кабыңдын оозун ач деди.

Шагыраган алтын экен.

– Балам, өзүңдүн көтөрүшүнчө салгын деди. Төөнүн жанына баягы дубанам көтөрүшүп келди. Төөгө жүктөдүк, капчыгай ылдый кайра келатабыз.

– Бирин сен ал, экөөн мен аламын деди дубана.

Капчыгайдын оозуна жакындаганда:

– Ыя, ата, ушунун эки кабын алсам кантет дедим.

– Оо, экөөн алсаң деле болуптур деди.

Ушуну менен кошко жакындаганда:

– Ыя, ата, үчөөн алсам кантет дедим.

– Ата, балам, топугуң жок экен ээ – деп көздөн кайым болуп кете берди.

Үч эле бош кабым, арканым менен калыппыз. Ошо кожо-кыдырга жолукканым үчүн эки шаңшур алтын табам, бирин мен алам да, бирин мени сабап кеткиле деп, сабаган кишиге берем. Менин сырым ушул деди.

Бул устанын сырын мунарада турган жанагы молдого айтып келди. Ага баягы сырды айткандан кийин:

– Эми менин сырым ушул. Жети жашыман окуп, мектепти жакшы бүтүрдүм. Турмуш жолу боюнча туптуура жүрдүм. Калп айткан, ууру кылган, ушак сүйлөгөн, бирөөгө кыянат кылган жокмун. Өзүм бир орто чарбанын баласы элем. Окууну да жакшы бүтүрдүм. Ыйманым ичимде, келмем оозумда. Ошентип келе жатсам, бир бүркүт мени асманга алып учуп, бир шаарга таштап койду. шаарда дүкөндөрү бар, жакшы бир көпөс адамга учурадым.

– Сен кайдан келдиң, кандай билимиң бар? – деп билим жайларымды сурап туруп, үйүнө алып барды. Балам, ушундай таза жакшы бала экенсиң деп дүкөнчү койду. Дүкөндү сатамын, күнүгө текшерип, бешимде акчаны өткөрүп алат. Күнүгө акчасы туура чыгат. Бир аз күндөн кийин он тыйын жетпей калат.

– Такыма адам десем, такыр бузулган адам турбайсыңбы? – деп мага акаарат кылганда мен качып кеттим. Көт жагыман куугунтук түшүп, кармай турган болгондо, асмандан бир бүркүт келип алып, учуп олтуруп, бир токойдун чеке жагына таштап кетти. Ошол токойдун чекесинен келе жатамын. Келе жатканда:

– Такыма күйөөбүз, күйөө келе жатат деп калды.

Ошону менен: Күйөө келди деп колтуктап алып кетишти. Ошо жерден перинин кызына үйлөнүп, нике кыйдырып, моокуму канып, күйөөлөп, тамаша менен жата берди.

– Кана сиздин уругуңуз, тукумуңуз ким, ата-бабаң кандай жашап келген деп тигилер сурайт.

Тиги кургур молдо:

– Кандын уулу элем деп мактанып таштайт.

Бул өзү калп айтып, кандын уулумун дегенге катыны ызаланат.

– Бул такыма, арам ишке барбайт, таза жолдо жүрөт деп айтпадыңыз беле, күйөөң калп экен деп беркилер сындырат.

Уят болуп, түнүндө төшөккө жатышат. Эртең менен ойгонуп кетсе, өзү гана, алдындагы төшөгү калыптыр, төшөгүнүн чекесинин баарын кесип кетиптир. Төшөктүн калгандары алтын, баалуу оокаттар. Ошону ороп көтөрүп, каңгырап жөнөп, бир аз күнү жол жүрөт. Ошондо бүркүт келип, дагы алып учуп турган жерине келип түшүрүп кетти. Жана колтуктаганым алтын экен, ошонун күчү менен мунара салдым деди.

Нике кыйылып, бой кошушуп калдык эле, өзүңө-өзүн кылдың, мени уятка салдың деп аялым ушул жерге таштап кеткен. Дагы бир көзүмө көрүнөр бекен деп, намаз багымдатта чыгамын, намаз шамга чейин асманда карап турамын. Карап жатып, айлам буткөндөн кийин төшөгүмө жатамын. Мына мунун сыры ушул экен. Ушул сырды молдонун сырын билип кел дегенге барып айтат.

Айтканда катын ыраазы болуп, эли-жери менен карап баш кошуп жатып калды.

КЕДЕЙДИН ҮЧ УУЛУ (жомок)

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Дептер №4. Айткан: Рысбек уулу Өзбек. 1926-жылы туулган. Кара-Көл шаары, Серый көчөсү, кв16. Суусамырда мейманда жүргөндө жазылды. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Бар экен, жок экен, ач экен, ток экен. Илгери өткөн заманда Сарымсак аттуу кедей болгон экен. Турмуштан кысталып, жалаң өзүнүн билек күчү менен иштеп, жан сактап, кандайдыр бир жылдары насиби буйуруп, Бурул аттуу бир кедейдин кызына үйлөнүп, таң аткандан керели кечке чейин иштеп, байлардын отунун алып, отун жагып, жайдыр-кыштыр эч тынбайт.

Жаш жары Бурул да байдын казанын кармап, күлүн чыгарып, суусун алып келип, эптеп өлбөстүн күнүн өткөрөт. Жылдар өтүп, Сарымсак кедей уулду болот. Эң уулу Токтоназар, экинчиси Токтобай, үчүнчү уулунун аты Токтаалы. Токтоназар он алтыга, Токтобай он төрткө чыгат.

Токтаалы он экиге толгон кезде Сарымсакка карылык жетип, баштагыдай байлардын катуу жумштарына жарабай калат.

Күндөрдүн бир күнүндө балдарынын маңдайына отуруп, балдарын кепке салат.

Биринчи уулу Токтоназар айтат:

– Мен байдын ак көңүлүн таап, көп дүнүйө табамын. Ошонун жарымыш сарп кылып, сизди багамын дейт.

Сарымсак:

– Дурус, балам жакшы тилегиң бар экен. Жарымышын сарп кылганың көптүк кылбас бекен, балам. Өзүңдүн да алган жарың болот, бала-чакаң кыйналып калбайбы, ондон бир үлүшүңдү таамай берип баксаң кемпир-чал кор болбойбуз дейт.

Ага баласы:

– Ата, айтканым айткан деп болбойт.

Андан кийин:

– Болуптур, балам, тапкан учуруңда көрөлү деди.

Экинчи уулу Токтобайга кайрылды:

– Балам, сен кандай кылып багасың, айтчы угайын оюңду деди.

Анда Токтобай агасын жекирип тилдеп кирди:

– Менден улуу болуп туруп эсиң жок. Уялбай жарымышын сарп кылам дейсиң. Мен да адамга кайрымдуу байларга малай жүрүп, толугу менен тапкан дүнүйөмдү жумшайм, аял албайм. Дүнүйөдө ата-энеден кымбат эмне бар. Силерди бүт тапканымды сарптап багамын. Аял алсам бөлүнүштүү болуп силерге каралай албай калууга мүмкүн. Эгерде өмүрдү берсе, силерди өлөр-өлгөнчө алаканыма салып багамын.

Жаза тайып көзүңөр жумулуп кеткенде болсо, Сарымсак кедейдин күмбөзү деп, кооз эстелик курдурамын. Эки жылы иштеп оокат таап, анан турмуш курууга койомун, ага чейин сизди гана апам менен баксам деген тилегим бар деди.

Анда Сарымсак кедей уулу Токтобайдын айткан сөзүнө абдан ичи эзилип, айтса-айтпаса төгүңбү, балдарым жетилип бараткан тура, үйлөнбөстөн ата-энемди багам дейт тура, акылыңдан айланайын деп, ошол убакта өзүн багууда тургандай сезип, бир жагынан кубана, экинчи жагынан тобо кылып, уулуна эч нерсе деп айта албастан, кичүү уулуна кайрылды.

– Кана балам, сен бизди кандайча багасың, оюңду айтчы угалы деди.

Үчүнчү уулу Токтаалы:

– Ээ ата, сиз бекер эле бизден сурап убара болуп жатасыз. Токтобай байкем тапкан дүнүйөмдүн жарымын сарп кылып багам деди го. Байкемдики деле туура, балалуу-чакалуу болуп калсам, жарымын өзүмө, бала-чакама жетсин дегени оюу туура. Токтобай байкемдин айтканында деле калет жок. Эң биринчи жашоого көнүгүү, көп жылдар бою чыдоо, бул өзү эле барып турган эрдик эмеспи. Байкемдин айткандары абдан туура, эми менин сизге бере турган жообум: ата сиздин карыганыңыз, менин бакканым билет деди.

Анда атасы:

– Ээ балам, бул эмне дегениң? Менин карыганымды билсең, мен карыдым да, анда бакбайсыңбы дейт.

– Мына ошону айтып жатпаймынбы, сиз карыдыңыз, мен жашмын, сизди багууга убактым жетпей жатпайбы деди эле.

Атасы:

– Балдарым, бул жүрүшүңөр жарабайт. Үчөөңөр тең кетсеңер болбойт. Токтаалы жаш, биз менен болсун, экөөңөр бир жылча бир жакка барып иштеп келгиле деди.

Макул болушуп, Токтоназар менен Токтобай азыраак жол азыгын камдана баштады.

Токтаалы да болбой атасына, апасына:

-Өзүңүз айтасыз го, он эки жашта күнөөгө батат. Он экисинен эл бийлегендер болот деп, а мен эл бийлебей эле эптеп өз оокатымды табууга кантип жарабайын деп ач кенедей асыла бергенден кийин:

– Мейлиң, байкелериң менен барсаң барып келгин деп ак батасын берип, кемпир-чал узатып калат.

Үч бир тууган жүрүп отуруп, бир топ күндөр өткөндөн кийин, түгөнгөн тоонун тумшукта, туюкталган кысыкта бара жаткан жолоочу үч тарапка кетет. Биринчи жолуна «барса келет» деп жазуу жаздырып койгонун, Токтоназар эжелеп жатып окуйт. Экинчи жолуна, «барса келер, келбеси күмөн» деп, үчүнчү жолуна, «барса келбейт» деп жазган.

Бардык жазуулардын этегине жалгыздан жол жүрүш, экиден жүрүүгө уруксаат эмес деген эскертүүлөрү бар экен. Эми эмне кылыш керек?

– Чогуу кетүүгө уруксаат эмес. Мынабу барса келбесине мен барайын. Мен силерге караганда мектеп көрүп калдым. Экинчиден силерден улуумун деди улуу агасы Токтоназар.

Ага эң кичүү иниси Токтаалы болбоду.

– Байке, өзүңүз айткандай, улуулата жол бериш керек. Сиз биринчи окуганда «барса келет» деп окугансыз, ал сизге тиешелүү. Себеби сиз бизден улуусуз. Экинчи окуганда «барса келер келбеси күмөн» деп окугансыз. Ал Токтобай байкеме тиешелүү. Себеби Токтобай байкем менден улуу. Үчүнчүсүндө «барса келбес» деп окугансыз. Ал мага, менин үлүшүмө туура келип жатат. Эмнеси болсо да бир жыл маалы болгондо ушул секиден табышабыз. Мурда келгенибиз жети күндөн күтүшөбүз. Жети күндө келбесе, анан кете бермей деп, үч бир тууган үч жолго түшөт.

Эң эле опурталдуу барса келбеске кетип бара жаткан Токтаалы. Бир азыраак жол жургөндөн кийин

жайылып жаткан койго кез келет. Жер жайнаган кой, карап турса бири да баспайт, бири да оттобойт. Кой жайылып, чөп үзгөнү чөп үзүп, кашынганы кашынган бойдон турган-турган жеринде катып калган. Койчусу жок Токтаалы жолдон чыгып койду аралап, койчусун издей баштады. Кырда таягына сүйөнгөн бойдон ал дагы катып калган. Жанына барып кыйкырып сураса да жооп жок. Акырында таягын кармалап карап турса, бир темир сороюп чыгып турат. Эмне темир болду экен деп, баягы темирди басып койсо, койлор маарап, койчу тилге кирип сүйлөй баштайт.

– Ажалың жок бала экенсиң, сен бул жакка кандайча келдиң. Эч кимге билгизбей жасаган тээктер бар. Аны бир бассаң болду, ал Чоюнбашка туташтырылган. Басарың менен Чоюнбаш чокуга бир салып, бул дүйнө менен кош айтыштырып коёт. Эмнеси болсо да бактың бар экен, таяктын боорундагы темирди кайдан билдиң? – деп дагы толгон-токой суроолорду берди.

Жай олтуруп Токтаалы түшүндүрдү. Эмне көргөнүн, кандайча келгенин, эч нерсесин койбой айтып берди.

Койчу Токтаалы карап:

– Биздин турганыбызга канча жыл болду. Белгисиз бир мастан кемпир башчыбыз, койчусу жалгыз менмин. Жүз миңдеген койу бар. Жакшылып семирп келгенден кийин, беш жүзбү, миңби, ага баары бир, турган-турган жеринде катырып коёт. Болбосо ушунча жүз миңдеген койго бир адамдын көздөөсү жетишеби. Чөп орбойбуз, жем жебейт, суу ичпейт. Керек деген маалда дубасын жандырып, койдон керегинче айдатып кетет. Мындан ары эки белес ашкандан кийин эчки жайылган жерге барасың. Ичинде ак серкенин мойнунда коңгуроо бар. Коңгуроодогу тээкти бассаң, эчки маарап, жайыла баштайт. Аралап жүрүп отурсаң, шагылдуу боркулдун этегинде мага

окшогон койчуманы бар. Калган сөздү ошол эчки баккан койчудан уккун деп сөзүн кыскартты.

Айткандай эле агылгалап жолго түшпөй жүрүп отуруп, калың эчкинин жайылган жерине жетти. Ичинен издеп жүрүп ак серкени тапты да, моюнундагы коңгуроо орноткон тээкти басты эле, бардык эчкиге жан кирип, маараганы маарап, оттоп басканы басып, айланага текши кыймыл кирип калды. Шагылдуу боркулдун этегине барса, койчуманы бар экен, баягы серкедеги тээкти басканда эле кошо жан кирди. Саламдашып, учурашып, экөө көпкө сырдашат.

– Эми жаш бала экенсиң, тилегиң орундалсын, мындан ары саналуу беш белес ашсаң, көз кайкыган жайыкка учурайсың. Жүрө түшсөң кадимкидей жайылып жаткан уйга кез келесиң. Жакындап барсаң, алар да ушул көргөн кой-эчки сыяктуу оттогону оттогон, жатканы жаткан жерде кыймылсыз турганын көрөсүң. Уй ичинде көркөмү келишкен көк буканын мүйүзүнө орнотулган биздин серкенин моюнундагы коңгуроодогу тээктей тээги бар. Ошону бассаң барлык уйга жан кирет. Ошонун жанында тура берсең кызыл кашка ноопас минген уйчуман өзү жетип келип, сага ыракмат айтып, кучактап кубанып тосуп алат. Калган сөздү ошол койчумандан уксаң болот деди.

Таң азандан чыккан Токтаалы жолсуз адыр менен саналуу беш белес ашканда көз жоосун алган адам суктанарлыктай түз мейкинге кез келди. Азыраак жүргөндөн кийин жайытта катып калган уйга кез болду. Аралап жүрүп, бир күн, бир түн дегенде баякы көк буканы таап, мүйүзүндөгү тээгин басып туруп келди эле, көз ачып жумганча нечен уй бүткөндүн баары кыймылга кирди. Көп узабастан кызыл кашка ноопас минген карыя ноопасынан секирип түшүп, бала менен кучакташып көрүшүп, кандайча келгендигин, эмне иш менен жүргөндүгүн сурап укту.

– Балам, өзүң жаш болгонуң менен идирегиң бар окшойт. Асты-кийининди байкап жүргөнүңө ырак-

мат, уулум. Биздин болсо карылыгыбыз жетти. Эчкинин жашындай жашыбыз калды. Күндөп-түндөп иштегенибиз Абдиджалил кандын малын багабыз. Үстүбүздөн билгенин эч ким билбеген аяр мастан кемпир башкарып турат. Абдан жакшы жайыттарга жиберип, семирген кезде уйу, койу, жылкысы болобу жайылып келатканда ушинтип кандай кыймылда, орду-ордуна катырып таштайт экен. Чөп камдабайбыз, суу бербейбиз. Керек деген маалда падышага жеткирип берет. Ууру, бөрү дегенди билбейбиз. Бир жаман адаты, уйчусун да, койчусун да кошо катырып таштайт. Эми балам, мындан ары барсаң, ушул мейкин талаа түгөнүп, кайрадан тоо башталат. Майда чыбырда жер жайнаган жылкы бар. Ошол жылкы ичинде ээр токулгасы менен дал ушул биз сыяктуу катырып таштаган жээрде кашка айгыр бар. Ээрдин кашындагы тээкти бассаң, бардыгына жан кирет. Кашка айгырдан айрылба, минип алып бастырып жүрүп, олтурсаң, мунарыктап алыстан шаардын карааны көрүнөт. Көрүнгөн шаар Абдиджалил кандын шаары. Ошол шаарга баргын, четине бир үйгө кайрылып жатып алып, эртең менен эрте күндүн мурдун тийгизбестен бар. А киши күн чыкканча уктап жаткан адамды көрсө, эрте туруп эмгектенгенден качкан адамбы, өз ырыскысын өзү кырккан неменин айбандан айырмасы жок. Бул дүйнөгө уйку үчүн келген болсо, түбөлүккө уктай берсин, болбосо эртең менен салкында бүткөргөн жумуш бирөөлөр бүткөргөн сыяктуу болот – деп ар бир айылга тыңчы коюп, уктап күн тийгенге калса, хандын алдына алып келип, дарга асып коюшат. Эми сен түз эле таң аппак аткан мезгилде түз эле үстүнө кирип барып, салам айтып, жай жообунду божурап, көпкө созбогун, бала болоюн деп келдим эле, жок дегенде бир жылча кой кайтарып бала болуп берейин дей бергин. Сенин бир туугандарыңдын эмне болуп жатканын, кайсы күнү кетээриңди баарын өзү билет. Мейли,

балам десе болду, адал эмгектене бер. Акыры өзү билип, жыл маалында жөнөтөт. Болбосо өмүр бою кызматында кала бересиң. Каяша айтсаң башыңды алдыртып коёт. Жолуң ачылсын, менин айткандарымды эсиңден чыгарбагын, уулум деп батасын берип, узатып кала берди.

Карыя уйчумандан бошонуп, чыгар менен жүрүп өтүп, үч күн, үч түн дегенде издеп жүрүп жылкы турган жерге барды. Жээрде кашка айгырды таап, ээр алдындагы тээкти басты, ой-тоо дебей жылкынын барлыгына жан кирип, ой-тоонун баарына жан кире баштады. Колдон чыгарбай жээрде кашка айгырды минип, тоону түптөп жүрүп олтуруп, кечке жуук шаарга барып, бир айылга кайрылып, таң заардан туруп, түз эле Абдигалилдин ордосуна келип, аттан түшүп, кол куушуруп хан алдына барып:

– Сизге бала болоюн деп келдим эле, жок дегенде бир жылча таалимиңизди алып кетсем, бала болуп! – деп зарлап туруп алгандан кийин:

– Болуптур, балам, ак ниет бол! – деп тим болду. Башка сөзгө өткөн жок.

Кандай жумушу болсо да тайманбастан каралаша берди. Тез эле Токтаалы балам деп ишенип, көп жумуштарга жумшоочу болду. Өзүнүн илбериңкилиги менен Абдигалил канга жагып калды. Бекер карап туруу болбойт. Козу-кой кайтаруу, отун алуу, от жагуу жагынан үйүндө эле кара жумушка көнүп калган. Токтаалы кабагым-кашым дебестен, алы жеткен жумуштан эч баш тартпады. Бирок кандайдыр төмөндөгүдөй бир ой Токтаалынын тынчын кетире баштады. «Байкелерим менен барып, мен да ал жетишинче азыраак акча таап келишим керек. Байкелерим мал, кийим табышса, мен болсо, канга бала болуп жүрдүм деп, эч нерсе жок, эки колумду мурдума тыгып барганым болбойт го» – деп дүнүйө табуу жагын ойлоду. Эң биринчи кандын келинин, кызын алдасам деген ойдо болду.

Күндөрдүн бир күнүндө, жайлоодо кара топурактуу, сууга жакын бир жердин чөбүн жулуп, бир күндө тазалап, эки жагынан үч кестен аралык коюп, кырк түп дарбыз айдайт. Дарбызы абдан жакшы чыгат. Жаңыдан чылбыр таштайын деп калганда эриккен кандын кызы менен келини ышкын терип келе жатып, койун үйүн көздөй каптатып коюп, эрбеңдеп ээн талаада бир нерсе кылган болуп жүргөн Токтаалынын жанына басып келишет.

Аралыгын бир ат чабымдай тигип, мунун дыйкандыгын кара дешип, аябай күлүшөт.

– Сенин мээң барбы, Токтаалы жайлоонун башы, суу муздак, аралыгы алыс болсо, кандын малы батпай жүрсө, мал тебелеп таштабайбы дарбыздарыңды, мындайынан карасаң этегине суу чыкпай калган сыяктанат. Ушул жерге куру мээнет болуп, айдаганың кимдин чекесин ысытмак, башың иштебегенден кийин эмне мынча кыйналып жатасың? – деген шылдыңына чыдабай Токтаалы:

– Силер өз жолуңар менен, мен өз жолум менен, кыйналбасаң эмгектин үзүрү болбойт. Мен силерге түшүндүрүп берейин анан күлгүлө – деп кыз менен келиндин сөзүнө териге сүйлөдү. Биринчиден, мен бул дарбызды айдаган себебим, ушундай жайлоодо эгин, мөмө өсүүсүн билмекчимин, бул жер күнгө бет, бырс эткен таш жок. Кыян келүүдөн алыс, зоодон алыс. Айдоом зоого жакын болсо, түшкү ысыкта жылкы көлөкөлөп, күн жаанда корголоп тебелеп кетет болуучу. Эми бул жерге жылкычылар жаанда да, ысыкта да келбейт. Ошентип жылкы тебелөөдөн калган. Болбосо ушунча өскөнчө тебелөөдөн калган беле? Экинчиден, чөбүн койбой таза жулуп таштаган себебим, такыр жерге койлор келбейт чөп жок болсо, эмнесине келсин, дарбыздын өзүн кой жебейт, качан гана түйүлгөндө чылбыр таштап көгөрө баштаганда мал аралайт. Ага чейин бул конуштан көчүп кетебиз. Өйдө-ылдый мал издегендер суусунун кандырат деп жооп берет.

Айткан сөзү орундуу болуп калганга сына түшкөн кандын кызы менен келини эптеп шылтоо таап, баланы жеңмекчи болот.

– Мына көрдүңбү, акыры түп дарбызыңа суу жетпей калган, бул эч качан дарбыз болбойт дешет.

Анда бала:

– Силер билбейт турбайсыңарбы, мен эртең менен келип зоо түбүнө буруп кетем. Кечке күнгө жакын олтуруп, түндөсү сугарат. Күндүзү сууну тартып таштаймын. Эң акыркы түбүнө астынан жер таш чыгып, дем болуп чыкма болуп калган, баары бир андан эч нерсе болбойт, булар берген түшүмдү алар деле берет деди.

Келин менен кыз ошол жерден талашты баштайт. Сенин бардык айдаганың кырк күн болсо, бир түбүнө суу жетпей калса, эч болбойт – деп, жаалап, талаша беришти.

– Эмнеден мелдешем – деп, абалы өз ара сөзгө келишти.

– Эгер силердики туура болбой калса, эмне бериңер? – деди.

Анда кандын келини менен кызы:

– Биздин колубуздан эмне болсо келет. Менин күйөөмдүн күлүк кара тулпарын ээр токуму, жаракжабдыгы менен алып беремин – деди келин.

Анда кандын кызы:

– Мен атамдын даарат алып жүргөн алтын кумганы бар, ошону алып беремин – деди.

Анда Токтаалы:

– Эми сиздерди баары бир, кара тулпарды, жоо жарагы, ээр токулгасы менен менен сайсаң, сен болсо алтын кумган сайсаң, мен болсо эч нерсем жок, бир кедейдин баласымын, малым да, пулум да жок, өзүмдү өмүр бою кулдукка сайдым. Эгер утулуп калсам, ушул экөөңүздөрдүн айтканыңар менен болуп, өмүр бою силерге кул болууга даярмын – деди.

– Анда эмесе калыска түшөбүз, калыс адамды кайдан табабыз дешти кандын кызы менен келини:

Анда Токтаалы:

– Калысты таптым, кандын өзүнө калыска түшөбүз. Дүйнөдө андан ашкан калыс жок. Биз эмес эр өлтүрүп, эриш бузгандарды калыстыгы менен таң калтырган деди бала.

– Бирибиздин атабыз, бирибиздин кайнатабыз болсо, кантип ушул жетим менен мелдештик эле деп айтмак элек, башка калыс тапкын дешти.

Ага бала болгон жок. «Падыша кудаа эмес, кудаадан жудаа эмес», кан турганда башка кишилер калыстыкка жарабайт. Эгер силер уялсаңар үйдүн сыртында менин айткан кебимди толук угуп тургула, кийин укканыбыз жок деп чатак чыгарбагыдай болгула деди Токтаалы.

Баланын кебине келин менен кыз аргасыздан макул болушту. Кеч кирди, койду короону карата айдап, келин менен кызды кандын тушундагы капшытка коюп, өзү ак өргөгө салам айтып кирип барып, сыңар тизелеп отура калып:

– Кан ата, мен бүгүн бир чатак иш менен келдим, калыстык кылып бир ажаатыбызды ачып койсоңуз экен деди.

– Айтчы балам, ажатыңды ачып берейин деди.

– Анда эмесе, сизге бала болуп келгенден бери эл-журт дыйкан экен деп жүрсүн деп, кой жайчу жердин күңгөй багытына саналуу кырк түп дарбыз айдадым. Ушунча сан жетпес жылкылардын туягы тийбей, койлор, уйлар тебелебей турган бир жакшы жер таап айдадым эле, чылбыр таштап гүлдөөр маалында сугарат эмеспи, ошол маал болуп сугарсам, сууну жөн эле жөөк менен албастан, суу муздак болуп чирип калбасын деп сууну талаага жайып, муздак илеби кайтып жылуураак болуп ичиле тургандай болсун деп, суу калың чөптү аралап келип, жөөккө түшүп, этегине бир түбүнө жетээр менен эле сууну баш жагынан тартып койгомун. Себеби, күндүн мурду чыгып кетсе дарбызды чачып койбосун деп,

ар бир дарбыздын аралыгын үч кулачтан алгамын, ошол акыркы түбүнүн астынан бир таш пайда болуп, суу дем болуп чыгып калган. Ошону көрүп алып, бир эки адам, сенин мобул дарбызың болбойт дейт, мен болот деймин. Ошентип, талаш менен келдим. Хан ата, калыстык кылып, же болоорун, же болбосун айтып берип койсоңуз экен дейт.

– Балам, Токтаалы, бул айтканыңа караганда анык дыйкандын сөзүн айтып жатасың. Бийик тоолуу, абасы салкын, муздак суусу жерге күнгөй тарабынан айдап, аны муздак суу менен сугарбай, кечке чейин жайылып отуруп, зорго жөөккө жеткирсең. Ал эчен жылдан берки кара чирик болуп калган бузулбаган дың жер менен, жердин ширесин боюна тарткан суу өзү эле өсүмдүктүн жаны болуп калат эмеспи. Айтууңа караганда отуз тогуз түбүнө жетип, бир түбүнө чала чарпып жетип, суу жиберсем да тартылып туруп алды дедиң. Суу барган, бирок жер дем болуп тартылып жаткан, ал эч нерсе болбойт, бир түбү заңдан эле болуп калат, балам, мелдешсең мөөрөй сеники дейт.

– Бул калыстыгыңызды айтыңыз ата, ыраазымын! – деп таазим кылып, жүгүнүп чыгып кетет. Сыртка чыгып келин менен кызга айтат:

– Мына, хандын калыстык сөзүн уктунуздар, отуз тогуз түбүнө дем болуп, толук жетпей жатат десем, эч нерсе эмес, заңдан эле болуп калат дебедиби. Эми силердин убадаңар боюнча мелдештерди берүү жагын күтүнө берсеңер болот. Болбосо кан атама кайрадан калыска түшөбүз деп келин менен кыздын жүрөгүн опколжутуп чочутуп койду.

Хандын кызы айтты: Менин алып берүүм оңой эле. Эки-үч күн удаа эле оокат ичпестен таарынып жатып алсам эле эмне сураганыңды беремин, айткын дейт, мен алтын кумганды сурайм, сөзсүз берет деди.

Анда келин: Мен да эмне кылаар айламды таппай турат элем, ырас эстебедимби, мен да сенин жолу-

на түшөмүн. Кез-кезде буулугуп ыйлап да, бир топ күнчө убара боломун. Акыры кара тулпарды жарак-жабдыгы менен берет, аламын. Себеби, эркектер аялдардын көз жашынан коркот дешет го. Эгер ошол чындык болсо, көз жашты көлдөтүп төгүп отуруп албай жаным жокпу деди.

Ошентип арадан бир топ күндөр өтө баштайт. Келин күйөөсү келер тушта тетири карап жатып алып, үшкүрүп-бышкырып капалана берет.

Биринчи күнү кандын баласы сурайт:

– Мынча кимдерден капа болдуң? – деген су-роолорду берип, колуктусунун жанынан чыкпай ай-ланчыктайт. Көздөн жашты кылгыртып, үшкүрүнүп эч жооп айтпайт.

Экинчи күнү ошол жорукта түшөт.

Хандын баласы: Бай болгур, болгон ичиндеги сырыңды айтчы, мен угайын. Кулдардан, күндөрдөн кагуу же мен жөнүндө ушак уктунбу? – деген су-роосуна унчукпастан, оң каратып жаткырса болбос-тон тетири карап, бир жагынан ачка болгон келин көзүнүн жашын төгөт.

Хандын уулу өз ичинен эмне кылаар айласын билбей, жүрөгү күйүп таң атканча колуктусу ачкадан уктабаса өзү эмне болду, же бир жери ооруп жатабы, табып издеп тапсамбы деп нечен түркүн ойлор менен таң атырат.

Эртеси дагы эле үшкүрүп-бышкырып ыйлай бер-гендиктен улам, жанына келип отуруп: Сенин эмне көздөгөнүң бар, же бир нерсе жетишпей турабы, сурагын бардыгын орундатайын дегенде аялы:

– Эгер орундатсаң айтам, болбосо убара болбой эле коёюн деди.

– Айт, айта бергин, эмне болсо да орундатамын, эгер колдон келе турган болсо, орундатпасам адам эмес дегин деди.

– Анда эмесе мен ушул козу-кой кайтарып жүр-гөн Токтаалы жетимге сенин кара тулпарыңды ээр

токулгасы менен уткузуп жибердим, ошону кантип айтарымды билбей же макул болбой коёбу деп ар кайсы ойлорго түшүп ыйлап жатамын. Эгер тулпарды бере албаймын десең, ушул жетимге өмүр бою күң боломун – деп дагы ыйлады. Ары ойлонуп, бери ойлонуп беремин деген сөз оозунан чыгып кеткен. Оң карап күлүп, сол карап жашып:

– Эми мейли болуптур, эр жигиттин алдындагы атты бийлеп уткузганыңа мындан аркыларга сабак болсун, эркектир-аялдыр өз-өз буюмун өзү билсин, аял эркектин, эркек аялдын буюмуна тийбесин деп атты мингизет.

Атын жетелеп келип, Токтаалыга берет. Токтаалынын санаасы тынып, тулпарга минип, кой кайтара баштайт. Күндөрдүн бир күнүндө кызга келет.

– Кана эми, жеңең болсо кутулду, көрдүңбү. Кара тулпарды минип жүрөмүн. Сен дагы эртелеткиниң, жыл маалы болоюн деп калды. Хан атамдан үйгө кетүүгө жооп сурайын дейт.

Кандын эрке кызы түз эле атасынын үстүнө кирип барып ачык айтат.

– Ата, мени кызым дей турган болсоңуз даарат алган алтын кумганыңызды бериңиз, мен болбогон бирөөлөр менен мелдешип уткузуп жибердим дейт.

Ошондо кан оюна кылт эте түшүп, дароо түшүнөт: Түшүнүктүү, баягыда Токтаалы балам калыстыкка кырк түп дарбызынын болор-болбосун сурабады беле, болду-болбоду дал ошол. Токтаалыдан болгон шамал экендигин билген кексе кан:

– Болуптур, балам, мелдешкен нерсени бербей коюш адамкерчиликке жатпайт, алгын! – деп алтын кумганын берет.

Секин алып чыгып кетип, Токтаалыга алып барып берет.

Токтаалы алтын кумганды алгандан кийин, терең ойго батып отуруп, өзүнчө бир ой пайда болот. «Кандын баласынын тулпарын, кызынан алтын кумган

утуп алдым» – деп күнүгө тулпар минип кой кайтаруу мага иласим экен, мүмкүн болсо, кан атамдан үйгө кетүүгө уруксаат сурайын деген ойдо болуп, кара тулпарды минип келип, кериге барып байлап кирип барып – Кан ата, жыл маалы болоюн деп калды, уруксаат берсеңиз элге кайтсам деп уруксаат сурады.

Кан анда: Балам, бир жыл болсо да балам болуп калдың эле, көздөгөн максатың эмне балам деди.

– Көздөгөн максатым, эки агамдын аманчылыгы, ошолор аман-эсен болуп жолго чыгышса, анан өзүбүздүн болжошкон жерибиз бар эле, алар мурда барса, бир жумага чейин күтөм дешкен. А мен мурда барсам, бир жумага чейин күтөм, болбосо элге кете бермей. Эгер кан ата, мүмкүн болсо, менден мурда эки агамды бошотсоңуз экен деди.

– Болуптур, балам, эки агаңды бошотоюн, кийим, акча, жар керекпи, уялбастан сурагын, балам деди.

– Ыраазымын, кан ата, бизге малдын да, кийимдин да, жардын да өз учурунда бешенеге жазгандай болорбуз. Эки агамды ээрчитип, барса келбес сапардан аман калсам, мындан артык олжо жок дегенде:

– Анда эмесе, болуптур, балам, пейлиңден тап, – деп бата берип, Токтаалыга кетүүгө уруксаат берет да:

– Жолдон бирөөлөр кармаса, ушул темирди көргөзсөң коё берет деп түшүндүрүп, колуна белги тагылган ак калай берет.

Кара тулпарды минип, алтын кумганды куюшканга бекем байлап, элин карап жол тартат. Үч күн, үч түн жол жүргөндөн кийин, баягы болжошкон жерге келсе, ошол жерде күтүп отурушуптур. Агалары менен кучакташып көрүшүп, жай алып отурары менен:

– Сен каяктан келген адамсың? – деп оозду тоскон жаш жигиттер сурай башташты.

Жооп берүүнүн ордуна баягы кан берген темирин көргөзөт. Аны көрөрү менен:

– Бая эле ошондой дебейсиңби? – деп агаларына кошуп, сыртка чыгууга кай жакка кетсе да, өз эрки экендигин билгизишет.

Сыртка чыкканда тулпарга агаларын:

– Мингиле! – деп, берсе минбей коюшат. Себеби, атасына ар кимиси өз тапкандарын алып барышмак. Эң кичүү иниси тапкан кара тулпарды алып баруудан агалары баш тартышты.

– Биз мына бул жаткан аздыр-көптүр табылгабызды өзүбүз айдап бара беребиз. Сенин атың бар, бизге карабай алга бара бер, күткөн жерден күтөөрсүн, күтпөсөң түз эле үйгө бара берсең болот дешти.

Токтаалы агаларынын сөзүн уккандан кийин, чоң жол менен жүрүп отуруп, бир айылдан өтө бергенде жоо жарак кийими бар, желдей учкан ат минген жигит учурайт. Салам айтса алик албай, аттын оозун коё берип кете берет. Ичи күйгөн Токтаалы аттан түшүп, төш өлөңүн бош тартып, чап өлөңүн, кош басмайылды бек тартып, оозун коё берди эле, көп узабай барып калың долонолуу булакка түшүп, тулпардын белин бошотуп, бир долоного аса байлап, өзү нары-бери басып турса, баягы жигит атын көлшал кара терге түшүрүп жетип барат.

Бала жолдон тосуп алып, дагы салам айтат. Саламга алик алуунун ордуна:

– Аттан түшүп, атты кармап тур! – деп буйрук берет. Бала атты кармап турат.

– Сен каяктан жүргөн, кимдин баласысың? – деп сурайт.

Кандын баласы дейин десе кийими начар, анда Токтаалы шашпастан атынын чылбырын өзүнө кармагып жатып:

– Ошол кандын өзүнүн баласымын деди.

Баягы жигит кадимкидей чыйралып: Сага окшогон кандын баласы жок, жаныңды жеп калп айтып жатасың. Сен андан көрө тулпарды мага саткын деди эле:

Токтаалы: Эч кандай сата албаймын. Мен кандын баласы болгондон кийин өзүм минип жүрүшүм керек деди.

– Деги сен бул тулпарыңды эмнеге сатасың? – Малгабы, пулгабы, жаргабы? Акыры сатышың керекпи? Эгер сатпасаң зордуктап болсо да алып кетем деди.

– Зордукчуга, ууруга мал жокпу? Зордукчу зордуктаса, ууру уурдап алат. Сиз зордуктап алганыңызга жол болсун. Агамдын досу болсоңуз, менден зордуктап тулпар алсаңыз, досуңуз укса эмне болт? Мени жаш, коркот экен деп ойлобоңуз. Өз оюма койсоңуз эч кандай тулпарды бере албаймын. Анан зордоп алам дечү болсоңуз, баары бир мени зордуктап коё албайсыз. Эгер өлтүргөн кундө да эл оозу элек дейт, угулбай койбойт. Ошондо эл карысынан жашына чейин, баласынан-чакасына чейин күлбөгөн эл күлбөйбү, айтпаган эл аңыз кылып айтпайбы. Бир тулпар үчүн досунун инисин өлтүрдү дебейби дейт.

Ага болбостон: Мен эчен жолу барып жүргөмүн. Сага окшогондорду ким көргөн. Кара тулпарды уурдап, өзүнөн башка киши даарат албаган аяш атамдын касиеттүү кумганын алып жүргөнүңдү карагын. Сен жаныңды жеп, сабап калптарды айтып, менден кутулуп кеткиң бар. Эч убакта барбайсың. Жок десең тулпарыңды бир кара буурага жүктөгөн алтын бар, ошону алгын да жолго түш, кара тулпарды мага калтыргын деди.

Ага Токтаалы болбоду:

– Мен дагы атайын, падышанын баласымын, өз дүнүйөмдү өзүм уурдамак белем. Бул өзүмдүн тулпарым, агамдыкы болгондон кийин өзүмдүкү болот. Алтын кумган атамдыкы болсо, баласы болсом меники болбой кимдики, ойлонуп көрүңүзчү деди.

Макул, сен падышанын баласы болсоң, анда мен эмнеси болом. Падышанын уулу болгондон кийин билишиң керек. – дегенде, бала токтолбостон кара

буурадагы алтынды айтканда эле кербен башчысы Жоробек деген жигит экендигин дароо эске түшүрүп:

– Сиз атамдын кербен башчысы болуп кызмат кылат эмессизби, жаңылбасам, сиздин атыңыз Жоробек болууга тийиш деди.

Жоробек шылкыя жер тиктеп: Бул шумпай падышанын баласымын деп мени алдап жатат, мунун калпын чыгарыш үчүн хан алдына айдап барсамбы? Кокус баласы болуп калса, балам, өзүмдүн баламды өзүмө айдап келипсиң, абдан жакшы кыраакы жигит болгон турбайсыңбы десе мен эмне дейм? Андан көрө бул баланы алдап колго түшүрүү керек деп көпкө ойлонот.

– Кан астына барасыз – деди.

Анда Токтаалы:

– Эмнеге барамын. Мен үйдөн минип чыккан атым үчүн бармак белем. Кандай түшүнбөгөн адамсыз, ушул сизди да атам ишенип, соода-сатыкка коюп, минтип кербен башчысы кылып иштетип жүрөт деди.

Намыстанган Жоробек: Эч кайда барбайсың. Кыскасы кандын сендей баласы жок. Сен кимди окуткуч келди? – дегенде Токтаалы айтты:

– Сиз менин айтканыма болбой, көнбөй жатасыз. Кайра жолдон калып жөн эле бара берелиби, баалуу нерседен мелдешип, анан баралы – деди.

– Эгер хан сени балам эмес десе, сен эмне саясың? – деди Токтаалыга.

Токтаалы:

– Ушул минип турган кара тулпарымды, алтын кумганы менен кошуп саямын. Өзүң эмне саясың?

– Мен ушул миң төөнүн ичинде өз салмагына жакын алтын жүктөлгөн кара буураны алтыны менен сайдым деди.

Экөө кол алышып убадалашты.

Ошол кезде Токтаалы:

– Эгер атам мени балам деп бир ооз эле айтса болду. Кайрадан тантышып сурашып отурбайбыз.

Сөздөн эмне чыкса, ошону орундатабыз деп убадаларын бекемдеп, канды карай жол жүрүштү.

Аттардын оозун коё берип отуруп, тез эле кандын ордосуна кирип келишти.

Токтаалы баягы өзү бала болуп жүргөндө кирген жагы менен Жоробекти ээрчитип, кандын астына барып чөгөлөп отура калат да:

– Кан ата, арызым бар дейт.

– Айт, балам, айта бер дейт.

– Айтсам ата, сиздин кербен башчыңыз, мына бул Жоробек деген жигитиңиз, сен кандын баласы эмессиң, бир дагы балалык белгиң жок, сен башкалардын баласысың, кыскасы мени арамдан бүткөнсүн дегендей ой менен экөөбүз сиздин алдыңызга келдик. Мен сизге адал ниетим менен эле бала болом деп келбедим беле, анан буга окшогон жигиттериңиз мени шылдыңдап, сен уурусун, сен кандын адал баласы болгуча качан? – деп зээнимди кейитти. Мен балаңыз болгондугум чын болсо, жалган деп айтып түшүндүрүп берсеңиз деди.

– Жоробек балам, сен менин баламды кандай сен кандын баласы эмессиң деп айтууга акың бар? – деп катчысын чакырып, кандын уулу Токтаалы деп күбөлүк жазып берип туруп: – Мына бул Токтаалы менин уулум, ушул үйдө жүргөнүн көрүп билбеген кыраакы эместигиң үчүн каяктан болсо да, мелдешиңди берип кутулуп, өзүң ошол бүтөөрүң менен ушул жерде болгун деди.

Жоробек заңгырап басып сыртка чыгып, өзүнүн кербенчилерине келип, баягы айтылган кара буураны алтыны менен Токтаалыга алып берет да, өзү кандын өкүмү боюнча, кайрадан кандын алдына барууга жөнөп кетет.

Кара тулпарды минип, алтын кумганды канжыгага чалып, кара буураны алтыны менен жетелеп, Токтаалы үйүн көздөй жөнөп жол жүрүп, эки күн өткөндөн кийин үйүнө келсе, кечинде баягы жаман

үйдүн ичинде дуулдап көңүлдүү үндөр чыгып жатат. Алысыраак жерге буураны чөгөрүп, аты баягы кара тулпарды бир даракка аса байлап, өзү агаларынын кызыгын угууга, үйдүн эшигине келип тыңшайт.

Улуу агасы Токтоназар айтып кирет:

– Ушул жерден чыккандан буларга өзүм баш көз болуп бардым. Бир жерге барсак, жол үч жакты көздөй кетет экен. Буларды олтургузуп коюп, өзүм азыраак кат тааныйт эмесминби, жакын барып окусам, үч жолго, үч түрлүү жазуу жазып илип коюшуптур. Эң биринчиси «барса келет» деп жазылыптыр. Көпкө түшүнбөй кайра окусам деле «барса келет» деп жазылыптыр. Экинчи ортоңку жолго барып окусам: «Барса келер келбеси күмөн» деп жазылыптыр. Андан үчүнчүсүнө барып окусам: «барса келбес» деп жазылган, анан бардыгынын аягына: «Ар жолго бирден кирип жолуңарды улантасыңар, экиден, үчтөн, болбосо тобу менен жүрүүгө эч уруксаат эмес» деген жазуулары бар экен деп Токтобай менен Токтаалыга түшүндүрүп, мына бул «барса келбес» деген жолго мен түшөйүн, экинчи «барса келер келбеси күмөн» деген жолго Токтобай сен түш. «Барса келет» деген жазууга Токтаалы сен түшкүн, мындан ары экиден-үчтөн жүрүүгө мүмкүн эмес экен деп айтаарым менен Токтаалы тура калып:

– Байкелерим, силер туура эмес бөлүштүрдүңөр. Биринчи, «барса келет» деп окуган элеңиз. Ошол «барса келет» деген жолго өзүңүз түшүңүз. Экинчи «барса келер келбеси күмөн» деген жолго Токтобай байкем түшүүгө тийиш. Үчүнчү «барса келбес» деген жол менин үлүшүмө тийген деп, өзү «барса келбес» жолуна кирип, экөөбүздү эки башка жолго салды. Кимде ким мурда келсе, бир жума бою ушул жерге күтүп, келбегенде жолун улантып кете бермей деп убадалашып, үчөөбүз үч башка жолго түшүп, жолубузду уланттык. Мен биринчи күнү эл жок ээн сай менен жүрүп, эртеси түз жер менен жүрүп, азыгым

түгөнүп курсагым ача баштаганда эл четине жеттим. Же элинин бай экенин, же элинин жарды экенин бир жыл маалы жүрүп эч түшүнө албадым. Малы кайда жайлайт, даны кайсыл тарапка бышат белгисиз, бирок кабынан ун, казанынан эт өксү болбойт экен. Биздикиндөй шарылдап аккан суусун көрбөдүм, сууну кайдан алат деп ойлонуп жүрсөм, эртең менен күн чыга электе, кечинде кеч караңгы киргенде ар кайсы үйдүн короосунда жыгачтан кооздоп жабылган жерлер болуучу эле. Көрсө ошол төрт чарчы кооздолгон жыгач кудуктан суу алышат экен. Мен көп узабай эле бир адамга учурап, ушундай кедей-кембагал адам элек, мал күтсөк, эл катары болсок деген ойдо өзүмдүн алал таман акы маңдай тер менен жан сактайын деп ушул элге келдим эле десем, тилегиң жакшы экен. Мына бул үйгө жатасың, мына бул үйгө күнүгө кой камалып калат, ошол камалган койду союп, этин мобул үйгө жеткизесиңер деп жыйырма отуздай адамга кошуп койду.

– Бир жыл маалы эле иштейм, эмдиги жылы ушул бүгүнкү күнү бошотсоңуздар экен деп суранам. Баягы киши айтканың кабыл болот деген.

Ошол кишинин айтуусу боюнча күнүгө келген койду союп, бир тамга киргизип, аягынан илип чыгабыз, эртеси баягы союлган кой жок. кыскасы, күнүгө ушул иштерди кайталай бердим. Акыры жыл маалы бүткөндө баягы киши келип:

– Уулум, аз жүрдүңбү, көп жүрдүңбү, биз сага ыраазыбыз, эми сиз бизге ыраазы болгун деди да эки торпок жетелеп келип, бир сыйра кийимимди, жолдо жей турган оокат, азыраак күмүш тыйындан берди.

Ошолорду алып, алардын көргөзгөн жолу менен келсем, баягы ушул жерден күтөбүз деген жерге келип, көчүк басып отуруп калайын десем, Токтобай иним келип калды. Анын эмне болуп жүргөнүн, кандай абалда болгонун өз оозунан уккула деди.

Экинчи уулу Токтобай сөзгө кирди:

– Байкем айткандай, «барса келер келбеси күмөн» деген жолго кирдим. Булардан бөлүнгөндөн кийин же жолум арбыбайт. Оң кол тарабымда тоонун башынан уйлардын жайылып жүргөнүн көрүп, айыл бар окшойт деп, үмүткер болуп жүрүп отуруп, бир жума, жети күн болду дегенде, зорго элге аралаштым. Байкем мага көп азык берген эле. Ошол жетинчи күнү түгөндү. Байкем айткандай, алардын салт-санаасын ким билсин. Өзүмдүн кембагал экенимди, анан азыраак мал таап ата-энемди кор кылбай багуу жагын сураган бир адамга айтып берсем, абдан жакшы болот деп бир үйдү көргөзүп, үч күнгө чейин ушул жерде жатасың деп, ошол үйдө керебеттин түбүндө жатып жүрдүм. Бул жакшы жайга үч күндөн кийин дагы бирөө келет го деп ойлогом. Баягы мени башкарган киши келип, мени керебетке жатууга буюрганда, ошондо мен үчүн экенин билдим. Эзели керебет көрбөгөн жаным, жаткандан кийин көнө баштадым. Өзүмдү болсо бир ак сарайдын ичинде уй сойууга буюрду. Кечке уй сойобуз, кечинде үйгө келип жатмай. Ошентип эл менен бир туугандай болуп кеттим. Элге боор батырыштык кылып алаксып жүрүп, убакыттын өткөнүн билбей калыптырмын. Он кой айдап келип, бир сыйра кийим кийгизип, бир калта күмүш акча берип жөнөтүштү. Болжошкон жерге келсем байкем бар экен. Үчүнчү уулуңуз Токтаалы өз көргөнүн өзү айтып берет деп айтаар менен аңдып турган Токтаалы:

– Ассалому алейкум, мага кезек келдиби? – деп салам айтып кирип келери менен атасы, апасы кучактап бетинен өпкүлөп:

– Ээ, айланайын, уулум, барса келбес сапарга кеткен экенсиң, агаларыңды сыйлап, кичүү мен барамын деп, эми көргөн-билгениңди айта отур дешти ата-энеси:

– Болуптур, бир жыл ичинде баштан өткөзгөнүмдү айтып берейин. Эки байкемден бөлүнгөндөн кийин

жолго кирбей. Жолсуз жер менен бир убактылар жүргөндөн кийин жайылып жүргөн койго жеттим. Бирок бири да баспайт, кашынганы кашынган жерде, басып баратканы ошол баскан түрдө, чөп үзүп жатканы ошол бойдон бардыгы катып калган. Себеби, Абдиджалил хандын мастан кемпири койлорду семиртип туруп койчусу менен кошуп катырып таштайт экен. Койчусуна жетип барып сурасам үндөбөйт. Салам айтсам алик жок. Кадимкидей турат, кыймыл жок. Жанына барып таягын сыйпалап турсам, бир тээк учурады. Басып койсом койлорго, койчуга тил бүттү. Анан эчки жайылып жүргөн жерге бардым, анын тээги текенин мүйүзүндө экен, аларды да жанга киргиздим. Аларды койчу айтып берген эле. Эмне кылышты эчки баккан айтты: уйчуга бар, ичинде көк бука бар. Ошонун мүйүзүндөгү тээкти бассаң, баары тилге кирет, калганын ошондон угасың деген. Айткандай эле ал карыя адам экен, бардыгын айтып берди. Мындан ары жылкы ичинде ээр токулгасы менен жээрде кашка айгыр бар, ошол жээрде кашка айгырды минип, кан алдына барасың деген. Ошол кишинин айтуусу менен айгырды минип, ошол уйчу карыянын үйрөткөндөрүн айтып, бир жыл бала болуп, койун, козусун багып каралашып жүрдүм. Менин эки байкем дагы ушул эле кандын кол алдындагы элге барышты. Мен өзүмдүн айтуум боюнча бала боломун, дүнүйө деген эмесмин. Кара тулпар таптым. Сизди даарат алып жүрсүн деп алтын кумган, азлыр-көптүр үй-там жасалгалап салдыртып алсак деп, бир кара буурага жүктөп алтын алып келдим дегенде, атасы Сарымсактын оозу ачылып:

– Бул каяктагы жокту айтып жатат, кара тулпар, алтын кумган, кара буурага жүктөлгөн алтын алып келдим, ушул туурабы?

Токтоназар эки ургаачы торпок алып келди, жыл айланса эки уй. Токтобайым он кой алып келди, жыл айланса кой-козусу менен көбөйүп калат. Бул

жиндим алып келгени чынбы же жокпу? Сыртка чыгып алып келгениңди көрөлүчү деп сыртка чыкса чын эле кара тулпар байлануу турат. Алтын кумганды канжыгадан чечип келип атасына берет. Кара буурадагы алтынды байкелери менен ташып, жаман үйдүн ичин толтурушат.

– Турмушумда көрбөгөн байлыкты көрдүм. Балдарым жетилип менин канат, куйругум өскөн турбайбы – деп эртеси Токтобайынын алып келген койуна тийбей, алтынга кой сатып алып, заңгыраган жай сатып алып, «жардынын бир тойгону, орто байыганы» деген ылакаптагыдай болуп, кыргыз элине атагы чыккан чоң той берип, үйлүү, жайлуу, малдуу болуп, уулдарын үйлөнтүп, атак-даңкы жер жарган Сарымсак кедей бала-чакасы менен жыргап жатып калган экен.

ҮЧ КОЙЧУ

Инв. №717. 1982-ж. Жумгал, Кочкор райондорунан жыйналган материалдар. Айткан: Жамгырчы уулу Шейшенаалы. 1894-жылы туулган. Уруусу саяк. Багышан селосу, Кызыл-Туу колхозу. Жазган: Буудайбек Сабыр уулу

Илгери-илгери бир байдын бир койчусу бар экен, дагы бир байдын бир койчусу бар экен. Дагы бир байдын койчусу болсо а да кедей экен. Үчөө тең кедей адамдар болот экен. Илгери койчуларга таруу кууруп берип, көмөч көөп берүүчү экен. Үчөө кой жайып жүрүшөт. Бир күнү үчөө кеңешет.

– Сен канчадасың, сен канчадасың дешип. Бири улуу, экинчиси, ортончу, үчүнчүсү кичүүсү болот. Эми үчөөбүз тапкан-ташыганыбызды бир көрөлү. Өлсөк бир чуңкурда, тирүү болсок бир дөбөдө бололу деп макул болушат.

Бир күнү эле баягы улуусу тултуяп эле калат.
Азыгы да жок.

– Эмне болду?

– А атасынын көрү, байдын кемпири тезек тере келбейсиң, отун ала келбейсиң деп кычкач менен башка чаап, башым минтип томуйуп калды дейт.

– Ээ, атаңдын көрү ушинтип жүргөндөн көрө кысыр Илияс деген болот дейт, тилегиңди берет дейт, ошону издеп кетейлиби дешет.

Кечинде койду короого кийирип берип, бол кеттик, деп үчөө кетет.

Үчөө кой дегенге болбой жүрүп кетишет. Жолдо баратышса бир көгала сакал адам жолугуп:

– Ой, кайда баратасыңар? – дейт.

– Кызыр Илиясты издеп баратабыз – дейт.

– Мени да кошуп алгыла дейт.

– Макул деп кошуп алышат.

Жүрүп отурушса бир жерде көп жору, кузгун түшүп жатат.

Улуусу көрүп ойлонот:

– Ээ, кудай, ушу кузгундай болгон көп малым, боз үйүм, аялым болсо жыргап жатар элем ээ – деп.

– Кызыр Илияс: – Аллоакбар, ушунун тилегени келсин деп бата кылып жатып калса, эртең менен турса эле бир заңкыйган үй. Кирип барса эле бир аял отурат отун жанында.

– Ой, сен ушундай кыласыңбы? Чогуу тилейли дебедик беле дешет.

– Менин оюма кетти эле, ошол ушундай болуп калды дейт.

– Эмесе сен кал. Биз да тилейбиз деп үчөө андан ары жөнөйт.

Жүрүп отурушуп көп бир коргул ташка жолугушат. Ортончусу ойлойт. Ушунун баары эле мал болсо, анан кечээкидей болуп калсам. Анда эле жыргабадымбы деп, а да ойлойт. Кызыр:

– Тилегиң кабыл болсун деп коёт. Эртең менен караса эле үйү бар, малы батпай эле маарап калган.

– Сен эмне болгонсуң? – дешет.
– Мен тим эле ушинтип ойлодум эле, анан эле ушундай болуп калыптыр дейт.

Эми эң кичүүсүн ээрчитип алып жөнөйт. Жолдо баратканда:

– Сен эмне сурайсың, тигилер сурап албадыбы – дейт баягы көкала сакал киши.

– Ээ, мен сиздин бергениңизди алам дейт.

– Ой, мен кудай эмесмин. Мен да сага окшогон кишимин. Өзүң эле билип сура дейт.

– Сиздин эле бергениңизди алам.

– Жок, андай эмес. сура деп болбойт. Кетип баратса бир үч боз үй, төрт боз үй турат.

– Жок дегенде тетиги үйлөргө барып, андагы кишилерден сура. Мен кудайдан эмне сурасам болот деп дейт.

Барат. Барып баш жагындагы бир үйгө кирсе аксакал киши отурат.

– Бул үйдүн ээси ким? – дейт.

– Бул ортоңку үйдөн сураңызчы дейт. Ага кирсе бир көгала сакалчан киши отурат.

– Бул айылдын аксакалы ким? – дейт.

– Мобу астыңкы үйдөн сураңызчы дейт. Ал үйгө кирсе бир кара сакалчан киши отурат.

– Мейман келди, мейман келди дейт. Аялынын боюнда бар экен, олтуруп-тура албайт.

– Коонду алып кел, баягы конокко берчү коонду дейт.

Баягы үйдүн үстүндөгү коонду тепкичтен чыга албай онтоп атып араң алып келет. Алып келгенден кийин катынын жонкулдата бир салат.

– Конокко берчүсү ушул беле, беркисин алып кел – дейт. Ал аны көтөрүп алып кайра чыгат. Бир коон алып келет.

– Ии, ушу, ушу болчу дейт.

Аны бузуп жеп отурганда:

– Кана балам, эмне сурайсың дейт.

– Мен кудайдан баш сураймын дейт.

– Ал, болуптур сурасаң дейт.

Менин ушундай бир суроом бар. Айылыңызда бир киши бар экен, сакалы аппак экен. Ал киши ортодогу үйгө жумшады эле, келсем көгала сакал киши экен. Ортончусу болуп калды. Сиз кичүүсү экенсиз, кара сакал экенсиң деди.

– Тээ баш жагындагы аксакал эң кичүүм. Катыны экөө күндө сабашат да тытышат. Эки уулу бар, бирөө арак ичет да, бирөө ууру кылат. Ошол үчөөнүн азабын тартып атып сакалы агарып калды.

– Ортончусунун бир уулу бар. Кирди-чыкты эси бар. Ошо үчүн сакалы көгала.

– Менин бир балам бар. Оюм эмне кылса ошону кылат. Өзү шаарда иштейт. Бирөөгө калп айтпайт, кара санабайт. Аялым тигил. Бир эле коонум бар болчу. Кантер экен деп эки жумшадым эле. Ошондо каяша айткан жок, кайра-кайра барып келди. Мен аялдан камсызмын, ошол үчүн сакалым кара дейт.

– Эмесе, мен эмне деп сурасам болот дейт.

– Сен баш сура, анан ишиң оңолор дейт.

Кайра жөнөп көгала сакал кишиге барат. Барса:

– Ой, сен эмне сурамак болдуң?

– Баш сурамак болдум.

Эми сен баш сурамак болсоң, балам шаарда бир падышанын кызын бир падышанын уулу алганы жатат. Ошонун тою болуп атат. Сен ошону барып аласың дейт.

– Аны мен кантип алам дейт.

– Аласың, көзүңдү жумсаң кудай жеткирет. Бар да кыз менен күйөөнүн ортосуна отур. Анан жеңе, балдыздары сени сүйрөп эшикке алып чыгат. Болбой кайта келип отур. Дагы сүйрөп чыгат дагы келип отура бер. Анан атасына кабар жетет. Атасы эмне айтса сен макул боло бер дейт.

– Жум көзүңдү дейт.

– Жумат. Бир нерсе деп коёт. Көзүн ачса эле көп элдин арасында.

– Бул эмне деп сураса: Баланчанын күйөөсү келип, эртең кызды жөнөткөнү жатат эле дейт.

– Кайда?

– Тээтиги кара бакта. Кыз оюн ошол жерде болуп жатат. Барса кыз оюн. Барып кыз күйөөнүн ортосуна отурат. Сүйрөп чыгышат. Кайра-кайра келип отура берет.

Балдардын оюнун бузуп атат деп атасына кабар берет. Анан атасы сен эмне? – дейт.

– Сенин кызыңды кудай мага буюрган. Ошон үчүн отурам дейт.

Кыздын атасы молдолорду чакыртат. Ушу турган жерге менин сарайымдай сарай туруп калбаса, эртең башыңды алам дейт.

– Болуптур дейт, үчөө барып жатат.

Намазга турса, өзүнүн сарайынан артык эле гүлдөп калган.

– А бул соо киши эмес экен деп кемпирине келет.

Анан күйөөсүн чакыртат. Ушул элдин баары менин карамагымда, сага жаккан кызыңды алып кет. Өзүң келип бала болуп мага катышып тур, мен сага катышып турам – дейт дагы кемпирине айтат.

Кемпири:

– Жок жердегини айтасың. Андан көрө кызды өлтүрүп салам дейт.

– Болбой атасы кызды берет. Энеси кыздын кийимин сыйрып алат.

– Кыз бир чеңгел кебез, бир жибек ала чыгат. «Куттуу үйдөн куру чыкпа» деген ошондон калган экен.

Анан аял табыштайт.

– Бул экөөнү көз көргүс, кулак уккус ээн талаага ташта, ачка куурап өлүшсүн – деп.

Алып барып ташташат. Эптеп алачык жасап алышат. Кыз ычкыр өрүп, саймалай баштайт.

– Баланча шаарга бар. Ошонун дүкөнчүсүнө ушул ычкырды бер. «Эмне аласың» дейт. Бир улактуу эчки

аламын де. Бир устара, бир кайчы аламын де, чай аламын де деп жиберет. Көрсө баягы дүкөнчү кандын дүкөнчүсү экен. Кыздын жалганын дүкөнчүсү өзү билет экен. Эчкини жеткирип берет. Экөө баш кошуп жатып калат. Бир эркек төрөйт.

Бир күнү Кызыр Илияс баягы экөөнү көрүп келейинчи деп келет. (бакты, дөөлөт, кысыр үчөө кеңешип иштейт тура). Өзүм билип койдум эле деп. Баягы биринчисине барат. Жаан, шамал, бороон чапкын болуп эле.

– Ассаломуалейкум.

– Алейкумсалам.

– Биз ушундай жолоочубуз. Кеч кирип кетти, кудайы коноктор конуп кетели дедик эле.

– Кудайы конок болсоң кудайыңа кончу. Сен эмес козуларымды бага албай жатам деп үйүнө кирип кетет.

– Баштагы калыбыңа келе бер деп, бата кылып кете берет.

Эртең менен кузгун, жорулар учуп кетип, баягы талаада отуруп кала берет.

Эми баягы коргулду мал кылып калууга келет. Аны да шамал, бороон болуп жүдөтүп-какатып барат. Салам айтат, алик алат.

– Силер кимсиңер?

– Кудайы конокпуз. Кеч кирип конуп кетели дедик эле.

– Кудайы конок болсоң кудайыңа барып кончу, сен эмес малымды бага албай жатам – деп а да үйүнө кирип кетет.

– Сен да баштагы калыбыңа келе бер – деп андан ары кетет.

Анан баягы балага келет чатырга. Шамал, бороон жаман алачыкты желпилдетет.

Салам айтат, алик алат.

– Кайдан?

– Кудайы конокпуз, күн чыкканча конуп кетели дедик.

- Анда түшкүлө – деп аттан түшүрөт.
- Эми эл алыс кетип калды. Тапсам бирди соём, таппасам экини соём деп аттанып кетет.
- Ал чыгып кеткенден кийин эле баягы көкала сакал киши «кокуй боорум, ичим, жаным чыгып баратат» деп эле оттун жанына чимирик боло баштайт.
- Аял айтат:
- Эми буга эмне керек болот. Кантип басылат дейт
- Бир жашар баланын боорун жесе айыгып калуучу эле дейт.
- Бала мында турбайбы дейт.
- Аа, сизден уруксаат болсо деп, баланын ичин жарып, боорун алып, анан бир жоолук алып көшөгө тартып коёт. (көшөгө тартыш ошондон калган экен). Элден чыкпады деп күйөөсү келип эчки соёт. Ээ, эми бул жалгыз улакты мааратып отурамбы деп улагын да соёт. «Таппасам бирди соём, таппасам экини соём» дегени ошол экен. Эт бышат.
- Эй, эч нерсе алып калба, чогуу сал, чогуу жей-биз дейт.
- Этти чогуу жасалат. Алар да (Кызыр, дөөлөт, бакыт) беркилер да үч киши да.
- Дагы бир балаңар бар эмес беле дейт.
- Бала керек болуп калды эле деп катын шыбырайт.
- Керек болгон эместир, карачы десе, бала ойноп жатат.
- Жетөө отуруп тамак жейт. Жанагы «Жети кишинин бири кыдыр» деген ошондон калган экен.
- Балам, атың ким дейт кетерде.
- Жалаңтөш.
- Аа, Жалаңтөш, ишиң оңолсун, бактың ачылсын, самаганың келе берсин дейт.
- Эртеси анан кой да келет маарап, жылкы да келет кишенеп, уй да келет мөөрөп. Анан Жалаңтөш бай болуп калат.
- Элдин баары Жалаңтөш жакка ооп кетет. Кайна-тасы тааныбай, эл ооп кетмек болду, өлтүрөлү деп

жигиттерин чакыртат. Жигитине айтат: Кылычты курчут. Мен «айт!» дегенде кирип Жалаңтөштүн башын алып сал дейт.

– Макул дейт.

Жалаңтөштү чакыртат.

– Мен үч суроо сурайм. Тапсаң аман каласың, таппасаң башыңды аламын дейт.

– Ээ, макул дейт.

– Бүрсүгүнү келесиң дейт.

Бүрсүгүнү болгондо жөнөп атып, ушу аялым менен коштошуп кетейинчи деп:

– Менден атаң үч суроо сураганы турат. Тапсам келдим, таппасам өлдүм. Мага ыраазы бол дейт. Эгер өлсөм, атаңды өлтүрсөм эмне дейсиң дейт.

– Атамдын ажалы сенден болсо эмне демек элем. Өлтүрө алсаң өлтүрө бер, нааразычылыгым жок дейт.

Келет да айтты болбойт. Кандын үстүнө келет.

Кан айтат:

– Кана, бүгүн кудай эминде деп атат ошону айтып бер. Мобул аялдын (бир аялды алып келип) ичинде эмне бар. Эркекпи, кызбы? Анан дагы бир суроо берет.

Жалаңтөш айтат:

– Падыша кудаа эмес, кудаадан жудаа эмес. Мен тим туруп айта албайм, тагыңызды мага бериңиз дейт.

Падыша кийимин берет, тагын берет. Жерге түшүп чөк түшүп отурат.

– Айт! – дегенде эшиктен жигит кирип падышанын башын шыпырып салат.

Караса эле Жалаңтөш аттанып кетип баратат. Өлтүргөн өзүнүн падышасы. Жалаңтөш болсо аман калып, ошол элге падыша болуп калган экен.

КОЧКОР БАЯНЫ

Инв. №717. Айткан: Болотканова Бүбүкан. Көркөм чыгармаларды кантип чыгаргандыгы жөнүндө да кызыктуу айтып берет. Алсак, «Кочкор баяны» аттуу ыры телевизордук берүү, көрүүлөрдүн натыйжасында пайда болгон. «Бір кесе» аттуу берүүнү көрүп отуруп мен деле ушинтип ырдамсам болот турбайбы деген ойдон кийин ушул «Кочкор баянын» чыгардым дейт. Жыйноочу: Ж.Төлөев. 1928-ж. 15-июнь, Кочкор селосу

Көп айланып кыдырып,
Барып келген «Бір кесе».
Кары, жаштын сөзүнө,
Канып келген ыр кесе.
Бір кесе келди калкыма,
Тартуулайлы жалпыга.
Бір кесени сыйлайлы,
Кары дебей жаш дебей,
Катары менен ырдайлы.
Кең Кочкордун белине,
Арпа, буудай бышчуу эмес.
Бедеси жакшы чыкчу эмес,
Өкмөт менен партия
Каналды кенен кастырып,
Алдына цемент жаткырып,
Трубасынан суу агып,
Сугатчылар кубанып,
Гүлдөдү Кочкор район.
Көчмө кызыл туу алып,
Күжүрмөндөр иштесин,
Күчүнө күчү уланып.

ЖАҢЫ КОЧКОР

Ак буудай эмес Кочкорго,
Бышып турат гүл алып.
Алма бир өрүк эзилип,
Ак нанга тоюп элибиз.
Бак-таалай элге кезигип,
Кыз-келиндер ырдашып,
Маданият жагынан,
Гүлдөдү Кочкор жетилип.
Белгилүү болду дүйнөгө,
Биздин «Шаттык» ансамбил.
Жаштарыбыз бийлешип,
Түркүн сөздү сүйлөшүп,
Кең Кочкор жайын айталык.
Асыл тукум кой багып,
Чабандын иши байкалып,
Кер жорго минип бургутуп,
Кер жорго бели майышып.
Абдраев, Жунушов
Келатышат жарышып.
Бөлөнүп абийир алышып,
Өкмөт менен партия
Торгойдун баалап кызматын,
Төшүнө орден тагышып.

Абдраев, Жунушов
Алтын беле жез беле,
Ал экөөнүн барманы,
Ошолордон үлгү алып,
Сакымбаев Советтин,
Өтүп кетти салмагы,
Эмгектенип кой үчүн,
Сөздүн туусун кармады,
Илгерилесин даражаң,
Рекорд наамын арнады.

Асыл тукум мал алып,
Арбын тушүм дан алып,
Ак иштеп чабандар,
Барып келди съездге,
Алтындан орден тагынып.
Атактуу Кочкор район,
Союзга кетти таанылып.
Кочкордун төмөн жагында,
Семиз-Бел менен Бечел бар,
Эл ичинде чечен бар,
Мен өңдөнгөн нечен бар,
Билими күчтүү балдар бар.
Билеги күчтүү балбандар,
Мелдештен мөөрөй алгандар.
Кылама кызыл кийчү бар,
Кыздардан чыккан бийчи бар.
Калкымда кыйла ырчы бар,
Бір текшерген сынчы бар.
Буралып өскөн жаштар бар,
Марал сындуу баскан бар.
Эс алышып үйүндө,
Пенсия алып жаткан бар.
Айтылды сөздүн баяны,
Жаштарга барсын туугандар,
Ушул бир ырдын аягы.

ЖООКЕР КҮЙӨӨСҮН КҮТҮП ЫРДАГАНЫ

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар. 1982-ж. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районунда туулган. Жазып алгандар: Урманбетов М., Сабыров Б.

А дүнүйө калганым,
Ар түрлүү болду арманым.
Аралашып турууга,

Алыс да болду алганым.
Толукшуп акыл ойлорум,
Толуп бир жатат арманым.
Билимиң менден кем эмес,
Бир кишиче салмагың.
Жайылып салган көрпөдөй,
Жаштыгыңдын барында,
Жалгандын көрдүм жыргалын.
Айта берсем арман көп,
Алыска кетип ыргалып.
Бірдай берсем баягы,
Колумда алтын таягым.
Издесем жыргал табылбайт,
Асман, көктү карадым.

Ошентип ырдасам, катындар ыйлашып, жашышып, ар кимисинин эри эсине түшөт го сыягы. Ошентип ошол жылдарда балдар колхоздо көп иштедим, андан кийин кичине оорукчан боло түштүм. Анан мени орок ордурушпай, боолук түйдүрүп коюшчу. Ал жакшы санаган кишилерден мага боор ооруганы го сыягы.

АТАСЫНА КОШКОН КОШОГУ

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-ж. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районунда туулган. Жазып алгандар: Урманбетов М., Сабыров Б.

Абалкы сөздүн нускасы,
Бысмылда сөздүн туткасы.
Шаршемби да күндүн шаты экен,
Молдонун чактап бир койгон аты экен.
Пендеси өлөмүн деп а ойлобой,
Жума деген күндүн ыйыгы,
Айтканда келет кыйыгы,
Атакеме кызыгы менен айтпаган,

Азиреттин туюгу.
Байлоодогу байыбыз,
Батыптыр асыл жаныбыз.
Падыша кудай алган соң,
Ушинтип маанисин айткан жайыбыз.
Чаппай бир алып байгени,
Туу көтөрбөй шар койгон,
Деле булбулум гана журтум ай.
Агыны эле катуу суу келсе,
Кечериң гана журтум ай.
Кадимкидей токтолосо,
Кеп түйүнү чечилчү.
Менин атакем кана журтум ай,
Күн бүркөлүп ачылса,
Салкының гана журтум ай.
Кадимкидей топ болсо,
Кеп түйүнүн чечүүчү,
Акының гана журтум ай.
Атаке, абалың билбей турабыз,
Сыйрылды эле токой багыбыз.
Тайыды эле алтын багыбыз,
Сыйрылды токой башыбыз,
Чын дүйнө кетти каныбыз,
Каныбыз алыс кетти деп,
Ошого жаныбыз кейийт баарыбыз.
Урматым атам өткөн соң,
Менин улуганым кимге таң,
Кереге гана башы эрме тал,
Эрмегим атам өткөн соң,
Биз ботонун башы кимге таң,
Атаке кереге да боюң кермедей,
Атакем деле эл ичинде мүлк эле,
Биздин айдай да талаа түзүндө,
Атакем коңур да салкын күз эле,
Атакем эл ичинде мүлк эле.
Атакем тон үстүндө жакабыз,
Жакабыз аа, кетти айрылып.

Айрылган аа жака кашталды,
Атакем алыска сапар аттанды ээй,
Атакем асманда булут ээй аласы,
Атакем ак шумкар куштун баласы,
Астафрала деп жаткан,
Атакем акыр колдун баласы,
Атакем көктөгү булут аласы,
Атакем көк шумкар куштун баласы,
Көздөп бир барып жатканың,
Атаке көк коргондун арасы ээй.
Ак-Коргон болду айлыбыз,
Атаке деле чыкпайт дайныңыз,
Көк коргон болду айлыбыз,
Атаке көп айтсам чыкпайт дайныңыз.
Атаке адырмак тоонун ар жагы,
Анысы же бир чөп бекен,
Аргымак анысын бир жейт бекен.
Будурмак тоонун ар жагы,
Буурсун бекен чөп бекен,
Муңканып ыйлап олтурсам,
Атакем кайрылып бир келеби
Атаке аргымак бир келет жүгүрүп,
Ашык бир эти түйүлүп,
Алтыным ата берекем,
Акырет да кетти түңүлүп.
Атакем музду эле чапкан балкалап,
Жаш кезинде атакем,
Мырзалык күткөн чалкалап.
Эми балдарын эле баккан калкалап,
Атакем чын эле кетти дүйнөдөн.
Атакем чымындай жанын аркалап.
Атакем ташты эле чапкан балкалап,
Атакем чын эле кетти дүйнөдөн,
Атакем чымындай жанын аркалап.
Атакем ак жайдын күнү акырдан,
Атакем ак тулпар качты эңиштеп,
Ак туурунун үстүнөн,

Ак шумкар качты эңиштеп ээй-ээй!
Атакем гүлдөп жаткан эле мында,
Атакем кайра кеткен эл издеп ээй-ээй!
Көк ылайлуу ээй ак дубал,
Көк тулпар качты эңиштеп.
Көчөрүп жаткан эл мында,
Атакем кайда эле кеткен эл издеп ээй!
Ак шумкар келет ээй, айдоого,
Атакем алыска сапар кетиптир,
Атакем алыска басып кетиптир,
Көк шумкар аай, келет айдоого,
Атакем алыска сапар кетиптир,
Атакем көрүнбөс сапар жайлоого ээй!
Арстанбап ээй кандай жер,
Атакем бек болуп өткөн кайран эр ээй!
Кытайдын жери ээй кандай жер,
Атакем, канча ылайык кайран эр ээй.
Көк көл ээй көлдүн башаты,
Атакем башкалардан артык ээй,
Атакем баш атанын улугу ээй,
Жекеңдүү ээй көлдүн жээги артык,
Атакем жети ата журттун улугу ээй,
Атакем ээй, бысмылда эле сөздүн баяны,
Атакем казак мен кыргыздан,
Түш керемет аяны ээй.
Жети ата көчкөн баяны,
Атаке баралбайт мендей алтын зат.
Акыры журттан айрылган,
Акырет дүйнө барганда,
Сыналсын жайың бейиште.
Артындагы биз ботоң
Атам зарлап бир калдын кейиште.
Бейиштен болсун орунуң,
Бектерден артык жоругуң,
Беш күнү айтсам түгөнгүс,
Атакемдин жоругу ээй,
Атам араб бир менен сүйлөгөн,

Акыры өнөр болгон соң,
Атакем армансыз болуп үйрөнгөн.
Кайрымы тийген бакырга,
Атакем караштуу болчу жакырга,
Кайрылып керээз айтышып,
Атакем калган бир жакын тууганга.
Жакын тууган көрүптүр,
Жараткан аксакалдын өрнөгүн.
Жаны кейип суу ичпей,
Атакем жаздыкта жатып өлгөнү.
Атанын барлыгын айтсаң бир башка,
Аркаң бир тийип турчу эле,
Бакыр менен бир курдашка,
Акыры узак жол тарттың.
Кайрылып боюң бурбаска,
Минген атың арымы ээй,
Төрт түлүгү шайма-шай,
Атакем акыреттен калдың жай,
Касиеттүү кар жатпас,
Кара Кочкор жер калды,
Кайгырып ыйлап зарланып
Атаке калың бир журтуң эл калды.
Табылгыс болуп жайыңыз,
Ушу бир жоготтук асыл бууданды,
Асманда чыккан беш жылдыз,
Атаке мелмилдеп барат батканы,
Беш энеден жол сурап,
Атаке бейишке барат жатканы.
Белестен чыккан байлар бар,
Бешөө бирдей байгамбар.
Ошолор бизге жар болду,
Кырдан чыккан кырк жылдыз,
Кылкылдап барат батканы,
Кырк эшенден жол сурап,
Кыямат кетти жатканы,
Кыраңдан чыккан айлар бар,
Кырк бетинде пайгамбар.

Пайгамбар берген жайыңда,
Атаке нурдун кызы жар болсун
Алладан буйрук келген соң,
Атакем алланын тилин бат алган,
Атакем курандын тилин жат алган.
Кудайдан буйрук келген соң,
Атакем кудайдын тилин бат алган.
Атакем ыраазы болчу биз менен,
Шексиз бир алыс кетипсиз,
Атаке шейит бир жүрсүн сиз менен.

Менин Урпейим бир атым жетимиш жети сана-
тым атакемди айтып эле коюу адатым. Атаке бир
жанга бир адат. Атаке барбай бир ким койо алат.
Бийманың болсун саламат.

АТАКЕМДИН НУСКА СӨЗҮ

Жоо келбес жерде жолдош бол,
Жоо келсе жолдош болбос бар.
Жоо келип калса кокустан,
Жоголуп кетчи оңбос бар.
Бай болмок, жарды болмок,
Жазган бактан,
Бак-таалай баштан тайса,
Падыша да түшүп калат алтын тактан.

Алланын жаратканы бир гана күн,
Өлөсүң го адам деген бир гана түн.
Түрүүңдө эмне болсо сыйлашып жүр,
Адам деген бул дүйнөгө,
Келип калган бир меймансың.

СҮЙҮҮ, АШЫКТЫК ЫРЛАРЫ

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-жыл. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районунда туулган. Жазып алган: Урманбетов М., Сабыров Б.

Босогодо маңдай ботокөз,
Моймолжуган аркар көз,
Кош каркыра колоң чач,
Алтынай кырдач мурун, керме каш.

Акак тишин кыйган таш,
Алма моюн түймө баш.
Ийни бир салык, мойну кез,
Издеп тапкыз кара көз.

Оозуң кичик оймуктой,
Адамга акыл ойлотпой
Кулагың сенин сөйкөдөй,
Сени көргөн боз балдыр,
Алтын ай, кантип өтсүн сөйкөнбөй.

КЕЛИН МЕНЕН ЖИГИТТЕР ЫРДАЧУ ЭКЕН

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-жыл. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районунда туулган. Жазып алган: Урманбетов М., Сабыров Б.

Билерик салган оң колуң,
Билерик салса жарашкан,
Билегиңен секет ай,
Билсе эле мейли деп аткан,
Жүрөгүңөн секет ай.

Сен үчүн күйүп ырдаймын,
Сейилдеп а күтүп жырдаймын.
Секетим менен бир жүрсөм,
Ааламат келсе туйбаймын.

Ашык жар а деп ырдаймын,
Ашыктыкка жырдаймын.
Ашыгым менен бир жүрсөм,
Атка эле жүрсө туйбаймын.

Жалган бир панар оюмсуң,
Жаңылып калсам кокустан,
Таң атканча сурачу,
Деги жаасы бир а катуу сотумсуң.

Күйгөн бир а панар оюмсуң,
Күмөндөр болсом кокустан,
Күнү-түнү сурачу,
Күйдүр бир кадыр сотумсуң.

Дайранын аркы өйүзү борук турган,
Боруну ара дайра соруп турган.
Сен издеген мен сураган,
Экөөбүздү жолуктурган.

Дайранын берки өйүзү камыш турган,
Камышты кара дайра кагыштырган.
Атанын арбагынан айланайын,
Сен издеген, мен сураган,
Экөөбүздү табыштырган.

Ай корголоп күн жааса,
Ак-Сайдын суусу шыралан,
Акылдаш сенден айрылсам,
Деле мас болгондой ыргалам.

Күн корголоп күн жааса,
Көк-Сайдын суусу шырғалаң.
Көңүлдөш сенден айрылсам,
Мен мас болгондой ыргалам.

Мен ойлогон ойлорду,
Сенин оюң ойлойбу.
Сенин оюң ойлосо,
Келип бир кетсең болбойбу.

Капырай кантем жүрөктү,
Сен алыска кеткенде,
Кайгы деле басып жүдөттү,
Кыргыек а кушту сен салсаң,
Кызылдан а боону мен чалсам.
Кылгырып турган көзүңдөн,
Деле балекетиң мен алсам,

Жагалмай кушту сен салсаң,
Жашылдан а боосун мен чалсам.
Жалооруп турган көзүңдөн,
Секетим, балекетиң мен алсам.

АШЫКТЫК ЫР

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-ж. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районунда туулган. Жазып алган: Урманбетов М., Сабыров Б.

Аргымак аттай жараган,
Айнектен бетин караган.
Алти көкүл кыз менен,
Акылдуу жигит дос болот.

Акылман жигит дос менен,
Акылсыз жигит кас болот.

Күлүк аттай жараган,
Күзгүгө бетин караган.

Күмүш көкүл кыз болот,
Күйөрман жигит дос болот.
Көөдөнсүз жигит кас болот.
Ак алманы колго алып.

Ак жибектей нурланган.
Алганың сендей болбосо,
Аңтарылсын шум жалган.
Көк жибектей нурланган,
Көк оромо колго алып.

Көргөнүм сендей болбосо,
Көңтөрүлсүн бу жалган.
Куба карга кубалашаып конот дубалдарга,
Дайыма эрте келип кеч кайтамын.

Балакет ай айландырган башымды,
Оозуңда дубаң барбы.
Күмүштөн топчу тагынып,
Күндөй бетиң албырып,
Күлүмсүрөп сүйлөсөң,
Көөдөндө дартым арылып.
Учурашар күн барбы,

Ушул күндө сабылып.
Жүрөмүн сени сагынып,
Акырын сүйлөп муң айсам,
Алтындан топчу тагынып,
Айдай бетиң албырып,
Учурашар күн барбы,
Чукул жерден кабылып.

Мен жүрөмүн сагынып.
Көз карашың бузулуп,

Калгансыңбы мага таарынып.
Ай тийген талаа тептегиз,
Адырда баскан кой семиз,
Алың барда ойноп күл,
Айланып келбейт он сегиз.
Күйгөндүн жайын сурасаң,
Жигиттер күйүткө түшүп куураба.

АШЫКТЫК ЫРЛАРЫ

Ичине да шайтан жык толду,
Сен алыска кеткенде.
Ичим деле капа бук болду,
Шайтаңдан алган сабагым.
Ачылбайт менин кабагым.
Күндө окуймун касал кат,
Күйүккөнүм басылбайт.
Күдөрүң үсүп кетпечи,
Абалкы Гүлбайрам менен Асандай.
Базардын төмөн жагынан,
Басканың сонун баарыдан.
Кесир болуп кетпесин,
Секетим кем көрбөсмүн башкадан.
Кичине Көк-Жар, Чоң Көк-Жар
Мелтиреген түсүң бар.
Көз карашың кылтыйып,
Астыртан бузкан киши бар.
Кечпейм деп сууну толкутпа,
Келбейм деп мени коркутпа.
Сен келбесең мен өлбөйм,
Сенин жүзүңдү мен көрбөйм.
Эшигим алды ак тайлак,
Төшөк бир салдым тактайдан.
Чыкырган жокмун сени мен,
Чечгим өзүң бир келдиң жалтайлап.
Ак зоо ылдый суу акса,

Алдына кемел токтобойт.
Алтымыш жигит бир келсе,
Асылкеч сага окшобойт.
Көк зоо ылдый суу акса,
Көсүнө кемел токтобойт,
Көп жигит менен бир жүрсөм,
Көңүлдөш сага окшобойт.
Көлөкөң майдан көл артык,
Көздүң бир жашы мунарык.
Көлөкөң майдан тал бекен,
Көздүн бир жашын токтотуп.
Көргөзөр күнүн бар бекен.
Атактуу коргон Маргалаң
Барбаган жерим калбаган.
Өмүрүңдү көп тилеп,
Өтүнүп жүрөм алладан.
Сени бир секет дебесем,
Сенин бир кайгың жебесем.
Кайгы бир тартып уйку жок,
Тируу бир жүрөт дебесен.
Ат-Башы кезип калдың сен,
Акылга кайгы салдың сен.
Андай көөнүң бар туруп,
Не кадырым алдың сен.
Минген атың эркин боз,
Элиңе барсаң энди кош.
Элиңде биздей эчен бар,
Элиңе барсаң эсиңе ал.
Минген атың кара боз,
Калкыңа барсаң энди кош.
Калкыңда биздей эчен бар,
Калкыңа барсаң эсиңе ал.
Сен турууңа мен булбул,
Сен алыска кеткенде,
Кантип бир жүрөм мен кургур.
Кара атка салган көрпөчөм,
Какшап бир жайды өткөзөм.

Канатына кат жазып,
Мен кандай бир куштан жеткизем.
Боз атка салган көрпөчөм,
Боздоп бир жайды өткөрөм.
Бооруна кат жазып,
Мен кандай бир куштан жеткизем.

КӨРҮШҮҮ

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-ж. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районунда туулган. Жазып алган: Урманбетов М., Сабыров Б.

Ынагым көшөгөңдү тарытпа отур,
Ынагым ай, көрүшөлү бери отур.
Башыңдагы кундуз бөрк,
Төрт элиден жазыраак.
Атакең сени берди жашыраак ээй,
Элиң да калды саз жерге,
Ынагым, энекең ай берди жат жерге.
Саратан тийсе кургачу,
Жакшы атанын баласы
Ынагым, жат жерге барса жыргачу.
Айылың деле конду саз жерге,
Ынагым атакең берди жаш жерге.
Саратан тийсе кургачу,
Жакшы атанын баласы.
Ынагым, жат жерге эле барса жыргачу
Какыр эле жерден суу ичкен,
Карчыга эле сендей куш кайда.
Туюк эле жерди ээриткен,
Ынагым, кыз бала эле сендей жаш кайда.
Кара бир макмал жең учум,
Ынагым, кадырды эле билер теңтушум.
Кайрылып саймаң ким саят,
Кадырым сиздей ким табат ээй.

Кызыл бир макмал учум,
Ынагым, кылыгымды билер теңтушум.
Кылчайтып саймаң ким саят,
Ынагым, кылыгым сиздей ким табат ээй.
Капталдагы булгым,
Менин кадырым билер ынагым.
Сырт жагында булагым,
Менин сырымды да билер ынагым.

ЫРЫСКЫЛУУ ЫРЫСКЫСЫЗ (жомок)

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-жыл. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районунда туулган. Жазып алган: Урманбетов М., Сабыров Б.

Бир киши алты баласына төрт түлүктүү малдан энчи бөлүп бериптир. Эң күчүү уулунун аты Таалайбек, ал уулдун аялынын аты Таалайкан экен.

Таалайбектин атасы Таалайбек менен Таалайкан экөөндө такыр ырыскы жогун байкап, эң күчүү балама деп, төрт түлүк малдан берки беш баласынан артыкчараак энчи бөлүп бериптир. Энчи бөлүп берсе, энчиси өспөй эле жоголо берет. Калган беш баласы аябай байып кетет.

Анан атасы: «Бул кандай? Беш балам бай болду. Бул эмне байыбай койду? Бир сынчыга баланы сынагып көрөйүн» деп, сынчы алып келип, Таалайбекти, Таалайкан экөөнү тең сынчыдан өткөрөт.

Сынчы сынаса экөөндө тең такыр ырыскы жок. Атасы Өмүрбек өзү да сынчы, сынаса балдарында ырыскы жок. Ошону менен байбичеси экөө Таалайбек менен Таалайканды таштап качмакчы болушат. Абышка-кемпир бир айлык азык-түлүк жыйып берип, өргөөсүн бөлөк тиктирип, бир айлык ырыскы-

ны балага таштап, койунун изине күл, жылкысынын изине кум чачтырып, түн катып көчө качат.

Эртең менен тура калса эле ата-энеси көчүп кеткен, жок. Таалайбек менен Таалайкан журтка калып, ыйлап-ыйлап: Кой эми, биз дагы бир жакка баралык деп жөнөмөкчү болот. Журтка бир кичинекей кара күчүк калган, ошо күчүктү Таалайкан көтөрүп алайын деп Таалайбек

– Албагың, таштагың! – дейт.

Таалайкан болбой көтөрүп алып, экөө жүрүп олтуруп, Садыраалы деген байга учурайт.

Садыраалы деген адамдын баласы жок экен, ага Таалайбек менен Таалайкан:

– Биз сизге бирибиз кыз, бирибиз бала бололук–деп ыйлайт.

– Болуптур, балдарым деп экөөнүн үстүнө үй тигип, астына казан асып, Садыраалы бала кылып алып, төрт түлүктүү малдан энчи бөлүп берет.

Ошол энчиси тоо-таш билинбеген койдон миң сан, жылкыдан миң сан, ушундай батыраган бай болот.

Күндөрдүн биринде соодагерлер кырк нарга пул жүктөп, мал алып келе жатып, Таалайбектин мурунку атасына келип конот. Соодагерден Таалайдын атасы:

– Бул малды кайдан алып келе жатасыңар? – деп сурайт.

– Анда соодагерлер:

– Ушул жакта бир Таалайбек деген бай бар экен, ушул малды ошол Таалайбектен алдык дейт.

Анда Таалайбектин атасы: «Ый, бул менин баламдын аты экен, менин балам анчалык бай болбойт эле кандайча байыды?» деп аң-таң калат.

– Баласы бар бекен? Аялы бар бекен? Аялынын аты ким экен?– деп соодагерден сурайт.

Анда соодагерлер айтат Бир кызы бар, аялынын аты Таалайкан экен – дейт.

Ошону менен Өмүрбек: «Бул менин балам, келиним экен, буларда ырыскы жок эле, кыз баланын ырыскы-

сы менен ушунчалык бай болгон экен» деп түшүнөт дагы, атасы Таалайбекке бармакчы болуп, жөнөп кетет.

Баратса жер жайнаган көп мал, жылкычысы, койчусу жатат.

– Атсалоому алейкум – деп жылкычыга учурайт – ээ жылкычым, бул кимдин жылкысы?– дейт.

– Таалайбек деген байдын жылкысы деп жылкычы жооп берет.

Андан өтүп төөчүсүнө, койчусуна, уйчусуна учурайт, ошолордун баары

– Таалайбектин малы– деп жооп берет.

Ошондо Таалайбектин атасы аттан түшүп, бир дөңгө отуруп, жылкычысын, койчусун, уйчусун, төөчүсүн төрт түлүктүү малын бүт сынайт.

Ошолордун биринде да ырыскы жок. Ошондо Таалайбектин атасы:

– Же менин өлөөрүм, же сынчылыктан сыймыгым кеткени, ушунчалык мал-жандан бирөөндө ырыскы болбогондон кийин: Кой мен үйүнө барайын, мүмкүн кызында ырыскы болуп жүрбөсүн – деп Таалайбектин үйүнө барат.

Үйүнө барса баласы Таалайбек атасын көтөрүп колтуктап үйгө кийирет.

Үйгө киргенде Таалайбектин атасы сынаса, кызы Таалайгүлдө да, идиш-аяк, казан-тулгадада ырыскы жок.

Ошо менен атасы кайта эшикке чыгып «Бул кандайча бай болду» деп таңыркап отурса, кечинде койчусу коюн айдап, коюнун артынан бир килтейген кара дөбөт келе жатат.

Кара дөбөттү сынаса, ар бир жүнү сайын үчтөн ырыскысы бар «ики, ырыскы ушунда экен». Ит ырыскылуу деген ушул турбайбы! Иттин ырыскысы менен байыган экен. Бул итин сурап алайын – деп абышка таң атканча уктабай чыгат.

Абышка эртең менен эрте туруп, Таалайбекке дабыш салып:

– Таалайбек балам тур, мен эрте кетейин, жол алыс – дейт.

Таалайбек сагынган неме:

– Кой, атаке эки-үч күн жатып кет деп атасына жалынат.

– Кетем! – деп атасы болбойт

– Кой ата, кетсеңиз кетиңиз, эмне аласыз – дейт.

– Мен эчтеке албайм. Короого жакшы үрөт окшойт, тетиги кара итиңди бер дейт.

– Итти кантип аласыз, ит албаңыз деп Таалайбек уялат, арданат.

– Бер ушул итти – деп атасы болбойт. Айласы жок Таалайбек итти кармайт. Таалайкан мойнунан байлайт, атасы итти жетелейт. Ит тырышып баспайт. Үйдүн туурдук босогосуна жаба сийет.

Итте бир ырыскы калбай калганын көрүп туруп:

– Баягы туурдуктун бирөөнү бөктөрүп берчи дейт.

Ошол учурда келин туурдукту чечип бүктөйт. Туурдукту бүктөп жатса, короодон бир боз токту келип туурдукту жалап кетет. Аны көрүп Таалайдын атасы:

– Койду союп бер дейт. Баягы койду союп казанга салып, этин бышырып жатат. Казанда ырыскы кайнап турганын атасы Өмүрбек көрүп:

– Эч кимге бербей, бүт этти куржунума салып бер – дейт.

Ошонун аралыгында абышка чыгып кеткен учурда баягы кичине кыз:

– Эт, эт, э т! – деп казанды көрсөтүп ыйлайт.

Таалайкан кайын атасы келгенче казандан бир бөйрөгүн алып, кыз балага бере коёт.

Ырыскы кыз балага кетет. Ошондон кайын атасы үйгө кирсе эле ырыскы казанда жок, кыз балада

Ошондон:

– Кой, мен эт албай калдым, аял белем, этиңди кой, карыганда эрмек кылайын, тетиги кызыңды бер – дейт.

Кызын Таалайбек менен Таалайкан ары карап ыйлап, бери карап күлүп, кийимин кийгизип, көтөрүп чыгып, атасына бермек болот.

Ал учурда кыз бала жөтөлүп, ыйлап кусуп ийсе, Таалайкан кусундуну колун тозо коюп, колундагы кусундуну коломтого серпет.

Баягы жеген бөйрөк кусунду менен кошо кетип, коломтого түшүп, ырыскы коломтого кетет.

Ошо менен кызда ырыскы калбай, көрүп турган абышка кычкач менен отту казат. Ырыскы карматпайт, коломтодон чыкпай калат.

Ошон үчүн адам баласы өз коломтомон, өз очогу-ман айтсын, киши ырыскысы кишиге ырыскы болбойт деген сөз ошондон калат.

ЖӨӨ ЖОМОК

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-ж. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районундатуулган. Жазып алган: Урманбетов М., Сабыров Б.

Мурунку өткөн заманда бир хан болгон экен. Жалгыз уулу бар экен. Ал баласына айтканы: Сен балам, кишинин, канаттуунун жана чөптүн жаманын таап келгиң деп жөнөтөт.

Баласы кыдырып жүрсө бир сасык үбүб үбүб-үбүб деп, кыш деп учуп калды. Артынан кууп жүрүп куштун жаманы ушул экен деп кармап алды. Андан кийин бастырып баратса, атынын куйругуна бир чычырканак илешип калды. Чөптүн жаманы ушул экен деп, муну байланып алды.

Андан жөнөдү. Баратса, күн ысык. Жайдын күнү, көөгөн чиркей таласа да болбой эгин сугарып жүрөт. Кишинин жаманы ушул экен деп, барып сен кишинин жаманы экенсиң деп жүр сени ханга алып

барамын деп айдап алды. Айла жок жөнөдү. Бир канча жерге барганда:

– Ээй, балам, мени айдап алдың менин ханда эмне жумушум бар, айткың балам деди.

Анда бала айтты:

– Атам мени кишинин жаманын, чөптүн жаманын, куштун жаманын таап келгиң деп тапшырма берди – деди.

Ал дыйкандын аты Дыйкан деген эле. Дыйкан балага айтты.

– Аа, балам, сен эчтеме билбейт турбайсыңбы – деди.

– Бул сасык үбү куштун момуну, эч зыяны жок.

Чычырканак бу кишиге пайдалуу. Ноолуга тегерете кармап койсоң мал кирбейт деди.

– Анан кишинин жаманы мен эмесмин. Байкачы, ысыкты билбей, көөгөн, чиркейдин талаганын билбей, сугарган эгинимди байкачы, көк-жашыл болуп көйкөлүп турбайбы – дейт.

Бала уюп туруп, бу кишиден акыл чыгат экен го деп:

– Дыйкан аке, сиз ушул атамдын айткан жамандарын айтып бергиң, көк күлүктү берем деди.

– Макул, балам, мен билгенимди айтайын – деди.

– Куштун жаманы сагызкан. Чөптүн жаманы уйгак, малга кишиге жабышып туткач кылат. Кишинин жаманы – күч күйөө дейт.

Дыйкан туура экен, ушул – деп, бир сагызкан кармап алды. Уйгактан бир тутам байлап алды. Күч-күйөөнү таба албай жүрүп бир айылга жолугуп.

Ал айылда желенин жанында турган кара кементай кийген бир жигит келди.

– Айылдагы кишилер эмне болгон деп сурады.

– Менден башканын баары тойго кеткен – деди.

– Сен эмне барбайсың, эл барган жерге – деди.

Анда ал жигит айтты:

– Менин барбаганым, күйөөмүн деди

– Сен кандай күйөөсүң деди. Күйөөнү сыйлап мурда жибербейби – деди. Күйөө болсоң колуктуңду алдың беле – деди.

– Жок ала элекмин. Колуктум тогуз жашта. Ошол колуктумду алар бекенмин деп, оту менен кирип, күлү менен чыгып өйдө карабастан күч күйөөлөп жүрөмүн.

Сен күч күйөө болсоң, сени кан чакырат – деп айдап жөнөдү. Буларды ханга алып келди.

Кан баласына айтты.

– Сен чыныңды айт. Калп айтсаң башыңды аламын – деди.

Жазганбай бала чынын айтты

Кан:

– Ошол Дыйканды чакырып кел деди.

Дыйканды алып келди. Кан биринчи уазир кылып шайлап койду. Дыйкан эл кыдырып жүрө берди. Элдин ал-абалы менен тааныш. Элдин турмушу Дыйканга жаккан жок. Себеби, алтымыш бир бөлүгү ачка, жыйырма бир бөлүгү дуана, он бир бөлүгү бакшы. Бул бакшылардын он жолдошу бар. Бул бакшылар: биз эртең ушул жерге барабыз, ушунун канча баласы өлгөн, аялы канча, төрөгөн, кандай өлдү малы бар, баарын билип кел, анан бизге айткын деп үйрөтөт.

Бакшылар эртеси барып жүргөн-турганын айта баштайт. Өз турмушун айтып койгондо жакасын кармап, булар өлсө экен деп, эр аял дебей өзүлөрү ачкасына ыразы болуп, бар тапканын алдына коюп, элдин ичинде укмуштуу ушундай оокат өткөрө беришти.

Ушул турмуштарды көргөн Дыйкан канча Канга кайрылып канча айтты.

– Элдин турмушу жөн экен. Сизге макул болсо элдин турмушун оңойлу деди. «Башкаруу жакшы болсо, элдин сообу, башкаруу жаман болсо бусулат коому» – деди.

Кандын аты Малик деген эле. Малик айтты.

– Кандайча болсо оңолот – деди.

Дыйкан айтты:

– Чоң сайдын үстүндө боз талаа бар экен. Ошол боз талаага арык чаап, эзели эгин айдалбаган жер экен. Арык чаап чыгарсак, кеминде бир теше жерден отуз кап эгин алар элек – деди.

– Анда эмесе экөөбүз барып көрөлүчү – деди.

Макул деп Дыйкан экөө, эки жакшы ат миинип, барып көрдү. Жер жакшы экен, алышын кайсы жерден алабыз деп, боз талаанын башына барып көрүштү.

Дыйкан:

– Мына бул жерден алуу керек – деди.

– Ушул жерден чыгара аласыңбы деди Дыйкан.

– Ушул жерден чыгара албасам менин башымды ал.

Бирок, элдин эмгегин жакшылап берсең, эл көп болсо, кандай болбосун суу чыгат – деди.

Анда Малик:

– Эмгек дегениң эмне деди

Дыйкан:

– Иштеген акысын беребиз.

Анда Малик:

– Кандайча кылып беребиз.

Анда Дыйкан:

– Эй, каным, эл казына, түгөнбөс күл азык эмеспи.

Касынаны кысталышта, ушундай ишке тезинен берүү тийиш. Касына кемип баратса, элдин турмушу оңолсо, бир жылда толтурат эмесби – деди.

Малик:

– Дыйканым ушундайбы – деди. Эмесе макул, бул арыкка иштеген бир кишиге канча төлөш керек?

Анда Дыйкан:

– Бир тешеден күнүнө төлөш керек – деди.

Мунуң туура экен деп макулдашып, үйгө кечинде келишти. Эртеси элге жар салышты. Уккандары качан барабыз деп суроо сурады. Эртеңкиден калган-

дар болсо, себепсиз башын алабыз деп көчө-көчөгө эланкама жазып жабыштырды.

Ошол болжол күнүндө миңдеген рабочийлер алыш ала турган жерге барып калышты. Дыйкан башында болду. Бир жылда суу чыгарды. Боз талаага эгин айдай баштады. Бир теше жерден отуз-кырк кап эгин алып, ачарчылыктан ажырап, элдин турмушу оңоло баштады.

Ошол арыктын аты «Дыйкан» деген арык болду. Талаа «Маликтин талаасы» деген талаа болду.

Экинчи жылы Айиз деген кандын казыначысы бар эле. Бир күнү келип:

– Ээй, ханым, Дыйкан деген бир митаайымдын тилине кирип, казынаңызды түгөттүңүз. Бул Дыйкан деген бизге оң санабайт, бул өзү кайдан келген желмогуз – деп жамандап таштады. Муну жоготпосоңуз бир балаа баштайт – деп тим болду. Муну менен кан алецгир болуп эмине кыларын билбей, аягында арыстын тили менен камап коюуга оюнда болду.

Айбан Малик Дыйкандын кызматын оюна албас-тан, Дыйканды камап салды.

Жарым жыл өтүп кетти. Жалпы дыйкандын баары баягы жакшы увазир Дыйкан деген жок болуп калды, эмне болду дешип жүрө беришти. Анан бир күнү кедейлер чогулушуп, кандан сурайлы дешип сөз башташты.

Баары чогулуп Маликке барышты. Хан көпчүлүк чогулуп баргандан чочуп, мунайымдык менен эмне келдиңиздер – деди.

Анда ушу чогулуп барган кедейлердин тилигарагы Шалпык деген бар эле.

– Биздин чогулуп келгенибиз, Дыйкан деген жакшы увазир бар эле, жарым жылдан бери жок болуп калды. Эмне болду? – деп суроо сурады.

Хан жооп берди:

– Мен Ажыдаар деген канга жибергенмин, келе элек – деп жооп берди.

Анда кедейлер Дыйканды эмиш-эмиштен угушкан, камап коюптур деген сөздү. Канга барганда Шалпакка убада беришкен.

– Эч убакта Маликтен жазганбай Дыйканды таап бер, болбосо тирүү кетпейбиз деп көпчүлүктөн убада алган.

Шалпык Маликке айтты:

– Хан калп айтпайт. Хан калп айтса, кара башын жутат, деген макал бар, чынын айт деп кабагын буркөп тура берди.

Хан Шалпыктын мүнөзүнөн коркуп калчылдай баштады. Эшикке чогулган көп элди көрүп, желдеттер келди. Он-он беш желдетти кедейлер кандын үстүнө үчтөн-үчтөн өлтүрбөй көчүгүнө басып олтура беришти.

Желдеттер бир балаа болгон экен деп басып отурган дыйкандарга жан соога, жан соога деп жалына беришти.

Кандын жанында баягы Айаз бар.

Бир желдет:

– Бар, сен эмне ханга агарат менен сүйлөйсүң! – деп чакчаңдады. Шалпак баатыр балбан эле. Желдетти кармап калып дароо өзүнүн кылычы менен башын кести.

Кан коркконунан эси ооп, эмне кыларын билбей, нез болуп олтуруп калды. Эси ооп турган Маликти баштан ары салды. Башы жарылып өлдү. Баягы Айаستا да эс жок. Аны Шалпык баатыр эки кулагын кесип жана оң колун чыканагынан кесип, сенин жасаң ушул деп таштап койду.

Анан Дыйканды камап койгон жеринен чыгарып алып ошол күнү эле кан көтөрүп, кедейлер максатына жетип, жайланып жатып калышкан экен.

КАРА КӨБӨЛӨК

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-ж. Айтып берген: Шапак уулу Момуш. Жазып алган: Ибраимов К.

Илгерки замандарда бир кан болгон. Кан калкка жарлык кылган. Карылар эч нерсеге жарабайт. Карылардын баарын өлтүргүлө деп. Ошондо бир жигит атасын катып калган экен. Сандык жасап ошого салып багып жүргөн экен көрсөтпөй. Ошол тушта эл жоо келатат деп качып калышат дүрбөп. Баягы абышка сурайт:

– Ээ балам, элде эмне жаңылык бар. Эмне болуп жүрүшөт деп.

– Ээй ата, унчукпа. Эл качып жүрөт душман келе жатат деп – дейт баласы.

Ошентип дагы бир нече күн качышат. Бир күнү абышка дагы сурайт, тынччылык болдубу балам? – деп жоок ата. Дагы эле качып жүрөбүз.

– Душман көрүнөбү? – дейт атасы.

– Жок тигил жакта, бул жакта деп эле качып жүрөбүз.

– Аа, катыгүн силерди кара көбөлөк айдаган турбайбы. Анда балам сен мындай кыл. Элдин артында бир актөш кара ит бар. Мына ошол кет, кет, кет, кач, кач-кач деп эле элди тегеренип желип жүрөт. Тынччылыкты кетирген ошол. Сен эл көчкөндө арта калып мына ошол итти ат дейт атасы. Ошентип баласы эл көчкөндө калып калып аңдып жатса чын эле атасы айткандай ак төш кара ит кет-кет-кет, көч-көч-көч, деп эле желип жүрөт. Бала аңдып жатып жанына келгенде баягы итти атып алат. Ошондон кийин эле эл тынчып жыргап эле бир орунда жашап калышат. Ошондо атасы дагы сурайт, ээ балам бу эл, мал эмне эле чуурулдап жатышат? Суу жок, ошол үчүн чуурулдап жатышат деп жооп берет уулу. Аа,

балам, анда уйларды бошот, ошолор кайсы жерге барып жыттап, жер чапчыса ошол жерди каз. Аз эле жерден суу чыгат. Баласы айткандай кылды эле бат эле суу чыкты. Бул кабар канга да жетет. Баланы чакыртып алып, сен булардын баарын кантип билип алдың деп кысмакка алып сурайт. Айласы кеткен бала болгон иштин баарын айтып берет. Ошондо кан, бекер эле буга чейин карыларды өлтүргөн экенмин. Көрсө акылдын баары карыларда болот турбайбы деп. Ошондон улам «Карынын сөзүн капка сакта, өлсө сөөгүн апта сакта» деген макал сөз калган экен.

ФРОНТКО КЕТКЕН КҮЙӨӨСҮНӨ ЫРДАГАНЫ

Инв. №717. Тынымсейитова Рапия. 1915-жылы туулган. Уurusу: сарыбагыш, Туулган жери: Большевик, Кочкор району. Айтып берген чыгармалары: Согуштук ырлар, кошоктор. 12.06.1982. Көк-Жар селосу, Сөң – Көл. Жазып алган: Урманбетов М., Ибраимов К.

Кырк биринчи жылында,
Жыйырма экинчи июнда,
Мындай согуш башталып,
Болгон эмес кылымда.
Фашисти качан каратат,
Таалайсыз кылып жаштарда.
Табигат неге жаратат,
Герман салды жанжалды.
Терип алды балдарды,
Термелип карап олтурсам.
Кемпир менен чал калды,
Кечеги менен алганы.
Кемибей адеп калсачы,
Келин кызды ыйлатпай.
Герменди кудай алсачы,

Тяны-Шаны болуп аталган,
Кыргыздын Ала-Тоосу бар,
Тыңдана туруп кат жазам,
Фронтто курбум тосуп ал.
Тяны-Шандын тоосунан,
Титиретип уратып,
Мүмкүн болсо сиз жактан.
Сүрөтүңдү суратам,
Бошбойт колум мүнөткө,
Аракет кылам канчалык,
Бсык-Көлүм мелтиреп,
Далайды ойго келтирет.
Жолдошум келсе аскерден,
Алдыңкы келген элимен.
Аман келер бекен деп,
Жаш башым түштү кайгыга.
Карындаш алып колума,
Кайгынын түштүм жолуна.
Кайгылуу болсом мейличи,
Табигат ишин салсың оңуна.
Табигаттан тилеймин,
Жаштарга сендей өмүрдү.
Саналуу кылбай жаш кезде,
Ачкыла кудай көңүлдү.
Сагызган учат зыкымдап,
Таркатса боло балдарды
Улуу Сталин акылман.
Калайга куйган коргошун,
Фронтто жүрөт жолдошум.
Кайгы менен бүткөрөм,
Колхоздун берген нормосун.
Такага куйган коргошун,
Армияда жүрөт жолдошум.
Санаа менен өткөрөм,
Советтин берген нормосун.
Жүрөгүм менин токтобой,
Жүрүп турган боз тоодой.

Жүрөктү кайгы муң басты,
Канткенде турат боздобой.
Капырай кантем жүрөктү,
Кайгы муң басып жүдөтү.
Азыркы биздин жаштардын
Кайгы менен күн өттү.
Айтпай кантип коюмун,
Ичимдеги жалынды.
Санаа күлүк өзү жок,
Санасам элдин иши жок.
Санабай кантип коюмун,
Сары оору болдум өңүм жок,
Ой күлүк өзү жок.
Ойлосоң элдин иши жок,
Ойлобой кантип коюмун,
Оорулу болбой өңүм жок
Калганым Кочкор талаасы,
Артыңдан издеп барууга,
Аялдын болбойт чамасы,
Токмок менен бурулуш,
Капа болбой туруңуз,
Артыңан издеп барууга,
Каалабайт экен бул турмуш.

КОШОК

Айтып айтпа, пайда жок
Армандуу дүйнө пайда жок.
Алла талла кудурет,
Деги бул жалганда,
Кимдер жетим калбаган,
Кимдер жесир болбогон.
Улукманы жашаган,
Шум кара жер ашаган,
Ашаган менен тоюбу,
Он эки миң заабалар

Деги олуяны коюбу.
Оймоктоп келин кынаган
Отуз эки пайгамбар
Тасмадай келин кынаган,
Так Сулайман пайгамбар,
Туш өлүмгө ынаган.
Так Сулайман пайгамбар,
Тактыдан буту тайгандыр,
Тайып кетсең кейиш бир,
Тайыбай кетсең бейиш бир.
Кыяматта кылдан бир,
Кыл көпүрө зындан бар.
Өтүп кетсең бейиш бар,
Калып калсаң кейиш бар.
Айткан менен келеби,
Алганды кудай береби.
Кейиген менен келеби,
Же кейиткен кудай береби,
Какшаган менен келеби,
Же каалаган кудай береби.
Сандырга айтсам бир далай,
Самооруң сары жез эле.
Самаганым ойлогон,
Сарала туйгун куш эле.
Көмүрдөй алтын куш эле,
Көздөгөнүн койбогон,
Көгала туйгун куш эле.
Душманына алганда
Ширеп койгон найза эле.
Тууганды туудай көтөргөн,
Душманды койдой бөктөргөн,
Каткалдаш деген кайран шер,
Капталды көздөй кеткен бейм.
Кайгыга салып балдарды,
Кайрылгыс болуп кеткен бейм.
Безбелдек деген берен куш,
Белести ашып кеткен бейм.

Бейпайга салып алганын,
Деги бекинген жерге кеткен бейм.
Тууганың зарлап ыйласа,
Турпактан чыкпайт дарегиң.
Карга сайган терегиң,
Калганча тийген керегиң.

НАН КАЙРЫК

Инв. №717. Жумгал районунан жыйналып алынган фольклордук материал

Токтогул Сибирде жүргөндө эки-үч күнү ачка болуп калган экен. Эптеп комуз чаап алып, кайтарган милицияга айтып, айланайын кыл алып келип бер дептир. Тил билген милиция го. Анан комуз чертип жүргөн экен.

Анда клей деген жок эле. Шибеге менен көзөп эле, жыгач мык менен уруп койчу. Комуздун капкагын. Карагайдын чайырынан аралаштырып, мыктап кылын тагып эрмектеп, зоок кылып отурган го. Ошентип, отурганда началниги келди. Бул ки деген киши дейт.

Токтогул деген дейт.

Комузду жөлөнүп турат.

– Бул эмне инструмент дейт. Милиция ала коёт. Жанындагы переводчиги айтып түшүндүрөт. Өзү жасады комузчу экен деп.

Бирок ушу киши эки күндөн бери ачка тамак жок дейт.

Анда айтат:

– Апкел, айтып жанындагы сумкени дейт. Алып келди. Анда бир ууч канты менен жарты бөлкө болот. Алып келип Токтогулдун алдына коёт. Кандай тамак жеткирбейсиңер дейт, дайыма экөөң калбай берип тургула дейт.

Токтогул суу менен кичине нан, канттан жеп эс алат. Анан:

– Кана чертип көрдүңүзбү дейт начальник.

– Токтогул мурда эле чертип отурган болот. Кой ушу күүм ак жолтой болду окшойт. Атын «Нан кайрык» коёюн деп, күүсүн «Нан кайрык» деп коёт. Күүсү чертилет.

САТАРКУЛДУН САЛМОЮН

Инв. №№717. Жумгал районунан жыйналып алынган фольклордук материал

Бул күүнүн да өзүнчө тарыхы бар. Ушул айылда Дорпонун Бейше деген келини болгон. Садыралы дегендин аялы экен. Сатаркул экөө чертишчү экен. Ошондо «Сатаркулдун салмоюну» деп келин чыгарган экен бул күүнү. Ме кайним ушул күүнү күү кылып ал деген. Сатаркул мойну узунураак киши эле. Черткенде мойну шалак-шалак этип, түлкү тебетейи ыргып турчу эле. Комуз черткенде эң бир кооз черткен. Колун ойнотуп, кочкор мүйүз, жылкынын кулагы, үй мүйүз кылып колун бири-бирине учкаштырып чертер эле.

«Каалгыма» (күү). Муну Сатаркул жеңесине, жанагы «Сатаркулдун салмоюнун» чыгарган жеңесине чыгарган. Ал келин да чоң комузчу болгон. Токтогулдун сынынан өткөн.

СУЛТАН МЕНЕН ТОКТОГУЛ

Инв.№717. Жумгал районунан жыйналып алынган фольклордук материал

Токтогул Кетмен-Төбөдөн бул жерге, Кайырмага туугандарыма учурашам деп келет. Бул жерде

Таштан уулу Султан деген чоң комузчу бар дейт. Кыл тырмаган жагынан алдына киши салбаган дейт. Ошого жолуксам деп эңсейт. Токтогул туугандарына айтат, ушундай бир комузчу бар экен жолуксам деп. Тууганы Токтогулду Таштандыкына ээрчитип барат, тааныштырганы. Ал күнү тамак ичип жатып калышат. Мунун комузу каякта деп тиягын деле карайм дейт, биягын деле карайм дейт эчтеке билинбейт.

Эшикке чыгып желбегей жамынып, кайра келип намазын окуп, анан бир кой союп, эт бышып калган кезде анан сурады дейт.

– Балам, Токтогул деген сенсиңби? Жакшы бала деп угуп жүрөбүз. Күүүдөн чертип отурчу дейт. Токтогул чертип отурат. Болгон өнөрүн көрсөтүп ырдап, чертип берип отурат. Тиги Султанга. Султан:

– А балам жакшы, олуттуу келатыпсың. Майнаптуу келатыпсың деп айтат.

– Эми балам, эмнеге келдиң эле дейт Султан.

– Ушу сизди чоң комузчу дейт. Комузчулар бири-бирин көрбөсө болбойт го. Үлгү алайын дедим эле дейт.

– Мейли, балам, эми тамак ичкенден кийин чертейинби же эртең менен чертип берейинби дейт.

– Мейли эртең менен деле чертиңиз дейт Токтогул.

Ал күнү жаттык дейт. Эртең менен эле туруп намазын окуду дейт. Үйдө бурч жакта бир кыз отурчу эле дейт. Эшикке чыгып келе калып эле, кайра бурчка отуруп калчу дейт. Көрсө атасынын комузун ошо кызы кайтарчу экен. Эч кимге черттирчү эмес экен, карматчу эмес экен.

– Келе балам комузду алып берчи, бул акеңе чертип берейин дейт. Кызы бир кичинекей чакан комуз алып берди дейт. Кымыз ичип эшикке чыгып анан чертти дейт. Эл тегеректеп турат. Бу киши черткенде комузу тим эле кишидей сүйлөйт экен дейт. Ушун-

дай кайрыйт дейт. Колуна комуз жарашып, нечен өткөндөрдүн баарын эле комузга сүйлөтөт экен. Карап турсам, деги комузчулукка кыйын, катуу киши экен дейт.

– Ии балам, өнөрүң болсо бир-эки күү илип ал, мен чертип турайын деди дейт.

– Түшкө чейин эптеп эки күүсүн араң алып калдым дейт. Кайрыктары не бир укмуш дейт. Кыл тырмоо жагынан эч ким буга жетпейт экен деп ойлоп турам дейт. Түштөн кийин дагы чертти дейт. Үйрөнүп калсам деп атам. Бир отурганда элүү-алтымыштай күүнү чертип ийди дейт. Үч күнү үйрөнүп, бирин жарымдап алып калдым дейт. Калганын өзүм толуктап алармын деп ойлоп атам дейт.

– Кыл тырмаган жагынан сизге эч ким жеткидей эмес дедим дейт.

– Ии балам, аның ырас, бирок менден чоңдор, кыйындар да болуш керек деди дейт. Сен балам оозуңан да, колуңан да келген бала экенсиң, кор болбойсуң, элиң үчүн эрмек бол деди дейт. Жакшы келатыпсың дейт. Бир чепкен берип узатат. Султан кырдачыраак, тереңирээк, каңжарлуу киши экен дейт.

КАЛЫК АКЫЕВ ЖӨНҮНДӨ

Инв. № 717. Сыдыгалиев Жунушалы. Жумгал районунун Кайырма кыш айылында 1915-жылы туулган, уурусу саяк. Уста кишинин үйүндө туулган. Билими 4-5 класс. Эскиче кат билет. Колхоз уюштургандан тартып актив (бригадир, сельсовет) башкарма болгон. Согушка катышып жети-сегиз жыл жүргөн. Согуштан кийин бригадир болгон. Кийин мектепте завхоз. 1978-жылдан пенсияга кеткен. Жазып алган: Сабиров Б., Ибраимов К.

Калык бала кезинде Байзактын балдары менен жүрдү. Ошондо Кара-Кечеде кыштоочу эле. Ошо

Кара-Кечеде Бектурган деген иниси өлдү. Иниси өлгөндө Калык кошкон экен. Ошондо эл шайлоого камынып турган. Калыктын инисине кошкон арманын угалы деп элден сунуш кирип калды. Эл Калыкка айталбай Сатаркулга шыбыраганда, Сатаркул комуз менен баштайт. Ошондо Калык мен кургурдун арманы экен деп баштайт.

Адам ата, обо эне,
Топурактан жаралган,
Капыр менен мусулман,
Ошол экөөнөн тараган.
Бектургандан айрылып,
Таарынышып каламбы,
Бек уулундай жүрчү элем,
Бечара кылдың ыраңды,
Кашкайып катуу күлбөгөн,
Каразгөй көздү билбеген.
Кайып болдуң жан боорум,
Капилет жалган дүйнөдөн,
Ашыгып катуу күлбөгөн.
Алдоо сөзгө кирбеген,
Аманат кеттиң бир боорум.
Бул жалганчы дүйнөдөн,
Кара-Кече куюлуп,
Кайраным сенден айрылып,
Өзүмө болду кыйын иш,
Карагай көмүр байланып,
Карчыга куштай айланып,
Казакка барчу мен Калык,
Калың акча теңге алып,
Кайрылып үйдөн чыга албай,
Каңгырап калдым мен Калык.
Комузумду байлынып,
Коконго барчу мен Калык,
Корголоп үдөн чыга албай,
Кооматта калдым мен Калык,
Алыска минген башка атым,

Айылга минген кашка атым,
Азапттуу жетим какшаттың.
Тойго минген башка атым,
Топко минген кашка атым.
Тозоктуу жетим какшаттың.
Дубайга тааныш мен элем,
Туйгунум сенден айрылып,
Турупмун жалган дүйнөдөн,
Күтүүдө жарык күн жалган,
Күүгүмдөн кийин түн жалган.
Мен өңдөнгөн дүйнөдө,
Толуп жатат миң жалгыз,
Жалгыздын жары бир өзүң,
Ырайым кылып кечиргиң.
Жаш боорумдун күүнөөсүн,
Жалган дүйнө береги,
Жалгыздыктын бүлөсүн,
Бели сынып буралып,
Мемиреп бекем куланып.
Мен кургур жалгыз каламбы,
Бек уулундай жүрчү элем,
Бечара кылдың агаңды,
Күндүзү жарык күн жалгыз,
Күүгүмдөн кийин түн жалгыз.
Асмандан тийген ай жалгыз,
Арманы жок кай жалгыз.
Аталаш сенден айрылып,
Андан кийин мен жалгыз.
Караңгы үйдө жанарым,
Камчымды колдон аларым,
Кайрылып келер бекен деп,
Карасам чыкпайт кабарың,
Түнкүсүн жарык каларым,
Түйшүктүү колдон аларым,
Түн уйкумду үч бөлүп,
Түйшөлсөм чыкпайт кабарың.
Атамдай акыл үйрөткөн,

Арабамды сүйрөткөн,
Артымдан көөнүм таптырып,
Мени айкыртып топко сүйлөткөн.
Иретимди сүйрөткөн,
Энемдей акыл үйрөткөн,
Ичимден көөнүм таптырып,
Мени элиртип топко сүйлөткөн,
Сен көмбөдүң мен өлүм,
Ак үйүмө жөлөнүп.
Акемен калган туяк деп,
Балдарымды өңөрүп.
Эми жараткан салды көрөлүк.
Орозбек онго жете элек,
Самоорбек болсо секелек,
Саламат коюп кудайым,
Сахнамды басар бекен экөөлөп.
Карасын кийип олтурбай,
Кайгысын ичке толтурбай.
Касымалы каралдым,
Катының салды чуулган.

ТОКТОГУЛ, БАЙБАГЫШ МАНАСЧЫ

Инв. № 717. Сыдыгалиев Жунушалы. Жумгал районунун Кайырма кыш айылында 1915-жылы туулган, уурусу саяк. Уста кишинин үйүндө туулган. Билими 4-5 класс. Эскиче кат билет. Колхоз уюшугандан тартып актив (бригадир, сельсовет) башкарма болгон. Согушка катышып жети-сегиз жыл жүргөн. Согуштан кийин бригадир болгон. Кийин мектепте завхоз. 1978-жылдан пенсияга кеткен. Жазып алган: Сабиров Б., Ибраимов К.

Токтогул. Токтогулду бир чоң тойдо анжиян бычак менен комуз чертип турганын өз көзүм менен көрдүм. Көзү жүлжүгүрөк, тебетейди чүкчугуйрак кийген киши экен. Ошо анжиян бычактын мизи менен ка-

димкидей эле чертип атат, бир кылына да бирдеме болгон жок. Кандай чертип атканын билбейм.

Байбагыш манасчы. Багыштын агасы Бейбагыш деген бар экен. Бир чоң манасчы экен. Тыныбек манасчынын бир тууган жээни экен. Тыныбек көрүп калып, Бейбагышты чакырткан экен.

Бир чоң чыныга сары майды салып коюп, чайды кайнаттырып коюп, анан айт «Манасты» деген экен. Күн баткандан күн чыкканча айттырган экен. Ошондо:

– Эми, балам, болбой калдың, болбой калдың. Сен Манасты саал таза эмес айттың, булгап айттың – деп, бир айтып берип, эми мен өлөмүн, топурак салганың ушу деп кетирип ийген экен.

Байбагыш ошондон келгенде эле башы шишип, мурду бучук болуп калып, кийин корунуп айта албай калды дейт. Укканым ошол.

Андан кийин Багыш чыкты. Ал менин өз үйүмө (демек ушу Шейшеналынын үйүнө) Манас айтты. Менин бир жети жашар балам өлдү. Ошондо туугандарым кошамат кылдыбы же тууганчылык кылдыбы, Багышты алып келип үч күн айттырышты. Ошондо Багыштан сурады эл.

– Качан болот?– деп

– Болорума менин көзүм жетпейт деп.

Баланча убакта он алты күн айттым, ошондо аягына жетпей койдум, качан бүтөрүмдү билбеймин – деди.

– Муну кандай үйрөндүңүз – деди

– Өгүз минип кой кайттарты эле. Бет маңдайымда кашат бар эле. Кашаттан чубап чыгып эле ак боз ат минген киши, ак селдечен киши чыгып эле чубап. Бу Манас, бу Алманбет, бу Чубак, бу Сыргак ж.б. деп эле айтып турат дейт.

Ошо бойдон айтайын деп айта албай, айылдан уялып, бир жылы качып жүрдүм дейт.

Анан бир жылдан кийин Чүйгө кетип калып, ошо жактан айтып калып анан жарыяга чыктым дейт.

Конур айтат экен. Үч күн айтты. Эми канча айтасын десем. Ээ ыр бутагы да бүтө элек деди. Үч күндөн кийин токтотуп коюп, анан колдон келген сыйымды берип, анан жалооруп ийдик.

Багыш коңур айтчу эле.

ҮЧ КЫЗ (жомок)

Инв. №717. Айтуучу: Тайбагарова Гүлазар. 1919-жылы туулган. Турган жери: Кочкор району, Кум-Дөбө селосу. Сабаттуу. Эскиче Чолпон районуна караштуу Кум-Дөбө селосунда кедей-дыйкандын үй-бүлөөсүндө туулган. Жаш кезинде эле чыгармачылыкка жөндөмдү макал, ылакаптарды жакшы билген адам болгон. Азыркы кезде Кочкор районундагы Октябрьдин 60-жылдыгы айылындагы совхоздо Кум-Дөбө селосунда жашайт. Жазып алган: Төлөев Ж., Сабыров Б., Ибраимов К., Урманбетов М.

Илгери жарды-жармач абышка кемпирдин үч кызы беш эчкиси бар экен. Бая беш эчкини саап, сүтүн эне-атасына бербей, үч кыз ичип алчу. Абышка талаада эчки кайтарып, байбичеси ийрик ийрип, өрмөк согот. Абышка бир күнү эчки кайтарып, жүрүп талаадан карагат терип, карагаттык баштык жок, койнуна катып келет. Улуу кызын сынап

– Балам, аркамды тырмап койчу? – дейт.

– Сасыган абышка аркаңды тырмабайм деп улуу кызы атасына жооп берет.

Ортончу кызын:

– Сен тырмачы дейт?

Ортончу кызы да эжесинин айтканын айтат.

– Кичи кызым Тотуя, аркамды тырмап койчу, Тотуя!

Келип далым тытпасаң,
Менин кебим укпасаң.
Башыңа түшөр окуя – дейт.
Кичи кызы:

– Атамдын аркасын тытам! – деп чуркап чыгат. Атасынын кебин угат, койнунан мөлтүлдөгөн карагат чууруп чыгат. Бая эки эси жок кыз Тотуянын жанына чуркап барат. Тотуянын колунан мөлтүрөгөн карагатты сууруп алат.

Ошону менен эртеси көнөчөк тиктирип үч кыз карагат тергенге барат. Абышка үч кызды ээрчитип карагатка жеткирип коюп, түштө үйүнө беш эчкини айдап келип, кемпир-абышка саап, сүткө тоёт. Ошол учурда бир окуя болот.

Кемпир-абышка Тотуянын оюнчугун, бүлөө, тарак, күзгүсүн коломтого көөмп коёт. Үч кызды карагаттын түбүнө таштайт. Беш эчкини айдап, кемпир чал кыбыланы карап, жолду баштайт. Үч кыз карагатты терип келип, журтунан эне-атасын таппайт.

Анда Тотуя:

– Атам мени жакшы көрчү эле өөлай кылып ойногонго бүлөөсүн таштап кетсе экен дейт.

Анда эки эжеси:

– Бүлөөң менен жерге кир, энекебиз бизди жакшы көрчү эле, күзгү менен тарагыбыз болсо – дейт.

Үчөө үч белгини алып, бир тарапка жолго түшөт. Жүрүп олтурса жерден жүлүндөй түтүн чыгат. «Ата-энебиз ушул жерде экен» деп үч кыз жарыша кирип барса, бир ийик ийирген байбиче олтурат.

– Келгиле, кыздар, келгиле! – деп этек жеңин күбүнүп тура калат.

Жатаар маал болгондо:

– Кайдан келген балдарсыңар? – деп кемпир кепти салат. Кыздар жайын айтат.

– Балам кай жерге жатчу элең? – деп улуу кызынан сурайт.

– Энеке, жүктүн бурчуна жатчу элем дейт.

Ортончу кызынан сураса:

– Эжекемдин койнуна жатчу элем дейт.

Кичүү кызынан сураса:

– Балам, кайда жатчу элең? – деп сурайт.

Анда кичүү кызы

– Эки колума эки карын май алып, чамгарактын үстүнө, түндүк жабуунун астына жатчу элем – дейт.

Айтканын байбиче орундатат.

Кичинекей кыз чамгаракка жатат. Баягы эки эжеси жатаары менен уктап кетет.

Жезкемпир жылып кыздарга жетет. Ач тырмагын салаарда, Толгонай томуктай майды отко таштап коет. Май күйүп үйгө жарык берет. Жезкемпир соро албай май да бүтөт, таң да атат.

Ошентип кыздарга:

– Ээ эжелер, силер бирдемени билдиңерби? – дейт.

– Биз эч нерсе билген жокбуз – деп тилдеп коёт.

– Эмесе мен билбесең мен билдим, мен томуктай майды томуруп, кашыктай майды каңтарып салып, таң атканча экөөңдү кайтарып чыктым. Бу кемпир бизди соо калтырбайт. Бир жакка сызалы деди.

Ошо менен үч кыз торпок кайтарып келели – деп сыртка чыгат.

Кыбыланы бет алып, кыйналган жерде эс алып, үч кыз зымырап качты.

Жезкемпир үч кыздын качканын билип, сокусун минип, сок билегин камчыланып, туткучун үзөңгү, түпкүчүн билерик кылып, үч кызды кууп артынан жете турган болгондо кичи кызы акыл таап:

– Чын апамдын тарагы болсоң, чыгалбаган чытырман токой болуп кал – деп артын көздөй ыргытып ийди.

Ал тарак чыга албаган чытырман токой болуп калды. Жезкемпир бирин өрттөп, бирин сындырып, сокусун минип солкулдатып андан өттү.

Кыздар узак кетти. Кыздарга мастен жетти.

– Атакемдин бүлөөсү болсоң кемпир мастен чыга албаган кара тоо бол? – деп, кыздар артына ыргытып кетти.

Бүлөө чыга албаган жолу жок кара тоо болду. Мастан кемпир ач тырмагын чыгарып беттен тытты. Тырмалап жатып тоодон чыкты. Жылгаяк тээп тоодон түштү.

– Эми өлдүк! – деп үч кыз өмүрүнөн күдөр үздү. Дагы жете турган болгондо:

– Чын атамдын күзгүсү болсоң, түбү жок кара кудук бол! – деп күзгүнү артка таштады.

Дагы кыздарга жете турган болуп:

– Ээ кыздарым, мындан кантип өттүң деп кемпир кыздарга собол берди.

Кыздар кайрылып кудукка келди. Эки кыз:

– Энеке, тайыз жерден кечкин! – деп айтып берди.

Кичи кыз Толгонай:

– Токтогун! – деп кайтып келди.

– Энеке, эки чөнтөгүңө кум, арткы этегиңе тап толтур. Шыйрагың жипке байлагың, бизди көздөй ыргыткың. Суудан агып кетесиң, бекем кармап тырмышкын. Биз агызбай тартып алабыз – деди.

Кемпир Толгонайдын тилин алды.

Ал кыз кемпирдин башына түрлүү түйшүк салды. Учун берип жиптин, ушул кудуктун ичинде калды.

Ошентип мастандан үч кыз кутулуп, ээрчишип олтуруп бир чынар теректин түбүнө барды. Ал теректин башына үч кыз чыкты.

Терекке кандын уулу сыярат кылып, кырк жигиттин ээрчитип, казан асып, от жагып, казы кыйып, бээ жарып, калкка тамак берет.

Жылдыз көккө толгондо, түн ортосу болгондо, жылаажындуу куш алып, зыярат кылып бүгүлүп кан уулу келди терекке.

Кан уулу келсе терекке, Толгонай ыйлап солкулдап:

– Сийгим келди эже!– дейт

– Сийе бергин бетбак!– деп эки эжеси жемелейт .
Эртең менен болгондо кургак жерде көл болду

Чынар терек үстүнө,
Үч перизат кыз конду,
Кан уулу турду түйшөлүп,
Көлдүн келди боюна,
Эңкейе берип бурулду,
Колун сууга салганда,
Кандын уулу Бекзаада,
Нурдун кызы урунду,
Бекзаада чочуп кеп айтты:
Кырк жигит келгин! – деп айтты,
Кырк жигитти тең келди,
Бекзаадага дем берди,
Бекзаада жигиттерине кеп салды,
Мен көргөндү көрдүңбү?
Мен билгенди билдинби?
Суу ичинде нур кыз бар,
Тиктеп көрчү тайманбай,
Ошенткенде кырк жигит,
Колун сууга салыптыр.
Кырк жигитти кыдырып,
Кыздарды тапшай калыптыр.
Ээ анда кыздар кеп айтат,
Акылы жок айбан хан,
Өйдө кара деп айтат.
Айбан хан өйдө карады,
Көрүнө түштү көзүнө,
Үч перинин карааны.
Басып келди жакындап,
Түшүп кел деп чакырып,
Анда кыздар кеп айтат:
Сунган колун бек сунгуң,
Антташкан антка бек тургуң,
Өнөрүң болсо алып кал,
Кырк жигиттин ээрчитип,
Чынар терек башына,

Чыгып келгиң баарыңар.
Жигиттер чыкты жабылып,
Кыздар башын ийишип,
Түшүп келди теректен,
Кан уулуна багынып.
Кан уулу туруп кеп айтты:
– Киминер өнөрлүүсүң? – деп айтты.
Улуу кыз сөздү баштады:
– Үч текенин терисин,
Кырк жигитке шым тигип,
Жеткиремин деп айтты.
Ортончу кыздан сурады,
Ошол бекер турабы.
– Эжекемдин кылганы,
Колдон келет – деп айтты.
Кичи кыз сөздү кайтарды,
Кандын мизин майтарды.
Эчтекени билбейм дейт,
Эс-акылга кирбейм дейт.
Кан саадактуу¹ жигитке,
Эрмек болуп жүрбөйм дейт.
Үчөөңдү өзүм аламын,
Чындап айткын сырыңды – дейт.
Анда Толгонай туруп кеп айтты:
– Торпокту токуп минемин,
Эр баладай жүрөмүн.
Аялдыкка мени алсаң,
Абалуу туяк көрмөксүң.
Башы алтын эркек төрөйм,
Көкүрөгү күмүш кыз төрөйм.
Экөөнү бирдей эгиз төрөйм,
Макул болсоң аларсың,
Кадырын билбей баланын,
Сага окшогон как баш кан,
Катындын кирип тилине,
Как талаада калаарсың.

¹ Кандуу уулу.

Ошону менен кан үчөөнү тең алат. Кырк катындын үстүнө кырк үч болот. Толгонай өзү айткандай акылсыз, торпок минип топондоп эркек баладай жүрө берет. Бирок, кан жакшы көрүп, жаш баладай өңөрүп сейилге алып жүрө берет. Бирок кырк аялынан мурда эки эжеси күнүлөп.

– Муну кандай кылып жоготобуз – деп экөө акыл кылат. Бирок Толгонайдын боюна бүтүп ай күнүнө жетет.

Баягы акылы жок кан:

– Баланын үнүн уга элекмин, баланын үнүн укканда жүрөгүм түшөт – деп алыска кетет.

Ошол учурда кырк эки аял кеңешип туруп, бир мастан кемпир таап, кырк табак дилде берип жалдайт.

Сен ичин сыйпалап төрөгүмүш болуп туруп, астынан баласын уурдап ал.

Толгонай айтканымдай төрөйт. Мастан кемпир эки баланы уурдап алып, астына күчүк салат.

Күчүктөн эси чыгып, эси ооп Толгонай жатып, эч нерсени сезбей калат. Ошол убакта мастан кемпир эки баланы колуна алат. Этегине ороп алып, бир жарча таштын астына барып, алтын баштуу уулду, күмүш көкүрөктүү кызды жардын жаракасына тыгып салат.

Ошол учурда хандын айылында баласы жок Таштан ууру деген ууру тынымсыз ууру кылып, түн катып келе жатса, жардын жаракасынан баланын чаркыраган үнү чыгат.

Таштан ууру кайрылып, эки баланын үнүн угуп, кара таштын түбүнө паша-буша жете барып, эки баланы жаракадан сууруп алып, жаратканга жалынып, мойнуна курун салат.

Жаркылдатып кемпирине алып барат. Таштан уурунун байбичеси жаман журкандын жаман кебезин тоголоктоп, курсагына тыгып алат.

– Оюма болуп калды деп эл кыдырат.

– Таштан уурунун аялынын боюнда бар экен – деп элге угулат.

Эл кыдырып байбиче үйгө келет. Алтын баштуу уул, күмүш көкүрөк кызды байбичеси Таштан ууруга төрөп берет.

Калган сөз кандан болсун. Кырк эки катын канга:

– Байбичең күчүк тууду!– деп кабар берет.

Кан кайгырып камчысын сүйрөп касиеттүү терекке келет.

– Кандын ханышасы ит тууду!– деген кандай нерсе! – деп кан терекке ыйлап жиберет.

Канга терек:

– Андай эмес!– деп шоодурап нурун берет.

Ошондо хан билбейт, каарданып жиндейт. Хан:

– Өлбөсүн, житпесин, убалына калып не кылайын, суу бойлоп, токой аралап жүрө берсин – деп аялды эки күчүгү менен токой арасына алпарып таштайт.

Толгонай токойдон кыркып алып, балаган жасап, токой арасында эки күчүктү татынакай багып жата берет. Эки күчүк чоңоёт. Эки күчүк токой аралап, өрдөк-каз кармап келип, адалын апасына берип, арамын өздөрү жейт.

Ошентип арадан он жыл өтөт. Эми Таштан ууруга келели. Балдары он жашка чыкканда Таштан ууру байбичеси экөө өлүп, уулу менен кызы жетим калат. Ушулардын баарын иликтеп мастан кемпир билип жүрөт. Бир күнү Таштан уурунун баласы жолоочулап кетет. Ошо замат мастан кемпир кызга жетет:

Байкеси:

– Эшикти ачпагын!– деп айтып кетет.

Мастан кемпир кызга барып,

– Балам, жалгыз олтурасыңбы, башымды карап койчу – деп мээримдүү сөзүн салып кызды алдайт.

Бирок кыз ага барбайт. Кечинде байкеси келет. Бирок кыз айтпайт.

Ал учурда мастан кемпир алтын-күмүш берип, бир айлакер аялды жалдайт. Айлакер аял алтын сөйкө берип кызды алдайт.

– Ээ кызым, жалгыз олтуруу болбойт. Эшигиңди ачып коюп, биздикинде ойноп жүрчү дейт.

Ошо менен кыз бала эмеспи, алдоо тилге кирет. Айлакер аялдын балдары менен ойноп жүрөт. Кызга айткын деп айлакер аял балдарына сөз үйрөтөт.

– Барса-келбес деген жерде тоту куш бар. Биз менен ойнобой эрмек кылып жүргөнчө ошону алдырып албайсыңбы? – дейт

Анда кыз:

– Аны байкеме кандай деп айтам деп айтат.

Бала айтат:

– Байкең келгенде эле өлөм деп ыйла. Барса-келбес деген жерде тоту бар экен, ошону алып келип бер де!

Кечинде байкеси келет. Кыз ыйлап жиберет

Байкеси:

– Эмне болду?– деп кыздан сурайт. Кыз айтпайт, ыйлайт. Байкеси кызды кыйнайт.

– Деги айтчы, кыл дегенди кылайын.

Кыз окуяны айта баштайт.

– Оо болбостур деп бала камчысын жерге таштайт. Кылмакчылар кылып, кыл жип менен бууп, кырк эки катын менен өлүмгө кыйган экен. Болуптур, аткарайын. Барышым жыйырма бир күн, кырк эки күн күткүн. Кырк эки күндө келбесем күдөрүңдү үзгүн деп жөнөп кетет.

Кырк эки күндөн өтүп, кырк үч күнгө жетет. Кыз көйнөгүн чечип, канжарды кармап, өлүүгө камынып турат. Түн ортосу болгондо байкесинин атынын дүбүртүн угат.

Ошентип тотуну алдыртып тынат. Тоту сүйлөбөйт, унчукпайт, кеп айтпайт. Бүк түшүп турбай жатып калат.

Бир күнү кан баладан сурайт.

– Ээ Таштан акенин баласы кайда бардың? – дейт.

– Ээ, кан ата, мен Барса-Келбес деген жерден, карындашым эрмек кылат элем деп ыйлаганынан бир тоту куш алып келип бердим – дейт.

– Ики Барса-Келбес катуу багыт жел, кантип барып, кантип келдиң?

– Ээ ата бардым, келдим – деп жооп берет.

Бир күнү мастан кемпир жылып кызга келет.

– Ээ кызым бул чымчык сага эрмек болбойт. Дагы Барса-Келбес деген жерде ошондо перинин кызы Перизаада деген бар экен, ошону алып келип мага жеңе кылып бер деп айт – дейт.

Бала кайра жөнөдү. Дагы орто жерге кырк эки күн болжол койду. Аскалуу жерден сызып, ай астынан учуп өттү. Ошентип олтуруп нур периге жетип, болгон жайын айтып, нур пери менен баш кошуп, үйгө кайтып келе жатып, нурпери балага сырын айтты.

– Ээ бала, ээ кан баласы жубайым.

Анда бала сезе түштү.

– Ый мен кан баласы эмесин. Таштан уурунун баласымын – дейт.

Кереметтүү нурпери

– Ооба! – деп башын ийкейт.

Ошо менен үйгө келип журтун жыйып, тойду берет. Молдо келип нике кыят.

– Таштан ууруча болбодум ээ деп кан кайгырып карап турат. Мастан кемпир ата-баланын ортосуна ушунчалык бүлүк кылат.

Кан кайгырып бир күнү кырк катынга айтат:

– Ээ баланын баркын билбеген бакырсыңар, кыз кадырын билбеген жакырсыңар. Таштан уурунун кыз-келинин отко кийирип чакырып койсоңор дейт.

Акыры кырк аял кандын сөзүн эки кыла албады. Акыры баш ийип, Таштан уурунун келин-кызын кан конокко чакырды.

Ошол учурда Таштан уурунун балдары тоту кушун кошо колуна алып, зыярат кылып жүгүрүп, кандын үйүнө барды. Тоту куш тоо булбулдай сайрап үнүн салды. Кан ошондо өз баласын, өз уулун тааныбай катуу уятка калды. Тоту куш балдардын

башынан өткөн окуяны ортого салды. Кан ээси ооп талып жыгылды.

Ошентип кан каарданып кырк эки катынды кырк эки байталга мингизип башын алды. Толгонайды алып келип толкуп, уул-кызы менен баш кошуп, жыргап жатып калыптыр.

СУЛУУ КЕЛИН (жомок)

Инв. №717. Кочкор районунан жыйналган фольклордук материалдар 1982-ж. Айтуучу: Байзак кызы Урпеим. 1905-жылы Кочкор районундатуулган. Жазып алган: Урманбетов М., Сабыров Б.

Бир жигиттин түшүнө ай десе аркы жок, күн десе көркү жок сулуу кыз кирет. Ошо сулууну табам деп ал жигит:

Мединанын беш бурчун
Беш айланып кыдырат.
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Төрт айланып кыдырат.

Баягы ойдогу сулуусу табылбайт. Жалдырап жигит жолго салат. Келе жатса бир булактын башынан тамагынан ай көрүнгөн бир сулуу келин олтурат.

Жигит ойлоно калып:

– Менин түшүмдөгү көргөн кыз келин болуп калды.

Мейли, тобокел ушуга сөз салып, тийсе алайын – деп камчысын бүктөп олтура калып:

– Экөөбүз баш кошсок кандайча болот? – деп сулуу келинге кеп салса алик алат.

Сулуу келинди жигит алып үйүнө барат.

Жигит үйүнө баргандан кийин үй-турмушу оңолуп, тамак-ашы жайнап жатып калат. Бир аз убактан кийин баягы жигиттин өңү саргарып, арыктай баштайт.

А жигиттин бир досу болот. Жигитке досу учурап:
– Ай, сенин өңүң эмне саргарат? – дейт

Анда берки жигит:

– Билбейм! – деп жооп берет.

Анда дос жигити:

– Өңүңдүн саргарышын сен билбесең, мен билем.

Аялың аял эмес, карыган ажыдаар. Бул карыган-
да оокат кыла албай калганда кубулуп келин болгон.
Муну алдың, азапка калдың. Өзүңдү баш кылып бул
шаарды сордурасың – дейт.

Сулууну алган жигит ишенбей: «Кантип эле ажы-
даар аял болуп калсын» деген ойго келет.

Анда берки дос жигити:

– Болуптур, мага ишенбесең бара көрөбүз – дейт.

– Сен бүгүн түн чыпалагыңды кес, чыпалагыңды
чыланган тузка малып жат. Аялың таңга маал ук-
тайт, ошондо курсагың сыла, киндик болсо аялың
киши, киндиги жок болсо аялың картаң ажыдаар.
Элдин убалына калба – дейт.

Баягы жигит досунун тилин алып, колун кезип
туска малып, аялынын ичин сыйпаса, киндиксиз.

Шек алдырбай эртең менен эрте туруп:

– Сенин айтканың чын экен – деп досуна баягы
сөздү жашырбай айтат.

Анда досу:

– Мен сенин сулуу аялыңды көрөөлбагандай ой-
лодуң эле. Бул иш чындык болду. Бирок аялыңдын
эки айлык боюнда бар. Ошол аялың төрөгөнчө соода
кылам деп бир шаарга кет. Тогуз ай, тогуз күн, тогуз
саат, тогуз мүнөттө үйгө болжоп кел. Ошол учурда
аялың толготуп төрөйт.

Ошо менен макул болуп шаарга кетип, айтканын-
дай тогуз айда кайта келип досуна учурайт.

– Эми ушундай бүгүн аялын толготуп жатат.
Бала жуп төрөлүп түшүп баратканда аялыңдын
мойнун кыя чап! – деп колуна кылыч берет. Ошон-
до сөөгү ээрип көлкүлдөп жумшарып калат. Бир

өлтүрсөң ошондо өлтүрөсүң. Бирок баланы ылдам ал – дейт.

Айткандай төрөп жатканда кылыч менен аялынын мойнун кыя чапса, башы өгүздөй, денеси кырк кулач ажыдаар болуп сулайт.

Баягы аял эркек төрөйт. Баланы антип-минтип энесинин алдынан алганча, энесинин мойнундагы эки тамчы кан баласынын көкүрөгүнө таамп калат.

Баланы ороп:

– Эмне кылам деп баягы досуна барат

Ошондо досу

– Аялыңдын терисин сыйрып калып, калган денесин өрттөп ийгин! – деп, колуна бир кара кестик берет.

Кара кестик менен ажыдаардын терисин тилсе, ажыдаардын терисинин калыңдыгы үч карыш болот. Сыйрып алып, денесин отко өрттөйт.

Ушуну менен бала чоңоёт. Он сегиз жашка чыккан учурунда бир көтөрүп келген отуну бир шаардагы адамга бир кышка жарайт. Бир ичкенде бир шаардын тамагын бир ичкен, ушунчалык алп күчтүү бала болот.

Күндөрдүн биринде баягы досу даг учурайт.

– Ии, досум, баягыда мага ишенбей, аялымдын сулуусуна ичи тарып жатат деп ойлонуң эле. Бу чындык болду. Эми балаң кандай? – деп сурады.

Анда сулуу аял алган жигит:

– Таң билбейм, баланын бир көтөрүп келгенин бир шаар бир жыл оокат кылат. Бир жолку ичкени бир шаардыкын бир эле ичет.

Анда досу айтат:

– Болуптур досум, мени достукка санап, балаң экөөң тезинен келип, үйгө бир конок болуп кет – дейт.

Берки жигит макул болуп, алты күндөн кийин барса, берки досу бир темирден үй жасайт. Темир үйдүн ичин кызыл-тазыл кооз кылат.

Өзү ачылып, өзү жабылган эки жагына эки эшик жасайт. Досуна жакшылап тамак берет. Баягы баласы экөөнү ээрчитип, темир үйгө астына өзү, ортосуна досу, артынан бала кирет. Өзү менен досу мурда чыгат. Баягы үйдүн ичиндеги кооздолгон нерсени карап, бала алаксып ошо үйдө калат.

Эки дос ээрчишип эшике чыгат. Баягы бала элеңбулаң эки жакты карап, үйдүн ичинде тарс этип эшик жабылып бекилип калат.

Ошондо бакырганда баланын денесинен темир көккө үч тийип жерге үч түшөт. Ошондо досу элжуртту жыйдырып, темирден касык кылдырып, чынжыр менен чырматып, темир үйдө жерге кагат. Бир сындырым нан, суу менен жети күнү баланы багат. Жети күндөн кийин өсөгү карарып, бала жыгылат. Жети күнгө чейин берки досу жетимиш кулач ор кастырып, бир бээни жардырып, жылкынын эки казысына катар койдуруп, жети нана үстүнө, жети кетмен астына коюп, каскан оруна таштайт. Жетимиш балбанга жетелетип баланы ордун үстүнө алып барат. Ачыгып калган бала оп тартып, нанды, этти караганда баланын оозунан эки жылаан атып түшүп, нан менен баягы жылкынын казысына барып эки жылаан сайылып, бала чалкасынан кетет.

Ошондон кийин бала куландан соо тап-таза болуп, тамак ичип, адам болуп тазалнат.

Ушундан баланы атанын өз каны деген сөз калган экен.

МАЗМУНУ

ТҮЗҮҮЧҮДӨН	3
СОҢ-КӨЛ.....	6
ТИЛЕК.....	8
КОЛХОЗЧУЛАРГА КЕҢЕШ	9
КҮЛҮК ТАПТОО.....	17
АҢЧЫЛЫК	23
ДЫЙКАНЧЫЛЫК	23
ӨЗҮ ЭККЕН ЭГИН.....	26
СУГАТ	26
КЫРМАН КӨТӨРҮҮ	27
ШАЙМАНДАР.....	28
БАКЧЫЛЫК	33
ЭГИНГЕ БАЙЛАНЫШТУУ БЫРЫМДАР	35
ЭҢИШ.....	36
ЖАКШЫ БОЛМОК БИР КҮНДӨ,	39
ЖАМАН БОЛМОК МИҢ КҮНДӨ	39
ОРДО	43
ЧОКОН.....	45
ЖЕЗТУМШУК	48
ШЕРИНЕ.....	53
ЭДИЛ МЕРГЕН	56
ЖӨӨ ЖОМОК	58
КЫЗ АЛА КАЧКАН	61
БИЙ ШАЙЛАГАН ЖОРО ВОЗО.....	64
МЕРГЕНЧИЛИК	68
КЫЗ ВЕРГЕН	71
САЯПКЕРЛИК.....	72
КУШТУҢ ЖАРАКТАРЫ (жабдуу).....	79
САЛГАН МҮЛҮШКЕРДИН ЖАБДЫГЫ.....	80
ЭМЧИЛИК	82
КУУЧУ	92
КУУЧУ	94
ЭРКЕК БАЛА МЕНЕН КЫЗ БАЛАНЫН	
КИЙИМДЕРИНИН АЙЫРМАСЫ	95
КОЛ АДАЛДАТУУ (ЧАЧЫН КЫРКУУ)	95
ТЕРМЕ.....	96
ЧИЙ ЧЫРМОО	99
ШЫРДАК.....	100
АЛА КИЙИЗ.....	102
ӨРӨ КИЙИЗ	103
ТҮЮК КИЙИЗ – БАЙПАК.....	103
КАЛПАК.....	104
КИЙИЗ ЧОКОЙ	105
ТЕРДИК	105
ТАРАК-ЖЫГАЧКА ЖАСАЛА ТУРГАН	
БУЮМДАР	105
ТОР КИЙИМ.....	107
ТОР ЖООЛУК.....	107
ШАКАР КАЙНАТУУ	108
КЫЗ ВЕРГЕН	109

АРКАН ЧЫЙРАТУУ	127
АК ЧӨЛМӨК	129
СУЛУУ МАЙ	130
АЙРЫКЧА ЖАЛКОО КУРБУМА	131
БУЛБУЛ	133
КАСЫМААЛЫ ТАЗАБЕК УУЛУНУН	135
АЙТКАН КАЗАЛЫ	135
БИЗДИН КОЛХОЗ	147
АЛА-ТООНУН ТЕРМЕСИ	149
ИЛГЕРКИ ЫР	159
АК ДИЛБАР (элдик ыр)	161
СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ	163
ЭПКИНДҮҮ БРИГАТ, ЖАЛКОО КОЛХОЗЧУ	164
ЖАША, АПА	168
КОШОКТОР	169
ЭРИ ӨЛГӨН АЯЛДЫН КОШКОН КОШОГУ	169
КҮЙӨӨГӨ КЕТИП БАРА ЖАТКАН КЫЗГА	171
ЖЕҢЕСИНИН КОШКОН КОШОГУ	171
ЖАШ КЕТКЕН БАЛАСЫНА ЭНЕСИНИН	173
КОШКОН КОШОГУ	173
ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ КЫЗЫНЫН КОШКОН	175
КОШОГУ	175
КҮЙӨӨГӨ КЕТИП БАРАТКАН СИҢДИСИНЕ	
ЭЖЕСИНИН КОШКОН КОШОГУ	179
АТАСЫ ӨЛГӨНДӨ КЫЗЫНЫН КОШКОН	180
КОШОГУ	180
АТАСЫ УЛАК ТАРТЫП ӨЛГӨНДӨ КЫЗЫНЫН	
КОШКОН КОШОГУ	182
КЫЗДЫН ЭНЕСИНЕ АЙТКАН КОШОГУ	184
ИЛГЕРКИ КЫЗДЫН КОШОГУ	185
ЖЕСИРДИН КОШОГУ	186
КЫЗГА АРНАЛГАН КОШОК	188
КЫЗДЫН КҮЙӨӨГӨ УЗАТКАНДА	
ЭНЕСИНИН КОШОГУ	190
КЫЗДЫ УЗАТКАНДАГЫ ЖЕҢЕСИНИН	
КОШТОШУУ КОШОГУ	191
ЧАЛГА КЕТКЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ	192
АШЫКТЫКТЫН АРМАНЫ	195
СҮЙҮҮ ДАСТАНДАРЫНАН	196
МЕНИН ЖЕРИМ	197
ЭНЕ-АТА ТИЛЕГИ	198
АТ-БАШЫМДЫН ТОКОЮ	199
ТУУРА ТҮШҮН ЖАШ ӨСПҮРҮМДӨР	200
МАКАЛ, ЫЛАКАПТАР	201
САНАТ-НАСААТ ЫРЛАРЫ	205
МАКАЛ, ЫЛАКАПТАР	205
ӨЗҮҢӨ АРНАП	207
КАССИРГЕ	208
ТЕРС КӨРҮНҮШТӨР	209
ЭЛДИК ЫРЛАР	211
ЖИГИТТИН ЫРЫ	215
СЕКЕТПАЙ	216

ТЕРМЕ БЫРЛАРЫ.....	217
НАРЫН	219
АК-САЙ ЖАЙЛООСУ	220
КОЛХОЗ ТУРМУШУНАН	222
СЕН БОЛСОН ДА МЕН БОЛСОМ	223
ДААНЫШМАН.....	225
СҮЙГӨНҮМӨ	226
ҮМҮТ	228
ЖАШЧЫЛЫК МЕЗГИЛИ.....	229
БУЛБУЛ МЕНЕН ГҮЛ.....	233
СТАЛИНДИН ӨЛГӨНҮН УККАНДА.....	237
УДАРНИК ОКУУЧУ ЖАНА	
ЖАЛКОО ОКУУЧУ	239
АРАК ИЧКЕНДЕРГЕ АКЫЛ	243
КҮТҮП ЖҮР	253
САНАТ БЫРЫ.....	253
БУЛ ТУРМУШ КАНДАЙ ЖАРАЛГАН.....	257
КОШКУН КУРБУМ.....	261
ЖАЗГЫ ТАҢ.....	262
ТОРГОЙ	265
...ГА	266
БАШКАРМА.....	267
МАКТАНАМ.....	267
КОЧКОР.....	268
ЧЫДА ЖАНЫМ	269
АК БАЛКАН.....	269
КЫРГЫЗДЫН КЫЗЫ	270
ЖООМАРТКА	271
КАРА УЛАК.....	273
ЖАШТЫК КЕЗ.....	273
СЕН	274
БААТЫР БОЛ.....	275
КЫЗДЫН КАТЫ.....	276
ЖИГИТТИН ЖООБУ.....	277
АТАМ МАНАС.....	279
АМАНАТ.....	280
ТАШТАН БЕК	282
ЖАРАКӨР	284
БИЗДИН КОЛХОЗ.....	285
БИЛИМ АЛ	286
КОШ СЕКЕТ	286
КЫШ	288
ШАЙЛАЙЛЫ	289
ПУШКИН.....	289
БИР СЕН ҮЧҮН.....	290
КӨРГӨНДӨ	291
КҮТӨМ СЕНИ.....	292
БЕЛЕГИҢ.....	294
...ГА	295
КАТ	296
КАЛЕМ.....	296
ОТУЗ ЖЫЛ	297

КУЗ	298
ЖАЗ	300
ӨСҮШ	301
ВЛКСМдин 30 ЖЫЛДЫГЫНА	302
БИЗДИН ЫРЛАР	303
КИТЕП ОКУ	304
БИЗДИН КЫЗДАР КАНЫКЕЙДЕЙ	
КАЙРАТТУУ	305
ТРАКТОРИСТ ИВАНГА	306
ЧАМДАГЫЛА ЖАЗ ЖАРЫШ	307
ТОКТОГУЛГА	308
ТҮГӨЛБАЙГА	310
БИЛИМ	311
МЕНИН ЭЛИМ	312
КОЛХОЗ ТУРМУШУ	313
ТЯНЬ-ШАНЬ	315
КОЙЧУ АБАМА	316
ПАРАВОЗ КЕЛДИ ШААРЫМА	317
КАЛЕМИМ	318
АЙГА	319
ЖЕРГЕ	320
СҮЙӨМ	321
БИЗДИН ДООР	322
КОЛХОЗЧУЛАР ЧАБЫККА	323
БИЗДИН МАКСАТ	323
МИЛДЕТТЕНМЕ АЛГАНДАР	325
ЭМГЕГИН ЭЛГЕ СИҢИРГЕН	326
БАКТЫЛУУ КАДАМ	327
СОҢ-КӨЛ	328
АЛА-ТОО	329
ЖАЗ КЕЛДИ	330
МАЛЧЫЛАРГА	331
БИЗ ЭР ЖҮРӨК	331
КОЛХОЗЧУ	332
ТИЛ АДАМГА	333
КЫШ	333
КЫЗ БАЛА	334
САГЫНДЫМ СЕНИ	335
СЫН	336
ЖОЛУГУШУУ	337
ЖАШ БОЗОЙГО	338
ТИРЕГИМЕ	338
ПУШКИНГЕ	339
САМАГАН КЕСИП	340
БИЗГЕ ЖЕТИШЕТ	341
8-МАРТКА	343
ОКУУЧУЛАРГА	344
ЭЛ ЭМГЕКТЕ	345
КОМСОМОЛ	346
ДЕТДОМДОГУ БӨБӨКТӨРГӨ	347
СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ	348
СЕН ҮЧҮН	350

КИМДИ СҮЙӨМ	351
КЫЗДЫН ЫРЫ	354
ФРОНТТОГУ ЖАРГА	355
БЕЛЕККЕ	356
К...га	357
ТҮШ	358
ЧАБАН	360
АЛТЫ ОБЛАСТЬ	363
СЕГИЗ РАЙОН ЖӨНҮНДӨ	365
ЧОЛПОНДУН КОЛХОЗДОРУ	367
КОЧКОР	370
АТ-БАШЫНЫН КОЛХОЗДОРУ	373
ЖИГИТТИН ТҮРЛӨРҮ	376
ЖИГИТТЕР	378
САГЫНДЫМ	381
ТҮШҮМДӨ	385
БААТЫРГА	386
АТ-БАШЫ ЖӨНҮНДӨ	395
КОШОЙ-КОРГОН ЖӨНҮНДӨ	396
КЫРГЫЗДЫН ТАРИХЫ	397
КЫРГЫЗДЫН ЭСКИ САЛТЫ БЕЛ КУДА ЖӨНҮНДӨ	402
КУЙРУЧУК ЖӨНҮНДӨ	407
ЭСКИ ТУРМУШКА БАЙЛАНЫШТУУ АҢГЕМЕ АҢГЕМЕ	412
ТҮЗ-АШУУ ЖАЙЛООСУ ЖӨНҮНДӨ АҢГЕМЕ	417
КЫРГЫЗ УРУУЛАРЫН АЖЫРАТУУ	419
КЕЛ ИШТЕЙЛИ, КУРБУЛАР	420
ЖАЙДЫН КӨРКҮ	422
СУЛУУ ИЗДЕГЕН ЖИГИТТЕР	423
ЖЫЛАН МЕНЕН КЫЗДЫН АҢГЕМЕСИ	426
ӨГӨЙ ЭНЕ	428
БАЙ УУЛУ КАЛЫГУЛДУН ЫРЫ	445
ҮЧ БИР ТУУГАН	447
МУҢСУЗ ХАН	450
ТӨЛГӨЧҮ	454
ЖОМОК	457
КЕДЕЙДИН ҮЧ УУЛУ	463
ҮЧ КОЙЧУ	486
КОЧКОР БАЯНЫ	494
ЖАҢЫ КОЧКОР	495
ЖОКЕР КҮЙӨӨСҮН КҮТҮП ЫРДАГАНЫ	496
АТАСЫНА КОШКОН КОШОГУ	497
АТАКЕМДИН НУСКА СӨЗҮ	502
СҮЙҮҮ, АШЫКТЫК ЫРЛАРЫ	503
КЕЛИН МЕНЕН ЖИГИТТЕР ЫРДАЧУ ЭКЕН	503
АШЫКТЫК ЫР	505
АШЫКТЫК ЫРЛАРЫ	507
КӨРҮШҮҮ	509
ЫРЫСКЫЛУУ ЫРЫСКЫСЫЗ	510

ЖӨӨ ЖОМОК.....	514
КАРА КӨБӨЛӨК.....	520
ФРОНТКО КЕТКЕН КҮЙӨӨСҮНӨ	
БІРДАГАНЫ.....	521
КОШОК.....	523
НАН КАЙРЫК	525
САТАРКУЛДУН САЛМОЮН	526
СУЛТАН МЕНЕН ТОКТОГУЛ.....	526
КАЛЫК АКЫЕВ ЖӨНҮНДӨ.....	528
ТОКТОГУЛ, БАЙБАГЫШ МАНАСЧЫ	531
ҮЧ КЫЗ	533
СУЛУУ КЕЛИН	543

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

НАРЫН ОБЛАСТЫНАН ЧОГУЛТУЛГАН ФОЛЬКЛОРДУК МАТЕРИАЛДАР

39-том

Түзгөн:

Нарынбаева Н.О.

Тех.редактору: *Жанышбекова А.*

Корректору: *Нарынбаева Н.*

Компьютердик калыпка салган: *Б.Өмүров*

Терүүгө 06.07.2018-ж. берилди.

Басууга 27.06.2017-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 84x108 ¹/₃₂.

Көлөмү 34,5 б.т. Нускасы 500. Заказ № _____

«Тулар» басмасында басылды.